

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

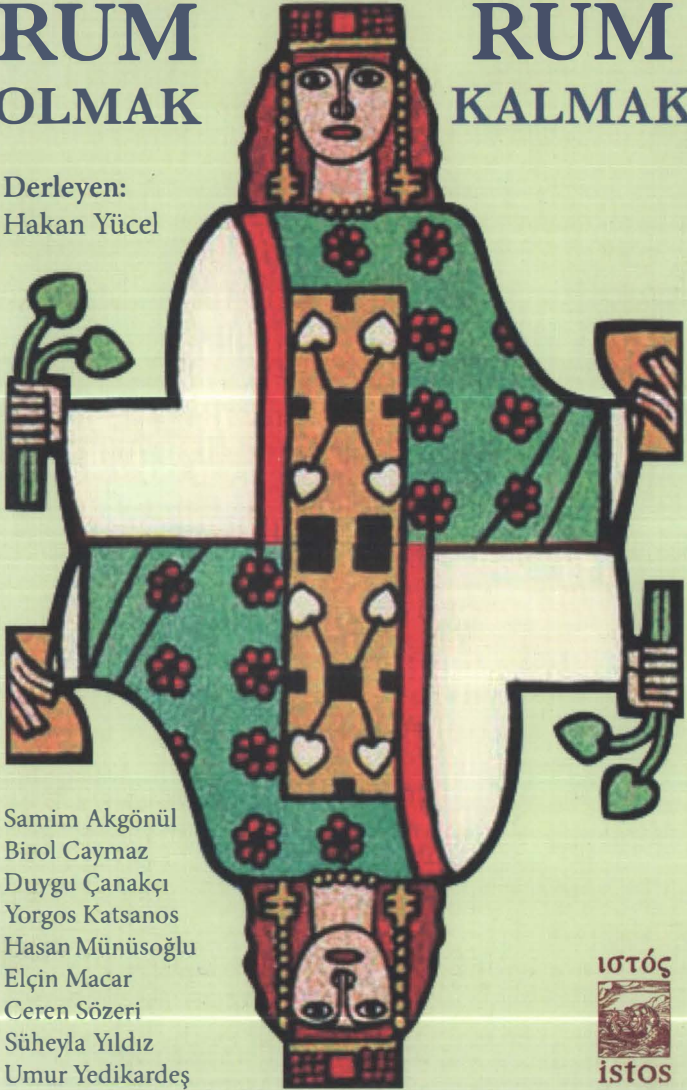
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

RUM OLMAK

RUM KALMAK

Derleyen:
Hakan Yücel

Samim Akgönül
Birol Caymaz
Duygu Çanakçı
Yorgos Katsanos
Hasan Münüsoğlu
Elçin Macar
Ceren Sözeri
Süheyla Yıldız
Umur Yedikardeş

ιστός
istos

istos yayın: 36
politika historika: 10

***Rum Olmak Rum Kalmak*, 2016**

© istos yayın, 2016

Birinci Basım: Aralık 2016

Yayıma Hazırlayan: Seçkin Erdi

Kapak ve İç Tasarım: Aykut Kaplan

istos yayın

Mumhane Caddesi, No: 39, Aziz Andrea Manastırı Hanı,

Karaköy-İstanbul

Tel: +90 212 243 41 61

www.istospoli.com / info@istospoli.com

Sertifika No: 25219

ISBN: 978-605-4640-52-2

Baskı:

Figür Grafik ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti Yıldırım Oğuz Göker

Cad., Nilüfer Sk. 5. Gazeteciler Sitesi, No: A 19/5 Akatlar-İstanbul

Tel: +90 212 282 77 01

Sertifika No: 14746

RUM
Olmak
RUM
Kalmak

Derleyen: HAKAN YÜCEL

İÇİNDEKİLER

RUM OLMAK, RUM KALMAK..... 7
Hakan YÜCEL

RUM NEDİR? KİM DER, KİME DER, NİYE DER? 19
Samim AKGÖNÜL

I. BÖLÜM: BASINDA 1964 SÜRGÜNÜ VE ETKİLERİ 37

KIBRIS MESELESİNİN REHİNELERİ:
BASININ GÖZÜYLE 1964 SÜRGÜNLERİ 39
Ceren SÖZERİ

TÜRK VE YUNAN BASININDA 1964 SÜRGÜNÜ 65
Yorgos KATSANOS

II. BÖLÜM: GÜNÜMÜZ İSTANBULUNDA VE ATİNASINDA RUMLUK..... 93

AZINLIK KİMLİĞİNİ ANLAMAK:
İSTANBUL RUMLARININ “ÖTEKİLEŞTİRİLME” ALGILARI 95
Birol CAYMAZ-Duygu ÇANAKCI

ATİNA’DA RUM OLMAK, RUM KALMAK 135
Hakan YÜCEL-Süheyla YILDIZ

KOLTUK DÖŞEMECİSİ TEOLOGOS’UN “CASUSLUK”TAN SÜRGÜNÜ 173
Süheyla YILDIZ

III. BÖLÜM: GERİYE KALANLAR..... 195

ÖTEKİNİN ÜÇÜNCÜ HALİ: İMROZ’DA OTANTİKLİK VE TURİZM 197
Hasan MÜNÜSOĞLU

İSTANBUL’DAN ANKARA’YA: İSTANBUL ELEN EDEBİYAT CEMİYETİ (SYLLOGOS)
KÜTÜPHANESİ’NİN İZİNDE 227
Elçin MACAR

AZINLIK GAZETELERİ NASIL KURTULUR? APOYEVMATİNİ ÖRNEĞİ 239
Umur YEDİKARDEŞ

BİYOGRAFİLER..... 261

RUM OLMAK, RUM KALMAK

Hakan YÜCEL

Kimlik, sabit değildir; akışkandır, değişkendir, 'öteki'yle birlikte kurulduğundan dolayı ilişkiseldir. Kimlik, hep yenisinden yeniden oluşturulur, sabırla direnmeyle, yinelenmeyle korunur. Kimlik, kişisel ve kolektif travmalardan etkilenir; Milan Kundera'nın deyimiyle iktidar sizi nerenizden yaralıyorsa orası kimliğiniz olur. Kimlik aynı zamanda, kimliğin taşıyıcısı olduğu kültürü yeni zamana ve yeni mekâna uydurma, zaman ve mekâna karşı direnmeyle var olur/var kalır.

Bu derleme kitap, günümüz İstanbulunda, İmrozunda (Gökçeada) ve Atinasında Rum olarak yaşamayı anlama çabasının ürünüdür. Rumlar üzerinde hâlâ etkisi süren önemli tarihsel dönemeçlere, özellikle 1964 Sürgün kararı ve etkilerine odaklanmaktayız. Temel hedefimiz, günümüz Rumluğunu ve Rumluğun izlerini İstanbul, İmroz ve Atina'da gerçekleştirilen saha çalışmaları ve 20. Yüzyılın ikinci yarısına ilişkin arşiv verileriyle anlama çabasıdır. Bu bağlamda kimlik olgusu ilişkiselsel bir sürecin ürünü olarak ele alınarak, 'Rum' teriminin içerdiği anlamlar, Rumlar hakkında Türk ve Yunan toplumları ile medyalarının algısı, Rumların kimliklerini sürdürme çabaları aktarılmaktadır.

Rum kimliği, kolektif hafızada yer tutan travmalarla beslenmiş bir kimliktir. İstanbul ve İmroz'da Rum nüfusunun son derece radikal bir biçimde düştüğü 1955-1975 arasındaki dönemi yaşamış kişilerin çoğu bugün Yunanistan'da ya da diasporada yaşıyorlar. Bu insanlar aynı zamanda 20 Kur'a Askerlik, Varlık Vergisi gibi zor dönemleri de, azınlıkların kolektif hafızalarında henüz tazeyken aile büyüklerinden dinlemişler. Bunun yanı sıra tümü Kıbrıs krizleri sırasında fiziksel ve simgesel şiddet olaylarını, Rum karşıtı idari tedbirleri kendi hayatlarında deneyimlemiş, doğrudan ya da dolaylı olarak mağduru olmuşlar. 6-7 Eylül saldırıları ya doğrudan yaşadıkları ya da çocukluklarında duydukları travmatik bir olaydır. Bu saldırılar, Rum cemaatinde derin etki yapan maddi ve manevi anlamda yıkıma yol açmıştır.¹ Bu olaylar sırasında binlerce ev, dükkân, onlarca okul ve kilise tahrip edilmiş,² manastır ve mezarlıklara saldırılmıştı.³ Ancak bu olayın, Yunan uyruklu olup doğrudan Yunanistan'a yerleşebilecek durumda olanlarda bile, Türkiye'yi –daha doğrusu İstanbul'u– terk etme arzusu doğurmadığı anlatılmaktadır. Öyle ki, 1954-55 ile 1956-57 eğitim-öğretim yıllarında Rum okullarında okuyan öğrenci sayısı 6495'ten 6888'e çıkmış, ancak 1962-63 eğitim-öğretim yılında 6906 olan öğrenci sayısı 1964-1965 eğitim-öğretim yılında 5272'ye, 1974-1975'te 2012'ye inmişti.⁴

Rum kimliği, demografik marjinalleşmeyi deneyimlemiş bir kimliktir; Cumhuriyet tarihi boyunca Rum nüfusunun değişimini gösteren bazı sayısal verilere bakmak bile, kısa bir süre içinde Rum varlığının nasıl hızla eridiğini, zorunlu göçle ülkeyi terk etmek du-

1- Bkz. Samim Akgönül, *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 175-224; Rifat N. Ball (der.), *6-7 Eylül 1955 Olayları. Tanıklar-Hatıralar*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2010; Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Centre For Asia Minor Studies, Athens, 1992; Dimitrios Kaloumenos, *The Crucifixion of Christianity, The Historic Truth Concerning The Events in Constantinople of 6-7 September 1955*, kendi yayını, 4. baskı, Atina, 2001.

2- Bkz. Méropi Anastassiadou ve Paul Dumont, "Une mémoire pour la ville: la communauté grecque d'Istanbul en 2003," *les dossiers de l'IFEA, série: la Turquie aujourd'hui*, sayı 16, İstanbul, 2003; Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

3- Dimitrios Kaloumenos, *The Crucifixion of Christianity, The Historic Truth...*, s. 46-70.

4- Méropi Anastassiadou ve Paul Dumont, "Une mémoire pour la ville:...", s. 18.

rumunda kalmayanların bile neden kendilerini Yunanistan'a gitmeye zorunlu hissettiklerini göstermeye yetecektir. Mübadeleden 1964'e kadar geçen 40 yılı aşan dönemde Türkiye'deki Rum nüfusunda çok önemli bir azalma görülmemektedir. Daha 1932'de Yunan uyruklulara birçok mesleğin men edilmesi, 1942-43 yıllarında 20 Kur'a Askerlik ve Varlık Vergisi uygulamaları ve 1955 6-7 Eylül olaylarına rağmen (ki 1955 nüfus sayımı 6-7 Eylül olaylarından daha sonra yapılmıştır) Rumların sayısal varlığı marjinalleşmedi. Ancak Kıbrıs krizleriyle birlikte artan Rum karşıtlığının bir sonucu olarak 1958-1963 yıllarında, Yunan pasaportlular ferdi ya da gruplar halinde -çeşitli bahanelerle- sınır dışı edilmeye başlandı. 1964'te en az 11.000 Yunan uyruklunun sınır dışı edilmesiyle Rum nüfusu radikal bir biçimde düştü, bu olayın ardından ülkeyi terk edenlerle birlikte nüfus eridi.⁵ Bazı kaynaklar bu sayıyı 12.000 kişi olarak vermektedir.⁶ Dolayısıyla, Türkiye'deki Rum nüfusunun azalmasında esas dönüm noktası 1964 Sürgün Kararları ve o dönemde ivme kazanan Rum düşmanlığıdır.⁷

1960 resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de (Türk vatandaşları olarak) 106.612 Rum Ortodoks yaşamaktaydı, 1965 nüfus sayımı sonuçlarına göre bu nüfus 73.725 kişiye düşmüştü. Bu sonuçlar, yaklaşık 11.000 Yunan uyruklu Rumla birlikte 30.000 civarında Türk vatandaşı Rum'un ülkeden ayrılmış olduğunu göstermektedir.⁸ Türk resmi kaynaklarına göre İstanbul'da 1927 yılında 26.431 Yunan uyruklu Rum yaşıyordu, bu sayı (yabancıların bazı mesleklerden men eden 1932 yılındaki kanundan sonra) 1935'te 17.672'ye, 1945'te 13.598'e, 1955'te 11.879'a ve 1960'ta 10.488'e inmişti. Bu Yunan uyrukluların

5- Çimen Turan, Müfide Pekin ve Sefer Güvenç (ed.), *Hasretim İstanbul-İstanbul Rumlarının Göç Öyküleri ve Özlemleri*, Express Basımevl, İstanbul, 2010, s. 9-10.

6- Rıdvan Akar ve Hülya Demir, *İstanbul'un Son Sürgünleri, 1964'te Rumların Sınırdışı Edilmeleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s. 44.

7- 1964'teki Kıbrıs krizi odaklı Rum düşmanlığı, Rum cemaatinde oluşan tedirginlik ve Rumların, Kıbrıs Rumlarıyla ilişkilendirilmemek için gösterdikleri çabalar için özellikle bkz. Rıdvan Akar ve Hülya Demir, *İstanbul'un Son Sürgünleri...*, s. 26-32, s. 69-91.

8- Samim Akgönül, *Türkiye Rumları...*, s. 284, 293.

birçoğu hayatlarında Yunanistan'ı hiç görmemiş, ataları 1830'da Yunan Krallığı'nın kurulmasından sonra Osmanlı toprağından ayrılmış bölgelerden gelen kişilerdi.⁹ Nikolaos Uzunoğlu'nun tespitlerinden hareket edersek, 1955 yılında 105.000 olan Rum nüfusu, 1964 Sür-gününün hemen ardından 1965'te 30.000 kişiye, Kıbrıs harekâtının ardından 1975'te 5000 kişiye düşmüştür.¹⁰ Diğer bir deyişle, 20 yılda Rum nüfusun sadece 20'de 1'i ülkesinde kalmış, kalabilmiştir.

İmroz Rumları ise, 1930'dan 1963'e kadar görece rahat, hatta 1950 sonrasında gitgide iyileşen bir ortamda yaşadılar. 1950'li yıllarda adada ekonomik, sosyal ve kültürel hayat canlanmış, Rum okullarında eğitim kalitesi yükselmişti.¹¹ Ancak 1963 Kıbrıs krizinin ardından İmrozlular, geniş ölçekli arazi kamulaştırmalarına,¹² Gökçeada Tarım Açık Cezaevi'nin kurulmasının ardından kendilerine yönelik bazı şiddet olaylarına, tüm Rum okullarının kapatılmasına, Adalıların ticari faaliyetlerini engelleyen bir dizi idari kararlara karşı varlıklarını sürdürmeye çabaladılar. Böylece İmroz Rumları da, genellikle İmroz'dan İstanbul'a, oradan da Yunanistan ya da başka ülkelere (ABD, Avustralya, Afrika ülkeleri) göç etmek zorunda kaldılar. İmrozlularda gurbetçilik, birtakım başka Kuzey Ege adalarının-daki gibi eskidir; coğrafi ve sosyoekonomik açıdan benzerlik taşıyan Yunanistan karasularındaki komşu *Samotraki* [Semadirek] adası da 1950-1970 arasında önemli ölçüde nüfus kaybetmiştir.¹³ Ancak İmroz'da Rum nüfusun azalması dramatik oldu; 1920'de 9000 olan İmroz'daki Rum nüfus 1970'te 2622 kişiye indi, 2000 yılında ise adada

9- Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul...*, s. 281.

10- Bkz. Çimen Turan, Müfide Pekin ve Sefer Güvenç (ed.), *Hasretim İstanbul...*, s. 9-10.

11- İmroz'da eğitim hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Boutaras, Makis. "İmroz'un Eğitim Serüveni," Feryal Tansuğ (der.), *İmroz Rumları-Gökçeada Üzerine*, Heyamola Yay., İstanbul, 2012, s. 110-150.

12- Ayrıntılı bilgi için bkz. Gülüz Beşe Erginsoy, *Adalılar-İmroz'dan Gökçeada'ya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 165-167.

13- Bkz. Emile Kolodony, *Samothrace sur Neckar, des migrants grecs dans l'agglomération de Stuttgart*, Institut de Recherches Méditerranéennes, Centre d'Etude de Géographie Méditerranéenne, G.I.S. Méditerranée, Aix-en-Provence, 1982, s. 4-5.

sadece 300 Rum yaşamaktaydı.¹⁴

Tüm bu nedenlerden ötürü 'gitmedik, kovulduk' sözü, sayısal ve rilerle de kanıtlanmış, saha araştırmalarının da açıkça doğruladığı bir gerçeğe işaret etmektedir. Bilindiği gibi Kıbrıs krizlerinin Rumlar üzerindeki etkisi, krizdeki artışa ve düşüşe paralel olarak, 20 yıl boyunca bazen artıp bazen azalarak sürdü; Rumlar ile başka etnik grupların birlikte yaşama tecrübesine sahip oldukları mahallerde bile Rum algısını olumsuz şekilde değiştirebildi. Hüseyin Irmak, Kurtuluş örneğinde, 1974 Kıbrıs Harekâtının hemen öncesi ve sonrasında kozmopolit İstanbul mahallelerinde bile birdenbire Rum komşulara karşı davranışın nasıl olumsuzlaştığını ve 1974'te ülkeyi terk eden bazı Rumların ruh halini kitabında şöyle anlatmaktadır: "Kurtuluş, 1974 yılında Kıbrıs Çıkartması döneminde bizim de tanık olduğumuz bir değişimi yaşadı. O günlerde gazeteler Rumların adada düzenlediği katliamları aktarıyordu... Siyasetin ve savaşın gündelik hayatı etkilemesi kaçınılmazdı. Kiliselerde tabutlar içinde silah saklandığı, papazların kezzap depoladıkları söylentileri kulaktan kulağa kısa sürede yayıldı... Artık Rum arkadaşlarımıza ve komşularımıza daha soğuk bakıyorduk... O günkü ortamda Rum komşularımızın sıkıntılarının hiç de farkında değildik. Kurtuluş'ta yaşanan bazı somut olayları yıllar sonra duyup öğrenince ancak olaylara çok yönlü bakılması gerektiğini fark edebiliyor insan. Eşyalarına hiç dokunmadan, ardından sadece 'Bu azaptan kurtuluyorum Allah'ım' yazılı bir not bırakarak ayrılanlar olmuş meğer Kurtuluş'tan."¹⁵

Rum kimliği mekânsaldır; İstanbullu ve İmrozlu Rum olma, şehir/ada üzerinden oluşan mekânsal bir kimliktir; kentli, adalı, mahalleli olmayı kapsar. Kimlik oluşumunda önemli bir kaynak olan mekân, Rumlar örneğinde daha da fazla önem kazanmaktadır. Guy Di Méo'ya göre kimlik, birey ile mekân arasında bir sürekliliğin

14- Alexis Alexandris, "Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada Politikası (1912-2012)," Feryal Tansuğ (der.), *İmroz Rumları-Gökçeada Üzerine*, Heyamola Yay., İstanbul, 2012, s. 179-194.

15- Hüseyin Irmak, *Yaşadığım Kurtuluş, İstanbul'da Bir Kadim Semt*, Aras Yay., İstanbul, 2010, s. 132-133.

Bu derlemede yer alan makaleler kolektif hafıza, mekânsal aidiyetler ve Rum kültüründen geriye kalanların etkisinde Rum olmanın ve Rum kalmanın ne olduğunu tartışmayı amaçlamaktır. Bu tartışma, Rum olmanın ne demek olduğu, 1964 Sürgün Kararının etkileri, günümüz İstanbulunda ve Atinasında Rum olmak/Rum kalmak ve Rumluktan geriye kalanlar üzerinden yürütüldü.

Samim Akgönül'ün Rum terimini farklı yönleriyle tartıştığı, derlemeye çerçeve oluşturan ilk makaleden sonra derleme 1964 Sürgününü ele alan birinci bölüm, onun ardından İstanbul'da ve Atina'da Rum olma ve Rum kalma mücadelesini ele alan ikinci bölüm ve Rumlardan geriye kalanlara dair üçüncü bölüm dahilinde toplam 9 makaleden oluşmakta.

Samim Akgönül'ün "*Rum Nedir? Kim Der, Kime Der, Niye Der?*" başlıklı giriş bölümü oluşturan makalesine göre 'Rum' sözü, farklı çerçevelerde, değişik ve dinamik gerçekliklere işaret etmektedir. Bu metinde, Rum kavramının tarihin değişik dönemlerinde işaret ettiği anlamlar incelendikten sonra, toplumdaki farklı algılamalar azınlık/çoğunluk etkileşimler ışığında tartışılacak.

Kitabın Birinci Bölümü, 1964 Sürgün Kararını ve etkilerini tartışan iki makaleden oluşmaktadır. 1964 yılında Rumların dış politikanın rehineleri olarak görülmeleri yalnızca iç ve dış politika açısından değil, basının devlet politikalarını sahiplenışı, bu uğurda kamusal işlevini göz ardı edişi açısından da Türkiye tarihinde kara bir leke olarak yerini almıştır. Ceren Sözeri'nin "*Kıbrıs Meselesinin Rehinelere: Basının Gözüyle 1964 Sürgünleri*" başlıklı 1964 yılına odaklanan çalışmasında, dönemin hükümetinin Kıbrıs konusunda Yunanistan'ı çözüme zorlamak için bir yöntem olarak kullandığı İkame, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'nın iptali ve akabinde Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilişinin basında nasıl haberleştirildiği incelenmiştir. Araştırmada esas olarak ana akım kabul edilebilecek, yüksek tirajlı *Akşam*, *Hürriyet*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri taranmış, bu gazetelerin 1964 yılında ilk sayfalarında yer alan sürgünlere ilişkin

haberler ele alınmıştır. Bu yazı, ülkede özgür, sorgulayan, eleştiren kısaca dördüncü kuvvet işlevini yerine getiren bir basının olmaması durumunda hak ihlallerinin nasıl örtbas edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu bölümün ikinci metnini oluşturan “*Türk ve Yunan Basınında 1964 Sürgünü*” başlıklı Yorgos Katsanos’un makalesinde ise bir taraftan iki ulus-devletin sınır dışı edilmeleri nasıl gündeme getirdikleri ve nasıl araçsallaştırdıkları ele alınıp, diğer taraftan bu süreçte Türk ve Yunan toplumlarının yaklaşımları tartışılıyor. Makale boyunca 1964 yılında Türkiye ve Yunanistan basınında hangi konuların tekrarlandığı incelenmeye çalışılacaktır. Burada ülkelerin kamuoyunun hangi mevzulardan ‘haberdar’ olduğu ve bu mevzuların basın tarafından ele alınış biçimleri gösterilecektir. Bu sorulardan hareketle makalenin ilk bölümünde Türkiye basınında Yunan uyrukluların sınır dışı edildikleri 1964 yılına odaklanılacak, bu dönemdeki kamusal tartışmalar analiz edilecektir. Makalenin ikinci bölümünde ise Yunan basınında dile getirilen tartışmalar ele alınacaktır.

Derlemenin İkinci Bölümü, ‘Rum olmak’ ve ‘Rum kalmak’ üzerine yoğunlaşan 3 metinden oluşuyor. Birol Caymaz ve Duygu Çanakçı’nın birlikte kaleme aldıkları “*Azınlık Kimliğini Anlamak: İstanbul Rumlarının Ötekileştirilme Alguları*” başlıklı makalede, özyaşamöyküsel anlatılardan hareketle İstanbul Rumlarının ‘öteki’ olmaya dair algı ve deneyimlerinin, kimliksel farklılıklarını çoğunluğun içerisinde nasıl yaşadıklarının, sosyo-politik koşulların değişiminden nasıl etkilendiklerinin izi sürülmeye çalışıldı. Bu yolculuk, bir yandan her bir cemaat üyesinin taşıyıcısı olduğu kolektif belleği, hatırlama ve unutma pratiklerini, diğer yandan da araştırma çerçevesinde görülebilen kişilerin kamusal ve toplumsal alanlarda yaşadıkları ‘bireysel’ tecrübeleri anlamayı ve anlamlandırmayı amaçlamaktadır. İkinci metin ise Hakan Yücel ve Süheyla Yıldız’ın birlikte kaleme aldıkları “*Atina’da Rum Kalmak*” başlıklı makaledir ve 2013’te Atina’da katılımcı gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle gerçekleştiren saha çalışması ve literatür taramasına dayanmaktadır.

Saha çalışması, özellikle 1964 Sürgünüyle Atina'ya yerleşmek zorunda kalmış olanlara odaklanmakta, ama hemen öncesi ve sonrasında İstanbul ve İmroz'dan göç etmiş olanları da kapsamaktadır. Makale, görüşmecilerin kimlik stratejileri ile gündelik hayat pratikleri üzerinden Atina'da 'Rum kalma'yı anlama çabasının ürünüdür. Yine Süheyla Yıldız'ın kaleme aldığı "*Koltuk Döşemecisi Teologos'un 'Casuluk'tan Sürgünü'*" başlıklı bu bölümün son metninde, 1958 yılında apar topar sınır dışı edilen koltuk döşemecisi Teologos'un kendi ağzından hikâyesi yer almaktadır. Teologos örneği, o dönem Rumlara karşı yapılan haksızlıkların ve onların yaşadıkları dramaların somut bir örneği olması açısından oldukça önemlidir.

Derlemenin Üçüncü Bölümü ise Türkiye'de Rum kültüründen ve Rumlardan bugüne kalanlara dairdir. Bu bölümün ilk metni Hasan Münüsoğlu'nun "*Ötekinin Üçüncü Hali: İmroz'da Otantiklik ve Turizm*" başlığını taşıyan makalesidir. Bu metne göre, 'ötekileştirme' ve 'hoşgörü' kavramları 1990'larla birlikte daha görünür hale gelen, etnik gruplara dair yapılan çalışmalarda ve söylemlerde en çok kullanılan kelimeler arasında yer alır: çokkültürlü yaşam için 'ötekileştirmenin' olumsuzluğu 'hoşgörü'nün erdemiyle nötrlenirken farkında olmadan bu kavramlar gerçekliği aşkın, 'romantik' bir söyleme dönüşürler ve milliyetçilik karşısında 'hümanist' bir duruşu simgelerler. Söz konusu metinde, yukarıda sıralanan kavramlar, eleştirel bir şekilde yeniden ele alınacak, İmroz özelinde ve kültürel/etnik turizm ekseninde çoğu zaman farkına varılmadan, bir toplumun 'folklorik-müzelik unsurlar' haline getirilmesinde bu söylemlerin oynadıkları rol, alandan gözlemlerle incelenmeye çalışılacaktır. Bu bölümde yer alan Elçin Macar'ın "*İstanbul'dan Ankara'ya: İstanbul Elen Edebiyat Cemiyeti (Syllogos) Kütüphanesinin İzinde*" makalesi dağılmış bir kültürel miras hakkındadır. İstanbul Helen Edebiyat Cemiyeti (Syllogos), 1861'de, Osmanlı Rumları arasında eğitimi geliştirmek ve Rumların kimliklerini korumak amacıyla kuruldu. Araştırmacılar için değerli bir kütüphane oluşturdu. Syllogos, 'Türkiye'deki Rumların Eğitim Bakanlığı' gibi çalıştı. 1923'te Ankara'ya gönderilen kütüphanesinin

akıbeti 1933'e kadar meçhul kaldı. Aynı yıl elyazmaları ve kitapların tarih ve arkeolojiyle ilgili olanları Türk Tarih Kurumu'na verildi. Geri kalanlar ise, yıllar içerisinde Milli Kütüphane'de toplanacaktır. Bu bölümün ve derlemenin son metni ise Umut Yedikardeş'in "*Azınlık Gazeteleri Nasıl Kurtulur?: Apovyematini Örneği*" makalesidir. Yedikardeş bu makalesinde İstanbul Rum basınında Apovyematini gazetesinin yerini, süreç içinde geçirdiği değişimi ve gazeteyi yaşatma mücadelesini aktarmaktadır.

Bu derleme 'Rum olmak,' 'Rum kalmak' ve 'Rum algılanmak' merkezli saha araştırmalarını, arşiv çalışmalarını, belgeselleri, akademik toplantıları içerecek olan, bu bağlamda farklı yöreleri, kuşakları, konuları ele alan büyük bir projenin, bir hedefin ilk adımıdır. Dolayısıyla daha baştan kısmi olmakla maluldür. İleride sürdürmeyi düşündüğüm bu çabanın ilk ve mütevazı bir adımı olarak kabul edilmesini diler, bir kısmı gözden geçirilmiş bir kısmı ilk kez yayımlanan araştırmalarıyla derlemede yer alan meslektaşlarıma ve bu derlemeyi yayımlamayı kabul eden *istos yayın*'a teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

- Akar, Rıdvan ve Hülya Demir. *İstanbul'un Son Sürgünleri, 1964'te Rumların Sınırdışı Edilmeleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.
- Akgönül, Samim. *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Alexandris, Alexis. "Türkiye'nin İmroz ve Bozcada Politikası (1912-2012)," Feryal Tansuğ (der.), *İmroz Rumları-Gökçeada Üzerine*, Heyamola Yay., İstanbul, 2012.
- Alexandris, Alexis. *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Centre For Asia Minor Studies, Athens, 1992.
- Anastassiadou, Méropi ve Paul Dumont. "Une mémoire pour la ville: la communauté grecque d'Istanbul en 2003," *les dossiers de l'IFEA, série: la Turquie aujourd'hui*, sayı 16, İstanbul, 2003.
- Bali, Rifat N. (der.). *6-7 Eylül 1955 Olayları. Tanıklar-Hatıralar*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Babül, Elif. "İmroz'da Tanınma Siyasetleri, Ulusal Vatandaşlık, Yerel Aidiyet ve Toplumsal Hafıza," Feryal Tansuğ (der.), *İmroz Rumları-Gökçeada Üzerine*, Heyamola Yay., İstanbul, 2012.
- Boutaras, Makis. "İmroz'un Eğitim Serüveni," Feryal Tansuğ (der.), *İmroz Rumları-Gökçeada Üzerine*, Heyamola Yay., İstanbul, 2012.
- Di Méo, Guy. "L'identité: Une Médiation Essentielle Du Rapport," *Espace/Société*, sayı 77, 2002.
- Erginsoy Beşe, Güliz. *Adalılar-İmroz'dan Gökçeada'ya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Chignier-Riboulon, Franck. "La Banlieue, Entre Culture Populaire de L'honneur et Sentiment de Marginalisation," *Géographie et Culture*, sayı 33, 2000.
- Claval, Paul. "Le territoire dans la transition à la postmodernité," *Géographie et Cultures*, sayı 20, 1996.
- Güven, Dilek. *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Halstead, Huw. *Heirs to Byzantium: Multidirectional Narrative and Identity Amongst the Istanbul-Greek Migrant Community in Greece*, MA (by research), University of York, Department of History, Eylül, 2012.
- Irmak, Hüseyin. *Yaşadığım Kurtuluş, İstanbul'da Bir Kadim Semt*, Aras Yay., İstanbul, 2010.
- Kaloumenos, Dimitrios. *The Crucifixion of Christianity, The Historic Truth Concerning The Events in Constantinople of 6-7 September 1955*, kendi yayını, 4. baskı, Atina, 2001.
- Kolodony, Emile. *Samothrace sur Neckar, des migrants grecs dans l'agglomération de Stuttgart*, Institut de Recherches Méditerranéennes, Centre d'Etude de Géographie Méditerranéenne, G.I.S. Méditerranée, Aix-en-Provence, 1982.
- Mozere, Liane ve Michel Peraldi, Henry Rey, *Intelligence des banlieues*, Eds. de l'aube, Paris, 1999.
- Romain Örs, İlay. "'Şehrin' Diasporası: Atina'da Yaşayan İstanbullu Rumlar," *İstanbul*

Rumları-Bugün ve Yarın, istos yayın, İstanbul, 2012.

- Romain Örs, İlay. “Göç Eden Kent Kimliği,” *AltÜst*, sayı 12, Nisan-Haziran 2014.
- Poche, Bernard. “La Sociologie et la Question de l’Espace,” Dominique Pagès ve Nicolas Pelissier (ed.), *Territoires Sous Influence*, L’Harmattan, Paris, 2000.
- Turan, Çimen, Müfide Pekin ve Sefer Güvenç (ed.), *Hasretim İstanbul-İstanbul Rumlarının Göç Öyküleri ve Özlemleri*, Express Basımevi, İstanbul, 2010.

RUM NEDİR? KİM DER, KİME DER, NİYE DER?

Samim AKGÖNÜL

Sosyal gruplar, aynı yerler gibi, birden çok isme sahip olabilirler. Grupların kendilerine verdiği isme “endonim” (içeriden isimlendirme) aynı gruplara başkalarının verdiği isme “exonim” (dışarıdan isimlendirme) denir. Özellikle ulus inşası dönemlerinde, grubun kendine verdiği genelde pozitif çağrışım yapan isimle, aynı gruba “düşman”ın verdiği genelde negatif çağrışım yapan isim birbirlerine zıt olabilir. Bu duruma örnekler çoktur.

Örneğin Türkçede “Arnavutluk” olarak adlandırılan ülkenin endonimi Şkiperia yani kartallar ülkesidir. Benzer bir şekilde Ermenistan’ın endonimi Hayastan’dır.

Bilindiği gibi Türkçede ülke isimleri verilirken üç kural kullanılır:

- Ülkenin kendine verdiği isim Türkçede kullanılabilir (örneğin Mısır/مصر/Masr, Cezayir/الجزائر/Djazaïr vb)
- Etnik grup ismine Latince kökenli *-ia* eki eklenebilir (Türkiye, İtalya, İspanya vb)
- Etnik grup ismine Farsça kökenli *-istan* eki eklenebilir (Bulgaristan, Afganistan, Ermenistan, Hırvatistan vb)

Arnavutluk bu üçlü kuralın tek istisnasıdır ve yığılma, depolanma anlamına da gelen *-lık* ekinin Helence bir Arnavut boyuna veri-

len isme (*Avranit*) eklenmesiyle oluşur.

Benzer bir çetrefilli durum “Rum” terimi için de geçerlidir. Bu yazı, terimin semantik tarihini ve sosyo-tarihsel gelişimini ele almaya çalışacak.

Tarih Yok, Tarih Yazımı Var

Bütün toplumsal kategoriler bir inşa sürecinin sonucunda doğar. Diğer bir deyişle “doğada” toplumsal kategoriler yoktur. Ve bu hiçbir zaman bitmeyen inşa sürecinin iki yönlü söylemi olur: içeriye doğru söylem, yani “biz”in kim olduğumuzun tarifi; dışarıya doğru söylem, zira bizim kim olduğumuzun tarifi ancak başkalarına kıyasla yapılabilir dolayısıyla “öteki” olmadan “biz” mümkün olamaz. Bu ayna ihtiyacı elbette toplumsal sınıflar için de geçerlidir dinsel gruplar için de, cinsel kategoriler için de geçerlidir etnik gruplar için de. Dolayısıyla toplumsal kategorilerin en yenisi ve en keskini olan ‘ulus’ için bu kural hayli hayli geçerlidir. Kısaca söylemek gerekirse ulus, düşman bir ulussuz var olamaz. Ona bakarak kendimizi tarif edeceğimiz düşman, ulusun *sine qua non* [olmazsa olmaz] koşuludur.

Uluslar, nesnel kriterler üzerine inşa edilmezler, öznel kriterleri yaratan söylemler üzerine inşa edilirler ve bu söylemleri geliştiren iki tip güç olabilir. Bunlardan birincisi Barth’ın “sosyal (kimliksel) girişimciler” olarak adlandırdığı hikâyeyi oluşturan bireyler topluluğu.¹ Liderler, siyasal hareketlerin iç söylemleri, elbette dinsel dogmalar bize bizim “kim” olduğumuzu anlatırlar ve kriz zamanlarında inandırırılar da.

Ancak bu söylemi en sistematik bir biçimde geliştiren ve daha da önemlisi kemikleştiren ‘devlet’ denen kurumdur. Devletler, Althusser’in kavramsallaştırdığı ‘İdeolojik Aygıtları’ sayesinde ‘bizlik’ aşarlar ve hatta ‘bizliği’ kutsallaştırırlar.² Bu aygıtlar yargı, basın,

1- Elbette bu girişimci kavramına Frederik Barth’ın en ünlü kısa çalışması referans verilebilir. Bkz. Frederik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, Universitetsforlaget, Oslo, 1969. Ancak yazar bu kavramı ilk Norveç için geliştirmiştir. Bkz. Frederik Barth, *The Role of the Entrepreneur in Social Change in Northern Norway*, Universitetsforlaget, Bergen, 1963.

2- Althusser’e göre Devlet iki çeşit ‘Aygıt’la toplumu zapturapt altında tutar: “Baskı Aygıtı” (polis, ordu, mah-

siyasal söylem, yasalar, ordu vb gibi devlet kurallarını izleyen organlardır. Söylemeye bile gerek yok, bu aygıtın en güçlü organı “milli eğitim”dir. Milli eğitim kelimeleri normalleştirir, içselleştirir, düşmanı tarif eder ve dolayısıyla bizi yaratıp yüceltir.³ Genelde Türkiye’de sıkıcı bir ders olan Tarih’in biraz renklendiği ve bilinçaltına işlediği tek konu satır aralarındaki nefret söylemidir herhalde;⁴ “Rum” da ötekilik ve bizdenlik arasında gidip gelen tuhaf bir kavram.

Türkiye’de ders kitapları incelendiğinde bu kitabın konusu olan sosyal grupla ilgili altı ayrı terim görülebilir. Şimdi teker teker o terimleri incelemek istiyorum ki “Rum” kavramının özneliği ortaya çıksın.

Grek: Bu terim de bir exonim, Latinceden geliyor ve Romalıların Yunanlara taktığı bir isim. *Greace-Greake*, Güney Epirus bölgesinde bir grubun ismi ve bütün Yunanlar için Batı dillerinde kullanılıyor. Türkçede hemen hemen hiç kullanılmıyor. Ben bazı arkeoloji kitaplarında ve bazı milliyetçi propaganda kitaplarında sadece dili nitelendirmek için kullanıldığını rastladım: Örneğin “... Pontus ve Pontos kelimesi Grekçede deniz anlamındadır.”⁵

Helen: Benzer bir şekilde, Helen kelimesi incelediğim ders kitaplarında hemen hemen hiç yok. Ancak rastladığım tek örnek, ilginç bir biçimde tarihsel bir kırılmayı nitelendirmek için kullanılmakta: “Rum”ların Helenlerle bir ilgisi olmadığını belirtmek için. Helen uygarlığı Batı’da pozitif bir anlama sahip olduğu düşünüldüğünden olsa gerek öğrencilere Rumlar ile Helenler arasında “büyük” bir fark

kemeler, hapishaneler vs) ve “İdeolojik Aygıt” (okul, medya, aile, din vs). Bkz. Louis Althusser, “Idéologie et appareil idéologique d’État,” *La Pensée*, sayı 151, Haziran 1970.

3- Tarih kitaplarında “öteki” imajının arayışı son yıllarda çok moda. Ben de bir zamanlar bu modaya uymuştum. Bkz. Samim Akgönül, “Qui est un Grec pour un Turc?,” *Aslen Afrika Latelnamerika*, sayı 29, 2001, s. 31-45. Bu konuda İlhan Tekeli’nin çalışması bir giriş olarak kullanılabilir. Bkz. İlhan Tekeli, “Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler,” *Tarih Eğitimi ve “Öteki” Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 1-6.

4- Salih Özbaran (ed.), *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, “1994 Buca Sempozyumu,” Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

5- Ali Güler, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Rizeliler Kültür ve Dayanışma Derneği, Rize, 1984, s. 39.

olduğunun açıklanması gerekmekte. Zira eğer tarihsel bir devamlılık şüphesi doğarsa Rumların Türkiye topraklarında varlıkları bir nevi meşruiyet kazanabilir ve hatta Rumların bu topraklarda “Türklerden önce” var oldukları anlaşılabılır. Buna bir nevi Milliyetçi “orijinizm” denilebilir.⁶ Aynı toprak parçası üzerinde iki ya da daha çok milliyetçilik söylemi hak iddia ettiğinde karşıt söylemler “ilk önce biz vardık” verisini kullanırlar. Zaten 1930’larda Hitit ve Sümerlere gösterilen ilgi, Rumların Helen olmadıkları argümanının zayıf bulunmasından olsa gerek, bu toprakların Helenlerden önce Türklere (!) ait olduğunu “ispat” etmek için arttı ve desteklendi.

Satır aralarında oluşan genel intiba şudur. “Rumlar, Helen uygarlığının devamı değildir, devamı olsalar da Türkler Helen uygarlığından önce buradaydılar, dolayısıyla buralar bizim.” Elbette genel söylem ve dolayısıyla ders kitapları bunu desteklemeliydiler. Örneğin bir Lise kitabındaki şu cümle bu durumu özetleyebilir :

“Rum isyanı Avrupa’da büyük bir ilgi ve sevgi ile karşılandı. Zira o sırada Avrupalı birçok aydınlar, Rumları eski uygar Elenlerin çocukları gözüyle bakıyorlardı.”⁷ Yukarıdaki cümledeki inanılmaz Türkçe hatalarını bir tarafa bırakırsak (ki bırakmamak gerek, Türkiye’de en az iki nesil bu kitapla tarih “öğrendi”), bu cümleyle üç mesaj verilmekte :

1. Rumlar isyan etmişlerdir, hiçbir yerde Yunanistan’ın bağımsızlık savaşından söz edilmez. Hep isyandır.
2. Avrupalı aydınlar yanılıyorlardı, hâlâ da yanılıyorlar, zaten “aydın” yanılır ve,
3. Rumlar ne Helendirler ne de uygar.

Bizanslı: Bu terim Türkiye’de popüler kültüre sıkı sıkı yerleşmiş

6- Bu tabir müzik tarihçileri tarafından kullanılıyor. Bir ezginin “ilk başta” kime ait olduğu tartışmalarını nitelendirmek için. Özellikle azınlıklar konusunda, Georg Simmel’in kavramsallaştırdığı “Varoluş Meşruiyeti” tartışmalarında, kullanılabileceğini düşünüyorum. (Simmel ve meşruiyet kavramı için bkz. Pierre Noreau, “Le droit comme forme de socialisation: Georg Simmel et le problème de la légitimité,” *Revue française de science politique*, n°2, 1995, s. 282-304.) Ben “orijinizm” kavramını “göç” konusu üzerinde düşünürken kullanmıştım. Bkz. Samim Akgönül, “Göçmeğe Dair Kelimeler,” *Virgöl*, sayı 95, Mayıs 2006, s. 67-77.

7- Emin Oktay, *Lise III Tarih*, Atlas, İstanbul, 1989, s. 239.

“menfi” bir gerçekliğe gönderme yapıyor. Elbette Yeşilçam’ın “Kahpe Bizans”ları parodilere bile konu olmuş durumda. Bizanslı hiç Anadolu köylüsü değil örneğin. Bizanslı demek garip antik sütunlu bir sarayda yaşayan, mümkünse uğursuz çakır gözlü, histerik kahkahalar atan, iğrenç bir şiveyle grameri ve sentaksı kusursuz bir Türkçe konuşan, sakallı bir adam. Bu sarayın yaz-kış yarı çıplak dolaşan kadınları güzel ama kişiliksiz, hemen Türkün (Cüneyt Arkın’ın) gücüne ve yakışıklılığına teslim olmaktadır haliyle ama diğer taraftan da Bizanslılıklarından (kahpeliklerinden, dönecliklerinden) taviz vermemekteler. Bazen prensesler “yiğit,” zira Türk’e yardım ediyorlar (yani aslında kendi gruplarına ihanet ediyorlar).⁸ Ama Bizanslı Rum da değil sanki. Zira Bizanslının Rumla aynı “şey” olduğunun ima dahi edilmesi gene yukarıda bahsettiğim “ilk ben vardımcılığı” zor durumda bırakabilir. Bizans sadece ve sadece İstanbul ve Bizans yıkılmayı hakketmiş bir medeniyet popüler kültürde.

Aynı popüler kültürde 1950’lerden sonra Osmanlı tarihi de tartışmasız bir şekilde Türk tarihi haline geldiğinden Bizans’ı yıkan Türklerdir ve iyi etmişlerdir. Bu yüzden de 1953’te başlayan, 1980 sonrası hızlanan ve 2000’lerden itibaren anakronizm ve sıgık mertebesinde zirveye ulaşan (!) “Fetih” kutlamaları, Bizans’a karşı Türkün haklı davasını temsil etmek için birebir. Elbette Batı kaynaklarında yer alan *Turcarum Imperator* [Türk İmparatoru] sıfatına inatla karşı çıkan II. Mehmet’in kendine *Kayser-i Rum* [Roma İmparatoru, Sezar] demesini hiç dillendirmeden.

Türkler, uzun süre kendilerine ‘Türk’ denmesinden hiç hazzetme-

8- Örneğin Natuk Baytan yönetmenliğindeki bütün “Kara Murat” serisi (1972-1978). Bu filmlerde aşk, önemli bir anakronik milliyetçilik unsurdur. Hele ki o aşk “düşman belde”nin “yaman güzeli”yle yaşanırsa! Bir kere düşmanını alt eden Cüneyt Arkın, düşmanın prensesini de alt ederek Türk’ün gücünü katmerli gösterir! Her tarihi filmde Müslümanlığın şanından dem vuran Cüneyt Arkın, dini zinayı yasaklamış olsa bile “vatani için, görev icabil” filmdeki amacına ulaştırabilecek yol yatak odasından geçiyorsa, o yatak odalarında ne kadar prenses varsa onunla yatarak ya bilgi öğrenir ya da bir zindanın anahtarını gizlice alır. Filmde Türk kızlarıyla pek gönül ilişkilerine girmez, onun uzmanlık alanı “kahpe Bizans’ın yiğit güzel”leridir! Yiğit güzellik de şu şekilde tarif edilir: Kendisi düşman, “Bizanslı,” ama içinde bir yiğitlik, mertlik barındıran, yani bir “Türk gibi olan,” Cüneyt Arkın’ı kendi askerlerine teslim etmeyen, gerektiğinde saklayan prenses “yiğit güzel”dir. Bkz. Ekrem Yaşar Pınarbaşı, *Yeşilçam’ın Tarihi Filmlerinin Şifreleri ve Cüneyt Arkın Fenomeni*. <http://sinematikyesilcam.com/2012/12/yesil-camin-tarihi-filmlerinin-sifreleri-ve-cuneyt-arkin-fenomeni>

diler! Türk kavramı da bir nevi çok geç endonim olmuş exonim olarak nitelendirilebilir. O yüzden dev bir literatür haline gelen “Türkler nasıl Müslüman oldu” tartışmasını bir kenara bırakıp “Müslümanlar nasıl Türk oldu” tartışmasını açmak gerek, ancak şu anki atmosferde bu pek mümkün görünmüyor.

Bizans’ı yıkan II. Mehmet kendine *Kayser-i Rum* der, ama ders kitapları ya da kamuoyu Bizans’ı Rum’a layık görmez. Bizans başkadır (ne olduğu bilinmeden), Rum başka. Elbette bu arada Bizans’ın da kendine hiçbir zaman Bizans demediğini hatırlatmak gerek herhalde. Bizans için Bizans, Roma İmparatorluğu’dur, başka bir şey değil. Başkenti de “Türklerin” 19. yüzyıla kadar Konstantiniyye olarak adlandırdığı Yeni Roma’dır yani Konstantinopolis. Halk dilinde “stin Polis,” Türkçe halk dilinde İstanbul.

Tarih kitaplarında da Türkler Anadolu’ya geldiklerinde Rumlarla karşılaşmamışlardır, “Bizanslılarla” karşılaşmışlardır. Hatta bazı kitaplarda Türkler Anadolu’ya⁹ gelmezler, enfes bir paradoks ve anakronizmle “Türkiye”ye gelirler. Bu mantığı biraz daha ileri götürürsek Türklerin Türkiye’yi fethettikleri düşünülebilir! Anadolu topraklarındaki insanlar sadece Bizanslı ve sadece Türklere direnen askerler olarak düşünülür. Rum kavramının Rumlara Türk hükümdarlığına girdikten sonra Türkler tarafından verilen bir isim olduğu anlayışı bile görülebilir: kısaca Bizanslılar vardı, Türkler onları yendiler, kalkanlar Rum oldu. Birçok kitap İstanbul’un fethiyle beraber Bizans’ın tarihten silindiğini belirtmekte.¹⁰ Diğer bir deyişle Bizans, Osmanlı medeniyetine hiçbir şey katmamış olarak gösterilmekte. Örneğin Osmanlı medeniyeti incelenirken devlet sistemi, mimari, müzik, edebiyat, sanat gibi konularda Bizans mirası kesinlikle zikredilmemekte. Osmanlı medeniyeti kadar karışık ve etkileşime açık bir medeniyeti “saf” “Türk” olarak tanıtabilmek zor olsa gerek. Ama oluyor işte.

9- Anadolu teriminin Yunanca “şark” demek olan *Anatol*’den geldiğini de burada belirtelim. Yani Analar ile Dolu bir yer yok, aynen İslam’ın Bol olduğu bir yer olmadığı gibi.

10- İsmet Miroğlu ve Yusuf Hâlâçoğlu, *Tarih Lise III*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1989, s. 16.

Bizans ile Osmanlı medeniyetlerinin arasındaki iletişim olasılığı yazarları çok korkutuyor olmalı. Herhalde bunun aşağılayıcı bir şey olduğunu düşünüyorlar. Bazı durumlarda bir “yarış” bile söz konusu olabiliyor. Örneğin bir kitapta “Yunanca’dan Türkçe’ye ‘sadece’ 1000 kelime geçmiştir, oysa Türkçe’den Yunanca’ya 3000 kelime geçmiştir” deniyor.¹¹ Yani, tamam belki ufak bir etkileri olmuştur ama “Bİ-ZİM” onların üzerindeki etkimiz çok daha fazla!

Kaldı ki bakabildiğim hiçbir kitapta (24 ders kitabı) bu Bizanslıların kim oldukları, nece konuştukları belirtilmiyor. Yukarıdaki satırları okuyan öğrencinin bu Yunanca konuşan kimselerin “Bizanslı” olduklarını anlaması imkânsız. Diğer bir deyişle öğrencilerin Bizanslılar ile Rumlar arasında ilişki kurmalarının önüne geçiyor. Bu durum bütün tarih kitaplarında aynı şablondan geçmişçesine Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılış dönemlerinin anlatıldığı bölüme kadar sürüyor. Bu bölümlerde Yunan (Rum değil) isyancıların amacının “Bizans’ı ihya etmek” olduğunu okuyoruz. Dikkatli öğrenciler herhalde şaşırıyorlardır, kimdir bu Yunanlar neden ilgilerinin olmadığı “Bizans’ı” ihya etmek istesinler ki! Evet, Bizans’ı haklı olarak Türkler tarihten sildi ve neden olduğu anlaşılamasa da Yunanlar haksız olarak ihya etmek istediler, Türkler engelledi. Üç ayrı terim, aralarında ilişki hissediliyor ama net bir biçimde hiç açıklanmıyor.

Ortodoks: Türkiye’de Ortodoks tabiri fazla kullanılmaz. Ders kitapları da hemen hemen hiç kullanmıyorlar. Bunun sebebi Türkiye’deki eğitim sisteminin ısrarla İslam dışında herhangi bir din konusunda bilgi vermemesi, dinlerin iç bölünmeleri konusundaki cahillikten kaynaklanıyor olabilir. Elbette Ortodoks’u bilmeyen heterodoksu hiç bilmez. Hatta bazen “OrtAdoks” tabirine rastlayan öğrenciler nerenin ortasının söz konusu olduğunu anlayamıyorlardır. Benzer bir imla hatası sık sık *Megali İdea* konusunda da görülebilir. Bir çok kitap bu *akımı* Megalo İdea olarak adlandırmakta ve elbette çok feci bir şey olarak tasvir etmekte. Herhalde gene ya cahillikten

11- Veli Şirin, *Tarih Lise III*, Gendaş, İstanbul, 1986, s. 87.

ya da özellikle 'megalomani' kelimesini çağrıştırıyor diye olsa gerek. Elbette yeri gelmişken belirtmeden edemedim. Bu kitapların hiçbiri *Megali İdea*'nın "Büyük Ülkü" olduğunu belirtmemekte, zira yoksa başka bir ülkücülük akımıyla ilişki kurulabilir ve onun da feci bir şey olduğu düşüncesi doğabilir.

Ama Ortodoks kelimesinin seyrekliğinin nedeni kanımca cahillikten çok eşanlımlı başka bir kelimenin varlığı: Rum. Kamuoyunda Rum Ortodoks'tur. Ortodoks olmayan Rum yoktur, ama Rum olmayan Ortodoks konusu biraz çetrefilli, aşağıda bu konuya döneceğim. Kitapların hepsi Rum Patrikhanesi'nden ya da ikiz adıyla Rum Ortodoks Patrikhanesi'nden bahsetmekte (elbette hıyanet içindeyken).

Yunan: Ve her geçen gün çoğalan haliyle Yunanlı. Bu bence gramer hatasıdır; Yunanistanlı olunabilir, Yunan da olunabilir (Yunan sanatı, tarihi vs) ancak 'Yunanlı' tuhaf bir durum. Başka uluslar için Türkçede böyle bir tabir kullanılmıyor. Örneğin Bulgarlı, Arnavutlu, Sırpı demiyoruz. Ancak dil yaşayan bir organizma, bir kullanım yerleşince onu düzeltmeye çalışmak beyhude. Açıkçası Türkçeye nasıl yerleştiğini bilmediğim bu yanlış artık herkes tarafından kullanıldığına göre yanlış olmaktan çıkmıştır.

Yunan Farsça bir kelime, Çin'deki Yunnan'la bir isim benzerliği olsa gerek. Buradaki Yunan bir bölgeye işaret ediyor ve bu da Efes ve çevresi yani Küçük Asya'nın batısı, yani İyonya. "Yunan" İyonyalı demek (ve dolayısıyla Yunanlı İyonyalı! Neyse bu konuyu kapatmıştım). Yunanistan ise gene Farsçada kullanılan *-istan* (yaşadığı yer) ekiyle türetilmiş bir exonim. Kısacası Yunanistan İyonyalıların yaşadığı yer, demek ki İyonya'nın ta kendisi. Burada akıllara durgunluk verecek bir durumla karşı karşıyayız. Türkler Yunanistan'a Yunanistan diyor ve dolayısıyla coğrafi olarak bu insanların ülkesini Efes, İzmir ve çevresi olarak kabul ediyorlar. *Megali İdea*'ya bir nevi bilinçsiz katkısı.

Elbette akla gelen ilk soru neden Türkçede bu ülkeye Hellas (Yunanistan'ın endonimi) Helenya ya da en azından Helenistan denmemiş olduğu (Bulgaristan dendiği gibi). Burada iki sebep gö-

rebiliyorum. Birincisi Mora “isyani” (Türk tarih yazımında bütün bağımsızlık savaşları bir isyandır) dahi bir Yunan isyanı olarak nitelendiriliyordu. Diğer bir deyişle “Yunan” terimi Peloponez Yarımadasını (Mora Yarımadasını) nitelendirmeye başlamıştı. İkincisi yeni kurulan bu krallığa kendine verdiği ismi bahşetmek bu devletin Helenlerle bir ilgisi olduğunu kabul etmek anlamına gelirdi. Dolayısıyla Farsça Yunanistan ismi bir çok sorunu çözüyordu.

Aynı şekilde bu kurulan ülkeye neden Rumya ya da Rumistan denmediğini de sorgulamak gerek ama cevap daha kolay. 1821'den itibaren kurulmaya başlayan ve 1920'ye kadar Balkan Savaşları, 1. Dünya Savaşı ve Türk-Yunan Savaşı vesilesiyle genişleyen ülke her ne kadar eski Osmanlı topraklarında yer alsa da, 1923 nüfus mübadelesine kadar aynı kimliksel gruba ait olanların büyük bir kısmı hâlâ kurulan ülkenin dışında yer alıyordu. Bu ülkeye Osmanlı tebaası Rumların ismini vermek direkt olarak Rumistan'ın diğer Rumların yaşadığı yerlerde hakkının olduğunu kabul etmek anlamına gelirdi. Yunanlar ile Rumlar arasında bir ayrım yapmak dolayısıyla şarttı. Elbette bu semantik ayrım günümüzde de devam etmekte.

Ancak şu konunun da altını çizmekte fayda var. Yunan ulus devleti tepeden indirilen Kral Otto yönetiminde kurulduğunda kendine verdiği isim de *Romios* (Rum) ile ilgili olmadı. Örneğin ilk 1822 anayasasının ismi Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος, yani “Hellas Geçici Rejimi”dir. Açıkça söylemek gerekirse ilk Helen milliyetçileri “Rum” kavramını Bizanslı'dan çok Osmanlı'ya köle olmuş topluluk olarak algılıyor ve küçümsüyordu. “Rum” onurunu kaybetmiş eski Helen, Helenliğinden vazgeçmiş köle olarak algılanıyordu.¹² *Megali İdea* (ülkücülük) Rumların yaşadığı toprakları Yunanistan topraklarına katmaktan çok Antik Yunan topraklarını bu ülkeye katmayı amaçlıyordu. Zaten ilk kurulan Yunanistan'ın amblemi de Φοῖνιξ, Feniks, yani küllerinden doğan Zümrüdüanka (Simurg u Anka) oldu. Böylece dönem algısında “Rumluk” utanılan, ancak kapanmış olan

12- Steven Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, s. 187.

bir parantez olarak görülüyordu.¹³ Bu “parantez” meselesinin Albaylar Cuntası tarafından tekrar gündeme getirilmiş olduğunu da hatırlatmadan geçemeyeceğim. 1967-1974 arası Yunanistan’ın simgesi gene anka kuşu oldu, ama önünde bir asker gölgesiyle!

Konumuza geri dönelim. İlk Helen milliyetçiliği döneminde Helenler ile Rumlar arasında “kültürel farklar” olduğu Yunan milliyetçileri tarafından da dile getiriliyordu. Örneğin 1960’larda bu söyleme dayanarak yazılan bir kitapta iki sütun halinde (Romios/Helen) “iki” grup arasında 64 fark olduğu dile getirilebildi: “Her Yunanın içinde birbiriyle çatışan iki figür vardır ... bunlar elbette Rum ve ‘Helen’dir; ve mevcut teorinin bekası için Helen kelimesi ‘Rum’un tam bir anti-tezini tesis etmesi için üretilmiştir. Benim nazarımda tüm Yunanlar, değişen oranlarda bu ikisinin bir karışımından ibarettir...” Patrick Leigh Fermor bu duruma *Helleno-Romaic Dilemma* ismini takmıştı.¹⁴

Bu satırları okuyup da Helence bilmeyen okurlara yönelik yazıyorum: günümüzde “Rumca” isminde ayrı bir dil yoktur. Şive ve bazı kalıplarda değişiklik olduğu, bazı Türkçeden gelme özel kelimelerin olduğu doğrudur (her dilin yöresel farklılıkları gibi), ancak ayrı bir dil yoktur.

Bu son cümleme bir nüans getirmem gerek. Aslında her zaman olduğu gibi durum biraz daha karışık. Her dil gibi “Rumca” da dinamik. 17. ve 18. yüzyılda Anadolu’da kullanılan Rumca çağdaş Yunancaya gerçekten uzak. Ancak aradan hem milliyetçilik geçti hem de sosyal iletişim teknikleri. Diğer bir deyişle Yunanca da (Helence de) uniformize oldu ve farklar folklorik düzeye indi. İşin ilginç tarafı Osmanlı İmparatorluğu’nda “Rumca” çağdaş Yunancayı nitelendirmek için kullanılıyordu ve Yunanca eski Helenceyi nitelendiriyordu. Örneğin Diran Kélékian lügatinde (1911) “Yunanca” kelimesi için “*le grec, surtout l’ancien*” (Yunanca, özellikle de eski Yunanca) denmek-

13- Marla Couroucll, “Génos, ethnos. Nation et État-Nation,” *Ateliers d’Anthropologie*, sayı 26, 2003. <https://ateliers.revues.org/8737>

14- Patrick Leigh Fermor, Roumeli, *Travels in Northern Greece*, Pinguin, Londra, 1966, s. 106-113.

te.¹⁵ Ayrıca şunu da belirtmekte fayda var. “Rumca” kavramı dikey olarak (tarihte) dinamik olduğu gibi yatay olarak da (bölgelerde) dinamik. Yani gene 19. yüzyıla kadar Türkçe kelimelerle bezenmiş Anadolu Rumcası ile İzmir ve çevresinin Helenceye kayan Rumcası arasında ve daha da önemlisi bu ikisi ile İstanbul Rumcası arasında önemli farklar var.¹⁶ 19. yüzyıl milliyetçi Helen bilginlerin (*logioi* – yani bilim ve irfan sahibi insanlar, aydınlar¹⁷) kullandıkları dil eski Yunancayı yapay bir biçimde taklit eden *καθαρεύουσα* (*katharevusa*) idi ve halkın dilinden çok uzaktı. 1830 ile 1880 arası altın çağını yaşayan bu yarı uydurma dil, Helen milliyetçiliğinin sembollerinden biri oldu. Aynı dönemde halk dili *δημοτική* (*dimotiki*) hor görülüyordu ve fazla köylü ve “Balkanlı” (yani dağlı, dangıl dungul) bulunuyordu. Ancak 1833’ten 1976’ya kadar Yunanistan’ın resmi dili olarak kaldı. 1976’da Albaylar Cuntasından sonra resmi dil olarak yerini *dimotiki*’ye bıraktı.

Diğer bir deyişle 19. Yüzyıla kadar bu gün aynı kategoriye konulan insanların dilleri farklı olduğu kadar (*katharevusa*, *dimotiki*, *romaika*) birbirlerine rakiptiler de ve birbirlerini aşağılıyorlardı.¹⁸ Ama bu farkların üzerinden milliyetçilik geçti ve tektipleştirdi.

Rum: Aslında yukarıda “Rum” teriminin kullanımı hakkında bir çok ipucu var. Buraya birkaç şey eklemek yeter. Bilindiği gibi “Rum,” Rumca bir kelime ve “Romalı” demek. Yani aslında bir endonim. Bizans İmparatorluğu kendine hiçbir zaman Bizans demedi,

15- Diran Kélékian, *Musavver Türkçeden Fransızcaya Lügat*, 1911, s. 1369. (Bu lügat 2011 yılında elektronik ortamda Universitäts-und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt tarafından yayınlandı.)

16- Bu konuda klasiklerden Dawkins’ın çalışmalarına bakılabilir. Özellikle bkz. Richard McGillivray Dawkins, “Modern Greek in Asia Minor,” *Journal of Hellenic Studies*, sayı 30/267, 1910. Şu linkten ulaşılabilir: <http://philpapers.org/rec/DAWMGI>

17- Bu bilgiler için Strasbourg Üniversitesi Türk Etüdleri Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Johann Strauss’a müteşekkirim.

18- İstanbul Rumlarının kendilerini nasıl hem Yunanistanlılardan hem de Anadolu Rumlarından ayrı tuttuklarını anlamak için bkz. İlay Rımalı Örs, “Beyond the Greek and Turkish Dichotomy: The Rum Polites of Istanbul and Athens,” *South European Society and Politics*, 11, 1, Special Issue: *When Greeks Think about Turks: The View from Anthropology* (Guest Editor: Dimitrios Theodossopoulos), 2006, s. 79-94.

Bizans'ın Bizans adını alması 19. yüzyılda oldu. Bizans için Bizans elbette Roma idi ve Bizanslılar doğal olarak kendilerini Romalı olarak nitelendiriyorlardı. Devletin isminin Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία [Doğu Roma İmparatorluğu] olmasına rağmen, tebaa kendine Ρωμαίος ya da Ρωμιός yani kısaca Romalı diyordu. İşin ilginç tarafı bu terimle eş anlamlı olarak kullanılan Χριστιανός (Hıristiyan) nitelendirmesinden de anlaşılacağı gibi, *Romoioi* (Rumlar yani “Romalılar”) kendilerini Helenlerden ayırırlardı. Helen tabiri Bizans Rumları için paganizmle eşdeğerdi, onlar ise “Hıristiyan”dı.

Bu kavram kargaşasını Bizans’la temas içinde olan Farslar ve Türkler hiç yaşamadılar aslında. Bir taraftan dönemin başat (tek değil) kimliksel kategorisi dini aidiyet olduğundan, diğer taraftan milliyetçi kompleksler henüz icat edilmemiş olduğundan kendilerine Rum diyen Rumlara Rum dediler ve aynen Rumların kastettiği gibi bununla “Hıristiyan” kategorisini kastettiler. Örneğin Türkofon Ortodoks Karamanlıların meşhur beytinde yer alan “Rum” dilsel ya da etnik bir kategoriye değil Hıristiyanlığı işaret ediyordu,¹⁹ “Gerçi Rum isek de, Rumca bilmez, Türkçe söyleriz”²⁰

Yeni gelenler Rumların (yani Romalıların, yani Hıristiyanların) yaşadıkları yerlere de fethettikten sonra bile hiç çekinmeden Rum toprakları dediler. Örneğin milli tarih yazımından sonra “Anadolu Selçuklu Devleti,” hatta anakronik bir biçimde “Türkiye Selçuklu Devleti” denilen devletin ismi elbette “Rum Selçuklu Devleti” idi. Arapça ismi السلاجقة الروم/el-Salācika el-Rūm, Farsça ismi روم/Selcūkiyān-i Rūm şeklindedir.

Gene de günümüze bu kompleksiz isimlendirmeden örnekler kal-

19- 17. yüzyılda Evliya Çelebi Antalya Rumları için şöyle der: “Ve dördü Urum keferesi mahallesidir. Amma keferesi asla Urumca [Rumca] bilmezler. Batıl Türk lisani üzre kelimat iderler,” Alanya’daki Rumlar için de “Amma kadim eyyamdan beri Urum [Rum] keferesi bir mahalledir. Cümle üç yüz hane haracddır. Amma asla Urum lisani bilmiyüb batıl Türk lisani bilirler” der (Çelebi’nin Türk lisani hakkında ‘batıl’ demesine dikkatinizi çekirim); bu konuda bkz. Ayşe Hür, “Yüzde 100 yerli: Karamanlılar ve Hay-ho(u)ro(u)mlar,” *Radikal*, 27.09.2015. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/yuzde-100-yerli-karamanlilar-ve-hay-houroumlar-1440431/>

20- Evangelia Balta, *Gerçi Rum İsek de, Rumca Bilmez, Türkçe Söyleriz: Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

mıştır: Mevlana Celaleddin-i Rumi, Rumeli, Rumelihisarı, Bacıyan-ı Rum ("Rum Kadınlar Birliği," bugün ısrarla "Anadolu" Kadınlar birliği denilmeye çalışılan Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde ahi kadın teşkilatı).

Hatta gene Osmanlı İmparatorluğu henüz "Türklükle" özdeşleştirilmemiş olduğundan Osmanlı padişahları II. Mehmet'ten itibaren kendilerine Kayzer-i Rum, yani Roma İmparatoru diyeceklerdir. Osmanlılığın Türklükle özdeşleştirilmesi ve dolayısıyla "Rum" kavramının korkulan rakip ve kötü bir gruba tekabül etmesi için 19. yüzyıl beklemek gerek. Bu özdeşleştirme Cumhuriyetle tarih yazımından silinecek ve 1950 sonrası peyderpey tekrar rehabilite edilecektir. Örneğin ne Osmanlı İmparatorluğu süresince ne de Cumhuriyetin ilk 30 yılında "İstanbul'un Fethi" kutlanmamıştır. 1953'ten itibaren anakronik milliyetçi motiflerle bezenerek (Türk bayrakları, 19. yüzyıl mehter marşları, 19. yüzyıllımsı uyduruk üniformalar vs) İstanbul'un fethi millileştirilmiş ve dolayısıyla Osmanlı'nın başat kesimlerinden "Rum," tarih algısından kovulmuştur.

Konumuza geri dönelim. Yukarıda da söylediğim gibi Rum "Hıristiyan" demek, ama bütün Hıristiyanlar Rum değil (fakat bütün Rumlar Hıristiyan).

Birincisi, kimlik imleri güçlü olan Hıristiyan gruplar ne Osmanlı toplumunda ne de o toplumun yansıması olan Türkiye toplumunda "Rum" değil. Ermeniler buna bir örnek, zira Ermeni'den kasıt Gregoryen Ermeni ve ayrı (ve güçlü, sayılan, korkulan) bir millete sahipler. Keza daha geç ortaya çıkan ve pek de güvenilmeyen Katolikler de (ve elbette Protestanlar da) öyle. Klasik Osmanlı anlayışında Osmanlıların prestij hiyerarşisinin en üstünde Türklüğüne zaman zaman uzakta kalmış bir mitos şeklinde gönderme yapan Hanedan, Mühtedi Müslümanlar (genelde imparatorluğun Batısında gerçekleşen ihtidalar sonucunda elite giren mühtediler), Rumlar (Ortodoks Hıristiyanlar) ve onların siyasal ve ticari eliti (Patrikhane ve çevresi ; Fanariotlar ve çevresi) ve İstanbul'daki (Gregoryen) Ermeni eliti var. 17. yüzyıl sonrası için Selanik ve İzmir (Sefarad) Yahudilerini de buna ekleyebiliriz.

İkincisi, Rum milletine ait olup da Yunan etnik ya da dilsel grubuna dahil olmayanların “farklı” oldukları elbette Osmanlı eliti tarafından biliniyordu. Sırlar ya da Arap Ortodokslar elbette Rum milletine mensuptular, ancak Helen oldukları zannedildiğinden değil. Patrikhane’nin bütün Ortodoksların siyasi lideri olduğundan ve Padişahın tek muhatabı olduğundan. Diğer bir deyişle, Helen olmayan Ortodoksların Rum milletine aidiyeti hem dinsel bir kategori hem de Patrikhane’ye yapılan siyasal bir lütuftu. Zaten milliyetçilik akımları başladığında aslında ilk karşı çıkılan Osmanlı merkezi yönetimi değil “Rum milleti”nin yönetimiydi. Sırların ya da Bulgarların ilk bağımsızlık mücadeleleri Fener’e karşıdır, Bab-ı Ali’ye karşı değil. Nitekim 1821 sonrasında hıncını nasıl çıkaracağını bilemeyen Osmanlı idaresi Bulgarların ve Sırların bu taleplerine destek vermiştir. Ekümenik Patrikhane’nin (Türkiyeli okuyucu alıştığı ismi duysun diye de yazıyorum “Fener Rum Patrikhanesi”) tam karşısına dikilen demirden, Bulgar Eksarhhanesine bağlı Sveti Stefan Kilisesi bu intikamın somut göstergesidir.

“Rum” teriminin günümüz Türkiye kamuoyundaki algılamasıyla bitirelim. Birinci tespit şu olmalı herhalde: Türkiye’de, Türkiye’nin kurucu antlaşması Lozan kamuya açık bir sırdır. Ve bütün siyasal söylem, ders kitapları, popüler kültür vs yalan söylemektedir: Lozan Antlaşmasının hiçbir maddesinde “Rum” (ya da Ermeni, ya da Yahudi, ya da Patrikhane) kelimesi geçmez. Yani Türkiye’de azınlıklar Lozan’a göre “Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir” demek Lozan’a aykırıdır. Lozan Antlaşması eksik, ters, yanlış uygulanmış olduğu kadar (örneğin Lozan Antlaşması Gökçeada ve Bozcaada’ya demokratik özerklik öngörür) uygulanması gereken kimselere de uygulanmamıştır (örneğin Süryanilere dinsel ve dilsel haklar, örneğin Kürtlere mahkemelerde anadil kullanma hakkı).

İkinci tespit, Rum kavramının Türkiye’de hâlâ Ortodoks olarak algılanmasıdır. Bu hem kamuoyu için geçerlidir hem de devlet için. Mesela Antakya Arap Ortodoksları, İstanbul’a geldiklerinde (zira Lozan hakları, gene Lozan’a aykırı olarak sadece İstanbul’da geçerlidir oysa

Lozan'da hiçbir coğrafi sınırlama zikredilmez) devlet tarafından "Rum" olarak addedildiklerinden İstanbul Rumlarının okullarına, vakıflarına girebilirler, vakıf yönetimi seçimlerine katılabilirler. Zira Ortodoks olduklarına göre devlet için Rumdurlar. Bu devletin, anayasasının ikinci maddesinde "Laik" olduğunu ilan ettiğini de unutmayalım.

Bu kavram karmaşası sebebiyle, özellikle 1964 Sürgününden sonra kitlesel göçün sonucunda Türkiye'de kaç Rum olduğunu bilmek zordur, zira "Rum"dan neyin kastedildiğine göre bu rakam değişir.²¹ Eğer Rum denince akla sadede İstanbullu Yunanca konuşan Ortodoks Rumlar geliyorsa, yani *Konstantinopolites* denen grup kastediliyorsa sayıları bugün 3000'i geçmez. Ama eğer "Rum" kavramına İstanbul'da yaşayan bütün Ortodokslar dahil edilirse (devletin Rum olarak gördüğü Arap Ortodokslar dahil) sayı 6000'i bulabilir. Eğer "Rum" Türkiye'deki bütün Ortodokslar ise (Helenler, Bulgarlar, Araplar) 15.000'e ulaşılabilir. Ancak şunu da belirtmek gerek, bütün bu rakamlar tahmini olmaktan öteye geçemez, çünkü Türkiye nüfus sayımlarında 1965'ten beri din ve anadil (ve ikinci dil) sorusu sorulmamaktadır. Ekim 1985 nüfus sayımında bu soru sorulmuş, ancak sonuçlar açıklanmamıştır. Elbette bu ketumluğun sebebi Rumların ne kadar azaldığını saklamak değil (bu durum kimsenin umurunda değildir) Kürtlerin ne kadar çok olduğunu saklamaktır (bu durum herkesin umurundadır).

Dahası Türkiye'de Rum denince akla Kıbrıs da gelir ki bu "isim benzerliğinden" Türkiye Rumları çok çekmiştir, zira her Kıbrıs krizinde adadaki Rumlarla "aynı" oldukları düşünülmüş ve cezalandırılmışlardır. Özellikle 6-7 Eylül 1955 yağmaları ve saldırıları ve 1964 toplu sınır dışı uygulamalarında Kıbrıs Rumları bahane edilerek milliyetçi hezeyandan faydalanılmıştır.

21- Rumların genel yok oluş tarihi için bkz. Samim Akgönül, *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007 (4. Baskı, 2016). Özellikle 1964 sürgünü için bkz. Samim Akgönül, "1964: Bir Adım Ötesi Dönüşü Olmayan Yolun Başında." <http://t24.oom.tr/haber/1964-bir-adim-otesi-donusu-olmayan-yolun-basinda>, 252475 ve Samim Akgönül, "Kovmakla Bitir," *AltÜst, Azınlıklar Sorunu, Irkçılık ve Ayrımcılık, Milliyetçilik Tartışmaları*, sayı 12, Mayıs 2014. <http://www.altust.org/2014/05/kovmakla-bitir-samim-akgonul/>

İşin ilginç tarafı gene Türkiye’de, Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan Helenlere de “Rum” denmekte. Yani Amerika’daki “Yunan Lobisi”nden değil “Rum Lobisi”nden bahsedilmekte. Bunun açıklamasını bulmak zor. Bu zorlama, Yunan kelimesi coğrafi bir terim olduğundan ve Helen kelimesi kullanılmadığından Yunanistan dışında yaşayan Helenlere ne denilebileceğini bilememekten kaynaklanıyor olabilir.

Sonuç niyetine: Bu karmaşadan nasıl çıkılabileceğini bulmak zor. İstanbullu Helenofon Ortodokslar tarihi bir mirasta hak talep ederek kendilerine Rum diyorlar ve kendilerini hem Anadolu Rumlarından hem de Yunanistan Helenlerinden ayrı bir yere koyuyorlar.

Yunanistan’da ise Anadolulu Rumlar 1923 sürgününden sonra on yıllarca ayrımcılığa uğradılar, ancak artık “asimile” olup Helenlik mertebesine eriştiler. Ama Polites’in (İstanbullu Rumlar) özel yeri hâlâ kısmen bâki.

Buna karşılık Türkler “Rum” terimini son derece elastiki bir şekilde hem İstanbul Rumları, hem Ortodoks Araplar, hem Kıbrıs Helenleri, hem de Amerika’da (hatta Avustralya’da) yaşayan Helenofon Ortodokslar için kullanıyorlar. Ve elbette bu terimin Romalı demek olduğunu bilmiyorlar.

KAYNAKÇA

- Akgönül, Samim. “Göçmeğe dair kelimeler,” *Virgöl*, sayı 95, Mayıs 2006, s. 67-77.
- Akgönül, Samim. “Qui est un Grec pour un Turc?,” *Asien Afrika Lateinamerika*, sayı 29, 2001, s. 31-45
- Akgönül, Samim. “1964: Bir Adım Ötesi Dönüşü Olmayan Yolun Başında.” <http://t24.com.tr/haber/1964-bir-adim-otesi-donusu-olmayan-yolun-basinda,252475>
- Akgönül, Samim. “Kovmakla Biter,” *AltÜst, Azınlıklar Sorunu, Irkçılık ve Ayrımcılık, Milliyetçilik Tartışmaları*, sayı 12, Mayıs 2014. <http://www.altust.org/2014/05/kovmakla-biter-samim-akgonul/>.
- Akgönül, Samim. *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007 (4. Baskı, 2016).
- Althusser, Louis. “Idéologie et appareil Idéologique d’État,” *La Pensée*, sayı 151, Haziran 1970.
- Balta, Evangelia. *Gerçi Rum İsek de, Rumca Bilmez, Türkçe Söyleriz: Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Barth, Frederik. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, Universitetsforlaget, Oslo, 1969.
- Barth, Frederik. *The Role of the Entrepreneur in Social Change in Northern Norway*, Universitetsforlaget, Bergen, 1963.
- Couroucli, Maria. “Génos, ethnos. Nation et État-Nation,” *Ateliers d’Anthropologie*, sayı 26, 2003. <https://ateliers.revues.org/8737#text>
- Dawkins, Richard McGillivray. “Modern Greek in Asia Minor,” *Journal of Hellenic Studies*, sayı 30/267, 1910.
- Emin, Oktay. *Lise III Tarih*, Atlas, İstanbul, 1989.
- Fermor, Patrick Leigh. *Roumeli, Travels in Northern Greece*, Pinguin, Londra, 1966.
- Güler, Ali. *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Rizeliler Kültür ve Dayanışma Derneği, Rize, 1984.
- Hür, Ayşe. “Yüzde 100 Yerli: Karamanlılar ve Hay-ho(u)ro(u)mlar,” *Radikal*, 27.09.2015. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/yuzde-100-yerli-karamanli-lar-ve-hay-houroumlar-1440431/>
- Kélékian, Diran. *Musavver Türkçe’den Fransızcaya Lugat*, 1911 (Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, 2011).
- Miroğlu, İsmet ve Yusuf Hâlâçoğlu. *Tarih Lise III*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1989.
- Noreau, Pierre. “Le droit comme forme de socialisation: Georg Simmel et le problème de la légitimité,” *Revue française de science politique*, sayı 2, 1995. s. 282-304.
- Örs Romain, İlay. “Beyond the Greek and Turkish Dichotomy: The Rum Polites of Istanbul and Athens,” *South European Society and Politics*, 11, 1, Special Issue: *When Greeks Think About Turks: The View from Anthropology* (Guest Editor Dimitrios Theodossopoulos), 2006, s. 79-94.
- Pınarbaşı, Ekrem Yaşar. “Yeşilçam’ın Tarihi Filmlerinin Şifreleri ve Cüneyt Arkın Fenomeni.” <http://sinematikyeesilcam.com/2012/12/yesilcamin-tarihi-filmlerinin-sifreleri-ve-cuneyt-arkin-fenomeni/>

- Runciman, Steven. *The Great Church in Captivity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1968.
- Salih, Özbaran (ed.). *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, “1994 Buca Sempozyumu,” Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- Şirin, Veli. *Tarih Lise III*, Gendaş, İstanbul, 1986.
- Tekeli, İlhan. “Tarih Yazıcılığı ve öteki Kavramı üzerine düşünceler,” *Tarih Eğitimi ve “Öteki” Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 1-6.

}

I. BÖLÜM: BASINDA 1964 SÜRGÜNÜ ve ETKİLERİ

KIBRIS MESELESİNİN REHİNELERİ: BASININ GÖZÜYLE 1964 SÜRGÜNLERİ

Ceren SÖZERİ

1 964 yılı, Kıbrıs meselesinin hemen her gün gazetelerin manşetlerinde yer aldığı, toplumda yükselen milliyetçiliğin gazeteler yoluyla da kışkırtıldığının gözlemlendiği bir yıl olmuştur. Bu çalışmada dönemin hükümetinin Kıbrıs konusunda Yunanistan'ı çözüme zorlamak için bir yöntem olarak kullandığı İkame, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'nın iptali ve akabinde Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilişinin ülkenin ana akım gazetelerinde nasıl haberleştirildiği incelenmiştir. Araştırmada esas olarak ülkede o dönem en fazla satan, ana akım kabul edilebilecek, merkez sağ ve sol ideolojiyi temsil eden *Akşam*, *Hürriyet*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri taranmış, bu gazetelerin 1964 yılında ilk sayfalarında yer alan sürgünlere ilişkin haberler ele alınmıştır. Analizde yöntem olarak içerik analizi yöntemi benimsenmiş ek olarak içeriklerin söylemi "eleştirel söylem

1- Bu çalışma "1964-2014 İstanbulluların Sürülmesinin 50. Yılı" nedeniyle BABİLDER tarafından gerçekleştirilen "20 Dolar 20 Kilo" projesi kapsamında hazırlanmış, çalışmanın verileri BABİLDER gönüllüleri tarafından toplanmıştır. Çalışmanın kısa bir özeti projenin sitesinde yayınlanmıştır (<http://1964.babilder.org/kibris-meselesinin-rehineleri-basinin-gozuyle-1964-surgunleri/>) ve 1 Kasım 2014'te Bilgi Üniversitesi'nde düzenlenen "1964 Expulsions and the Istanbul Rum: A Turning Point in the Homogenization of Turkish Society" başlıklı konferansta sunulmuştur.

analizi" yöntemiyle ancak araştırma süresinin kısıtlılığı nedeniyle daha çok makro yapısal özellikleri yani başlık, alt başlıklar, spot paragrafları ve giriş cümleleri yönünden analiz edilmiştir.

Başlangıçta araştırmaya konu olan 1964 sürgünlerine ilişkin genel bir bilgi verilmesi yerinde olacaktır. 1964 yılına girerken Kıbrıs'ta Rumlar ve Türkler arasında çatışmalar oldukça şiddetlenmiş, Rumlar tarafından kurulan EOKA adada yaşayan Türklere karşı üstünlük sağlamış durumdadır. Adadaki çatışmalar için Birleşmiş Milletler yoluyla çözüm çabaları sonuç vermezken, Kıbrıs Türklerini desteklemek isteyen, bu konuda iç kamuoyunda da ciddi bir baskıyla karşı karşıya olan hükümet Yunanistan'ı çözüme zorlamaya yönelik tedbirler almaya karar vermiştir. Bu tedbirlerin en güçlülerinden biri de 1930'da iki ülke arasında imzalanan ve serbest dolaşım, ticaret ve ikame haklarını düzenleyen antlaşmanın iptali olmuştur. Bu karar sonucunda ülkede yaşayan 12.000 üzerinde (rakam gazetelerde farklılık göstermektedir) Yunan uyruklu Rum'un sınır dışı edilmesi kararı alınmıştır. Antlaşmanın iptali her ne kadar 16 Eylül 1964'te yürürlüğe girecek olsa bile kararın alındığı 16 Martın birkaç gün sonrasında gruplar halinde sürgünler başlamış, sürgün edilenlerin isimleri çoğu zaman meslekleriyle birlikte günü gününe gazetelerde yer almıştır. Burada bir parantez açarak Rıdvan Akar'ın bu politika kararının 1964'te akla gelmediğine; 1957 yılında, yani 6-7 Eylül olaylarından iki yıl sonra Tümgeneral Refik Tulga'nın tanıklığıyla dönemin hükümeti tarafından planlandığına, ancak 1964'te uygulamaya geçildiğine ilişkin tespitini de eklemekte yarar vardır.²

Hükümetin Yunan Hükümetini pazarlığa zorlamak için uygulamaya karar verdiği bu kararın gazetelerdeki yansımalarına geçmeden önce dönem gazetelerinin Kıbrıs konusundaki tutumlarına da değinmek gerekmektedir. *Akşam*, *Tercüman*, *Hürriyet* gibi daha sağda yer alan gazetelerden *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gibi Türkiye siyaseti

2- Rıdvan Akar, "Dış Politikanın Rehlineleri: Rumların 1964'te Sürgün Edilmesi," Foti Benlisoy, Anna Maria Aslanoglu ve Haris Rigas (ed.), *İstanbul Rumları İçinde*, Istos yayın, İstanbul, 2012, s. 167.

çerçevesinde daha merkez sola kayan gazetelere kadar hemen tüm gazetelerin Kıbrıs meselesini bir milli mesele olarak gördüğü açıkça gözlenmiştir. Gazeteler bu milli meseleye yayın politikalarını hükümetin politikalarıyla özdeşleştirerek sahip çıkmış, özellikle dış politika söylemlerini “biz” gizli öznesi ve militarist bir dille haberleştirmekten kaçınmamışlardır.

“Yunan notasını geri çevirdik” (*Akşam*, 16 Nisan 1964)

“Alayımızın Kıbrıs’tan çekilmesi istendi” (*Tercüman*, 18 Ocak 1964)

“Kıbrıs’a NATO kuvveti teklifini şartlı kabul edeceğiz” (*Milliyet*, 28 Ocak 1964)

“Kıbrıs’a Havadan Yiyecek Atacağız” (*Hürriyet*, 16 Eylül 1964)

“Türkiyedeki Yunanlılar hakkındaki görüşümüzü dün Atina’ya izah ettik” (*Cumhuriyet*, 19 Nisan 1964)³

Bu özdeşleşme öyle bir boyuttadır ki; incelenen gazetelerin hiçbirinde hükümetin ne iç ne de dış politikalarına yönelik bir eleştiriye rastlanmamıştır. Tek istisna ülkede baş gösteren kahve sıkıntısı nedeniyle *Hürriyet* gazetesinde 22 Nisan 1964’te yayımlanan “*Tekel Bakanı cevher yumurtladı: Kahve İçmemek Bir Memleket Severlik-miş*” başlıklı haberdır. Bu durum kısa süre önce gerçekleşen askeri darbenin ardından sıkıyönetimin neden olduğu sansür, otosansür iklimiyle de ilişkilendirilebilir.

Haber Söylemlerinde Benimsenen Milliyetçilik ve Irkçılık

Hükümetin Kıbrıs konusunda aldığı tüm idari ve askeri tedbirleri destekleyen gazeteler, konuyla ilgili düzenlenen milliyetçi, hatta bazen ırkçı gösterileri ve kampanyaları da ilk sayfadan yine milliyetçi bir söylemle duyurmayı tercih etmiştir. Örneğin herhangi bir ilde

3- Haberlerde imla gazetelerde yer aldığı şekliyle verilmiş, düzeltme yapılmamıştır.

düzenlenen bir protesto tüm toplumu kapsar şekilde genelleştirilmiş, farklı görüşler yok sayılmıştır. Bu sırada yaşanan şiddet olayları ya da hedef alınanların yaşadığı sıkıntılar 'milli mesele' uğruna görmezden gelinmiştir:

"50 bin İstanbullu 'Ordu Kıbrıs'a' diye bağırdı" (*Akşam*, 16 Mart 1964)

"Ankarada gençler, Yunan Büyükelçiliğini taşla tuttu" (*Hürriyet*, 29 Ağustos 1964)

"Gençlik Şehrimizde de Büyük Miting Yaptı" (*Milliyet*, 30 Ağustos, 1964)

Türkiye Gençlik Teşkilatı, Milli Türk Talebe Birliği ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun yayınladığı ortak bildiri 14 Nisanda hemen tüm gazetelerin ilk sayfalarında yer bulmuştur. Milliyetçi oldukları bilinen bu gençlik dernekleri tarafından kaleme alınan Yunan uyrukluların sınır dışı edilme kararının desteklendiği ve Yunan uyruklulardan alışveriş yapılmamasının talep edildiği bildiri, incelenen tüm gazeteler tarafından ilk sayfada gençliğin talebi şeklinde haberleştirilmiştir. Bildiride yer alan talepler hiçbir gazete tarafından sorgulanmamış, milliyetçi çizgideki gazetelerin haber başlıklarında Rumlar şeklinde genişletilmiş ve hatta destekler haberlerle de sürdürülmüştür. *Akşam*'da haberin girişinde Yunan uyrukluların milletimizi sömürdüğü, *Hürriyet*'te "*kazanılan her kuruşun Kıbrıs'ta kendi kardeşlerine çevrilen bir silah olduğu*" vurgulanırken *Milliyet*, kazanılan paranın menfur emeller uğruna, Türkiye aleyhine kullanıldığını belirtmiştir. *Cumhuriyet* ise diğerlerinden farklı olarak başlıkta Rumlar yerine Yunan uyruklular demeyi tercih etmiştir.

"Gençlik Rumlarla alışverişin kesilmesini istiyor" (*Akşam*, 14 Nisan 1964)

"Toptancı kasaplar Rum kasaplara et vermedi" (*Akşam*, 16 Nisan 1964)

“Gençler, halkın Rum’lardan alış-veriş yapmamasını talep ediyor” (*Hürriyet*, 14 Nisan 1964)

“Gençlik Boykot İstiyor” (*Milliyet*, 14 Nisan 1964)

“Türklüğü benimsemeyen Rumlara karşı alış-veriş boykotu başladı” [iç sayfada haber] (*Milliyet*, 16 Nisan 1964)

“Gençlik teşekkülleri Yunan uyruklularla alış-veriş yapılmamasını talep ediyor” (*Cumhuriyet*, 14 Nisan 1964)

Azınlıklar da Baskı Altında

Her ne kadar yürürlüğe konan politika yalnızca Türkiye’de ikamet eden Yunan uyruklu Rumları ilgilendiriyor gibi gözüксе de uygulamada kapsam daha da genişletilmiş Rum azınlık okullarına, hatta Patrikhane’nin istimlak edilme yoluyla ortadan kaldırılması tartışmalarına kadar uzanmıştır. Bu durum da gazeteler tarafından hiçbir şekilde sorgulanmamış, aksine ortada somut bir delil olmamasına rağmen hedeftekilerin suçlu olduğunu kanıtlama gayretiyle haberler yayımlandığı dikkat çekmiştir. Suçlamalarda çoğunlukla resmi yetkililer kaynak olarak gösterilmiş, suçlananların kendilerini savunma haklarının olmayışları garipsenmemiş ve dolayısıyla onların savunmalarına, görüşlerine yer verme gereği duyulmamıştır. Hatta bazı durumlarda yapılan haberler izlenen politikaları aktarmanın da ötesinde kışkırtıcı nitelik taşımıştır:

“Patrikhanede Temizlik: Zararlı faaliyette bulunan Metropolitler ile Sen Sinod üyeleri sınır dışı edilecek” [üst başlık] “Din Adamı Kisvesindeki Yunan Ajanları da Ayıklanıyor” [manşet] (*Akşam*, 12 Nisan 1964)

“Lozan Anlaşmasının tadilini isteyeceğiz” (*Milliyet*, 7 Nisan 1964)

“Rum okullarının özel hakları kaldırılıyor” [başlık] “Öktem, Ruhban okulundaki yabancı öğrenci sayısının tahdit edileceğini söyledi” [spot] (*Milliyet*, 13 Nisan 1964)

“Kadro fazlası 9 Rum öğretmenin ikamet süresi uzatıl-

mayacak" (*Cumhuriyet*, 13 Nisan 1964)

"Fener Patrikhanesinin Durumu Ne Olacak?" (*Cumhuriyet*, 15 Nisan 1964)

"Rum Patrikhanesi İstimlâk Edilecek" [manşet] "Patrik'in durumunu Hükümet inceliyor" [haber] (*Akşam*, 14 Nisan 1964)

"Patrikhane için tahkikat açıldı" [başlık] "Azınlık okullarındaki Yunan uyruklu 35 öğretmenin durumu da inceleniyor. İki öğretmene tebligat yapıldı" [spot] (*Akşam*, 15 Nisan 1964)

"Yunanlıların toplandığı 'Şems' kulübünün durumu inceleniyor" (*Cumhuriyet*, 17 Nisan 1964)

"Bazı Ruhaniler Türk Milletine Sistemli Bir Şekilde Zarar Veriyor" (*Cumhuriyet*, 23 Nisan 1964)

"Patrikhanenin duvarları 50 santime indiriliyor" (*Cumhuriyet*, 4 Haziran 1964)

"Rumca olan sokak adları değişiyor" (*Akşam*, 2 Temmuz 1964)

Gazetelerin Patrikhane'nin zararlı olduğunu kanıtlamaya yönelik yayın politikaları yalnızca yetkililerin resmi açıklamalarıyla sınırlı kalmamıştır. Patrikhane'ye ilişkin tartışmaların yoğunlaşması ve nisan ayı ortasında istimlak edilmesinin, kaldırılmasının gündeme gelmesinin ardından milliyetçi faaliyetlerine bugün de yabancı olmadığı Türk Ortodoks Kilisesi'nin o dönemki lideri Turgut Erenerol 7-10 Mayıs tarihleri arasında üç gün boyunca *Akşam* gazetesinde Patrikhane aleyhine bir yazı dizisi kaleme almıştır. *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerine de demeç veren Erenerol, Yunanların sınır dışı edilmesinde geç bile kalındığını ("*Türk Ortodoks Patrikhanesi Başpiskoposu Konuştu: Patrikhane gitsin biraz da Yunanistanın başına bela olsun,*" *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1964), Patrikhane'nin kapatılması gerektiğini savunmuştur ("*Patrikhanenin ve Rum okullarının kaldırılma zamanı gelmiştir. Patrikhane bir zehir yuvasıdır...,*" *Milliyet*, 16 Nisan 1964).

Yine aynı günlerde Patrikhane'nin istimlak edilmesi tartışması Yunanistan'da da yankı bulmuş Selanik Şehir Meclisi bu tehdide başka bir tehditle cevap vermiştir. Bunun ardından söylemde kışkırtıcılığın dozu arttırılmıştır, bu arada haber başlıklarında bu tehdide yol açan istimlak kararının gizlenme gayreti dikkat çekicidir:

“Yunanlılar'da Atatürk'ün Selanikte'ki evini yıkacak” (Hürriyet, 29 Nisan 1964)

“Patrikhane istimlâk edilirse” [üst başlık, küçük puntola yazılmış] “Yunanlılar Atatürk'ün doğduğu evi yıka-caklar” [başlık] (Milliyet, 29 Nisan 1964)

“Selanik Şehir Meclisi, Patrikhane istimlak edilirse, Ata'nın evini yıkmak kararı aldı” [üst başlık; ismi veril-meyen Ankaralı bir yetkilinin sözleri manşete taşınmış] “Dünyayı Yunanistan'ın başına yıkarız” (Akşam, 29 Ni-san 1964)

Diğer taraftan bu politikalara ve yayınlara maruz kalan Patrikha-ne temsilcileri ise sürekli kendilerini savunma ve vatana bağlılıkla-rını kanıtlama çabası içerisindeydi:

“Rum Patriği, Hükümetten görev verilmesini istedi” (Ak-şam, 4 Ocak 1964)

“Patrik Kıbrıslı Rumların davranışını tel'in etti” (Cum-huriyet, 1 Ocak 1964)

“[Partik] Athenagoras, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını destekliyor” (Milliyet, 12 Ocak 1964)

“Patrikhanenin Avukatı Makarios'u ayıplıyor” (Milliyet, 17 Nisan 1964)

“Patrikhane Avukatı: ‘Kıbrıs Ortodoksları Rum değildir” (Cumhuriyet, 17 Nisan 1964)

Sorgulayan Değil Yargılayan Basın

Hükümet 1930'da imzalanan İkame, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'nı 16 Martta iptal etmiş ve 17 Mart gazetelerinde bu gelişme haber olarak genişçe yer almıştır. Ancak başlıklar ve haber içeriklerinde haberleştirilen her iki tarafa imtiyaz sağlayan bir antlaşmanın iptalinden ziyade Yunanların imtiyazlarını kaybetmeleri, bir başka deyişle cezalandırılmalarıdır:

“Yunanlıların Türkiye'deki ‘İmtiyazları’ Kaldırıldı” (*Akşam*, 17 Mart 1964)

“Yunanlılara tanınan imtiyaz iptal edildi” (*Milliyet*, 17 Mart 1964)

“On İki Bin Yunanlı Yurtdışına Çıkarılacak” [manşet] (*Hürriyet*, 18 Mart 1964)

“Türkiyedeki Yunanlıların Bazı Hakları İptal Edildi” (*Cumhuriyet*, 17 Mart 1964)

Antlaşmanın iptalinden etkilenecek Yunan uyruklu Rumların sayısı gazetelere göre değişmektedir. Yukarıda görüldüğü gibi bu sayı *Hürriyet* gazetesine göre 12.000, *Milliyet* gazetesine göre 10.000 civarındadır.

Antlaşmanın iptali Yunanistan'da yaşayan Türk uyrukluları ya da Türk pasaportu taşıyan Rumları da ilgilendirse de gazeteler bu kaybın çok önemli olmadığını kanıtlamaya gayret etmişlerdir:

“İmtiyazların kaldırılması üzerine Yunanistan'da iş yapan 3 bin Türk de, memleketimize dönecek” [manşet] (*Hürriyet*, 18 Mart 1964)

Birkaç gün sonra yine *Hürriyet*'te sayı epey düşmüştür:

“Yunanistan'da iş sahibi sadece 50 Türk mevcut” (*Hürriyet*, 21 Mart 1964)

Her ne kadar yasanın iptali sonucunda sürgünlere ilişkin kararname 16 Eylülde yürürlüğe girecekse de uygulama Mart ayı bitmeden başlamış, ilk grubun sürgün haberi gazetelerde yer almıştır. Takip eden süre içinde sürgün haberlerinin hemen tümünde benzer kalıpların kullanıldığı dikkat çekmiştir: “zararlı faaliyetleri bulunduğu tespit edilen” (*Cumhuriyet*, 1 Nisan 1964), “faaliyetleri kanuna aykırı görülen” (*Hürriyet*, 27 Mart 1964) ve en somut şekliyle “bazı yardım cemiyetleriyle ilgileri görülen” (*Akşam*, 28 Mart 1964)... Hatta bazı haberlerin birkaç gazetede aynı cümlelerle yer aldığı da gözlenmiştir, örneğin “Yunan uyruklu 300 Ruma daha tebligat yapıldı” (*Cumhuriyet*, 10 Nisan 1964) ve “300 Yunanlı’dan Türkiye’deki işlerini tasfiyeleri istendi” (*Milliyet*, 10 Nisan 1964) haber metinlerinin büyük bölümü aynıdır.

Haklarında yurtdışına çıkarılma kararı verilen kişilerin bazıları burada aile kurmuş, sürgün nedeniyle ya ailelerinden ayrılmak ya da onları da götürmek durumunda kalmıştır. Bu sırada yanlarına alabilecekleri eşyalara ve paralara kısıtlamalar getirilmiş, işlerini eşlerine, akrabalarına devretmek durumunda kalmışlardır. Bu sırada yaşanan hüznü olaylar haberlerde yer almış olmasına rağmen gazeteler son noktada sürgün edilenlerin suçlu olduklarına dair kanıyı güçlendirici yorumlar eklemeyi ihmal etmemişlerdir.

“Önce dışarı çıkışı yasaklanan Rum bu defa sınır dışı edildi” [başlık] “Türk uyruğuna geçmek için müracaatta bulunan Orlando’nun bütün borçlarını karısı ödeyecek” (*Akşam*, 2 Nisan 1964)

Bundan birkaç gün sonra: “Yunan uyruklu on kişi daha sınır dışı edildi” başlıklı haberin spotunda: “Daha önce sınır dışı edilen Orlando’nun morfin kaçakçısı olduğu anlaşıldı” (*Akşam*, 16 Nisan 1964)

“Yunan uyruklu bir işadamı sınır dışı edildi” [haber] “Servetini karısına devreden 58 yaşındaki Velissorios, gümrükte didik didik aran-

di" [spot] (*Hürriyet*, 1 Nisan 1964). Haberin fotoğraf altında habere konu olan kişinin giderken ağladığı, ölen oğlunun bu topraklarda gömülü olduğunu söylediği belirtilmiş. Haberin içeriğinde ise servetini hastanede yatan karısına devrettiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte okuyucuda oluşabilecek acıma hissinin "*EOKA'ya yardım ediyormuşsunuz ne diyorsunuz?*" sorusunu yanıtsız bıraktığının belirtilmesiyle yerini kışkuya bırakması da hedeflenmiştir.

Bu arada mallarına da el konan sürgünlerin paralarını ya da eşyalarını kurtarma çabaları da 'suçlarının' bir parçası olarak kendine yer bulmuştur:

"Yunanlıların malına el kondu" [manşet] "Mali Polisle Müfettişler işbirliği yaptı: Yurtdışına çıkarılan iş sahibi Yunanlıların hileli yollarla servet ve alacaklarını başkalarına devrettikleri tespit edildi" [üst başlık] (*Hürriyet*, 29 Temmuz 1964)

"Hudut dışı edilen Rumlar ev eşyasını götürebiliyor" [haberin iç sayfalardaki devamında İstanbul Valisi'nin Rumların ev eşyası konusunu istismar ettiği şu sözlerle verilir] "iş gücü sosyal durumu müsait olmadığı halde bazı Rumların ev eşyası diye 30 tane büyük halı, binlerce lira kıymetinde gümüş yemek takımları ve antika eşya götürme teşebbüsünde bulundukları... Devlete olan vergi borçlarından dolayı eşyalarına haciz konan Yunan tebaalı Rumların kanunen bu eşyaları götürmelerine imkân olmadığı meydandadır" (*Hürriyet*, 4 Ekim 1964)

"Bir Rum ailesi gümüş takımları kaçırıyordu" (*Akşam*, 12 Eylül 1964)

Türkiye'den sürgün edilen Rumların mal varlıkları ya da zengin olmaları gazetelerde bir suç gibi gösterilirken, örneğin Atina'da zengin bir Türk doktorun varlığı gurur vesilesi olarak ilk sayfada hem de "*9 Yunanlı daha hudut dışı ediliyor*" başlıklı haberin hemen

altında duyurulmuştur: “Yunanistandaki en zengin Türk Doktor Galip Baysanlı” [başlık] “Dr. Baysanlı’nın villası Atina’nın en mutena yerinde...” [manşet] (*Hürriyet*, 28 Mart 1964)

Hatta bazı durumlarda haberlerde sürgün edilenlerin içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için başvurdukları çarelerle acımasızca dalga geçildiği de gözlenmiştir:

“Türkiye’de kalabilmek için Yetmişinden sonra gerdeğe girdi ama yine sınır dışı edilecek” (*Hürriyet*, 22 Ekim 1964)

İşlerinden, evlerinden, ailelerinden ayrılan Rumların büyük bir sefalet içine düştüğü, Yunanistan’da içinde bulundukları koşulları protesto etmeleri haberleştirilse de öne çıkarılan yine bu durumun Yunan Hükümetinin Kıbrıs konusundaki tutumunun bir sonucu olduğudur:

“Sınır dışı edilenler Makarios’a kızdılar” [başlık] “Vapurla sınır dışı edilen 25 Rumun Lokum kutuları, bir ihbar üzerine tek tek arandı” [spot] (*Akşam*, 10 Temmuz 1964)

“Hudut dışı edilen Rumlar perişan halde” (*Hürriyet*, 5 Ağustos 1964)

“Hudut dışı edilen Yunan uyruklular konuşuyor: Öz vatanımız Türkiye’dir” (*Milliyet*, 28 Ağustos 1964)

Gazetelerin Genel Değerlendirmesi

Her ne kadar dönem gazetelerinin hemen tümü Kıbrıs sorununun bir milli mesele haline getirmiş ve ve sürgünleri milliyetçi bir söylemle aktarmış hatta bazen çarpıtmış olsa da yaklaşımları arasında küçük de olsa farklılıklar mevcuttur. Bu bölümde izlenen gazetelerin 1964 yılı ve 1965 yılının başını kapsayan dönemde Rumları hedef alan bu sürgün politikasını nasıl haberleştirdikleri ele alınacaktır.

Akşam: 1957 yılında Malik Yolaç tarafından satın alınan *Akşam* gazetesinin, alındığı gün ilk sayfasından devrim hareketlerinde Mustafa Kemal'a tam bağlı, milliyetçi bir gazete olduğu duyurulmuştur. Yolaç 1961 seçimlerinde Adalet Partisi listesinden bağımsız milletvekili seçilmiş, ardından yine bağımsız olarak 1963'te 10. İnönü Hükümeti'nde spordan sorumlu Devlet Bakanı olmuştur. Gazete 1965 yılından itibaren çöküşe geçmiş, 1971 yılında da Türk-İş'e satılmıştır.⁴ Sahibinin itirazlarına rağmen⁵ yazarları nedeniyle sola kaydığı ifade edilen gazetenin Kıbrıs meselesinde son derece milliyetçi bir yayın çizgisi izlediği görülmüştür. Kıbrıs'ta yaşanan çatışmalar çok sık şekilde gazetenin manşetinde kendine yer bulmuştur. Bu haberlerde savaşıyan Kıbrıslı Türklerden sık sık "*mücahitler*," "*İkinci bir Plevne yaratan kahraman Türk mücahitleri*" (29 Nisan 1964) ölenlerden ise "*şehitler*" olarak bahsedilirken (11 Mart 1964) Makarios "*Papaz*" (1 Ocak 1964), Kıbrıslı Rumlar ise "*çeteler*" (5 Ocak 1964) ya da "*çeteciler*" (4 Ocak 1964) olarak anılmaktadır. Hatta "*Mitingte halk 'Ordu Kıbrıs'a diye bağırdı*" başlıklı haberde (14 Mart 1964) "*gençler*" olarak ifade edilen kitlenin talepleri "...*EOKA ve onun köpek sürüleri Adadan çıkmazsa oraya Türk süngüsü çıkacaktır...*" şeklinde olduğu gibi alıntılanmış, yine bu gençlerin Makarios'un resmini yakıp küllerini ayakları altında çiğnedikleri ifade edilmiştir.

1930 İkame, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'nın iptal edildiği gün TBMM dönemin hükümetine Kıbrıs'a asker gönderme yetkisi vermiştir. Bundan birkaç gün sonra Aysel Okan'ın hazırladığı köşede (22 Mart 1964) emekli Kurmay Albay Bekir Silahçılar'ın tezkereye çekimser kalan dört milletvekili hakkındaki sitemleri yayınlanarak bu milletvekillerinin vatan sevgileri sorgulanmıştır.

Gazetede 28 Martta sınır dışı edilecek ilk grubun isimleri, adresleri ve meslekleri yayımlanmış, polis ve resmi makamların sebep açık-

4- Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 241.

5- Cemal A. Kalyoncu, "Bir Medya Patronunun İbretlik Hikâyesi," *Aksiyon*, 15.10.2007. <http://www.aksilyon.com.tr/aksilyon/haber-16993-26-bir-medya-patronunun-ibretlik-hik%C3%A2yesi.html> (son erişim 11.08.2015).

lamadıkları belirtildiği halde gazete “Ancak bu yedi Yunan uyruklu Rumun da İstanbulda kurulu bazı gizli maksatlı yardım cemiyetlerinin kurucularından olması gözden kaçmamıştır” ifadesini kullanmıştır.

Benzer şekilde sınır dışı edilenlerin hemen tümü suçları kanıtlanmış gibi sunulmuştur. Bu haberlerin yanında ana sayfada sıklıkla suça karışan Rumlara ilişkin haberler de göze çarpmaktadır:

“Esrarkeş Rum haraç vermiyen Türkü vurdu” (1 Mayıs 1964)

“80’lik Rum randevuevi sahibi Kalyopi” (1 Mayıs 1964)

“Bir Yunan casusu yakalandı” [yakalanan kişinin elindeki paketi denize atması nedeniyle casus olabileceği kuvvetle muhtemel ifadesi kullanılmıştır] (1 Ağustos 1964).

“Türk asıllı Yunan casusluk iddiası ile yakalandı” (21 Eylül 1964) [yukarıdaki haberle kıyaslayınca Türk asıllı olan kişiye yüklenen suçlamanın iddia olduğunun belirtilmesi dikkat çekicidir.]

“Aşıklara tenzilat yapan Rum büyücü yakalandı” (10 Eylül 1964)

Zaman zaman toplumun konuyla ilgili hassasiyetini adeta körükleyici yayınlar da yapan gazete daha önce ifade edildiği gibi Rumlara alışveriş boykotunun takipçisi olmuş ayrıca bu boykot hakkında halktan insanlara görüşleri sorulmuştur. “Yunan uyrukluları boykot için halk ne diyor” başlıklı haberde (15 Nisan 1964) 10 kişiyle görüşülmüş, aralarında biri Rum olmak üzere dördü bu kararı desteklediklerini ifade etmişlerdir. Kararı destekleyen İstelyanos Krassos gerekçe olarak yüksek tahsilli gençlerin talebi olması nedeniyle kararın doğru olabileceğini söylemiştir. Bununla birlikte boykotu yanlış bulanlar da vardır, haberin girişinde “dikkati çeken nokta, vatandaşlardan çoğunluğunun bu konuda fikirlerini söylemekten kaçınmaları oldu” denmesine rağmen bunun nedenlerine de hiç değinilmemiştir.

Gazetede yurtdışına çıkarılmasına karar verilen Rumlara ve bu politikanın devamı niteliğindeki uygulamalara ilişkin haberlerde sıklıkla kaynak olarak “Ankara’da bir yetkili” ya da “Ankara siyasi çevreleri” gibi muğlak kaynaklara işaret edilmiştir. Örneğin “Rum azınlığın durumu da ele alınıyor” başlıklı haberin (10 Nisan 1964) spotunda “Ankara siyasi çevreleri Patrikhane’ye de göç hazırlığı tavsiyesinde bulunuyor” ifadesi yer almıştır. Patrikhane’nin hedef alındığı Nisan ayı boyunca din adamları ajan olarak yaftalanmış ve suçlanmıştır (“Din Adamı Kisvesindeki Yunan Ajanları da Ayıklanıyor,” 12 Nisan 1964). 14 Nisanda gazetenin manşeti “Rum Patrikhanesi istimlak edilecek”tir. Bu süreçte ayrıca Atatürk’ün Fransız Meclis Başkanı Herriot’a “Patrikhane bir fesat yuvasıdır” dediği hatırlatılmıştır (22 Nisan 1964). 29 Nisanda ise Patrikhane’nin istimlak kararına karşı Selanik Şehir Meclisi’nin Ata’nın evini yıkma kararına cevap yine adı verilmeyen bir yetkilinin ağzından manşete taşınmıştır: “Dünyayı Yunanistan’ın başına yıkarız!”

Sonuç olarak gazete 1964 sürgünlerinin Kıbrıs politikasının kurbanları olduğunu inkâr etmeyen hükümet yetkililerinin sorumluluğu Yunanistan Hükümetine yükleyen açıklamalarını (“Asıl sorumlu Yunanistandır,” 19 Nisan 1964) desteklemiştir. Bu kararı Kıbrıs’ta Makarios’un Kıbrıs Türklerine uyguladığı politikayla kıyaslayarak meşrulaştırmış, sorgulamamıştır.

Hürriyet: Kıbrıs sorununun ülke gündemine gelmesinde *Hürriyet* gazetesinin ve onun kurucusu Sedat Simavi’nin etkisi çok büyüktür. Necati Zincirkıran anılarında Simavi’nin Kıbrıs konusundaki hassasiyetinin 1949 yılında Kıbrıs’a yaptığı bir ziyaret sırasında başladığını, hatta ölümüne de bu üzüntünün sebep olduğunu ifade etmektedir.⁶ Dolayısıyla *Hürriyet* gazetesinin Kıbrıs sorununu sahiplenışı diğer gazetelerden çok daha yoğun düzeydedir. İzlenen dönemde gazetenin sa-

6- Necati Zincirkıran, *Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu*, Gençlik Yayınları AŞ, İstanbul, 1994, s. 26.

hibi Haldun Simavi genel yayın yönetmeni ise Necati Zincirkıran'dır.

Gazete Kıbrıs'la ilgili gelişmeleri çok yakından izlemiştir. Ocak ayında gerçekleşen Londra Barış Görüşmeleri'ni 1952'den itibaren bu konuyu haberleştiren Necati Zincirkıran takip etmiştir. Gazete gelirleri Kıbrıs'a yollanmak üzere *Kıbrıs'da Ölüm Kalım Savaşı* adlı bir filmin de yapımcılığını üstlenmiştir (18 Temmuz 1964).

Hürriyet hükümetin 1930 antlaşmasını kaldırmasının hemen ardından sürgün edileceklerin sayısını manşetten "*On İki Bin Yunanlı Yurtdışına Çıkarılacak*" (18 Mart 1964) şeklinde duyurmuştur. Spotta "*İmtiyazların kaldırılması üzerine Yunanistan'da iş yapan 3 bin Türk de memleketimize dönecek*" denmesine rağmen birkaç gün sonrakı haberde bu sayı şu şekilde verilmiştir: "*Yunanistan'da iş sahibi sadece 50 Türk mevcut*" [spotta] "*Anlaşmanın bozulması üzerine Türkiye'ye dönmesi icap eden 3 bin Türk'ten 2950'si Rum asıllı*" (21 Mart 1964). Bu ifadeler gazetenin ırkçılığa varan milliyetçi yaklaşımının bir göstergesidir ve hatırlanacağı üzere logosunun altında bugüne dek değişmeyen "*Türkiye Türklerindir*" sloganı yazılıdır.

Haberin iç sayfadaki devamında diğer gazetelerden farklı olarak sürgün edileceklerin suçu döviz kaçakçılığı olarak duyurulmuş ve Maliye Bakanlığı kaynak gösterilmiştir. *Hürriyet* gazetesi yine diğer gazetelerden farklı olarak sürgün edileceklerin mal varlıklarının ne olacağının da takipçisi olmuştur. Gazete ilk olarak sınır dışı edilenlerin mallarının 12 Ada'dan kaçan Türklere verileceğini bildirmiştir (19 Nisan 1964). Birkaç ay sonra gidenlerin mallarına el konduğu manşetten duyurulmuş, üst başlıkta ise "*Yurtdışına çıkarılan Yunanlıların hileli yollarla servet ve alacaklarını başkalarına devrettikleri anlaşıldı*" suçlaması yer almıştır (29 Temmuz 1964). Yine birkaç ay sonra 16 Eylülde toptan sınır dışı edilecek olan "*Yunan uyrukluların malına el konulacak*" manşeti bu sefer Merkez Bankası'nda muhafaza edileceği bilgisiyle verilmiştir (3 Eylül 1964). "*Hudut dışı edilen Rumlar ev eşyasını götürebiliyor*" başlıklı haberde (4 Ekim 1964) ise gazete haberin içeriğinde başlıkla çelişkiye düşmüştür. İnönü'yle görüşen İstanbul Valisi Nevzat Akı'nın sınır dışına çıkarılanların ev

eşyalarını götürebileceklerini söylemesi iyi bir gelişme olarak verilirken, iç sayfada haberin devamında yine Akı'nın ifadesiyle devlete vergi borçları bulunanlar için bunun mümkün olmadığı, yine maddi durumu uygun olmayanların bunu sömürdüğü belirtilmiştir. Haberle başlık uyumsuzdur ve aslında okuyucu yanıltılmıştır.

Başta da ifade edildiği gibi gazete hükümetin sınır dışı politikasını desteklemekte, gidenlerin adlarının yanı sıra kaç kişinin kaldığının hesabını da tutmaktadır. Ancak sınır dışı işlemleri yeterince hızlı yürütülmediği, Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkilinin ifadesine dayandırılarak böyle küçük gruplarla devam edilirse bu işin 50 yıl süreceği belirtilmektedir. Gazeteye göre *"Ankara'daki umumi kanaat Yunan uyruklu Rumların bir an evvel ve toptan vapurlarla hudut dışına atılmaları yolundadır"* (10 Haziran 1964).

Sürgün edilenlere ilişkin haberlerde suçlu olmalarından ziyade hain ya da kötü olduklarına ilişkin göndermeler dikkat çekicidir. Örneğin "çikolata kralı" olarak anılan sakat ve rahatsız olduğu için oğlunun koluna girerek yürüeyebilen Aristidis Zambikos'un durumu şu şekilde haberleştirilmiştir:

"Eleniki Enosis Cemiyetinin para babası olduğu söylenen Aristidis Zambikos, Emniyet Müdürlüğünde kaldığı müddet içinde kindar bakışlarını kendisini tetkik etmek isteyenlerin üzerinden ayırmamış ve muhabirimizin 'bugüne kadar niçin Türk tabiyetine geçmediniz?' sualine cevap vermemiştir." (16 Mayıs 1964)

Bununla birlikte daha önce de ifade edildiği gibi gazete evlenmek suretiyle vatandaşlığa geçmek isteyenleri de alaycı bir dille haberleştirmiştir: *"Sınır dışı edilen Yunan tebaaluların zararlı faaliyetleri tespit olundu"* [spot] *"Yunan tebaalılar Türklerle evlenmek suretiyle burada kalmanın yollarını arıyorlar"* (12 Nisan 1964), *"Türkiye'de kalabilmek için yetmişinden sonra gerdeğe girdi ama yine sınır dışı edilecek"* (22 Ekim 1964)

Mayıs ayında gazete *“Yunan demokrasisi Batı Trakya Türklerini bir silindir gibi eziyor”* adlı bir yazı dizisi başlatmıştır (6 Mayıs 1964).

Hürriyet sınır dışı edilenlerin yanı sıra Rum azınlıklara uygulanan politikaları haberleştirirken her zaman Türklüğü ön plana çıkarmıştır. Örneğin 14 Nisanda şu üç haber ilk sayfada alt alta verilmiştir:

“Gençler halkın Rum’lardan alışveriş yapmamasını talep ediyor”

“10 Bin Yunanlı Rumun durumu inceleniyor”

“Rum öğretmenler Türkçe imtihanına tabi tutulacak”

Sonuncu haberde *“memleketimiz aleyhinde ve kanunları ihlal edici zararlı faaliyetlere sahne oldukları tespit edilen Rum azınlık okullarının durumu toptan ele alınmış ve ilk planda bu okullarda vazifelen-dirilmiş 35 Yunan uyruklu öğretmenin çalışma tarzları incelenmeğe başlanmıştır”* ifadeleri yer almıştır.

Gazetenin 22 Nisan tarihli nüshasının ilk sayfasında *“384 Yunanlıya tebligat yapıldı”* başlıklı küçük bir haber yayınlanmıştır. Haberin içeriğini İçişleri Bakanı Orhan Öztrak’ın bir gün önceki basın toplantısındaki ifadeleri oluşturmuştur. Buna göre İçişleri Bakanı sınır dışı edilen metropolitin faaliyetlerine ilişkin dosyanın gizli olduğunu, açıklayamayacağını, alınan kararla Batı Trakya’daki Türklerin hiçbir hukuki ilgisinin bulunmadığını, şehircilik açısından lüzum görülürse Patrikhane’nin istimlak edilebileceğini, bunun belediye’nin işi olduğunu söylemiştir. Gazete bu önemli açıklamaları çok küçük bir haberle geçiştirmiş, üstelik başlıkta da 384 kişiye yapılan tebligatı duyurmayı uygun görmüştür. Patrikhane’ye ilişkin bu kararların Yunanistan’da yankısı büyük olmuştur, buna karşılık Selanik Şehir Meclisi’nin Ata’nın evine ilişkin tehdidi ise başlıkta Patrikhane istimlakine hiç değinilmeden verilmiştir: *“Yunanlılar’da Atatürk’ün Selanik’teki evini yıkacak”* (29 Nisan 1964).

Milliyet: 1950 Yılında Ali Naci Karacan tarafından kurulan Milliyet gazetesinin başına 1955'te oğlu Ercüment Karacan geçmiş ve 1979'da Aydın Doğan'a satılana kadar onun sahipliğinde kalmıştır. Genel yayın yönetmenliğini ise 1961 yılından öldürüldüğü 1979 yılına dek Abdi İpekçi yürütmüştür.

Gazete 1930 İkame, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'nın iptalini "*Yunanlılara tanınan imtiyaz iptal edildi*" başlığıyla ilk sayfadan duyurmuştur. Günün manşetini hükümetin Kıbrıs'a müdahale için meclisten tezkere alması oluşturmuştur. Haberin spotunda "*16 Eylül'de yürürlüğe girecek kararname ile 9586 Yunan'lı işadamı imtiyazlarını kaybedecek*" ifadesi yer almaktadır. *Milliyet* diğer gazetelere göre alınan kararın ve yapılan haksızlığın vahametinin en çok farkında olan gazete görünümündedir. Bu konuda hükümete ya da meclise yönelik muhalif bir yayın politikası izlemese de, sürgün uygulamalarıyla oluşabilecek olumsuzluklar konusunda zaman zaman uyarıda bulunmuş, olayları olabildiğince yorumsuz biçimde aktarmış, olası çözüm gayretlerine sayfalarında yer vermeye özen göstermiştir. Kararın duyurulduğu günün hemen ertesinde Mehmet Ali Kışlalı imzalı "*Yunanistan'a karşı yeni tedbir alınıyor*" başlıklı haberin (18 Mart 1964) spotunda Yunan uyrukluların 4-5 milyarlık mallarını satacakları öngörülürken haberin girişinde "*Yunanistan'ın Kıbrıs ile ilgili menfi tutumu devam ettiği takdirde 'İkame, Ticaret ve Seyrisefain' Antlaşmasının iptali ile başlayan tedbirler serisi devam edecektir*" ifadeleri yer almaktadır. İkinci paragraf ise "*Ay içerisinde müsbet bir gelişme elde edilmezse Patrikhane ve Ruhban Okulu ile ilgili olarak anlaşmalara uygun denetleme sıklaştırılacaktır...*" şeklindedir. Haberde 1930 antlaşmasının iptalinin ve sınır dışı uygulamalarının gerçek amacı açıkça ortaya konulurken çözüm olasılığı da göz ardı edilmemektedir. Gazete Mart ayı sonunda "*Anlaşma olmazsa 10224 Yunanlı sınır dışı edilecek*" (29 Mart 1964) duyurusunu yenilemiştir.

Gazetenin sürgün edilen Rumlar ve Türkiye'deki azınlıklarla ilgili haberlerinde "suçlu" olanları ayıklama, genelleştirmeden kaçınma gayreti de dikkat çekicidir. Örneğin Rumlarla alışverişin kesilmesi tale-

bi *Milliyet*'te "*Türklüğü benimsemeyen Rumlara karşı alışveriş boykotu başladı*" (16 Nisan 1964) başlığıyla verilmiş, sanki Türklüğü benimseyenlerin bu boykottan etkilenmeyeceği izlenimi yaratılmıştır. 14 Nisan tarihli bir başka haberin başlığı ise "*Yunan Başkonsolosu tarafından*" [üstte küçük puntıyla yazılmış], "*Bazı Rumlara Kanunlara Karşı Gelmeğe Zorlanıyor*"dur. Ankara'dan Mustafa Ekmekçi'nin kaleme aldığı haberin spotunda "*Patrik Vekili Emilyanos'un da Türk kanunlarına aykırı tahrik ve teşviklerde bulunduğu tesbit edildi*" denmiştir. Diğer gazetelerden farklı olan bu üslubun da aslında gayet tehlikeli, devletin bugün de uygulamaktan vazgeçmediği iyi azınlıklar-kötü azınlıklar söyleminin bir yeniden üretimi olduğunu vurgulamakta yarar vardır. Gazete, özellikle azınlıklara, Türklüğü benimsemeleri, tahrik ve teşviklere kapılmamaları halinde başlarına bir şey gelmeyeceğini hatırlatmaktadır.

Bu esnada Rumları kanuna aykırı davranmaya teşvik ettiği iddia edilen iki metropolitin sınır dışı edilmesi gündeme gelmiştir. Ancak bu iki din adamı Yunan vatandaşlığından çıktıkları için Yunanistan onları kabul etmemekte, kendilerine ülke aramaktadırlar. 22 Nisanda Amerika'nın vize vermeyi kabul ettiği ve sınır dışı edildikleri duyurulmuştur. Aynı gün o dönem isimsiz yayınlanan, ancak Abdi İpekçi'nin yazdığı bilinen *Durum* adlı başyazıda uygulanan bu politikanın ve Patrikhane'ye yönelik tedbirlerin düşmanların ekmeğine yağ sürdüğü içeride de şüpheyle karşılandığı yorumu yapılırken "*Patrikhane mensuplarının siyasete karıştıkları, Türkiye'nin menfaatleri aleyhinde çalıştıkları tespit edilmişse bunları delilleriyle birlikte dünya kamuoyunun önüne sermek, sonra tedbirler alıp uygulamak daha doğru olurdu*" ifadesi kullanılmıştır. Gazete kör bir milliyetçi tutum yerine dünya kamuoyunun ikna edilmesi gerektiğini savunurken aslında amacı ülkenin imajının korunmasıdır. 8 Mayıs'ta yayınlanan bir başka *Durum* yazısında ise meclisteki Yunanistan'la antlaşmaların iptaline ilişkin genel görüşme notları aktarılmış, meclisteki üzücü davranışlara örnek gösterilirken "*bazı aşırı sağcı milletvekillerinin davaya sadece ırkçı bir açıdan bakarak Türkiyede azınlık düşmanlığı yaratacak nitelikte sürdürdükleri fikirler vardır*" denmiştir.

Gazete gerek sürgünlerde gerekse Rum okulları ve Patrikhane'ye ilişkin uygulamalarda genellikle hükümet yetkililerini kaynak olarak göstermiş, yorumsuz aktarmış ancak diğer taraftan bunları sorgulamaktan da kaçınmıştır. Örneğin *"Rum okullarının özel hakları kaldırılıyor"* (13 Nisan 1964) haberinde Milli Eğitim Bakanı, *"Yurtdışına çıkarılan Rumların % 95'i Eleniki Enosis üyesi"* (3 Mayıs 1964) haberinde İçişleri Bakanı kaynak gösterilmiştir. Son haberin iç sayfadaki devamında ilgisi kurulmadan seyahat acentesi sahibi bir Rum'un iki Türk işçisini dolandırdığı habere eklenmiştir. Eylül ayında, kalan 1810 kişinin sınır dışı edilmelerine ilişkin haber de yine İçişleri Bakanı'na dayandırılmış aynı zamanda bir itiraf gibidir: *"Yunanlılar insani şartlar içinde sınır dışı edilecek"* (18 Eylül 1964).

Son olarak *Milliyet* de Patrikhane'ye diğerleri gibi şüpheyle yaklaşmış, Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi lideri Turgut Erenerol'un *"Patrikhanenin ve Rum okullarının kaldırılma zamanı gelmiştir. Patrikhane bir zehir yuvasıdır..."* (16 Nisan 1964) sözlerini sayfalarına taşımış, daha önce de ifade edildiği gibi Selanik Şehir Meclisi'nin cevabını istimlak kararını biraz gizleyerek vermiştir (29 Nisan 1964). Diğer gazetelerde rastlanmayan *"Fener Patrikhanesi baskıdan şikâyetçi"* başlıklı haberde (10 Eylül 1964) ise bazı papazların bir Alman Televizyonuna verdiği demeci olabildiğince yorumsuz aktarmış, yalnızca papazların yüzlerini gizlediklerini belirtirken ifadelerini de iddia olarak aktarmıştır.

Cumhuriyet: 1924 Yılında Yunus Nadi tarafından kurulan gazetenin yönetiminde izlenen dönemde bir kriz yaşanmaktadır. 1962 yılında Yunus Nadi Armağanı Yarışması'nda Hikmet Alkılıç imzasıyla Şadi Alkılıç'ın *"Türkiye'nin Tek Kurtuluş Yolu Sosyalizm"* başlıklı bir makaleye verilmesi ülke gündemini meşgul etmiş, yazarı hakkında dava açılmış, gazete içinde de sorunlara neden olmuştur.⁷ Gazetenin sahibi ve başyazarı Nadir Nadi bir süreliğine çekilmiş, genel yayın

7- Aysun Köktener, *Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 114.

yönetmeni Cevat Fehmi Başkurt ayrılmış yerine Ecvet Güresin gelmiş ve 1970'e dek bu görevi sürdürmüştür. Nadir Nadi Aralık 1964'te gazeteye ve başyazılarına geri dönmüştür.⁸

Cumhuriyet gazetesi de günün ideolojik yelpazesinde solda yer alan bir gazetedir. Dolayısıyla Kıbrıs meselesini diğer gazeteler gibi milli bir mesele olarak ele almasına rağmen haberlerinde hamasi bir milliyetçi söyleme, genelleştirmelere çok az rastlanmıştır. Yurtdışına çıkarılanlar ve azınlıklar için daha hassas bir dil kullanıldığı gözlenmiştir. Örneğin diğer gazetelerde de yer bulan Ankara mitingi haberinin başlığında hedefin Makarios olduğu belirtilmiştir: *"Gençler Makarios'u tel'in için Ankara'da büyük miting yaptı"* (14 Mart 1964). Gazete 1930 antlaşmasının iptali haberinde de yine diğer gazetelerde rastlanmayan Dışişleri Bakanlığı'nın şu açıklamasına yer vermiştir: *"Keyfiyet ve yeni bir ikamet, ticaret ve seyrisefain mukavelenamesi akdi için Hükümetimizin Yunan Hükmetiyle müzakerelerde bulunabileceği Ankara'daki Yunanistan Büyükelçiliğine bildirilmiştir"* (17 Mart 1964). Ertesi günkü haberde antlaşmanın iptalinin Türkiye'deki Yunanlılar arasında şaşkınlık yarattığı konusu işlenirken, bir gün sonra Yunanistan'ın yeni bir antlaşma istediğini duyuran bir haber yayımlanmıştır. Haberde iptalin uluslararası basında nasıl ele alındığına da değinilmiştir (19 Mart 1964). Bu haberle ilgili ilginç bir başka detay ise 1930 antlaşmasının içeriği aktarılırken Yunan Hükümeti'nin 1930'dan hemen sonra bir kanun çıkararak sınır boylarında yabancıların mülk edinmesini yasakladığı, böylece Batı Trakya ve 12 Adalarda Türklerin mülk edinemediğinin hatırlatılmasıdır. Gazete bu ek bilgiyle 1930 tarihli antlaşmaya zaten Yunanlıların uymadığını, bir başka deyişle 1930 antlaşmasının iptalinin haklılığını kanıtlamaya çalışmıştır. Yine bir gün sonra Hükümet Sözcüsü ve Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan Göğüş'ün Reuters ve UPI'ye verdiği demece ilişkin haberin spotunda Göğüş'ün şu sözleri yer almıştır:

8- Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 37, İstanbul, 1992, s. 383.

“Yunan uyrukluların sınır dışı edilmesi konusu yeniden ele alınacaktır” (20 Mart 1964).

Görüldüğü gibi gazete antlaşmanın yenileneceğine dair umudunu korumaktadır. 3 Nisanda antlaşmanın yeniden görüşüleceği, iki tarafın yetkililerinin 15 Nisanda Ankara’da bir araya geleceği duyurulmuştur. Bu esnada ilk sınır dışı edilen yedi kişilik grupta yer alanların kimlikleri gizli tutulmuş, suçlamalar da iddia olarak verilmiştir: **“Yunan uyruklu yedi şahıs sınır dışı ediliyor”** (24 Mart 1964). Ancak birkaç gün sonra isimler, meslekler ve suçlamalar diğer gazetelerde olduğu gibi verilmeye başlanmıştır: **“Yurtdışına çıkarılacak Yunan uyruklu 7 kişinin isimleri açıklandı”** (28 Mart 1964).

“Kıbrıs konusunda Türkiye’ye karşı takındığı menfî tavır sebebi ile (küçük puntolarla yazılmış) Yunanistanla mevcut anlaşmalar gözden geçirilecek” başlıklı manşet haberin spotunda da bu kararın alınmasında Yunanistan’ın Makarios’u desteklemesinin büyük rol oynadığını duyurulmuştur (7 Nisan 1964). Bu haberin hemen altında ise Yunanistan’la vize antlaşmasının iptal edildiği bildirilmektedir. Görüldüğü üzere yıllardır Türkiye’de yaşayan Rumlar ve azınlıkların bu karardan nasıl etkileneceğine hiç değinilmemekte, ki vize antlaşmasının iptal edildiği günlerde Paskalya tatili nedeniyle pek çok Rum Yunanistan’da bulunmaktadır,⁹ sınır dışı edilenlerin rehine olarak görülmesi de sorgulanmamaktadır.

Bununla birlikte 16 Nisanda Dışişleri Bakanlığı’nın alınan tedbirlerin Türk vatandaşı Ortodoks Rumlarla hiçbir ilişkisinin bulunmadığına ilişkin açıklaması yayınlanmıştır. Ancak gazetede bir gün önce **“Fener Patrikhanesinin durumu ne olacak?”** başlıklı Patrikhane’nin istimlak edilebileceğini belirten bir haber (15 Nisan 1964) iki gün önce de **“Kadro fazlası 9 Rum öğretmeninin ikamet süresi uzatılmayacak”** (13 Nisan 1964) başlıklı bir başka haber yayınlanmasına rağmen Dışişleri Bakanlığı’nun açıklamasıyla bu uygulamaların çelişkisi yine gündeme gelmemiştir.

9- Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Rıdvan Akar ve Hülya Demir, *İstanbul’un Son Sürgünleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s. 45-46.

Gazete 3 Mayısta *“İçişleri Bakanı Orhan Öztrak dedi ki Yalnız iç ve dış emniyetimizi ihlal eden Yunan uyruklular yurtdışına çıkarılıyor”* başlıklı haberin spotunda yine bakanın sözlerine dayandırarak yurtdışına çıkarılan Yunan uyrukluların hepsinin Eleniki Enosis Cemiyeti üyesi olduğunu belirtmiştir. Belediyenin kaynak gösterildiği bir başka haberde ise, semt sakinlerinin şikâyeti üzerine, Patrikhane'nin duvar yüksekliğinin (5 metre) tehlikeli durumda olduğunun tespit edildiği duyurulmaktadır: *“Patrikhanenin duvarları 50 santime indiriliyor”* (4 Haziran 1964).

Dikkati çektiği üzere gazete alınan kararları hep bir gerekçeye dayandırmaya bir başka deyişle hükümetin politikalarını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Hatta *“1930 antlaşması meriyetten kalkınca Yunan uyrukluların malları bloke edilecek”* başlıklı haberde gözleendiği üzere Yunanistan Dışişleri Bakanı Kotsapulos'un Türkiye'nin uluslararası antlaşmaları, azınlık haklarını, insanlık ve medeniyet esaslarını ihlal ettiğini öne sürmesinin Türk resmi çevrelerince hayretle karşılandığı ifade edilmiş, konunun izahının bir kez daha yapılmak zorunda kalındığı vurgulanmıştır: *“Bunlar, Türk-Yunan dostluğu uğruna çalışmalarına müsaade edilmiş olmalarına, kazanç ve servet sahibi bulunmalarına rağmen Türkiye aleyhine çalışan bir fesat yuvası olup, mahkeme kararıyla kapatılan ‘Eleniki Enosis Cemiyeti’nin üyeleridirler...”* (18 Temmuz 1964).

Ayrıca eklemek gerekir ki; izlenen dönem içinde Rumların ya da Patrikhane'nin adının karıştığı adli olaylar da sık sık ilk sayfaya taşınmış, bir nevi bu meşrulaştırma gayretine katkı sağlamıştır:

“Yurtdışına adam kaçıran iki Yunanlının bir şebekeye mensup olduğu tesbit edildi” (24 Mayıs 1964)

“Yunanistanda hazırlanan 6-7 Eylül kitabı dağıtılıyor” (28 Mayıs 1964)

“Patrikhanenin de adının karıştığı bir sahtekârlığa Savcılık dün el koydu” (4 Temmuz 1964)

“Türk tebaalı bir Rum dün Yunan gemisine gizli evrak sokarken suçüstü yakalandı” (1 Ağustos 1964)

Gazeteye göre 25 Ağustos itibariyle 12.000 kişiden 6000 sınır dışı ya da kendi arzuları uyarınca ülkeden ayrılmıştır. Kalan 6000 kişi hakkında soruşturma sürmektedir. Ekim ayında 1018 kişi için karar alınmış, aynı zamanda kararda yumuşama belirtileri gözlenmiştir: *“Yaşlı, ecnebi ve Türklerle evli, öğretmen ve öğrenci olanların durumu ertelenecek”* (5 Ekim 1964).

Sonuç

Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaların durdurulması, Kıbrıs Türklerinin kurtarılması, yaşadıkları hak ihlallerine son verilmesi 1950'lerden itibaren giderek artan biçimde bir milli meseleye dönüşmüştür. Bu dönüşümde basın da etkisi büyüktür. Basın, bazı durumlarda iç kamuoyunu kışkırtarak, bazı durumlarda hükümetin dış politikada idari ve askeri tedbirlerini coşkuyla destekleyerek, yayın politikasını bu söylemle özdeşleştirerek konuyu gündemde tutmuştur. Hükümetin Kıbrıs konusunda uluslararası alanda sıkıştığı bir dönemde Yunan Hükümetini pazarlığa zorlamak için 1930 yılında imzalanan antlaşmayı feshetmesi de yine basın tarafından devletin çıkarları uğruna desteklenmiştir. Her iki ülkenin halkına imtiyaz tanıyan bir antlaşmanın iptalinin masum yüzlerce insanı mağdur edeceği göz ardı edilmiş, Kıbrıs'ta yaşanan hak ihlallerine karşılık Rumların rehine yerine konusu sorgulanmamış, adeta normal karşılanmıştır. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gibi daha merkez ve sol çizgideki gazetelerde uygulanan politikanın yalnızca 'suçluları' hedef aldığı, Türk vatandaşı Rumların asla zarar görmediği kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte çok ender de olsa bu politikaların *“düşmanların ekmeğine yağ sürdüğü, içeride de şüpheyle karşılandığı”* (*Milliyet*, 22 Nisan 1964) yorumlarına rastlanmıştır, hükümet yetkilileri ve toplum ırkçılığa karşı uyarılmıştır. Sağ çizgideki gazetelerde bu konuda bir duyarlılığa rastlanmamış, aksine hükümet ve toplum daha sert tedbirler için kışkırtılmıştır. Hatta sürgünün sorumlusunun Yunanistan'ın Kıbrıs politikası olduğuna ilişkin açıklamalar pek çok kez manşete taşınmıştır. Nitekim eylül ayında Kıbrıs'a gönderilen gıda yardımlarının

yerine ulaşması, gerilimin biraz düşmesi üzerine Yunanlıların ikamet sürelerinin uzatılması da aynı şekilde normal karşılanmış, hükümet politikalarıyla uyumlu yayıncılık sürdürülmüştür.

Rumların sürgün edilişinin bir dış politika aracı olduğu bu kadar bariz bir biçimde ortada olmasına rağmen gazeteler sınır dışı edilenlerin suçlu olduğuna okuyucularını inandırmaya gayret göstermişlerdir. Bu algının, izlenen dönem süresince gündelik yaşam içerisinde Rumların karışmış olduğu suçları konu alan haberlerin ilk sayfalarda yer bulmasıyla da güçlendirildiği gözlenmiştir. Hemen her gün rastlanan cinayet, hırsızlık, sahtekârlık konularını içeren haberlerde suçu işleyenin ya da karışanın Rum olması halinde bunun mutlaka başlıkta ve manşette belirtildiği dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak; 1964 yılında alınan bir kararla bir yılda binlerce Rum'un sürgün edilişi ve yine binlerce Rum'un gerek korku gerekse sürgün edilenlerle ailevi bağları sebebiyle ülkeden ayrılışı, kalanların yaşadığı baskılar, ülke tarihinde azınlıkları hedef alan sindirme politikaları arasında yerini almıştır. Bu uygulamaların ve yol açtığı sorunların gazetelerde yer alış biçimi ise ülkede özgür, sorgulayan, eleştiren kısaca dördüncü kuvvet işlevini yerine getiren bir basın olmaması durumunda hak ihlallerinin nasıl örtbas edildiğinin, bastırıldığının görülmesi açısından önemlidir. Bir başka deyişle 1964 yılında Rumların sürgün edilişi, azınlıklara uygulanan ayrımcılık yalnızca iç ve dış politika açısından değil basının devlet politikalarını sahiplenışı, bu uğurda kamusal işlevini göz ardı edişi açısından da Türkiye tarihinde kara bir leke olarak yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Akar, Rıdvan ve Hülya Demir. *İstanbul'un Son Sürgünleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.
- İnuğur, Nuri. *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 37, İstanbul, 1992.
- Kalyoncu, Cemal A. "Bir Medya Patronunun İbretlik Hikâyesi," *Aksiyon*, 15.10.2007. <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-16993-26-bir-medya-patronunun-ib-retlik-hik%C3%A2yesi.html> (son erişim 11.08.2015).
- Köktener, Aysun. *Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Sözeri, Ceren. "Kıbrıs Meselesinin Rehineleri: Basının gözüyle 1964 Sürgünleri Galatasaray Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ceren Sözeri'nin incelemesi." <http://1964.babilder.org/kibris-meselesinin-rehineleri-basinin-gozuyle-1964-surgunleri/> (son erişim 11.08.2015).
- Topuz, Hıfzı. *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Zincirkıran, Necati. *Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu*, Gençlik Yayınları A.Ş., İstanbul, 1994.

TÜRK VE YUNAN BASININDA 1964 SÜRGÜNÜ

Yorgos KATSANOS

Giriş

Yunanistan'da kullanılan çok yaygın bir söz vardır, bir tartışma, ne kadar uzun sürerse sürsün, taraflar bunun bir çıkmaza varacağını biliyorsa durumu anlatmak için şöyle derler: "Bugün Kıbrıs sorununu çözmek için bir araya gelmedik." Yunan toplumunun kullandığı bu söz Kıbrıs'ta geçmişten bugüne kadar yaşananlara dönük bir kamuoyu algısı olarak düşünülebilir.

Kasım 1963'te Makarios'un inisiyatifiyle başlayan İkinci Kıbrıs Krizi çözümsüzlük politikasının devamıdır ve bu anlamda bahsettiğim ifadenin doğruluğuna işaret eder. Makarios Kıbrıs Anayasasında Kıbrıslı Türk azınlığa sağlanan idari haklarla ilgili olarak 13 maddelik bir düzenleme önerisinde bulunur ve bu adımı atarken Kıbrıslı Türk azınlık sürece dahil edilmez. Bu düzenlemenin getirdiği kısıtlamaların empoze edilmesi ise Ada'da büyük bir gerginliğe yol açar. Bir yandan EOKA ve TMT çatışmaya başlarken, diğer yandan iki cemaat arasında kalıcı bir ayrışmanın önü açılır. Uluslararası politik arena da ise olaylar Soğuk Savaş ortamında meydana geldiği için Türkiye ile Yunanistan bir diplomatik satranç oyununa başlarlar.

Türkiye ve Yunanistan resmi tarihlerinin dışında kalan 1964 yılındaki Rum sürgününün üzerinden neredeyse elli iki sene geçti. Sürgünler, gerek İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalanların gerekse İstanbul'da hayatlarına devam edenlerin hafızalarında bir kırılma noktası olarak yer alır. Bu makalede bir taraftan iki ulus-devletin 1964'teki sınır dışı edilmeleri nasıl gündeme getirdikleri ve nasıl araçsallaştırdıkları ele alınacak, diğer taraftan da bu sürece dair toplumların içindeki farklı eğilimler açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

Makale boyunca 1964 yılında Türkiye ve Yunanistan basınında hangi konuların tekrarlandığı incelenmeye çalışılacaktır. Burada ülkelerin kamuoyunun hangi mevzulardan 'haberdar' olduğu ve bu mevzuların basın tarafından ele alınış biçimleri gösterilecektir. Bu sorulardan hareketle makalenin ilk bölümünde Türkiye basınında Yunan uyrukluların sınır dışı edildikleri 1964 yılına odaklanılacak, bu dönemdeki kamusal tartışmalar analiz edilecektir. Makalenin ikinci bölümünde Yunan basınında dile getirilen tartışmalar ele alınacaktır.

1964 tarihselliğinin ve konjonktürünün içinde, her iki kıyıda İstanbul'daki Rumların yaşadıkları nasıl anlatıldı? Rumların yaşadıkları olaylar Yunan ve Türk basını tarafından nasıl ele alındı? Türk basınında olaylara dair en çok kullanılan kelime 'sınır dışı edilme'dir. Yani, devlet kurumlarının sözleri kullanılarak, alınan kararların hukuki olduğu vurgusu yapılır. Öte yandan Yunan basını 'sınır dışı edilme'den çok 'kovulma' terimini kullanır. Bu anlamda Yunan basını özel olarak Türk devletinin Rumlar için bir kovulma planı olduğunu öne çıkarırken, Türkiye basını buna karşılık olarak 'öteki'nin basınına olumsuz cevap verir ve Rumların yasadışı faaliyetlerine odaklanır. Makalede, bu bağlamda, basın üzerinden Türkiye ve Yunanistan'da 'sınır dışı edilme'lere veya 'kovulma'lara ilişkin görüşlerin aktarılma biçimlerine odaklanılarak, Türkiye ve Yunanistan arasındaki gergin atmosferin ifade biçimlerine nasıl yansıdığı da ele alınmaya çalışılacaktır.

TÜRK BASININDA 1964 SÜRGÜNLERİ

Milli Beraberlik

Türkiye’de 1964-1965 yıllarında önce İnönü ve ardından Ürgüplü koalisyon hükümetleri, ülkenin dış düşmanlarıyla (yani Kıbrıs konusunda ‘bize ihanet eden Batı ve Yunanistan’) karşı karşıya gelebilmesi için ‘milli beraberliğin’ gerekli olduğunu iddia ediyorlardı.¹ Bu ‘milli beraberlik’ ihtiyacı özel olarak Kıbrıs’taki Kanlı Noel Olayları’nın hemen ardından basının gündemine gelmeye başladı. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşunu sağlayan Zürih ve Londra Antlaşmalarına Kıbrıslı Elenler tarafından saygı gösterilmemesi, Yunanistan’ın onlara destek vermesi, Yunanistan’ın Türkiye’yle müşterek bir masaya müzakere için oturmak istememesiyle birlikte, Türk basını Kıbrıs’taki anayasanın çiğnenmesine odaklanıyordu.

‘Milli beraberlik’ söylemleri basında çeşitli biçimlerde vurgulanıyordu. Adalet Partisi’ni destekleyen *Son Havadis* gazetesinde Mehmet Ali Yalçın “mutlu Türkiye için, mutlu günler için birleşelim. Bugün herşeyden çok birlik ve beraberliğe muhtacız” diyerek gazetesinin muhafazakar kitlesine hitap edecekti.² 1964 Ocak tarihinde aynı gazetede Orhan Seyfi Orhon ‘milli politika’nın gerekli olduğunu vurgulamasına rağmen İnönü’ye karşı daha eleştirel bir tavır alacaktı:

Kıbrıs meselesi ortaya çıkınca, hükümetin tuttuğu yolda cesaretle yürüyebilmesi için bütün partilerce ve bütün milletçe kendisiyle beraber olduğumuzu söylemiştik. Fakat İnönü her nedense birdenbire istikamet değiştirecek milletin temayül ve hislerine uymayan tereddütlü bir yol tutmuştur. Milli politikada sadece aklın şüpheli yolunda yürümek yetmez. Vaktiyle İstiklal Mücadelesi’nde,

1- Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Center for Asia Minor Studies, Atina, 1992, s. 285.

2- Mehmet Ali Yalçın, “İnönü’nün Tuttuğu Yol ve Düşündüklerimiz,” *Son Havadis*, 4 Ocak 1964, s. 1.

milli vicdanın galeyanını unutup, kendini yalnız aklın emrinde görenler yanılmışlardır. ... Bir milletin coşkun bir heyecanla meydana koyduğu arzusunu hesaba katmamaktı.³

Kemalist gazetelere de çok farklı eğilimler yansımıyordu. O dönemde iyi bilinen *Kemalizm* dergisi yazarlarından Seyfettin Akersin, Kıbrıs Türklerini savunarak şunları söylüyor ve vaziyete adeta ayna tutuyordu:

Açınız gazetelerinizi. Hangi isim olursa olsun, hangi ilde basılırsa basılsın, bu konuda bir tanesinde de 'yalan haber' veya küfür görebilir misiniz? Hayır. Bir an meclisin ve basının üzerine eğilelim ve onları Kıbrıs olayları önünde ne yaptıklarını izleyelim. Halk üzerine en büyük etkiye sahip olan bu iki topluluğun, bir dış tehlike karşısında, düşünmek ve gerçekleştirmeğe çalışmak mecburiyetinde olduğu ilk şey; milli beraberliği sağlamak değil mi? Hangi vatanperver insan bu suale olumsuz cevap verebilir?⁴

Akersin devamında basının kendi üzerine düşen görevi yapmasına rağmen meclisin gereken adımları atmadığından şikâyet eder. Yazarın bu görüşünün, ideolojik akımlardan bağımsız olarak, Türkiye basınındaki genel eğilimi yansıttığını söylemek mümkün; daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse çelişkili bir 'milli beraberlik'ten ziyade Türkiye basını hükümetin Kıbrıs'a müdahale etmesi için baskı yapıyordu.

Yine de milli beraberliğe ilişkin çağrıların oldukça çelişkili olduğunu söyleyebiliriz. İç politika konusunda AP yanlısı olan gazete-

3- Orhan Seyfi Orhon, "Millî Politika," *Son Havadis*, 2 Ocak 1964, s. 2.

4- Seyfettin Akersin, "Kıbrıs Katılımı ve Türk Basını," *Kemalizm*, sayı 18, Ocak 1964, s. 13.

ler CHP'ye karşı çok eleştirel bir tavır alıyorlardı. Devlet Planlama Teşkilatı'nın beş yıllık programı ilan edildiğinde çoğu gazeteci bu planın gerçekleşemediğini dile getiriyorlardı. Üstelik mecliste konuşulan yeni vergi tasarısı, esnaf kanunu, toprak reformu ve siyasi partiler yasasına gelindiğinde iki taraf arasındaki tartışmalar basında büyük yer kaplıyordu.

Türkiye'de hükümetin iç politikasına dair birbirleriyle çatışan fikirler görüyorsak da, Yunan uyruklulara dönük söylemsel saldırının, ideolojik akımlardan bağımsız olarak, benzer fikirler içerdiği iddia edilebilir. Yunan uyruklularla ilgili haberlerde veya köşe yazarlarının tutumlarında bir farklılık göze çarpmıyordu. En azından bu hususta 'milli beraberlik' daha işlevsel bir konumdaydı.

İktidar ve Basın El Ele Yunan Uyruklulara Karşı

1964 yılının şafağında Kıbrıs'ta iki topluluk arasındaki şiddet yoğunlaştıkça, basının antiemperyalizm söylemlerindeki ırkçı ve milliyetçi tonlar belirginleşmişti.⁵ Türk basını 1964 Ocak ayından itibaren yavaş yavaş İstanbul'da, tıpkı Kıbrıslı Elenlerle 'aynı din'e inanan ve 'aynı dil'i konuşan bir azınlığın yaşadığını yeniden keşfetmeye başladı. Pınar Selek o dönemin sol dergilerini inceleyerek –özellikle 27 Mayıs 1960 tarihli darbeden sonra– siyasi atmosferi yansıtan isabetli bir yorum yapar: “*Ordu gençlik el ele daha büyük hamleler gerçekleştirecekler, emperyalizmi bu topraklardan söküp atacaklardı... Tıpkı eskisi gibi... Cumhuriyetin kuruluş dönemindeki bağımsızlıkçı çizgiyi yeniden yeşertmek, yani eski devrim ruhunu yeni sürece taşımak istemiyle, yürüyüşlerde 'ya istiklal ya ölüm' sloganları atılıyordu.*”⁶

Basında gördüğümüz üzere, özel olarak sınır dışı edilmeler dönemi boyunca, sanki Kurtuluş Savaşı günleri yeniden yaşanıyor-muş gibi bir hava yaratıldı. Ayhan Aktar 1920-30'lardaki iktisadi

5- Pınar Selek, *Barışmadık*, İthaki, İstanbul, 2007, s. 264.

6- Bkz. *age*, s. 263.

milliyetçilik ve Türkleştirme politikalarını izah ederken, Kemalistler sözde 'sol eğilimli ve antiemperyalist' bir çizgi üstünde yürüyorlarmış gibi görünseler de, dönemin Türkleştirme politikalarının 'aynı zamanda bir ayrımcı politikalar manzumesi olarak karşımıza' çıktığını söyler.⁷ 1955 ve sonrasında, Soğuk Savaş ortamının tetiklediği bir süreçte milliyetçi tonlarla ve antiemperyalist sözlerle gayrimüslim bir topluluk, cumhuriyetin kuruluş aşamasından 30 yıl sonra ikinci kez hedef haline gelmişti.

1964 yılı boyunca Yunan uyruklular hususunda meclis ile basının el ele yürüdüklerini söylemek mümkün. 14 Şubat 1964'te Manisa milletvekili Hürrem Kubat, meclise şöyle bir soru önergesi sundu:

Türkiye'de oturan ve çalışan Yunan uyruklu kişilerin miktarı ne? Bunlardan ne kadarı gelir vergisi vermektedir? Yunan uyrukluların ödedikleri gelir vergisi nedir? Beher Yunan uyruklunun ödediği gelir vergisi nedir? Gelir vergisi ödemeyenler için bugüne kadar bir işlem yapıldı mı? Hükümet, Yunan uyrukluların iktisadi ve sosyal çalışmalarını yakından izliyor mu? Yunan uyrukluların ikamet tezkereleri elden geçirilecek ve gerekli tedbirler alınacak mıdır?

Soru önergesinin hemen ardından, Şubat-Mayıs döneminde ve Ağustos-Eylül döneminde basında, Yunan uyruklulara 'öncelik tanıyarak,' Rum toplumuna karşı terör estiren bir kampanya başlatıldı. İffet Aslan *Ulus* gazetesinde Kubat'ın önergesinin hemen ardından *Kathimerini* gazetesinin Rumlara dair endişesine dönük bir uyarıda bulunacaktı:

Biz bu vatandaşları ve müesseseleri ve misafir yabancıları hiç bir şekilde rahatsız etmeyi düşünmedik ve düşünmemekteyiz. Fakat

7- Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları*, İletişim, İstanbul, 2000, s. 117-118.

Kathimerini gazetesi ve benzeri çevreler onların rahatına kastedecek olursa huzurlarını kaybetmelerinden biz mesul tutulamayız.⁸

İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin, 'artık bugünkü icaplara uymadığı' gerekçesiyle ve bu mukavelenamenin 36. maddesine dayanarak, 6 ay sonra feshedileceğinin ilan edilmesi basın tarafından sevinçle karşılandı. Mart-Mayıs 1964 arasında hızla ekonomik önlemler alındı. Bu önlemler, basının yarattığı ortamla birlikte, Rum topluluğunu derinden etkiledi. Haftada bir sınır dışı edilme listeleri yayınlanmaya başlayınca, Türk vatandaşı olan Rumlar, sıranın kendilerine de geleceğini düşünmeye başladılar.

İzmir milletvekili Osman Sabri Adal, nisan ayında sunduğu önergesinde İçişleri Bakanlığı'ndan altı sorunun cevaplandırılmasını ister. Bu sorular arasında:

Athenagoras'ın gezilerinin sebepleri; Lozan Antlaşması'na aykırı olarak politik faaliyetlerde bulunup bulunmadığı; Patrikhane'nin hukuki durumu karşısında Sen Sinod Meclisi'nin görmekte olduğu görevlerin milli kanunlarımızla bağdaşıp bağdaşmayacağı ve nihayet, Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin de, Ortodoks Kiliselerinin de başı olarak ve bütün bu kiliseleri manevi otoritesi altında tutan Fener Patrikhanesi'nin, Kıbrıs Kilisesi'nin işlediği insanlık dışı cinayetler karşısındaki tutumu yer almaktadır.⁹

Hayri Alpar milletvekilinin düşüncesini tamamlayacaktı: "Fener Kilisesinin tarihin her devrinde politik faaliyetlere hatta komitacılıklara yataklık ettiğini bilmeyen yoktur."¹⁰ İzmir milletvekili Osman

8- İffet Aslan, "Yunan Basını ve Rumların Huzuru," *Ulus*, 13 Şubat 1964.

9- Hayri Alpar, "Papaz Oyunları," *Dünya*, 5 Nisan 1964, s. 3.

10- Bkz. Hayri Alpar, "Papaz Oyunları," s. 3.

Sabri Adal, Athenagoras'ın Papa'yla yaptığı tarihi görüşmelerden rahatsız olduğunu ima ederek, Athenagoras'ın gizli bir rolünün olduğunu, ayrıca paradoksal bir şekilde, Patriklik Kıbrıs'ta siyasi bir tavır almazsa olayların gerçekleşmesini teşvik etmiş olacağını söyleyecekti. Yani o dönemde Patriklik için kaçış yoktu. Bazı gazeteler, Athenagoras'ı siyasete karıştığı için suçluyorlardı. Şimdi de bir milletvekili, Kıbrıs'ta yaşananlara karşı tutum almadığında aslında insanlık dışı cinayetlere karşı bir tutum almamış olduğunu ima ediyordu.

Niğde CHP milletvekili Ruhi Soyer mecliste Başbakan'dan soruların sözlü olarak cevaplandırılmasını isteyerek Batı Trakyalı Türkler ile İstanbul'daki Rumları ilişkilendirecekti.¹¹ Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, Konya milletvekili Kemal Ataman'ın Patrikhane'yle ilgili olarak endişe duymaması gerektiğini ve Milli Eğitim Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nın gerekli işlemleri başlattığını söyleyecekti.¹² 'Gerekli işlemler' ise, 'Lozan Antlaşması'na aykırı olarak kurulmuş' Patrikhane'nin matbaasının kapatılmasını¹³ ve Rum okullarında izletilen bir filmin 'Bizans övgüsü'¹⁴ içerdiği tespit edilerek okullara karşı sıkı önlemler alınmaya başlanmasını kapsıyordu.

Yunan Uyrukluların Yasadışı Ekonomik Faaliyetleri ve Antlaşmanın Feshinin Anlamı

Yunan uyruklular sadece Kıbrıs'taki 'soydaşlarıyla bağlantıları veya 'Athenagoras ile Makarios'un kurumsal ilişkisi bağlamında gündem olmaz. Türkiye'de o dönemde yaşanan ekonomik daralmanın sebeplerden biri olarak da Yunan uyrukluların faaliyetleri işaret edilir.

Seyrisefain Antlaşması'nın ortadan kaldırıldığı ilan edildikten

11- "Bir Sözlü Soru," *Ulus*, 11 Nisan 1964, s. 1, 7.

12- "Patrikhane'nin Durumu Mecliste Görüldü," *Milliyet*, 14 Nisan 1964, s. 1.

13- "Fener Patrikhanesindeki Matbaanın Faaliyeti Durduruldu," *Dünya*, 11 Nisan 1964, s. 6.

14- "Rum Okullarında Bizans Övgüsü," *Dünya*, 12 Nisan 1964, s. 1.

veya şirketin oluşturduğundan, 30.000 üyeliğin yarıdan fazlasının da Türk vatandaşı Rumlara ait olduğundan bahsedilince,¹⁸ haber başında yorumsuz geçmeyecekti. O dönemki hükümet tasarılarına karşı en ciddi muhalefet Ticaret Odası'ndan geldi. Devlet Planlama Dairesi'nin kalkınma programını beğenmeyen, servet beyannamelerinin reddedilmesini sağlayan, üstelik vergi tasarısı uygulanmasına karşı çıkan İstanbul Ticaret Odası, odaya kayıtlı yaklaşık 1000 Yunan uyruklu olduğunu açıklamıştı. İffet Aslan, Ticaret Odası'nın böyle bir tavır sergilemesinin sebebinin üyelerin çoğunun azınlıklardan oluşması olduğunu, Yunan uyrukluların kurumda büyük yer işgal ettiğini söyler.¹⁹ Kısacası bu 'dişli müessese'nin aldığı tavır itibarıyla Türkiye ekonomisindeki 'hastalık belirtileri'nden Yunan uyrukluların sorumlu olduğunu ima eder.

Megali İdea ve Kapitulasyon Sendromu

Mart 1964'te İsmet İnönü'nün, Metin Toker'in yönettiği *Akis* dergisinde ve CHP'nin yayın organı olan *Ulus* gazetesinde bir yazısı yayımlanır. Bu yazıda İnönü, Yunanistan'ın 1919'da İzmir'e asker çıkarması ile Kıbrıs'ı kıyaslayarak, Yunanistan'ın Megali İdea politikasının yeniden canlanmasına izin vermeyeceğini belirtiyordu.²⁰

Gazetelerde İnönü'nün iddiası tekrarlanacaktı ve Yunan uyruklular ve Patrikhane de bu denklem içerisinde yerini bulacaktı:

Bunlar [Yunan uyruklular] sözleşmeyi 'Megalo İdea'ların [Megali İdea] gerçekleşmesine vasıta yapmışlardır. Patrikhanenin burada bulunmasını fırsat bilerek, gizli faaliyetlerde bulunmaktan çekinmemişlerdir.²¹

18- "Altı Ay Sonra 12 Bin 592 Rum Türkiye'den Çıkarılıyor," *Ulus*, 18 Mart 1964, s. 7.

19- İffet Aslan, "Türkiye Ticaretine Hâlâ Yabancı Azınlıklar mı Haklı?" *Ulus*, 20 Mart 1964, s. 2.

20- İnönü'nün yazısı için: *Ulus*, 27 Mart 1964, s. 1.

21- Hayri Alpar, "Feshedilen Sözleşme," *Dünya*, 20 Mart 1964, s. 3.

1964 yılının şubat ve mart aylarında Kıbrıslı Türklerin İstanbul Rumlarıyla mübadele edileceği söylentileri basında yayılmaya başlarken, Kadircan Kafı milliyetçi muhafazakarların görüşünü yansıtan benzer bir söylem dile getiriyordu:

Yunanistan'ın buna yanaşacağını sanmam çünkü İstanbul'daki Yunanlılar ve Rumlar pek işine yaramaktadırlar, Kıbrıs Türklerine nisbetle de refah içindediler. Ayrıca asırlardan beri Yunanistan'ın Türkiye aleyhine güttüğü Megalo İdea'ya göre [Megali İdea] İstanbulu almak için öncü sayılıyorlar, alet edilmek istenirler.²²

Kemaleddin Nomer ise '1930 da Yunanlılara verilen imtiyazlar(ın) kapitülasyon olduğu'nu savunuyordu.²³ Ayrıca cumhuriyetin farklı dönemlerinde kamusal alanda söylem olarak tekrarlanan 'kapitülasyon sendromu' bir kez daha Aslan tarafından hatırlatılacaktı.²⁴

Azınlıklara gelince, Türk vatandaşlarının bu şekilde tefrik edilmesi kapitülasyonlar devrine mahsus bir niteliktir. Bugünkü garip durumlarına son verilmelidir. Çağımızda iki yüzlü vatandaşlığa cevaz yoktur.

Köşe yazarı Ahmet Şükrü Esmer de benzer bir söylemde bulunacaktı:

Gazetelerinin yazılarına, gençlerin gösterilerde söylediklerine bakılacak olursa, Kıbrıs'ın ilhaki, İstanbul'un alınmasına, Anadolu'ya tekrar girilmesine ve Bizans

22- Kadircan Kafı, "Neler Olabilir?," *Tercüman*, 6 Mart 1964, s. 3.

23- Kemaleddin Nomer, "1930 da Yunanlılara Verilen İmtiyazlar Kapitülasyondu," *Son Havadis*, 21 Aralık 1964.

24- İffet Aslan, "Türkiye Ticaretine Hâlâ Yabancı Azınlıklar mı Hakim?," *Ulus*, 20 Mart 1964, s. 2.

İmparatorluğu'nun ihyasına doğru bir adım olacaktı.²⁵

Yazar Hayri Alpar ise şöyle bir bağlantı kuracaktı:

En ziyade müsaadeye mazhar millet haklarından yararlananlar, yalnız Yunanlılardır. Biz ise avucumuzu yalıyoruz... Sonra da 'kapitülasyon sömürücülüğünden kurtulduk' diye kendi kendimizi avutuyoruz. ... Eğer Kıbrıs meselesi ortaya çıkmasaymış, daha uzun yıllar aklımız başımıza gelmeyecekmış. ... İyi niyetlerimizle sararak, koynumuzda beslediğimiz yılanların, bizi bütün zehirleyip öldürmesini mi istiyoruz²⁶?

Görüldüğü üzere Türk basını Yunanistan'ın Megali İdea fikirlerinin yeniden canlandırılmış olduğunu vurguluyordu. Herkül Millas da 'çağdaş Yunanların Türk topraklarına karşı yayılmacı bir politika izlediği' ve 'Yunanlar ve Rumların, Türk ve Müslüman halklarını ezdiği' algısının yaygın bir stereotip olduğunu dile getiriyordu.²⁷

Yunan Uyruklular Ahlaksız, Patrikhane Fesat Yuvası

Gökhan Evliyaoğlu Türk toplumunun gelişmeye muhtaç hayat tarzının sağlam temeller üzerinde ihyası için bir 'entelijansiyanın teşkil edilmesi gerektiğini' savunuyordu.²⁸ Evliyaoğlu gibi yazarlar milliyetçi muhafazakar entelijansiyanı temsil ediyorlar ve AP'ye –özellikle Demokrat Parti'nin bölünmesinin ardından– ideolojik olarak ıskırtacak bir entelijansiya arayışı içine giriyorlardı. Yüksel Taşkın'ın vurguladığı üzere bu kesim batılılaşma projesinin kültürel bir kopu-

25- Ahmet Şükrü Esmer, "Türk-Yunan Münasebetleri," *Ulus*, 22 Mart 1964, s. 2.

26- Hayri Alpar, "Koynumuzdaki Yılanlar," *Dünya*, 30 Mart 1964, s. 3.

27- Herkül Millas, *Daha İyi Türk-Yunan İlişkileri İçin: Yap-Yapma Kılavuzu*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2002, s. 22.

28- Gökhan Evliyaoğlu, "A.P'de neler oluyor. A.P ne yapacak?" *Düşünen Adam*, 11 Eylül 1964, sayı 1, s. 1.

şa denk düştüğünü iddia ediyordu. Bu anlamda Kemalistlerin 'aşırı batıcılığı'²⁹ eleştirisinden ayrışarak, 'milli kültürün yeniden ihyası'nı temel alıyorlardı.³⁰ O dönemde bu eğilimin en çarpıcı temsilcilerinden biri *Tercüman* gazetesinde köşe yazarı olan Ahmet Kabaklı'dır. Kabaklı, yazılarında antiemperyalizm söylemleriyle birlikte ciddi bir antikomünizm retoriği geliştiriyordu ve elbette böyle bir perspektifle Yunan uyrukluların sınır dışı edilme döneminde, gerek Yunan uyruklulara gerekse Patrikhane'ye karşı nefret söylemi geliştirdi:

Dilimiz döndüğünce Yunanlı-Rum denilen gürhün ne barbar, ne bayağı şey idüğünü yazıyoruz. Yeryüzünde 'yalan hiyle ve dökneklik kıralı sayılıyorlar. ... [Rum] parası zekası ve hiylesiyle kendi milletinin emrindedir. Sırasında, bağılı olduğı devlete ihanet eder, içinde yaşadığı halkı soyar, döviz kaçırır, yine de kendi soyuna yardım eder.³¹

AP'ye yakın olan Kemaleddin Nomer, benzer bir şekilde 'Patrikhane(nin) Türklüğün bağına saplanmış fesat yuvası' olduğunu bir yazı dizisinde ispatlamaya çalışacaktı.³² Kemalist bir yazar olan Ahmet Şükrü Esmer, Patrikliğin 1950'den sonra yavaş yavaş imtiyaz kazanma yoluna girdiğini açıklıyordu. Dolaylı olarak DP iktidarını eleştiriyor, partinin İstanbul Rumlarının oylarının peşinde

29- Metin Toker'ın *Akıs* dergisinde yer alan batıya dair görüşü epey açıklayıcı: "Biz batı camiasının bir mensubuyuz. Bu bizim sadece dış politikamızın değil, seçtiğimiz hayat tarzının bir icabıdır. Atatürk'le birlikte yüzümüzü bundan kırk yıl önce batıya dönmüşsüzdür ve her şeyimizi ona göre ayarlamışız. ... Körkörüne bir Amerika hayranlığı, Amerika'ya kayıtsız ve şartsız bir bağılık, sadece Amerikanın münasip göreceğı bir davranış Türkiye ile Amerikanın menfaatlerini her konuda tıpatp eş görmek artık Türkiye'de itibar bulan bir tutum değildi." Bkz. Metin Toker, "Kral Kadar Kralcı," *Akıs*, sayı: 5168, Mayıs 1964, CİLT XXII, s. 3.

30- Yüksel Taşkın, *Antikomünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya*, İletişim, 2007, s. 58.

31- Ahmet Kabaklı, "Bir Millet Ki...", *Tercüman*, 9 Mart 1964, s. 2.

32- Kemaleddin Nomer, "Patrikhane Türklüğün Bağına Saplanmış Bir Fesat Yuvasıdır," *Son Havadis*, 14 Aralık 1964.

olduğunu ve bu nedenle Patrikhane'nin bu durumdan faydalanmış olduğunu dile getiriyordu. Ona göre Rum toplumunun 1950'lerde iktidarla ilişkisi Patriklik insiyatifiyle sağlanıyordu. Böylece Kıbrıs olayları vesilesiyle Patriklik İstanbul'dan uzaklaştırılırsa, 'memleket bir fesat ocağından kurtulmuş' olacaktı.³³

Kurum olarak Patrikliğin yanısıra, Rum toplumunun bireyleri hedef alınarak topluluğun 'ahlaksızlığı' öne çıkarılmaya çalışılıyordu. İhtiyar Kalyopi'nin haberi *Akşam* gazetesinde Grivas'ın Kıbrıslı Türklerin bir köyüne saldırdığı görüntülerle yan yana yer alıyordu. Aşağıdaki atıfta görüldüğü üzere Kıbrıs'ta yaşananlarla ilişkilendirmekten ziyade, geçmişten bu yana Rum kadınları hakkında çeşitli stereotiplerin tekrarlanmasından ibaretti. "80'lik randevucu Kalyopi yakalandığında" *Akşam* gazetesinin yazarı olayı şu şekilde aktaracaktı.³⁴

Bu benim eski sanatım. Ben 50 yıldan beri varımı yoğunu bu iş için harcadım. Tabanca, bıçak tehditleriyle karşılaştım. Yine bu işleri yaptım. Artık yaşlandım. Herkes bana bu işleri bırakmamı söylüyor. Amma para görünce dayanamıyorum. Emniyet Müdürlüğü'nün merdivenlerini gençliğimde sıçraya sıçraya çıkardım. Bugün koluma girmezlerse bir adım bile gidemiyorum. Resimlerimi çekerken yanımdan kaçan yardımcım benim büyük desteğimdir. Mesleğim uğruna dişlerim döküldü. Kamburum çıktı, iki büklüm oldum amma çok şükür param var. Paramla da her istediğimi yaptırırım. 80 yaşındaki Rum randevucu kendisine destek görevi yapan gençle birlikte ikinci evine dönmüştür.

33- Ahmet Şükrü Esmer, "Patrik İstanbul'da Neden Kaldı?," *Ulus*, 19 Nisan 1964.

34- "80'lik Randevucu Kalyopi Yakalandı," *Akşam*, 7 Temmuz 1964. s. 1.

YUNAN BASINI

Siyasi Kutuplaşma

1964 yılında Yunanistan'da sağ ve sol arasındaki siyasi kutuplaşma zirveye ulaşmış durumdaydı. 1963 yılında EDA milletvekili Grigoris Lambrakis'in öldürülmesi sağ-sol arasındaki ideolojik çatışmaya yeniden zemin sağlayacaktı. *Ethniki Rizospastiki Enosi* (Radikal Milli Birlik-ERE) Partisi, Kasım 1963 seçimlerinde yenilgiye uğradı. Seçim sonrasında yeni hükümet kurulamamıştı ve şubat ayında seçim yapılması kararı alınmıştı. ERE seçimlerin zamanlamasını eleştiriyor ve seçimlerin ertelenmesi gerektiğini savunuyordu. ERE'ye yakın gazeteler seçimlere doğru gidilirken ve ERE yeni bir yenilgiyle karşı karşıya gelmek üzereyken, seçimlerin istikrarsızlık getireceğini, ayrıca devalüasyona yol açacağını savunuyorlardı.³⁵ Kıbrıs konusunda ise, güvenilir bir hükümet olmadan Yunan heyetinin ocak ayında Londra'da yapılacak beş günlük zirve toplantısında hazırlıksız olacağı tehlikesinin altını çiziyorlardı. Bu denklem içerisinde Atina'da basılan ve ERE'nin yayın organı olan *Apoyevmatini* gazetesi İstanbul Rumlarını unutmayacaktı. Gazete, Londra Zirvesi çıkmazı gözükünce, 'İstanbul Rum azınlığının pozisyonunun [Türkiye'nin niyetlerine karşı] güvencesiz' olduğunu vurguluyordu.³⁶

Enosis Kentrou (Merkez Birliği-EK) ideolojik olarak "Sağa karşı ve sol olmayan" ilkeleri temsil ederek o dönemde sosyal demokrasi alanındaki boşluğu doldurmaya çalışıyordu.³⁷ Yorgos Papandreu toplumun kulağına güzel gelecek söylemlerle hem dış politika hem de iç politikada sosyal adalet anlayışını ön plana çıkartarak, Birleşik Demokratik Sol'a (EDA) sempati duyan kitlelere sağın baskı önlemlerinden uzak dura-

35- Mesela "Tyhodoktismos," Gnomai, *Apoyevmatini*, 9 Ocak 1964, s. 1; "Χρέος Προς τη Χώραν η Δημιουργία Εθνικού Δημοκρατικού Μετώπου [Chreos Pros ti Choran i Dimiourgia Ethnikou Dimokratikou Metopou/Milli Demokratik Güçler Cephesi'nin Kurulması Vatan Görevidir]," *Akropolis*, 9 Ocak 1964, s. 1.

36- "Ai Tourkikes Prothesis," *Apoyevmatini*, 22 Ocak 1964 ve aynı gazetede "Gnomai," 28 Ocak 1964 s. 1.

37- Diamantopoulos Th. "Η Ένωση Κέντρου [I Enosi Kentrou]," *Επτά Ημέρες-Καθημερινή*, 5.12.1999.

cağına dair söz veriyordu. Üstelik Yunanistan'daki İç Savaş sürecinde, 1947'de uygulanan bir yasa nedeniyle yurtdışına kaçan ve geri dönemeyen binlerce siyasi mülteciye, Yunanistan'a geri dönebileceklerine dair teminatta bulunuyordu.³⁸

KKE'nin (Yunanistan Komünist Partisi) yasal yüzü olan EDA 1951'den itibaren, Soğuk Savaş ortamında, solu ayakta tutmaya çalışıyordu. 1964 yılında, tıpkı 1950'lerde olduğu üzere sol, sömürgeciliğe karşıtı hareketten çok, Kıbrıs'ta meydana gelen gelişmelerden güçlenecekti. 1949'da, İç Savaş esnasında yenilgiye uğramış olan sol, EK'nin şubat seçimlerinde birinci çıkmasının yarattığı havadan etkilenerek yaklaşık 15 senedir sağdan gördüğü baskı politikalarının durdurulmasına istiyor ve Kıbrıs hususunda toplumsal hareketleri canlandırarak politikada yerini bulmaya çalışıyordu. EK'nin çıkışından faydalanmak isteyen EDA, basında daha çok yer almaya başladı. Zaten kendilerini ve EK'yi 'Demokratik Cephe' olarak adlandırıyorlardı.

Bu noktalardan hareketle, *Enosis Kentrou*'nun sağ ve sol arasındaki kutuplaşmayı izlerken arafta kaldığını söyleyebiliriz; başka bir ifadeyle, bu kutupların aralarını kapatmaya çalıştığını söylemek de mümkün. Kıbrıs konusu Yunanistan basınında oldukça yaygın bir şekilde yer alıyordu.

O dönemdeki politikacılar, gerek muhalefet gerek iktidar partisi, Kıbrıs sorununu kimin çözeceğine bağlı olarak, sorunun çözülmesinden endişe duyuyorlardı.³⁹ Çünkü toplum, bu 'milli dava'yı kazanana 'onay' verecekti. İdeolojik akımlardan bağımsız olarak, Kıbrıs'taki çatışmaların Yunanistan ve Kıbrıs Elenlerinin lehine sonlandırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Aksi bir sonuç tartışılmıyordu, gündemde bile değildi.

38- Bu konu hakkında başta EDA'nın yayın organı *Avyi* gazetesinde, ayrıca EK'ye yakın gazetelerde, yurtdışından gelen mektuplar ve makaleler bulunmaktadır. 19. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar olan dönemde Yunan vatandaşlığının kapsamının daraltıldığı veya genişletildiği süreçlerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Dimitris Christopoulos *Ποιος είναι Έλληνας Πολίτης*; [Polos Eina Ellinas Politis?/ Yunan Vatandaşı Kimdir?], Vivliorama. Atina, 2012

39- Menelaos Alexandrakis, Vyron Theodoropoulos, Efstathios Lagakos, *To Kupriako: 1950-1974 Mia Endoskópηση* [To Kupriako: 1950-1974 Mia Endoskópisi/Kıbrıs Sorunu: 1950-1974 Bir İçbakış], Elliniki Euro-ekdotiki, Atina, 1987.

Kıbrıs ve 'İhanet' Politikaları

EK, 1964 Şubat seçimlerinin öncesindeki dönemde basında gör-
düğümüz üzere, Kıbrıs hususunda popülist söylemlerde bulunurken
Kıbrıs'ta ERE'nin⁴⁰ izlediği bu politikaları 'ihamet politikaları' olarak
adlandırıyor. EK ve EDA, ERE'nin Zürih ve Londra antlaşmaları-
nı imzalamasını ihamet olarak değerlendiriyor ve bu anlaşmaların
ortadan kaldırılmasını talep ediyorlardı. Bu partiler farklı nedenlere
dayanarak Kıbrıs hususunda Birleşmiş Milletler'in (BM) müdahale
etmesi gerektiğini vurguluyorlardı. Onları birleştiren nokta Makarios
ve Kıbrıs Elenlerinin BM'nin müdahalesini talep etmesiydi. EDA,
NATO'ya karşı tutumunu özel olarak antiemperyalist bir söylem üze-
rinden belirliyordu. Bu tavır elbette Sovyet Birliği'nin BM'de üye
olmasından kaynaklanıyordu.

Stefanidis'in belirttiği üzere 1950'lerde Yunanistan'ın 'milli
çıkartları'nı ERE'nin hakim olduğu din kurumları, Pontus Rumları-
nın dernekleri ve çeşitli sivil toplum kuruluşları temsil ediyordu.⁴¹
Aynı cephe 1963-64'teki ikinci Kıbrıs krizi süresince 'Enosis' kam-
panyasını yeniden gündeme getirecekti. 1964'te, merkez partisi olan
EK'nin milletvekili olan Ioannis Koutsocheras öğrenci örgütlerine
seslenirken *İeros Lochos* (Kutsal Tabur) cephesinin yeniden kurul-
ması gerektiğini dile getirecekti.⁴² Ayrıca *Adelfotita Agoniston Pon-*
tou (Pontus Mücadelecilerinin Kardeşliği) ve *Ethniki Antistasi Kritis*
(Girit Milli Direnişi) dernekleri 'gönüllü kolordu' oluşturulması için

40- ERE Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmalarından –basında incelediğim kadarıyla– kolay vazgeçmiyordu:
Zürih ve Londra Antlaşmaları'nda varılabilecek sonuçlara varılmıştı. Sonuç müthişti. Güvenle ilerleyebilmemizle
olanak sağladılar. Kıbrıs halkının yasal düzeydeki arzularının gerçekleşmesinin önkoşullarını oluşturdular. Yuna-
nistan'ın Kıbrıs halkının kutsal haklarının kazanılması için tüm desteğini vermesi gerekir. Özetleyecek olursak, bu
antlaşmalar Kıbrıslı ve Yunan halkların 'hayal'lerini gerçekleştirmek amacıyla imzalanmıştı ama ilk adım olarak
sayılıyor.

41- Ioannis O. Stefanidis, *En Onómati tou Ethnous: Politiki Koultúra, Alytrotismós kai Antiameirikanismós
stín Metapolemiki Elláda, 1945-1967* [En Onomati tou Ethnous: Politiki Koultúra, Alytrotismos kai Antia-
merikanismos stin Metapolemiki Ellada, 1945-1967/Ulus Adına: Savaş Sonrası Yunanistan'da Siyasal Kültür, Irre-
dantizm ve AntiAmerikancılık, 1945-1967], Epikentro, Atina, 2010, s. 175-186, 259.

42- Bkz. Stefanidis, *En Onomati tou Ethnous...*, s. 259.

çağrılarda bulundu.⁴³ Ancak bu cephenin faaliyetleri 1950'lerdeki kadar etkin olmayacaktı. 1960'larda sol daha örgütlüydü ve Şubat 1964 tarihindeki seçimlerde EK'nin kazanması ve EDA'ya yönelik baskıların azalmasıyla EDA kendi politik ajandasını takip edebilecek duruma gelmişti. Bu koşullara rağmen Kıbrıs konusunda ana akımdan çok farklılaşmayan söylemler dile getiriliyordu.

İstanbul Rumlarına Karşı İlk Baskı Belirtileri

13 Ocak 1964 tarihinde *Apoyevmatini* manşetinde Athenagoras'ın, Türkler mecbur bıraktığı için, Kıbrıs'ta Türklerin politikasına destek verdiğini ilan ediliyordu. Gazeteye göre, Athenagoras sürecin Rum toplumu için olası kaygı verici sonuçlar doğurabileceği yönünde tehdit edilmişti.⁴⁴ Bu haber dışında 16 Mart tarihine kadar İstanbul Rumlarıyla ilgili yaygın bir referansın olmadığını söylemek mümkün.

Antlaşmanın Feshi ve Yankısı

Yunan basını ülkenin gelişmekte olduğu sanrısını yansıtan bir ayna olarak algılanabilir. 4 Mart tarihinden sonra Makarios hükümeti 4 Mart 1964'te adanın tek iktidarı olarak BM tarafından kabul edildikten birkaç gün sonra Türkiye, Yunan uyrukluları doğrudan ilgilendiren İkamet Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'nın iptal edildiğini ilan edecekti. Bu karar, Yunan uyrukluların Türkiye'deki varlıklarının sona erdiğinin bir işaretiydi ve cumhuriyet dönemindeki en büyük dış göç dalgalarından birine yol açacaktı.

Eleftheria gazetesi köşe yazarı, M. Ploumidis, İstanbul Rum Toplumuna karşı alınan önlemlerin nedenine odaklanarak şu ifadeleri kullanacaktı:

43- Bkz. Stefanidis, *En Onomati tou Ethnous...*, s. 259.

44- "O Patriarchis Athinagoras Eksinagkasthi Ypo ton Tourkon Na Dlosi Oti Egkrini tin Politiki ton Is Kypron," *Apoyevmatini*, 13 Ocak 1964. s. 1.

Türkiye, Yunan soydaşlarımıza karşı her türlü vasıtayı kullanarak, uluslararası arenada rezil olma noktasına varıncaya kadar -6-7 Eylül 1955'teki vandalizmiyle rezil olduğu gibi- Yunanistan üzerinde her türlü baskıyı kurmaya devam edecek. Muhtemelen Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki başarısızlığının sonucunda Türk-Yunan ilişkilerinin her boyutunda kriz tırmandırılacak.⁴⁵

To Vima gazetesi yazarı Emm. Roukounakis antlaşmanın iptalini kınayarak o dönemki Türk-Yunan ilişkilerinin farklı bir yönünü dile getirecekti. Türkiye'nin, 'olgulaşmamış' bir ülke olarak, Avrupa'nın ekonomik olarak bütünleşmesine dönük vazifesini yerine getirmediğini savunacaktı ve Avrupa Cemiyeti üyeleri Türkiye'yi Ortak Pazar'a alacak olursa Türk-Yunan ilişkilerinin barındırdığı tüm sorunların Avrupa'ya da taşınacağını iddia edecekti.⁴⁶

Aynı gazetede, *31328 Numara* kitabının yazarı muhacir İlias Venezis antlaşmanın iptalinin hemen ardından kişisel deneyimiyle bu süreç arasında bir bağlantı kuracaktı:

Kim yaşayacak yine bu acıyı? İstanbul'da yine korku hakim olmalı; ölüm korkusu, ıstırap, uykusuzluk. ... Tüm bunları sadece biz yaşadık, biz de çocukluğumuzda, kısa bir dönem için bile olsa, Küçük Asya'da çok benzer korkular yaşamıştık. Bu korku hakkında biz konuşabiliriz.⁴⁷

Yunan basınında antlaşmanın iptalinin ardından yapılacak hamleler tartışılmaya başlanacaktı. Hükümet temsilcileri Yunanistan'da yaşayan Türk uyruklulara ya da Batı Trakya'daki Türklere karşı Türk

45- *Eleftheria*, 28 Mart 1964.

46- Emm. K. Roukounakis, "I EOK kai i Ellinotourkiki Krisi," *To Vima*, 15 Ağustos 1964, s. 11.

47- İlias Venezis, *To Vima*, 17 Mart 1964, s. 1.

hükümetinin aldığına benzer önlemler almayacaklarını söylüyorlardı. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın sözcüsü kendi pozisyonlarını şu şekilde tarif ediyordu: "Biz misilleme uygulamayacağız. Aldığımız pozisyon bizler ile Türk medeniyeti arasındaki farkı gösteriyor."⁴⁸

Stereotiplerin Yeniden Canlandırılması

ERE'ye yakın olan *Kathimerini* gazetesi, başlangıçta Yunan uyrukluları hedefleyen, ancak hemen ardından tüm Rum toplumunu ve Patrikliği kapsayan önlemlerle ilgili olarak şu ifadeleri kullanacaktı:

Yunanlar, Ekümenik Patrik önderliğiyle birlikte asırlardır İstanbul'da Asya barbarlığının elinde rehindirler ve 500 senedir devam eden soykırımların kurbanları olarak, tıpkı Düşüş'ün ilk gecesi gibi tehdit altında bulunuyorlar.⁴⁹

Avyi gazetesinde yer alan "*İ Foni Tis Alithias*" köşesinde de söylem olarak farklı şekilde ifade edilmesine rağmen, omurgasında farklı olmayan bir yorum dile getirilecekti:

Asıl nefret uyandıran, kamuoyumuzu kızdırtmak için Türk hükümetinin şovenist amaçlarına hizmet eden Ortaçağ döneminden kalma din temelli sürgünleri pratiğe geçirmesidir. Sarhoş dervişler gibi dönen Ankara politikacıları emin olsunlar ki, Saltanat dönemi barbarlığına dönüştükleri noktada medeni ülkelerin kamuoyu onlara karşı çıkacaktır.⁵⁰

48- "Κυβερνητική Απάντηση σε Τουρκική Ανακρίβωση [Kuvemritlikli Apantisis se Tourkiki Anakolnwsin/Türkiye'nin Açıklamasına Hükümet Cevabı]," *Avyi*, 29 Temmuz 1964, s. 6.

49- Kathimerini, *Kathimerini*, 3 Mayıs 1964, s. 1. Herkül Millas Yunanistan resmi tarih tezleriyle ilgili olarak şunu ifade eder: "Her zaman üstün uygarlıklar yaratmış olan Yunanlar, 'barbar' Türkler tarafından tehdit edildiler, yıkıma uğratıldılar ve köleleştirildiler." Bkz. Herkül Millas *Daha İyi Türk Yunan İlişkileri İçin: Yap-Yapma Kılavuzu*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2002, s. 21-22. *Kathimerini* bu tezi yneleyecekti. Yunanlar zaten 'yüzyıllarca sürmüş olan Türk işgali sırasında çok çekmişlerdi' ve 1964 yılındaki Rum sürgünü boyunca da bunun aynen devam ettiğinin altı çizilecekti.

50- "Τα Πατριαρχεία [Ta Patriarchia/Patrikhaneler]" *Avyi*, 17 Nisan 1964. s. 1.

Ağustos ayının ilk günlerinde Türkiye Kıbrıs adasını bombaladığında, Yunanistan'daki basın isyan edecekti. Atina Üniversitesi'nin rektörü, Türklerin diğer medeni halklar arasında yaşayamadığını "çünkü kaba ve zihinsel bir yoksunluk içinde"⁵¹ olduklarını söyleyecekti.

Avyi gazetesinde konuyla ilgili olarak en dikkat çekici yorumları yapan yazar N. Papaperiklis'ti. Papaperiklis mübadeleyle *Propontida*'dan (Marmara Bölgesi) Yunanistan'a göç edenlerdendi.⁵² Sınır dışı edilmeler başladığında ve sıkı ekonomik önlemler gündeme geldiğinde İstanbul'da yaşananlarla ilgili görüşünü şu şekilde paylaşacaktı:

Nerede o ittifaklar, NATO'lar, o dostane tutumlar. Büyük İtilaf Devletlerimiz hançerleri utanmadan kutsuyorlar. *Kokkinia*'nın düzenlediği miting bu acil duruma karşı yükselen bir sestir. Sığınmacılarımızın yaşadığı katliam, ateş ve Asya hayvanlığının şovenizmidir. Bu, kanlar içindeki soyumuzun yükselen öfkeli sesidir. Kardeşlerimizden ellerinizi çekin! Barbarlar!⁵³

Başka bir yazısında ise aynı ırkçı tonlarla şunları diyecekti:

Ne tuhaf bizim NATO İttifakı'nın desteği: [Türkiye'nin] milyonlarca aç çocuk için ekmeği ve ilacı olmadığı halde, NATO onlara teçhizat için milyarlarca para veriyor. [Türkiye] Kıbrısımıza karşı vahşi ve şovenist bir kuduz gibi davranıyor.

1907'de Trabzon'da doğan, dönemin en meşhur gazetecilerinden biri olan ve aynı zamanda film yapımcılığı yapan Dimitris Psathas

51- *Eleftheria*, 11 Ağustos 1964, s. 1.

52- "Βιογραφικό του Ν. Παπαπερικλή [Vlografiko tou N. Papaperikili/N. Papaperiklis Özgeçmişi]," *Rizospastis*, 10 Aralık 2006, s. 8.

53- N. Papaperiklis, "Από την Πόλη [Apo th Poll/Istanbul'dan]," *Avyi*, 22 Nisan 1964 s. 2.

dikkat çekici bir açıklamada bulunacaktı. “Bizde de Trakya’daki Türk azınlığı var. Onu kim rahatsız etti ki?” diye kendine sorarak şu şekilde devam edecekti: “Bu azınlık zeka yoksunu, gerici Türklerden oluşsa da, memleketimiz için geçmişten gelen bir yük olsa da biz onları hiçbir zaman haklarından mahrum etmedik. Agrotiki [Ziraat] Bankası üzerinden kredilerini bile temin ediyoruz.” Dimitris Psathas’ın yorumuna bakıldığında Yunanistan için yük gibi görünen Batı Trakyalı Türkler sanki Yunan vatandaşı değilmiş gibi anlaşıyor. Bu anlamda genel eğilimi de yansıtan bu görüşten hareketle, Batı Trakyalı Türklerin –aynen Türkiye için İstanbul Rumlarının olduğu gibi– Yunan ulusunun sınırlarının dışında kaldığını söyleyebiliriz.

16 Eylül 1964 tarihinde İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması’nın tamamıyla yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte Yunan uyruklu ikamet vesikalarını artık yenileyemeyecekti. Bu süreçte Rum toplumunun önemli bir kısmı, uyruğundan bağımsız olarak, Türkiye’yi terk etmeye başlayacaktı. İstanbul’da veya gümrükte bu facia yaşanırken Yunanistan ise o sırada düzenlenen krallık düğünüyle meşguldü.

Bireysel Hikâyeler

Türk basınından Rumların yaşadığı dramatik süreçler hakkında bilgi alamıyoruz. Alınan kararları ve basında ırkçı tonlarla verilen haberleri okuyunca Rumların yaşadıklarını tahmin edebiliyoruz. Yunan basınının ise bu anlamda oldukça veri sunduğu söylenebilir. Türk tebaası olan metropolitler Emilyanos ve İakovos’un sınır dışı edilmesi Yunan basınında yer alır. Basında yer alan bilgilere göre, Fransa metropolitlere iltica hakkı vermiştir. Metropolitler sınır dışı edilme gerekçelerinden haberdar olmadıklarını ve Türkiye’nin bu haksızlığı telafi edeceğini umduklarını söylerler.⁵⁴ Her ikisi de sürecin Ankara

54- “Οι Αντιχριστιανικοί Διωγμοί των Τούρκων Έχουν Εξελίξει την Παγκόσμια Γνώμη [Οι Antichristianikoi Diogmoi ton Tourkon Echoun Eksegril tin Pagkosmio Gnōmi/Türklerce Hristiyanlara Karşı Yapılan Kovmalar Dünya Çapındaki Kamuoyunu Kışkırtıyor],” 22 Nisan 1964, *Apoyevmatini*, s. 1.

tarafından planlı bir şekilde ilerletildiğini vurgulayarak, Türkiye'nin amaçlarını şu şekilde sıralarlar: İlk olarak Patrikhane'nin kökünden sökülmesi, ikincisi on iki bin Yunan uyruklunun sınır dışı edilmesi ve üçüncüsü Rum unsurunun şiddet yoluyla Türkleştirilmesi.⁵⁵

Başka bir habere göre, İstanbul'daki siyasi baskılar nedeniyle ve Türk kitlelerin saldırısından korktukları için Rum toplumunun papazlarının çoğu pazar günleri kilisede ayin yapmamaya başladı. Üstelik polis yoğun önlem alarak Rumların tüm kiliselerini koruyordu.⁵⁶ Kiliselerin polis tarafından korunmuş olmasına bakılarak, Türkiye hükümetinin 6-7 Eylül olayları gibi hadiselerin tekrarlanmasını istemediği yorumu yapılabilir. Devleti durumun çığından çıkmasını istemiyordu.

27 Ekim 1964 tarihinde *Apoyevmatini* gazetesinde İpsala'da gümrükte sınır dışı edilen insanlarla yapılan görüşmeler yer alıyordu.⁵⁷ Röportajda sakat bir kadının fotoğrafı da yer alıyordu. Rumlar yanlarına az eşya alabiliyorlardı. Bu görüşmelerde insanlar, gümrükte çalışanların 'geçici olarak bu eşyalar tutulacak' açıklaması yaparak eşyalarını gasp ettiklerini anlatıyorlardı. Eleutherios Marulis gümrük sorumluları evlilik yüzüğünü aldıkları için şikâyet ediyordu. 74 yaşındaki Konstantinos Kuluridis dikiş makinesini gümrükte bırakmak zorunda kaldığını anlatıyordu. Bir başkasının ise boynundaki altın hacını almışlardı. Yunan uyruklularla birlikte Türk uyruklu Rumlar da vardı. Onlar bir an evvel yeni bir yaşam kurmak için Türkiye'yi terk etmeye karar verdikleri anlatıyorlardı.

Bu röportajların yayımlandığı tarihten tam bir gün sonra başbakan Papandreou, Aristotelis Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada şunları söyleyecekti:

55- "Αποκαλύψεις των Απελαθέντων [Apokallipsels ton Apelathenton/Sınır Dışı Edilenlerin Ortaya Çıkarmaları]," *Apoyevmatini*, 23 Nisan 1964.

56- "Τρομοκρατία των Ελλήνων εις την Κωνσταντινούπολη [Tromokratia ton Ellinon Is tin Konstantinoupoll/Istanbul'da Rumlara Karşı Terör]," *Apoyevmatini*, 14 Nisan 1964, s. 4.

57- C. Filippidis "Στη Γέφυρα των Ιψάλων με τους Απελαυνόμενους" [Sti Gefyra ton Ipsalon me tous Apelaounomenous/Sınır Dışı Edilenlerle İpsala Köprüsünde], *Apoyevmatini*, 27 Ekim 1964, s. 3-4.

Enosis gerçekleştikten sonra Kıbrıs'ı muazzam bir tarihi istikamet bekliyor. Büyük İskender'in Doğu'ya yaptığı yürüyüş barışçıl araçlarla devam edecek. Bugünkü Yunanistan, uzak olduğu için bunu yapamıyor. Bugünkü Kıbrıs küçük olduğu için bunu yapamıyor. Yunanistan, Kıbrıs'la birleşik olduğunda bunu yapabiliyor olacak. Kıbrıs, Yunanlılığın ahlaki, zihinsel ve ekonomik kaynaklarından güç alarak, kendi büyük tarihi misyonunu gerçekleştirecek. Doğuya Yunanlılığın özünü oluşturmak üzere... Hayal budur ve bu hayal gerçek olacak.⁵⁸

Sonuç Yerine

Bu makalede Rum sürgününü ve Kıbrıs'ı merkeze alarak, Türkiye ve Yunanistan basını üzerinden 1964 yılının her iki ülkenin kamusal alanında ne kadar gergin tartışmalara sahne olduğunu göstermeye çalıştım. Öncelikle her iki ülke de Kıbrıs'ta yaşananlarla ilgili olarak, kendi 'yavru' vatanlarında neler yaptıklarını dile getirmiyorlardı. Sadece 'öteki'nin zulmünden söz ediyorlardı. Yunanistan basınında Kıbrıslı Türklerin uyguladığı şiddet, Türkiye basınında da Kıbrıslı Rumların uyguladığı şiddet görünür olmaktaydı. İnsan hakları her iki devlet için de kendi tarif ettikleri Türklük veya Yunanlığa göre belirleniyordu.

Türk basını önceliği Yunan uyrukluklara vererek tüm Rum toplumuna saldırıyordu. Patrikhane, okullar, vakıflar, dernekler, iş yerleri sırayla bu milliyetçi söylemin hedefi olmuştu. Basın Rum toplumunu yargılamaktaydı. 1964 döneminde, Soğuk Savaş konjonktüründe gerçekleşen Kıbrıs krizinin gölgesinde İstanbul'daki Rum azınlığı Türk basınının hedef tahtası haline geldi.

Yunanistan basınında da o döneme kadar Türklerle ilgili olarak üretilen tüm stereotipler yeniden gündeme geldi. Batı Trakyalıları ye-

58- "Το Πλήρες Κείμενο του Λόγου του Κ. Προθιπούργου [Το Πλήρες Κείμενο του Λόγου του Κ. Προθιπούργου/ Başbakanın Konuşmasının Tam Metni]," *Kathimerini*, 28 Ekim 1964, s. 1.

niden öteki, 'barbar' olarak nitelendiriyor, ancak Türkiye'nin Yunan uyruklulara yaptığı gibi onları sınır dışı etmedikleri için kendileriyle övünüyorlardı. Yunanlıların üstünlüğü vurgulanırken Türkiye'nin insan haklarını çiğnediğini açıklıyorlardı. Diğer taraftan Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın ortadan kaldırılması basın çapında 'doğal' hak olarak algılanmaktaydı.

Sonuç olarak, yukarıda paylaştığım röportajın da gösterdiği gibi, o insanlar ağlayarak İpsala sınırını geçerken bakışları arkada kalmıştı o andan itibaren kendi memleketlerini özlemeye başlamışlardı.

KAYNAKÇA

- “Αι Τουρκικές Προθέσεις [Ai Tourkikes Protheseis/Türk Hükümetin Amaçları],” *Apoyevmatini*, 22 Ocak 1964.
- Akersin, Seyfettin. “Kıbrıs Katliamı ve Türk Basını,” *Kemalizm*, sayı 18, Ocak 1964, s. 13.
- Aktar, Ayhan. *Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme’ Politikaları*, İletişim, İstanbul, 2000.
- Aleksandris, Aleksis. *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Center of Asia Minor Studies, Atina, 1992.
- Aleksandrakis Menelaos, Byron Theodoropoulos, Eustathios Lagakos. *To Κυπριακό: 1950-1974 Μια Ενδοσκόπηση* [To Kupriako: 1950-1974 Mia Endoskopisi/Kıbrıs Sorunu: 1950- 1974 Bir İçebakış], Elliniki Euroekdotiki, Atina, 1987.
- Alpar, Hayri. “Feshedilen Sözleşme,” *Dünya*, 20 Mart 1964.
- Alpar, Hayri. “Koynumuzdaki Yılanlar,” *Dünya*, 20 Mart 1964.
- Alpar, Hayri. “Papaz Oyunları,” *Dünya*, 5 Nisan 1964.
- “Αν ο Θεός [An o Theos, Eğer Tanrı],” *Gnomai*, *Apoyevmatini*, 28 Ocak 1964.
- “Αποκαλύψεις των Απελαθέντων [Apokalipseis ton Apelathenton/Sınır Dışı Edilenlerin Ortaya Çıkarmaları],” *Apoyevmatini*, 23 Nisan 1964.
- Aslan, İffet. “Yunan Basını ve Rumların Huzuru,” *Ulus*, 13 Şubat 1964.
- Aslan, İffet. “Türkiye Ticaretine Hâlâ Yabancı Azınlıklar mı Hakim?,” *Ulus*, 20 Mart 1964.
- “Bir Sözlü Soru,” *Ulus*, 11 Nisan 1964.
- “Azınlıklar: Allah Selamet Versin,” *Akis*, 10-17 Nisan 1964, sayı 513.
- “Χρέος Προς τη Χώραν η Δημιουργία Εθνικού Δημοκρατικού Μετώπου [Chreos Pros ti Choran i Dimiourgia Ethnikou Dimokratikou Metopou/Milli Demokratik Güçler Cephesi’nin Kurulması Vatani Görevdir],” *Akropolis*, 9 Ocak 1964.
- Diamantopoulos Th. “Η Ενωση Κέντρου [İ Enosi Kentrou/Merkez Birliği],” *Epta İmeres- Kathimerini*, 5.12.1999.
- *Eleutheria*, 11 Ağustos 1964.
- Esmer, Ahmet Şükrü. “Türk-Yunan Münasebetleri,” *Ulus*, 22 Mart 1964.
- Esmer, Ahmet Şükrü. “Patrik İstanbul’da Neden Kaldı?,” *Ulus*, 19 Nisan 1964.
- Evliyaoğlu, Gökhan. “A.P’de neler oluyor. A.P ne yapacak?,” *Düşünen Adam*, 11 Eylül 1964, sayı 1.
- “Fener Patrikhanesindeki Matbaanın Faaliyeti Durduruldu,” *Dünya*, 11 Nisan 1964.
- Filippidis, Ch. “Στη Γέφυρα των Ιψάλων με τους Απελαυνομένους [Sti Gefyra ton İpsalon me tous Apelaunomenous/Sınır Dışı Edilenlerle İpsala Köprüsünde],” *Apoyevmatini*, 27 Ekim 1964.
- Kabaklı, Ahmet. “Bir Millet Ki...” *Tercüman*, 9 Mart 1964.
- Kafılı, Kadırcan. “Neler Olabilir?” *Tercüman*, 6 Mart 1964.
- “Kanunsuz İş Yapan 375 Rum’a İşlerini Bırakması Bildirildi,” *Ulus*, 10 Nisan 1964.
- Kathimerina, *Kathimerini*, 3 Mayıs 1964.
- “Κυβερνητική Απάντησις σε Τουρκική Ανακόλνωσιν [Kuvernitiki Apantisis se Tourkiki Anakoinosin/Türkiye’nin Açıklamasına Hükümet Cevabı],” *Avyi*, 29 Temmuz 1964.

- Millas, Herkül. *Daha İyi Türk-Yunan İlişkileri İçin: Yap-Yapma Kılavuzu*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2002.
- Nomer, Kemaleddin. "Patrikhane Türklüğün Bağrına Saplanmış bir Fesat Yuvasıdır," *Son Havadis*, 14 Aralık 1964.
- Nomer, Kemaleddin. "1930'da Yunanlılara Verilen İmtiyazlar Kapitülasyondur," *Son Havadis*, 21 Aralık 1964.
- Orhon, Seyfi Orhan. "Milli Politika," *Son Havadis*, 2 Ocak 1964.
- "Ο Πατριάρχης Αθηνάγορας Εξηναγκάσθη Υπό των Τούρκων να Δηλώση ότι Εγκρίνει την Πολιτική των εις Κύπρον [Ο Patriarchis Athinagoras Eksinagkasthi Ypo ton Tourkon Na Dilosi Oti Egkrini tin Politiki ton Is Kypron/Türklerin Baskını Altındayken Patrik Athenagoras Kıbrıs'ta Onların Politikasına Onay Vermeye Zorlandı]," *Apoyevmatini*, 13 Ocak 1964.
- Roukounakis, Emm. K. "Η ΕΟΚ και η Ελληνοτουρκική Κρίση [i EOK kai i Ellinoturkiki Krisi/Avrupa Cemiyeti ve Türk-Yunan İlişkilerin Krizi]," *To Vima*, 15 Ağustos 1964.
- Papaperiklis, N. "Από την Πόλη [Apo tin Poli/Istanbul'dan]," *Avyi*, 22 Nisan 1964.
- "Patrikhane'nin Durumu Mecliste Görüşüldü," *Milliyet*, 14 Nisan 1964.
- "Rum Okullarında Bizans Övgüsü," *Dünya*, 12 Nisan 1964.
- Selek, Pınar. *Barışamadık*, İthaki, İstanbul, 2007.
- Stefanidis, Ioannis D. *Εν ονόματι του Έθνους: Πολιτική Κουλτούρα, Αλυτρωτισμός και Αντιαμερικανισμός στην Μεταπολεμική Ελλάδα, 1945-1967* [En Onomati tou Ethnous: Politiki Koulтура, Alytrotismos kai Antiamerikanismos stin Metapolemiki Ellada, 1945-1967/Ulus Adına: Savaş Sonrası Yunanistan'da Siyasi Kültür, İrredantizm ve Anti-Amerikancılık, 1945-1967], Epikentro, Atina, 2010.
- "Τα Πατριαρχεία [Ta Patriarchia/Patrikhaneler]," *Avyi*, 17 Nisan 1964.
- Taşkın, Yüksel. *Antikomünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya*, İletişim, 2007.
- Toker, Metin. "Kral Kadar Kralcı," *Akis*, sayı 516, Mayıs 1964.
- "Το Πλήρες Κείμενο του Λόγου του Κ. Πρωθυπουργού [To Plires Keimeno tou Logou tou K. Prothipourgou/Başbakan'ın Konuşmasının Tam Metni]," *Kathimerini*, 28 Ekim 1964.
- "Τρομοκρατία των Ελλήνων εις την Κωνσταντινούπολη [Tromokratia ton Ellinon Is tin Konstantinoupoli/Istanbul'da Rumlara Karşı Terör]," *Apoyevmatini*, 14 Nisan 1964.
- "Τυχοδιωκτισμός [Tyhodioktismos/Fırsatçılık]," *Gnomai*, *Apoyevmatini*, 9 Ocak 1964.
- "Βιογραφικό του Νίκου Παπαπερικλή [Viografiko tou Nikou Papaperikli/Nikos Papaperiklis Özgeçmişi]," *Rizospastis*, 10 Aralık 2006, s. 8.
- Venezis, İlias. *To Vima*, 17 Mart 1964, s. 1.
- Yalçın, Ali Mehmet. "İnönü'nün Tuttuğu Yol ve Düşündüklerimiz," *Son Havadis*, 4 Ocak 1964.
- "80'lik Randevucu Kalyopi Yakalandı," *Akşam*, 7 Temmuz 1964.

II. BÖLÜM:
GÜNÜMÜZ İSTANBULUNDA ve
ATİNASINDA RUMLUK

AZINLIK KİMLİĞİNİ ANLAMAK: İSTANBUL RUMLARININ “ÖTEKİLEŞTİRİLME” ALGILARI¹

Birol CAYMAZ-Duygu ÇANAKCI

Giriş

Bu makalede günümüz Türkiye'sinde İstanbul Rumlarının² azınlık olma pratikleri ve algısını saha çalışmasıyla elde edilen veriler ışığında çözümlemeye çalışacağız. Türkiye'de genelde gayrimüslim azınlıklar, özelde Rum azınlığı üzerine az sayıda sosyal bilim araştırması yayımlanmıştır. Konuyla ilgili yapılmış yayınlarla örnek olarak Samim Akgönül'ün *Türkiye Rumları: Ulus-Dev-*

1- Bu makale, *Alternatif Politika* dergisinin Eylül 2014 tarihli sayısındaki “Kolektif Belleğin Işığında Günümüzde İstanbul Rumları” başlıklı makalemizin yeniden gözden geçirilmiş halidir. Söz konusu makale için bkz. Birol Caymaz ve Duygu Çanakçı, “Kolektif Belleğin Işığında Günümüzde İstanbul Rumları,” *Alternatif Politika*, cilt 6, sayı 2, Eylül 2014, s. 300-330. <http://alternatifpolitika.com/makale/kolektif-belleğin-ışığında-günümüzde-istanbul-rumlari>

2- Detaylı bilgi için bkz. Foti Benlisoy, Anna Maria Aslanoglu ve Haris Rigas (yay. haz.), *İstanbul Rumları: Bugün ve Yarın*, İstos yayını, İstanbul, 2012.

“Roma İmparatorluğu’nun Akdeniz’i Romalıların gölü haline getirdiği günlerde, Akdeniz çevresinde oturan bütün halklar, kendilerine ‘Romalı’ adını vermektedir. ... Bizans’ın kurulmasından sonra da ... Romalı adının kullanımını sürdürmüştür. Bu nedenle, İslamiyet’in yayıldığı 7. ve 8. yüzyılda Araplar, daha sonra da Orta Asya’dan gelen Türkler, buradaki halkı Rumi, giderek kısaltılan söyleyişle de Rum diye adlandırmıştır.” Yahya Koçoğlu, *Azınlık Gençleri Anlatıyor*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 217.

let Çağundan Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci ve Azınlık: Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar, Dilek Güven'in *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, Rıfat Bali'nin *Varlık Vergisi: Hatıralar-Tanıklar*, Bas-kın Oran'ın *Türkiye'de Azınlıklar*, Ayhan Aktar'ın *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları* ve derleme bir yayın olarak *İstanbul Rum-ları: Bugün ve Yarın* gibi çalışmaları zikredebiliriz.

Araştırmada özellikle İstanbul Rumları üzerine yoğunlaşırken tarihsel sürecin sosyo-politik tahlilinin yanı sıra, yapılan saha ça-lışmasından hareketle İstanbul Rumlarının kolektif hafızalarındaki imgeleri ve değişen koşulları nasıl algılayıp değerlendirdiklerini çö-zümlemeye çalıştık. Bu bağlamda ilerleyen satırlarda "Varlık Vergi-si" uygulamaları, "Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı," "6-7 Eylül Olayları," gibi kolektif bellekte iz bırakan tarihsel olguların yanı sıra günümüz-de Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle değişen konjonktür üzerinden azınlıklarla ilgili uygulamalara değinilecektir. Öncelikle Osmanlı İm-paratorluğu'ndan günümüz Türkiyesine uzanan tarihi süreç kısaca ele alınarak, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, İstanbul'da yaşayan Rumlarla yapılmış yarı-yapılandırılmış görüşmelerin tematik ana-lizleri değerlendirilecektir. Söz konusu alan araştırması kapsamında 2013 yılında, İstanbul'daki Rum cemaatine mensup, 22-73 yaş ara-sı, ortaokul-lise-üniversite eğitim düzeylerine sahip, farklı meslek gruplarından yedisi kadın on sekiz kişiyle derinlemesine görüşmeler³ gerçekleştirilmiştir.*

İstanbul Rum cemaati olarak adlandırdığımız söz konusu toplum-sal grubun en önemli özelliklerinden birisi, siyasi-toplumsal negatif gelişmelerle ilişkili olarak cemaatin nüfus itibarıyla Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze dek süreç içerisinde marjinalleşmesidir.

3- Kalitatif yöntem ve derinlemesine mülakat için bkz. Pierre Bourdieu (ed.), "Comprendre," *La Misère du Mon-de* içinde, Seuil, Paris, 1993.

* Saha çalışmasında 18 kişiyle görüşüldüğünden verilerin bütün İstanbul Rumlarının düşünce ve izlenimlerini yansıtmadığı da belirtilmelidir. Ayrıca çalışma içerisinde derinlemesine mülakat yapılan kişilerin bazı özellikleri değiştirilerek takma ad kullanılmıştır.

Görüştiğimiz kişiler tarafından günümüzde Rum cemaatinin nüfusunun 1500-2000 arasında olduğu ileri sürülmüştür. Bu konuda *İstanbul Rumları: Bugün ve Yarın* adlı kitapta “İstanbul’daki Rumların sayısına dair sıkça zikredilen 2 bin rakamının geçerli olmadığı, kaynaklardan elde edilen verilerle birlikte bu rakamın 5 bin civarında olduğu” ifade edilmektedir.⁴ Cemaatin bünyesinde özellikle yaşlı nüfusun varlığı dikkat çekicidir. Diğer yandan Fener (Rum) Lisesi, Zapyon Lisesi, Zoğrafyon Lisesi, Yeşilköy, Kadıköy, Büyükdere, Büyükdada, Maraşlı, Langa İlk ve Orta Okulları, Galata ve Zapyon Anaokulu’nda okuyan öğrenci sayıları da dikkate alındığında genç nüfus sayısının yaşlı nüfusa oranla az olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda söz konusu nüfusun İstanbul içerisindeki dağılımını okulların bulunduğu Kurtuluş, Beyoğlu, Galata, Feriköy, Tarabya, Ortaköy, Kadıköy, Yeşilköy, Fener gibi semtlerde izlemek mümkündür.

Tarihsel Süreç ve Günümüzde İstanbul Rumlarının Tarih Algısı

Tarihsel sürecin ele alınması alan araştırmasının verilerini yorumlama ve konumlandırmaya yardımcı bir zemin teşkil etmektedir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze azınlıklar, özellikle de Rumlar açısından önemli tarihsel dönemeçlere değinilerek Rumların bakış açıları yansıtılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda tarihsel dönemeçleri anlamlandırmada toplumsal bellek kavramının aydınlatıcı olacağını düşünüyoruz. Çünkü “toplumsal bellek, sosyal ve kültürel bir olgudur. Bu yapı hem sosyal boyutta, hem zaman boyutunda birleştirici ve bağlayıcıdır. Bellek, geçmişte oluşmuş olayların zihinde yeniden canlandırılmasından ibaret değildir. Geçmişten çok içinde bulunulan anın dinamikleri tarafından belirlenen ve değişken bir süreçtir.”⁵ Maurice Halbwachs’ın *La Mémoire Collective* kitabında

4- Foti Benlisoy, Anna Maria Aslanoğlu ve Haris Rigas (yay. haz.), *İstanbul Rumları: Bugün ve Yarın*, istos yayın, İstanbul, 2012, s. 249.

5- Neşe Sever, *Toplumsal Belleğin Oluşumunda Sinemanın Etkisi: Algılama ve Anlamlandırma Süreçlerindeki Rolünün Toplumsal Göstergeler Düzleminde İrdelenmesi ve Türkiye Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman Doç. Dr. Güllü Erginsoy, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 7.

ileri sürdüğü gibi toplumsal bellek değişen toplumsal koşullara bağlı olduğundan, bu kavram bize yaşanan sosyo-politik değişimi anlamak ve günümüz İstanbul Rumlarının anlatılarını anlamlandırmak ve yorumlamak imkânını sunmaktadır.⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nda "Millet" Sistemi

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "gayrimüslim nüfus, İstanbul'un fet-hinden 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu'na kadar ana hatları değişmeden aynı rejime tabi" tutulmuştur.⁷ "*Millet sistemi*" adı verilen bu yapıya göre, "Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan toplulukların din veya mezheplerine göre sınıflandırılıp yönetilmesi ilkesi" temel alınmıştır.⁸ Uygulamada "gayrimüslimler Osmanlı mil-letine, öncelikle kendi milletlerine ait bulundukları için aittirler."⁹ Sistemin işleyişinde "millet" in¹⁰ üyeleri "hükümetle olan ilişkilerini millet başılar vasıtasıyla"¹¹ sağlamaktaydılar. Museviler, Ermeni ve Rumlardan oluşan "milletler" in sayıları tarihsel süreç içerisinde git-gide artmıştır. Fakat diğer taraftan da artan nüfusa rağmen "millet-ler" e yönelik bazı kısıtlamaların varlığı göze çarpmaktadır. Örneğin "Müslümanların da yaşadığı yerlerde kilise dışına haç çıkaramazlar, yüksek sesle ayin yapamazlardı."¹² Bunlara ek olarak II. Meşrutiyet öncesi ata binmeleri, evlerinin Müslümanların evlerinden yüksek ol-ması yasaktı. "Devlet hizmetlerinde görev almaları mümkündü, fakat devlet başkanlığı, ordu komutanlığı veya hâkimlik gibi egemenlikle

6- age, s. 7; Detaylı bilgi için bkz. Maurice Halbwachs, *La Mémoire Collective*, Albin Michel, Paris, 1997.

7- Koçoğlu, age, s. 11.

8- M. Çağatay Okutan, *Tek Parti Dönemi Azınlık Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 32.

9- Pinelopi Stathis, *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 5.

10- Mérope Anastasiadou, *Les Grecs D'Istanbul Au XIXe Siècle: Histoire socioculturelle de la communauté de Péra*, Brill, Leiden/Boston, 2012, s. 6: Millet kelimesi Arapça "milla" dan gelmektedir. Michael Ursinus'un belirttiği üzere farklı anlamları da içermektedir: din, mezhep, ritüel; dini topluluk/cemaat; millet.

11- Okutan, age, s. 32.

12- Koçoğlu, age, s. 13.

ilgili üst kesimlere getirilmezlerdi.”¹³ Ayrıca dış görünüş olarak da “farklılıkları” söz konusuydu, örneğin şapka ve ayakkabıları Müslümanlardan farklı renkte olmak zorundaydı. Aybay’ın deyiimiyle, “Osmanlı’da Müslüman olup olmamaya dayanan statü farklılıkları da tebaa içerisinde mevcuttur. ... Gayrimüslim tebaa bir tür ikinci sınıf uyruk sayılmaktadır.”¹⁴ Bu çerçevede görüşme yapılan kişilerden biri olan 33 yaşındaki Dimitri¹⁵ “Osmanlı’da da öyle çok rahat, çok daha eşit şartlarda yaşamıyorlardı benim okuduğum, okuduklarımdan gördüğüm bildiğim kadarıyla” diyerek bir tür ötekileştirmenin geçmişte de varlığına vurgu yaparken, 39 yaşındaki Nikolos¹⁶ ise;

“Bana göre bizim Osmanlı zamanında Rumlar’ın, azınlıkların açıkça sert bir şekilde İslam’la bir problemimiz olmadı; bizim asıl problemimiz ulusalcılıkla ... Sonrasında daha modern, daha demokratik bir devlet kuruldu turnak içerisinde ama ne yazık ki bu sosyal yaşamda en azından azınlıklara karşı aynı şeyi söyleyemeyiz yani. Ulus-devlet kurma çabaları içindeki azınlıkları parantez içerisinde ‘parazitleri’ temizleme olayı ne yazık ki burada da dünyanın büyük bölümünde olduğu gibi oldu.”

diyerek her ne kadar şahsen yaşamamış olsa da bazı tarihi olgulardan dolayı milliyetçilik öncesi Osmanlı sisteminin daha iyi işlediğini düşünmektedir. Nikolos bu durumu, 19. yüzyıla damgasını vuran ulus-devlet inşasının olumsuz sonuçlarına bağlamaktadır.

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gayrimüslim cemaatlerin kolektif örgütlü faaliyetler yoluyla özgül kimlik inşa etme

13- age, s. 13.

14- Rona Aybay, “‘Teba-ı Osmanlı’dan ‘T.C. Yurttaş’ına Geçişin Neresindeyiz?,” Artun Ünsal (ed.), *75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru* içinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 37.

15- Dimitri’yle (33, ilse, entelektüel faaliyet) İstanbul’da yapılan görüşme.

16- Nikolos’la (39, üniversite, serbest meslek) İstanbul’da yapılan görüşme.

taleplerinin “açıkça ifade edilmesinin, Osmanlı İmparatorluğu’nun gayrimüslim toplulukları arasında başlayan milliyetçilik ideolojisine bağlı olduğu varsayılabilir.”¹⁷ Bu bağlamda 1821 Yunan ayaklanmasından kısa bir süre sonra “Fener aristokrasisinin devlet katındaki gücü zayıflamakta”¹⁸ ve Rum ‘milleti’nin yerini sonraları ‘millet-i sadıka’ olarak anılacak Ermeni ‘milleti’ne bıraktığı görülmektedir.”¹⁹ Gayrimüslimler arasında Rumların giderek marjinalleşmelerinin sebebini, “millet-i Rum içerisinde statükodan yana olan Fenerli elit ve Yunan Krallığı’nın irredentist politikalarını destekleyenlerin”²⁰ varlığıyla açıklayan yazarlar da vardır. Ancak Tanzimat Reformu sonrası süreçte Rum cemaatinin eski gücünü yavaş yavaş kazandığı söylenebilir. Fakat “Balkan Savaşları’nı (1912-1913) izleyen dönemde ‘her Müslüman Osmanlı’ya karşı birkaç düşman hazırdir söylemi,’ öteki’nin Yunanlılar, Bulgarlar, Sırlar, Karadağlılar, Moskoflarla tanımlanan ‘dış düşmanlar’ bağlamında inşasına zemin hazırlayacaktır.”²¹

1913 yılında İttihat ve Terakki yönetimi tüm gücü kendinde toplayabilmek adına ve “Anadolu’nun kendi hükümrancılığında kalmasını sağlamak için Rum, Ermeni, Kürt, Kafkas, Çerkez ve Laz gibi grupların bu topraklar üzerinde haklarını bertaraf etmeye başlar. Rumların Yunanistan’a göç etmeleri, ... Kürt, Kafkas, Çerkez ve Lazların Müslümanlar olarak birlikleri irdelenir ve öncelikle varlıklarını ‘tehdit eden gayrimüslimlere’ karşı birleşmeleri sağlanır.”²² Bu politikalar

17- Haris Eksertzioglou, *Osmanlı’da Cemiyetler ve Rum Cemaatleri: Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s. 4.

18- *age*, s. 26 (dipnot).

19- Samim Akgönül, *Türkiye Rumları: Ulus Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 42.

20- Foti Benlisoy ve Stefo Benlisoy, “Millet-i Rum’dan Heilen Ulusuna,” *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce* içinde, cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 372.

21- Füsün Üstel, “II. Meşrutiyet ve Vatandaş’ın ‘İcad’ı,” *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce* içinde, cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 172.

22- Fatma Müge Göçek, “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Arayışı,” Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (derleyen), *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* içinde, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 65.

doğrultusunda “başıbozuk çeteler ve ordu eliyle yapılan saldırılarla yerel Hıristiyanlara gözdağı verme” politikası devam eder.²³

19. yüzyılda gündeme gelen iç ve dış konjonktürdeki kırılmalarla, Osmanlı tebaasının bütününe vatandaş statüsü altında kapsamaya çalışan Osmanlıcılık politikasında da değişimler olmuştur. Yıldız’a göre, “1912-1913 Balkan Savaşları’nda uğranılan ağır yenilgiler sonucunda, Balkanlar’daki bütün gayrimüslim toplulukların imparatorluktan kopması ve imparatorluğun hemen bütünüyle bir Müslüman imparatorluk haline dönüşmesi, iktidardaki İttihatçıları, Ziya Gökalp’in formüle ettiği Türk ulusçuluğunu resmi devlet politikası olarak benimsemeye” götürmüştür.²⁴ Türkçülüğün etkinliğinin İttihat ve Terakki Fırkası’nın iktidardaki yerini sağlamlaştırdığı 1912 yılından sonra daha da arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda “imparatorluk dâhilinde Türklük ekseninde bir etnik homojenlik oluşturulmasında iki çizgi ayırt edilebilir. Birincisi gayri Türk Müslümanlara yönelik “Türkleştirme” politikası, zorunlu Türkçe öğretimi, dâhili tehcir (zorunlu iskân), mahalli isimlerin Türkçeleriyle değiştirilmesi ve kamu alanında bu dillerin kullanımının yasaklanması gibi kolektif alt kimliklere dair işaretlerin ortadan kaldırılması, yani özümsemeye dayalı tedbirlerden oluşmaktaydı. İkinci çizgi ise Müslüman ve Türk olmayan azınlıklara dönüktü ve asimilasyonun zorluğu oranında şiddete dayalı tedbirlere yaslanmaktaydı.”²⁵

Cumhuriyet Dönemi

Modern Türkiye’de milli kimliğin inşası sürecinde “Türk ulusal kimliğinin ‘ötekilerini’ gruplamak mümkündür. Gayrimüslimler, yani Hıristiyan ve Musevi gruplar ... ‘ötekiler’ grubunun içinde

23- Fikret Başkaya ve Salt Çetinoğlu (derleyen), *Resmî Tarih Tartışmaları B: Türkiye’de “Azınlıklar,”* Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2009, s. 261.

24- Ahmet Yıldız, *“Ne Mutlu Türküm Diyebilene:” Türk Ulusal Kimliğinin Etno-kültürel Sınırları (1919-1938),* İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 72-73.

25- *age*, s. 82.

İmparatorluk'tan beri yer almaktadır. Bu grupta bulunan Ermeniler, Rumlar ve Museviler, Lozan Antlaşması'nda azınlık olarak kabul edilmişlerdir.”²⁶ Buna göre, “1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'na göre, ... Doğu Kiliselerine ait olan Asurlular, Süryaniler ve Keldaniler azınlık olarak kabul edilmemiştir.”²⁷ Ayrıca “gayrimüslimler dışındaki ikinci ‘ötekiler’ grubunu ise, dilleri ve ait oldukları dini aidiyetleri nedeniyle Türk olmayan Müslümanlar oluşturuyordu; Kürtler, Aleviler, Araplar, Çerkesler... gibi.”²⁸ Ancak belirtmek gerekir ki “Türkiye’de o zaman ve günümüzde de en önemli Müslüman azınlığı oluşturan Kürtlerin ve ayrıca Alevilerin azınlık olarak tanınmaması bu antlaşmanın en önemli kusurudur.”²⁹ Lozan Antlaşması'nda yer alan yasal hükümler doğrultusunda, ‘azınlıklar’ “hukuken ve fiilen diğer Türk vatandaşları ile eşit olacaklar ve aynı güvencelerden yararlanacaklardı.”³⁰

Lozan görüşmeleri devam ederken Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne ilişkin Sözleşme ve Protokol”³¹ imzalanmıştır.³² Böylece “Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden baş-

26- Ayşe Kadioğlu, “Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği,” Ayşe Kadioğlu (haz.), *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara İçinde*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 36.

27- Hamit Bozarslan, “Les Minorités en Turquie,” *La Découverte*, 2004. <http://www.calrn.info/revue-pouvoirs-2005-4-page-101.htm>, 2005, s. 2.

B. Ali Soner, “Azınlıklar ve Vatandaşlık: Türk Vatandaşlığının İki Yüzü,” E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu (der.), *Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye’de Vatandaşlık İçinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 368: “‘azınlık’ kavramı, (Lozan Antlaşması metninde) ‘gayrimüslim azınlıklar’ ile sınırlı tutulmuş, metin içinde azınlıklara tanınan haklardan yalnızca Rum, Ermeni ve Musevi vatandaşların yararlanabileceği kabul görmüştür. Buna bağlantılı olarak, Cumhuriyet’in kurucu anlaşması kapsamında, geleneksel millet sistemi mirası takip edilerek etnik köken, dil ya da mezhepsel farklılıklara bakılmaksızın, Türk-Müslüman nüfus hayali bir ulusal bütünlük altında toplanmıştır.”

28- Kadioğlu, *age*, s. 39.

29- Fatma Müge Göçek, “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Arayışı,” *age*, s. 66.

30- Arus Yumul, “Azınlık mı Yurttaş mı?,” Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.), *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* içinde, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 89.

31- Iğill Protokol için bkz. <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/anlasma>

32- Akgönül, *age*, 2007, s. 48.

layarak zorunlu mübadelesine”³³ karar verilmiştir. Ancak Batı Trakya’da oturan Müslümanlar ve İstanbul’da oturan Rumlar bu uygulamanın dışında tutulmuştur. Protokole göre, “İstanbul Rumları ile Batı Trakya Müslümanları oturdukları devletin vatandaşlığını almak suretiyle ‘établi’ olarak yaşadıkları yerde kalacaklardır.”³⁴ İstanbul Rumları dışında Gökçeada ve Bozcaada’da yaşayan Rumlar da zorunlu mübadelenin dışında tutulmuşlardır. Ancak Karamanlılar³⁵ hiç Rumca bilmeyerek, aynı şekilde Yunanistan’dan gelenlerin bazıları ise hiç Türkçe bilmeyerek geldikleri ülkelerde bu sürece uyumda zorlanmışlardır. Çünkü görüldüğü üzere mübadelede tek kıstas dini aidiyet olmuştur.

Tek parti iktidarının giderek kökleştiği 1920’li yılların ikinci yarısı ve 1930’lu yıllara “Türkleştirme politikaları”³⁶ damgasını vurmuştur. Bu durumda, Çağlar Keyder’in de ifadesiyle “Türk kimliği birleştirici bir unsur olmak yerine dışlayıcı bir unsur haline gelir ve devlet laiklik ilkesini benimsediği halde Türk kimliğine ilaveten Müslüman Sünni yapı toplum içinde etkin olur.”³⁷ Bu doğrultuda “Türkleştirme” bağlamında homojen bir kimlik yaratılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Türklerin Türk vatandaşları arasındaki ayrıcalıklı konumunu inceleyen Soner Çağaptay Tek Parti iktidarı döneminde ayrımcılık yaratan kanuni düzenlemelerin altını çizmektedir. Yazara göre söz konusu dönemde izcilikten vergi indirimine, gazete ve dergi yayıncılığundan cemiyet ve dernek kurma hakkına kadar birçok alanda Türklere ayrıcalıklar tanınmaktadır. Sonuç itibarıyla Çağaptay 1930’larda Türklüğün tanımını belirleyen faktörlerin Osmanlı millet sisteminin izlerini taşıyan vatan, dini aidiyet, tarihsel

33- *age*, s. 48.

34- *age*, s. 49.

35- Karamanlılar/*Karamanlides*, Anadolu’da, özellikle de Orta Anadolu’da, Karaman Bölgesi’nde yaşamış, Ortodoks inancına mensup, anadili Türkçe olan, yazı dilinde ise Türkçeyi Yunan harfleriyle yazan topluluktur.

36- Detaylı bilgi için bkz. M. Çağatay Okutan, *Tek Parti Dönemi Azınlık Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

37- Fatma Müge Göçek, “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Arayışı,” *age*, s. 66.

geçmiş ve etnisite kavramları olduğunu belirtmektedir.³⁸ Aynı dönemde gündeme gelen “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyası, başında “azınlıklardan ülke kaynaklarını ‘sömüren’ unsurlar”³⁹ şeklinde bahsedilmesi ve Mahmut Esat Bozkurt’un⁴⁰ “azınlıkların da, Türk olmadıklarına göre, ... ‘köle’ olmaktan başka şansları yoktur”⁴¹ gibi demeçleri pratikte ve hukuki düzenlemelerde gayrimüslimlerin “öteki” olarak görüldüklerini ortaya koymaktadır.

Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı (1941) ve Varlık Vergisi (1942)

1934’teki İskân Kanunu, Yahudilerin yaşadığı Trakya Olayları (1934), görüşme yaptığımız Stefan’ın⁴² “*babam o dönemde dört kere askere gitti*” demeçlerinde olduğu gibi birkaç kez ve aniden askere alınarak tüm gayrimüslimlere İkinci Dünya Savaşı şartlarında korku salan Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı döneme damgasını vuran “deneyimler” olarak İstanbul Rumlarının hafızasında yerlerini almıştır. Ancak 1940’lı yıllarda Türkiye’de yaşayan gayrimüslimlere korku yaşatan olaylar Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı’yla sınırlı kalmayacaktır. Vergi mükelleflerinin “Müslüman, gayrimüslim, dönmeler ve ecnebler”⁴³ şeklinde kategorize edildiği, on beş gün gibi kısa bir sürede “gayrimüslimlerin Müslümanların on, dönmelerin ise iki katı vergi ödemelerini öngören”⁴⁴ Varlık Vergisi⁴⁵ o dönemi

38- Soner Çağaptay, “Kim Türk, Kim Vatandaş?,” *Toplum ve Bilim*, sayı 98, Birlik Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 183.

39- Okutan, *age*, s. 217.

40- Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943): Mustafa Kemal Atatürk’ün yakın çalışma arkadaşlarından olan, Milli Mücadele Döneminde etkin rol oynamış, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde 1924-1930 yılları arasında Adalet Bakanlığı görevinde bulunmuş, yedi dönem milletvekilliği yapmış önemli bir isimdir. Ayrıca “Kemalizm”ın kuramcılarından ve *Atatürk İhtilali*, *Lotus Davasında Türkiye-Fransa Müdafaları* gibi eserlerin de yazarı olan kişidir.

41- Okutan, *age*, s. 217; “Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt’un Ödemiş Nutku,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1930’dan nakleden Balı, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 238.

42- Stefan’la (69, ortaokul, serbest meslek) İstanbul’da yapılan görüşme.

43- Akgönül, *age*, 2007, s. 120.

44- Arus Yumal, “Azınlık mı Yurttaş mı?,” *age*, s. 88.

45- Detaylı bilgi için bkz. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

yaşayan Rumların da içinde olduğu azınlıkların sahip oldukları her şeyin neredeyse ellerinden gitmesine yol açmıştır. Varlık Vergisi'nin izleri çocuk yaşta olmasına rağmen hafızasında yer eden 73 yaşındaki Haris⁴⁶ “*evde babamı hasta yatağından şilteyle odanın ortasına yere indirdiler, yatağı ve de oyuncak atımı haczettiler*” sözleriyle bu olayı nasıl yaşadıklarını aktarmaktadır. Servete göre ödenecek olan bu vergiler dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin daha sonra anlattığı üzere keyfi uygulamalarla alınmıştır. Varlık Vergisi hakkında, Şükrü Saraçoğlu'nun CHP grup toplantısında yaptığı konuşmada “... piyasamıza egemen olan *yabancıları* böylece kaldıracak; Türk piyasasını Türklere vereceğiz”⁴⁷ şeklindeki ifadeleri dikkat çekicidir. “*Babam zengindi, evlendiği zaman Varlık Vergisi geldi. Kurşun ve tel imalathanesinin hepsi de elinden gitti ve kısa süre sonra babam hastalandı*” şeklinde anlatan Stefan'ın sözleri de o dönemde bahsedilen uygulama nedeniyle ekonomik zorluklarla karşılaştıklarını göstermektedir. Aktar'ın “Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan ‘Türkleştirme’ politikalarıyla başlayan süreç içinde, Varlık Vergisi uygulaması gerçekten bir ‘kırılma’ noktasıdır. ... O güne kadar varlığı hissedilen azınlık karşıtı politikaların bir gün değişeceğine inanan kişilerin, tüm inançları yıkılmıştır”⁴⁸ ifadesi dönemi özetlemektedir.

6-7 Eylül Olayları (1955)

Varlık Vergisi uygulamaları sonucuna bakıldığında pozitif değişimin olacağına dair inançları yıkılsa da durumlarının bir gün düzeleceğine dair küçük bir umutları olsa gerek ki tüm mal varlığını yitirenlerin bir kısmı hariç kitlelerin yurdu terk ettiği gözlenmemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona erişiyile düzelmeye başlayan ekonomi, çok partili hayata geri dönüş, yeni parti arayışlarıyla yeniden umut-

46- Haris'le (73, ilse, entelektüel faaliyet) İstanbul'da yapılan görüşme.

47- Arus Yumal, “Azınlık mı Yurttaş mı?,” *age*, s. 88.

48- Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 207.

ları artan gayrimüslimler 1955 yılında Kıbrıs Olayları'nın etkisiyle patlak veren, "pogrom"⁴⁹ olarak da nitelendirilebilecek bir olayla karşı karşıya kalmışlardır. Gayrimüslimler "Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı haberleri"yle⁵⁰ alevlenen ve eş zamanlı olarak İstanbul başta olmak üzere birçok yerde patlak veren 6-7 Eylül Olaylarında ne olduğunu başta anlayamamışlardır.

Birçok maddi ve manevi zararın yaşandığı o günleri 72 yaşında bir ev kadını olan Helen⁵¹ şu sözlerle anlatmaktadır:

"Ben on beş yaşındaydım, kırık-dökük sesleri duyduk tabii her tarafta. Camlar kırılıyor, çok gürültü vardı. Korkmuştuk tabii. Bizim evin önüne gelmeye başladılar... Yakında karakol vardı, tanıyorlardı bizi... O komiser bizi kurtardı, kapımızı kırıp içeriye de girebilirlerdi. Ertesi gün okula giderken sokakta bezler, kumaşlar... Yani böyle yürüyordum. Bütün dükkânlar gitmişti yani. Öyle bir yıkım gördüm."

Yıkımın boyutunu anlatırken aradan geçen onca seneye rağmen 65 yaşındaki Niko'nun⁵² ilk kelimesi "korkunç" oluyor:

"Korkunç bir geceydi. Yani benim o çocuk aklımla da olsa hatırlıyorum. Topluca bütün ev, en üst katta bir balkon vardı, oraya çıktık. Bütün komşular orada toplandık, korkudan bütün ışıkları söndürdük. Bir de Türk bayrağı asmışlardı. Fakat biz sonradan öğrendik ışıkları açık bırakmak lazımdı, yani ışıkları söndürülen evlerin Rum evi olduğu anlaşılıyordu, hâlbuki ışık açık olan

49- Bozarslan, *age*, s. 13.

50- Koçoğlu, *age*, s. 26.

51- Helen'le (72, ilse, ev kadını) İstanbul'da yapılan görüşme.

52- Niko'yla (65, üniversite, serbest meslek) İstanbul'da yapılan görüşme.

evleri pek kırmıyorlardı. Birkaç cam kırıp gittiler. Ancak bizim arkamızda halen bulunan bir kilise vardı, onun kubbesi kurşundu. Kiliseyi yaktılar ve mangal gibi kilisenin yandığını görüyorduk”

Yine dönemin yaşayan diğer bir tanıklarından Haris, ötekileştirmenin tam da zaten burada devreye girdiğini belirtirken, bazılarının tanıdığı Rum’u koruduğunu, ama yine tanımadığını “öteki” gibi görüp düşmanlaştırdığını, mesela kendi apartman görevlilerinin Türk bayrağı asarak onu ve ailesini evlerinde saklayıp sonrasında başka mahalledeki gayrimüslimlerin evine sopayla saldırmaya gittiğini hatırlıyor.

O dönemi yaşayan kişilerden dinlediğimiz bu olayın aslında dış politika sorunlarının iç politikada araçsallaştırılmasının bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Kıbrıs sorunu bağlamında genelde gayrimüslimlere yönelik olsa da özellikle “günah keçisi” ilan edilen Rum nüfusun şiddete ve baskıya maruz kaldığını gözlemliyoruz.

Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmesi (1964) ve Vakıflar Sorunu

Yukarıda kısaca değinilmeye çalışılan tüm bu kötü tecrübelere rağmen Rumların Türkiye’yi kitlesel bir biçimde terk etmedikleri görülmektedir.⁵³ Fakat 1964 yılında Yunan uyrukluların çeşitli sebepler ileri sürülerek kısa sürede Türkiye’den gönderilmesi 1955’te tekrardan sönen umutların tamamen yok oluşuna yol açmıştır. Yorgo⁵⁴ bu durumu kadınların boynuna taktıkları kolyenin düşüp dağılmasına

53- Akgönül, *age*, 2007, s. 223 (1960 yılına dair kaynak, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, İstanbul, Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü, tarihsiz): “1960’ta, yani 6/7 Eylül olaylarından beş sene sonra, 65.539 kişi anadilinin Rumca olduğunu belirtiyordu. Ancak aynı zamanda, anadilinin Türkçe olduğunu söyleyen kişilerden 81.849’u Rumca bildiğini beyan etmekteydi. 1960 yılında Ortodoksların sayısına baktığımızda ise bu sayının 106.612 olduğunu görmekteyiz. Başka bir deyişle Ortodoksların sayısı 1955 yılına kıyasla % 18,70 oranında artmıştır. Neredeyse herkes tarafından kabul gören inancın aksine, Türkiye Rumları ülkeden 6/7 Eylül 1955 olaylarının ardından ayrılmamıştır. Türkiye’deki Rum azınlığının bugün neredeyse tamamen tükenmiş olması bu olayların kısa ya da orta vadede bir sonucu değil; uzun vadede görülecek bir sonucudur.”

54- Yorgo’yla (63, lise, serbest meslek) İstanbul’da yapılan görüşme.

benzeterek, İstanbul'da yaşayan Yunan vatandaşlarının 48 saat gibi bir sürede toplanarak gitmek zorunda kalmalarıyla Türkiye'de evlendikleri Rum asıllı Türk vatandaşlarından oluşan ailelerinin parçalanmasına yol açtığına ve bu ani kararın Türkiye'de yaşayan 30 bini aşkın Rum'u⁵⁵ etkilediğine dikkat çekmektedir.

Söz konusu düzenlemeden kısa bir süre sonra 1970'li yılların ilk yarısında ise Vakıflar Sorunu olarak bilinen ve kökleri olayın ortaya çıktığı tarihten çok daha öncesine dayandırılabilir, çözümü için yakın zamanda olumlu adımlar atılan mesele ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde gayrimüslim cemaatlere ait taşınmazlar kayda geçirilirken "Osmanlı hukuk sisteminde tüzel kişilik olmadığı için, gayrimüslim kuruluşların taşınmaz malları, ya hayali kişiler adına yazılmış veya herkesin tanıdığı, cemaatten güvenilir kişiler adına kayıtlara geçirilmiştir."⁵⁶ 1935 yılında çıkarılan Vakıflar Kanunu'nun ilgili 44. maddesi uyarınca vakıfların mal varlıkları istenmiş ve "gayrimüslimlerin kilise, havra, okul gibi kuruluşları da, amaçlarını ortaya koyan herhangi bir vakıf senedi bulunmamasına rağmen vakıf statüsüne konmuştur."⁵⁷ 1970 yılına gelindiğinde ise "36 Beyannamesi" olarak adlandırılan 1935 yılındaki Vakıflar Kanunu doğrultusunda 1936 yılında mal ve mülklerin beyannamesinin yorumlanma şekli sorun olmuştur. 1974 yılında "Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun, söz konusu kişilerin Türk vatandaşları olmalarına rağmen, 'Türk olmayanların meydana getirdiği tüzel kişiler' olarak tanımladığı cemaat vakıflarının bağış, vasiyet gibi yollar da dâhil olmak üzere mal edinimlerinin yolu kapatılmış olmakla kalmadı, aynı zamanda 1936'dan itibaren elde ettikleri gayri menkuller de ellerinden alınmaya başlandı."⁵⁸ Bu durum Yargıtay

55- Arus Yumul, "Azınlık mı Yurttaş mı?," *age*, s. 92.

56- Koçoğlu, *age*, s. 32.

57- *age*, s. 32.

58- Arus Yumul, "Azınlık mı Yurttaş mı?," *age*, s. 92.

tarafından “1936 beyannamelerini vakıfname olarak sayarak, sadece birer taşınmaz listesi olmaları nedeniyle ‘gelecekte mal iktisap edebilir’ kaydının olmaması yönünde temellendirmiştir.”⁵⁹ Uzun yıllar devam eden bu sorunun çözümü için 2003 yılında Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde hazırlanan dördüncü uyum paketinde “gayrimüslim vakıflarının gayri menkul edinmeleri, Bakanlar Kurulu yerine Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) iznine bağlanarak kolaylaştırılmıştır”⁶⁰ hükmüyle olumlu bir adım atılmıştır.

Görüşme yaptığımız kişilerden bir dönem Rum cemaatine ait bir vakıfta yer alan Niko “*vakıflar sorunun çözümü için en belirgin büyük değişiklikler yapan kanunun 2008 yılında yayınlanmasıyla vakıfların nefes aldığı*”nı belirtmektedir. Yine “*son dönemde çıkartılan yasalarla gayri menkullerin faydalı olanların ve boş olup yıkıntı haline gelenlerin tamir edilip kullanma hakkının doğduğunu, vakıflar arası bir yardımlaşma olabildiğini; ama eskiye göre yol alınmakla birlikte hâlâ pürüzlerin olduğu*”nu da eklemektedir. Haris ise “*son yıllarda azınlıklara yeni darbeler vurulmadı, ama eski darbelerin kanamaları devam ediyor*” sözleriyle bunca yıldan sonra malların iade edilmesinin olumlu bir adım olduğunu, ama bu hususta verilen maddi zararın tazmininin çok zor olduğunu ifade etmektedir.

Gerçekten de kamuoyunda tartışmalara yol açan 2002, 2003 ve 2008 yıllarındaki konu hakkındaki yasal değişiklikler gördüğümüz kişilerin de belirttiği gibi vakıflara eskiye oranla görünüşte bazı ek haklar getirmektedir. 2002 yılında 2762 sayılı Vakıflar Kanunu’nun 1. maddesine eklenen fıkralarla yapılan değişiklikle, cemaat vakıflarının vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın, Bakanlar Kurulu kararıyla dini, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinebilmelerine ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilmelerine olanak sağ-

59- Akgönül, *age*, 2007, s. 319.

60- Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat Uygulama*, TESEV, İstanbul, 2004, s. 99.

lanmıştır. 2003 yılında yapılan ikinci yasal düzenlemeyle de azınlık vakıflarının mal edinebilmelerinde Bakanlar Kurulu yerine Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün izninin yeterli olacağı hükmü getirilmiştir. 2008 yılında kabul edilip yürürlüğe giren 5737 sayılı yeni Vakıflar Kanunu'nun 12. maddesiyle yapılan düzenlemeyle ise önceki hükümlerden farklı olarak, cemaat vakıflarına herhangi bir makamdan izin almaksızın ve vakıf amacıyla öngörülen hizmetleri gerçekleştirme koşulu aramaksızın mal edinme olanağı sağlanmıştır.”⁶¹

Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Azınlık Politikaları

Konumuzla ilgili gelişmeleri anlamak açısından özellikle 2000'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği'ne (AB) uyum süreci de değerlendirme açısından önem taşımaktadır. 1995 yılındaki “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme”de “topluluğun kendi kimliğini korumak ve geliştirmek için kendi kurumlarını oluşturmak yoluyla...”⁶² hükmü etnik kimliğin korunmasına verilen önemi göstermektedir. Diğer yandan 1999 Depremi sonrası Yunanistan-Türkiye arasındaki birbirlerine destekten doğan yakınlaşma, “Atina'daki Türk Büyükelçiliği'nde verilen Cumhuriyet resepsiyonuna ilk kez 2006'da Yunan Dışişleri Bakanı'nın katılması,”⁶³ AB sürecinde Yunanistan'ın Türkiye'yi destekleyişi, medyadaki söylemin “dayan komşu”⁶⁴ olması ve “Yunanistan'ın ‘öteki’ olmaktan çıkıp ‘biz’e dönmesi”⁶⁵ de yine 2000'li yıllardaki olumlu yöndeki gelişmeleri işaret etmektedir. Görüşme yaptığımız kişilerden Elefteria⁶⁶ da o süreci şu sözlerle dile getirmektedir:

61- Mustafa Çağatay, “Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edilmeleri Sorunu,” *TBB Dergisi*, sayı 96, 2011, s. 92. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-96-1137>

62- Naz Çavuşoğlu, “Azınlıkların Korunmasına İlişkin Uluslararası Normlar,” Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.), *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık İçinde*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 190.

63- L. Doğan Tunç, “Türk Medyasında Yunanistan: Resmî Politikaların İzdüşümünde ‘Öteki’likten ‘Biz’e,” Herkül Millas (ed.), *Sözde Masum Milliyetçilik İçinde*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 212.

64- *age*, s. 212.

65- *age*, s. 213.

66- Elefteria’yla (25, üniversite öğrencisi) İstanbul’da yapılan görüşme.

"Özellikle bu 1999 depreminin çok önemli olduğunu düşünüyorum, çünkü o depremden daha sonra Yunanistan'da da deprem olmuştu. Türkiye'ye ilk yardım eden ülkelerden biri Yunanistan'dı. Ve o zamanlar iki ülkenin birbirlerine olan yardımlarıyla Türkiye-Yunanistan arası sıcak ilişkiler oluşmaya başladı."

Azınlıklar konusunda AB süreci ve dönemin genel konjonktürünün etkisiyle son yıllarda gündeme gelen değişimi anlamak için anayasal vatandaşlık kavramı önem taşımaktadır. Buna göre "anayasal vatandaşlık, bireyin siyasi-hukuki statüsünü kültürel kimliğinden bağımsız kurarak, Türk vatandaşlık uygulamalarının özünde var olan ikililiğe son verebilecek bir kavram niteliğindedir. Bir başka ifadeyle, vatandaş hak ve yükümlülüklerinin, bireyin etno-kültürel kimliğinden tamamen bağımsız, hukukun tarafsızlığı üzerinden tanımlandığı kapsayıcı yaklaşım ve uygulamalar, vatandaşlar arasında türdeşliğe gitmeden siyasi-hukuki zeminde bir bütünlük sağlayabilecektir. ... Kültürel kimliklerde farklılaşan toplumsal gruplar, ortak anayasal statü üzerinden bütünleştirilerek tam anlamıyla siyasal bir ulus kategorisi yaratılması mümkün olacaktır."⁶⁷ Yani başka bir ifadeyle denilebilir ki Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri "millet, dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur"⁶⁸ düşüncesinin hâkim olduğu ortak kültür birliği algısı bir dönüşüm içine girmiştir. "Türk vatandaşlık politikaları, Cumhuriyet'in geleneksel parametrelerini terk ederek, gayrimüslim vatandaşların Türk-Müslüman vatandaşlarla aynı çerçevede muamele göreceklere dair işaretle vermeye başlamıştır."⁶⁹ Bu duruma daha önce de değindiğimiz

4

67- B. Ali Soner, "Azınlıklar ve Vatandaşlık: Türk Vatandaşlığının İki Yüzü," *age*, s. 384.

68- Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 22.

69- B. Ali Soner, "Azınlıklar ve Vatandaşlık: Türk Vatandaşlığının İki Yüzü," *age*, s. 387.

"gayrimüslim azınlıkların kilise ve vakıflarına ait binaları onarmak için devletten izin almalarının gerekmediğine dair resmi bir bildirimin yapılması"⁷⁰ da bir örnektir. Özellikle 2008 yılında çıkartılan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'yla⁷¹ olumlu yönde adımların atılmaya devam edildiği gözlemlenmektedir. Söz konusu olumlu gelişmeler ışığında Akgönül "Osmanlı Devleti'nde ve Müslüman gelenekte daha çok dini kurumlar olarak görülen vakıflar"⁷² konusunda bu algının aşularak atılan adımların daha kalıcı olması gerektiğini belirtiyor. Görüştüğümüz kişilerden bu gibi konulara kafa yorduğunu söyleyen Dimitri'nin de belirttiği *"bir kere en önemlisi insan hakları, hukuk devleti olabilme durumu, daha dışarıya dönük demokrasi ve devlet yapısı içinde olmak... Böyle bir yapıyı kazanmak açısından bence Avrupa Birliği önemli"* ifadesi önem kazanmaktadır.

Nikolos söz konusu olumlu gelişmeleri AB'den ziyade hükümetin politikalarına bağlasa da son yıllarda azınlıklar konusunda atılan adımları olumlu görmektedir: *"Avrupa Birliği'nin etkisinin değil, bence ne kadar garip görünecekse de bu tamamen devletin tutumudur. Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne kadar bildiğim kadarıyla gayrimüslimler kendilerini o kadar rahat –tamam belki o kadar mükemmel değil- hissetmediler yani."* Ancak yine de tüm engellerin kalkmadığını İstanbul Barosu İnsan Hakları Yürütme Kurulu üyeliği ve Azınlık Hakları Çalışma Grubu sözcülüğü yapmış olan Fethiye Çetin "uluslararası standartlar ve AB kriterleri benimsense bile, egemen toplumun hafızasında yaşattığı ve içinde barındırdığı ayrımcı, dışlayıcı ... önyargılardan kurtulması, zaman alacak gibi görünüyor"⁷³ şeklinde ifade etmektedir.

70- age, s. 387.

71- 5737 sayılı Vakıflar Kanunu için bkz. <http://www.vgm.gov.tr/icerikdetay.aspx?id=62>

72- Samim Akgönül, "Reciprocity And Minority Religious Institutions in Greece And Turkey," Samim Akgönül (ed.), *Reciprocity: Greek And Turkish Minority; Law, Religion, And Politics* içinde, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2008, s. 160.

73- Fethiye Çetin, *Yerli Yabancılar*, 2001. <http://www.network54.com/Forum/70688/thread/998425522/last-998681968/Yerli+Yabanc%FDlar++AV.+FETH%DDYE+%C7ET%DDN>

İstanbul Rumlarının Vatandaşlık Kavramı ve Algısı: “Öteki” mi, Değil mi?

Bir önceki bölümde ele alındığı üzere “Cumhuriyet tarihi boyunca azınlık politikaları çelişkili gözüktüğü de azınlık/ çoğunluk ilişkileri söz konusu olduğunda ikili bir tutum içine girilmiş”⁷⁴ ve “hem dışlama hem silmeye çalışma diyalektiği nedeniyle, ne zaman Türkiye’de toplumsal bir kriz meydana gelse ya da azınlıkların bağlı oldukları ülkelerden biriyle bir anlaşmazlık yaşansa bu vakalar ‘çoğunluk’ ve ‘azınlıklar’ arasında gerginlikler doğmasına sebep olmuştur.”⁷⁵ Akgönül’ün yukarıdaki tespitlerinden hareketle bu bölümde vatandaşlık, eğitim, insanları birleştirici-ayırıcı unsurlar, toplumsal cinsiyet, ötekileştirilme, aidiyet duygusu, önyargılar, karma evlilik gibi konular doğrultusunda Rumların kendilerini yaşadıkları deneyimler üzerinden nasıl konumlandığı ve söz konusu pratikleri nasıl algıladıkları kendi deneyim ve anlatılarından yararlanılarak ele alınacaktır. Ancak tüm bunlara değinmeden önce kısaca “öteki” kavramının daha geniş anlamda ne içerdiğine bakmak gerekirse “ ‘öteki’ ben veya bizden farklı olan ya da farklı olarak tanımlanmış olandır.”⁷⁶ “Sosyal kimlik kuramı çerçevesinde ‘öteki’ ise, genellikle önyargıları ve stereotipleri içinde barındırmasından ötürü imajları da beraberinde oluşturur.”⁷⁷ “Ötekini oluşturmak için bazı evrelerin gerçekleşmesi gereklidir. Sosyal kategorizasyonla başlayan süreç, beraberinde değişmesi neredeyse imkânsız önyargıları getirir.”⁷⁸ Bu çerçevede de aşağıda çeşitli başlıklar altında görüşülen kişiler nezdinde kendilerini “öteki” hissedip hissetmedikleri ele alınmaya çalışılmıştır.

“Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında devletin, ulusun ve ulus-

74- Samim Akgönül, *Azınlık: Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar*, BGST Yayınları, İstanbul, 2011, s. 140.

75- *age*, s. 141.

76- Esra Özsüer, “Türk-Yunan İlişkilerinde ‘Biz’ ve ‘Öteki’ Önyargıların Dinamikleri,” *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)* içinde, cilt 1/2, 2012, s. 270, www.journals.istanbul.edu.tr/luavid/article/download/.../1023018953

77- *age*, s. 269.

78- Özsüer, *age*, s. 271.

devletin inşasında en önemli unsurlardan birisi hiç şüphesiz vatandaşlık kurumu olmuştur. ... Bu süreç içinde, bir ulus yaratma amacıyla iç içe girmiş modernite projesi çerçevesinde vatandaşlığın kendisi de inşa edilmiştir.”⁷⁹ Bahsedilen “vatandaşlık kavramı içinde milliyet ve milliyetçi kimlik arasındaki bağ ve millet inşası konuları ön plana çıkmıştır. ... Bu kavramsallaştırmanın temelinde ulusal kimlik, benzersiz, değişmez ve tarihle ilişkisi olan bir kimlik olarak tasarlanmış, son kertede de bu kimlik Türklük olarak tanımlanan tekil bir kültür üzerine ve diğer olası ‘ikincilleri’⁸⁰ temsil eden unsurların, kamusal alanın dışına itilmesi süreci yaşanmıştır.”⁸¹

Örneğin 1965 yılına kadar yürürlükte olan 1926 yılındaki 788 sayılı Memurin Kanunu’nda da memur olabilmek için vatandaşlık değil, etnik olarak Türk olma şartının aranması durumu farklı etnik kökenden olanların kamusal alan dışına itilmesinin bir göstergesidir. Bu durum 1965’teki yasanın yeniden düzenlenmesiyle “Türk vatandaşı olmak” şeklinde yer alsa da kafalara görünmeyen yasalarla öylesine kazanmıştır ki görüştüğümüz kişilerden Nemo⁸² “*çocukluk hayalim pilot olmaı ... ama anladım ki bu hiçbir zaman söz konusu değıl*” şeklinde ifade etmektedir. Görüşülen kişilerin çoğı vatandaş olarak kendilerini “*Rum asıllı Türk/Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı*” olarak nitelendirirken, “*vatandaşlığın kendilerine yaşanan ülkeye vatandaşlık bağıyla bağı olup; ortak dili, kültürü, üzüntüleri, sevinçleri paylaşmayı*” çağrıştırdığını belirtmektedirler. Sadece, 69 yaşında, ortaokul mezunu ve serbest meslek sahibi olan Stefan kendisini doğrudan Türk olarak nitelendirmektedir: “*ben Türk’üm, çünkü Türkiye’de yaşayan herkes Türk*” sözleriyle Anayasa’nın 66.maddesindeki “Türk

79- E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu, “Türk Modernleşmesi ve Ulusal Kimlik Sorunu: Anayasal Vatandaşlık Ve Demokratik Açılım Olasılığı,” Artun Ünsal (ed.), *75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru* içinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 175.

80- Burada kullanım olarak “birinciller” çoğunluk olan Türk etnik kökenli ve Müslüman-Sünni olan kişiler iken “ikinciller”i azınlıklar ve gayrimüslim kişiler oluşturmaktadır.

81- *age*, s. 176.

82- Nemo’yla (25, üniversite öğrencisi, rehber) İstanbul’da yapılan görüşme.

devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür" ifadesinin pratikte de böyle olduğunu ve kendisini bu şekilde konumlandığını belirtmektedir. Ancak görüşme yapılan kişilerin geri kalanı buradaki kapsayıcı ifadenin uygulamada farklı olduğunu, yani anayasal anlamda belirtildiği üzere vatandaşlık itibarıyla herkes Türk anlamı çıksa da pratikte vatandaşlığın etnik kökene vurgu tınıları taşıdığını ifade etmektedirler. Etnik kökene bir vurgu olduğunun düşünülmesinde bir önceki bölümde de değinilen pratikteki uygulamaların yanı sıra çoğunluğun Türk-Sünni Müslüman olması ve bu çoğunluk vesilesiyle vatandaşlığın tek bir boyutu varmış gibi algılanması gibi bir durumun ortaya çıkmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yeğen'e göre; "Türk vatandaşlığına gösterilen Türklüğün etnik mahiyetine dair kanıya göre, Türklük, Türk soyundan olanlar ve olmayanlar ayrımı yapılmaksızın, bütün Türk vatandaşlarına atfedilen yasal-siyasi bir statüdür ve gerçek ya da farz edilen bir etnik soyla ilgisi yoktur."⁸³ Öte yandan, "Türk vatandaşlığı ile Türklüğün bir ve aynı şey olmadığını ya da devletin Türk vatandaşlığından anladığının bazı durumlarda Türklükten 'daha az' bir şey olduğunu gösteren ayrımcı pratikleri görmek mümkündür."⁸⁴

Vatandaşlık kavramı genel olarak haklar ve ödevleri de içeren bir statüdür. Vatandaşlığı daha ziyade "kanunlara itaat, askerlik yapmak ve vergi vermek"⁸⁵ gibi vatandaşlık ödevleri üzerinden tanımlayanlar olduğu gibi, bu konuda hakları ön planda tutanlar da söz konusudur. Mesela bu konuda görüştüğümüz kişilerden Elefteria "ben bir Türk vatandaşım. Bu ne demek oluyor? Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı bazı sorumluluklarım var, görevlerim var. Bunlar ne oluyor? Türkiye Cumhuriyeti'nin lehine davranışlar sergilemek, vergi ödemek en önemlisi" şeklinde açıklarken "... aile, okul, iş ortamı gibi mecralar-

83- Mesut Yeğen, "Yurttaşlık ve Türklük," *Toplum ve Bilim*, sayı 93, Birikim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 205.

84- *age*, s. 207.

85- Füsün Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 320.

dan geçerek yaşadığı toplumsallaşma sürecinde vatandaşlığın öğretilen ve öğrenilen bir rol⁸⁶ olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak kendini bir dünya vatandaşı olarak konumlandıran Helena⁸⁷ “hakların ödevlerden önce geldiğini yaşama hakkından yola çıkarak” ifade etmektedir. Diğer yandan Adonis⁸⁸ ise “vatandaşlık bana bu vatanın evlatları olduğumuzu çağrıştırıyor” derken “makbul yurttaş’ın ‘sivil’ değil, ama ‘militan’⁸⁹ olduğunu”⁹⁰ göstermektedir. Aslında tüm bunlar Türkiye’de genelde vatandaşlığın insanlara öncelikle sorumlulukları çağrıştırdığını, aynı zamanda toplumsallaşma sürecinde “makbul vatandaş”ın⁹¹ oluşturulmasında eğitimin de rolünün olduğunu bir kez daha bizlere göstermektedir.

Konuyla ilgili Caymaz’ın *Türkiye’de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları* adlı çalışmasında yer alan saha çalışması verileri de vatandaşlık algısının genellikle “fedakâr vatandaş” kavramı üzerine yoğunlaştığını göstermektedir. Bu bağlamda “fedakâr vatandaş; bireysel olarak girişimde bulunmayan, zaman zaman aktif görünse de genelde dışsal faktörler tarafından harekete geçirilen, vatanın, milletin ve çoğu zaman devletin vatandaşıdır. Milli değerler ve çıkarlar, vatan hizmeti gibi cemaatsel ülküleri benimseyen, devlet karşısında onaylayıcı ve olumlayıcı bir tavır takınan insan tipi; militan vatandaş”⁹² olarak karşımıza çıkarken; Helena’nın cümlelerinde yer bulan sivil vatandaş kavramı, “kendi için vatandaş; bireysel düzeyde hak ve özgürlüklerini bilinçli bir şekilde kullanmaya çalışan, gerekirse hakkını

86- Birol Caymaz, *Türkiye’de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 4.

87- Helena’yla (22, Üniversite öğrencisi) İstanbul’da yapılan görüşme.

88- Adonis’le (32, lise, serbest meslek) İstanbul’da yapılan görüşme.

89- Üstel, *age*, 2004, s. 323: “Militan yurttaş profili, üç temel eksen üzerinde inşa edilir: Yurtseverlik, hak ve vazife sistematikliği, tehdit/ tehlike algısı.”

90- *age*, s. 323.

91- Füsün Üstel, “II. Meşrutiyet ve Vatandaş’ın ‘İcadı’,” *age*, 2001, s. 177.

92- Caymaz, *age*, s. 110.

aramaktan çekinmeyen, vatandaşlık konusunda daha ziyade yaşadığı yere bağlılığı önemseyen (buna kentlilik bilinci de denilebilir), sadece devlete değil topluma karşı da sorumluluk hissiyle vatandaşlık görevlerini yerine getirmeye çalışan vatandaş tipi"⁹³ anlamına gelmektedir.

Eğitimin Vatandaş Yetiştirmedeki Rolü

Her ne kadar her birimiz çocukluk çağlarından itibaren bir eğitim ve öğrenme sürecine maruz kalsak da burada toplum içinde içselleştirilen eğitimden ziyade okullarda verilen eğitim olgusu ele alınmaktadır. Milli tarihin yeniden inşa edilişi ile vatandaşlara aktarımında milli eğitimin önemli bir rol üstlendiğini belirten Caymaz'a göre, yöneticiler tarafından araçsallaştırılan resmi tarih anlayışı, sık sık abartılı bir biçimde Türklüğün yüceltilmesiyle bir arada sunulularak taraflı bir biçimlendirme işlevinin temel kaldırıcı olmaktadır.⁹⁴ Gerçekten de Nemo'nun *"özellikle tarih derslerinin taraflı olduğunu düşünüyorum. Milli Güvenlik dersi yapıyorduk kitaba bakıyordum da bizimle arkadaş olmayan ya da Rum'u falan tanımayan birisi parano-yak olurdu, herkesi düşman gibi görürdü"* diyerek resmi müfredatta abartılı ve ötekileştirici bir anlatım olduğunu vurgulamaktadır. Görüşülen kişilerden ortaokul mezunu olan 65 yaşındaki Stefan ve 70 yaşındaki Kostas⁹⁵ hariç herkes verilen eğitimin abartılı, taraflı ve milliyetçi olduğunu belirtmektedirler. Stefan ve Kostas'ın bu konuda diğer kişilerden farklı şekilde düşünmeleri hususunda belki de eğitim sürelerinin daha kısa sürmesi kaynaklı ortak bir nokta bulunmaktadır. Bu konuda görüştüğümüz kişilerden 29 yaşındaki Adonia'nın⁹⁶ *"çocukken daha çok ikilem durumu oluşuyor ... büyüdüğçe daha çok sorgulayıp yanlışlar fark ediliyor"* yönündeki anlatımında da farklılı-

93- age, s. 110.

94- age, s. 22.

95- Kostas'la (70, ortaokul, serbest meslek) İstanbul'da yapılan görüşme.

96- Adonia'yla (29, üniversite öğrencisi, çevirmen) İstanbul'da yapılan görüşme.

ğın cevabını bulmak mümkün görünmektedir.

Görüldüğü üzere küçük yaşlardan itibaren gerek eğitim, gerekse farklı yollarla insan benliğinde çeşitli ikilemlerle inşa edilmeye çalışılan ötekileştirme duygusunun devlet ve toplum eksenli başka yüzlerle hayatımıza nüfuz etmeye çalıştığı sonucuna varmak mümkün görünmektedir.

Ayrırcı/Birleştirici Unsurlar Çerçevesinde Devlet ve Toplum Eksenli Olarak Kendisini “Öteki” Hissetme(me) Hali

Görüşme yapılan kişilerin neredeyse tamamı kendilerini bir şekilde “öteki”⁹⁷ olarak hissettiklerini; ama bunun toplumun tamamına mal edilemeyeceğini belirtmektedirler. Kendilerini doğrudan “öteki” olarak hissetmediklerini söyleyen Helen, Stefan ve Kostas ise mensubu oldukları gayrimüslim cemaat nezdinde negatif anlamda bazı ayrımcılıkların olduğunu da eklemektedirler. Yani aslında bir şekilde kendilerini “öteki” olarak hissetmektedirler. Örneğin yılın büyük kısmını yurtdışında geçiren Helen’in *“orada bana hiç kimse bir şey söyleyemez ne Hıristiyanlık ve ne de kimliğimle ilgili olarak”* demektedir. Yurtdışında etnik/dini kimliğiyle ilgili bir sorunla karşılaşrsa gereğini yapacağını, yani tepki vereceğini belirten Helen benzer bir durum Türkiye’de olursa tepkisiz kalacağını ifade etmektedir.

İnsanları ayrırcı unsurlar konusunda verilen cevapların başında din gelmektedir. Bunu etnik köken, önyargılar ve milliyetçilik izlemektedir. Dinin ayrırcı bir unsur olarak görüldüğü toplumsal pratiklere ve günlük dile yansıdığı yapılan mülakatlardan anlaşılmaktadır. Dimitri’nin askerde *“komutanımın benim hakkımda ‘gâvur piçiydi’ dediğini ben duydum. ... Ama diğer yandan beni koruyan komutanlarım da vardı”* sözleri herkes için bir genelleme yapılamayacağını ortaya koymaktadır. Ayrırcı unsur olarak ifade edilen dinin nüfus kağıdında yer almasına ise ortak kanıyı yansıtan en çarpıcı

97- Burada “öteki” ifadesi, yerli yani yerleşik olanın kendisini yabancı olarak algılaması anlamında kullanılmıştır.

yanıt Dimitri'den *“askeriyede mesela ben orada kimliğimi uzattığım zaman herkesin gözünün önünde Hristiyan yazısı vardı ve kafadan direkt öyle ayrışyorsun onların arasında. Kimisi ‘bu adam Hristiyan, gâvur’ diyor”* ifadesiyle gelirken din hanesinin ne amaçla var olduğuna dikkat çeken Niko ise *“bizim açımızdan eğer bir art niyet varsa din hanesi olsa da olmasa da ismimizden bellidir ne olduğumuz, kim olduğumuz. Ama genelde bu bir özgürlük anlamına göre algılanıyorsa tabii ki olmasa daha iyi”* sözleriyle düşüncelerini açıklamaktadır.

Görüşmelerde etnik köken olarak Rum olmalarından dolayı negatif bir durumla doğrudan pek karşılaşmadığı ifade edilse de psikolojik bir baskının varlığı özellikle yaşı daha ileri olan kişilerde kendini hissettirmektedir. 50 yaşında, üniversite mezunu Damyan⁹⁸ geçmişe dair negatif olguların *“Rumlar'ın üzerine bir çekingenlik olarak nüfuz ettiğini”* ileri sürerken, 32 yaşındaki Sandra⁹⁹ devlet kurumlarında hissettiklerini şu sözlerle açıklarken genel kanıyı da bir nevi özetlemiş olmaktadır:

“Her Türk vatandaşına uygulanılan prosedür uygulanıyor. Ama isminizi söylediğiniz zaman bazıları eğer bir de gözlükleri varsa gözlüklerinin üzerinden bakışlarını şöyle bir kaldırıp dik dik bakıyorlar; ama ondan sonra gerekli işlem yapıyor. Yani psikolojik bir baskıyı o bakışlardan hissedebiliyorsunuz, ama dillendirilen herhangi bir şeyle karşılaştım dersem yalan söylemiş olurum.”

Sandra'nın bu sözlerini Koçoğlu'nun çalışmasında yer verdiği mülakat yaptığı kişilerden Rum asıllı Türk vatandaşının *“... özellikle bir ayrım hissetmedim. Ama her zaman farklı olduğunu biliyorsun. Üniversitede amfide yoklama yapılıyordu. Adım okunduğunda 400*

98- Damyan'la (50, üniversite, memur) İstanbul'da yapılan görüşme.

99- Sandra'yla (32, üniversite, özel sektör çalışanı) İstanbul'da yapılan görüşme.

kişilik amfide 399 kişi dönüp bana bakıyordu. ‘Kim bu?’ diye. Bu nedenle her zaman ‘haddimi bildim’¹⁰⁰ ifadesi doğrulamaktadır. 65 yaşındaki Niko’nun,

“Kendi deneyimlerime dayanarak, ... eskiden karakola bir iş için gittiğimiz zaman korkardık ismimizi söylemeye, çekinerek söylerdik. Şimdi gayet açık bir şekilde söylüyoruz. ... Çok büyük bir fark, değişiklik. Belki benim bu görüşümü benim çocuklarım paylaşmaz; çünkü 1980’den sonra bu durum değişmeye başladı. ...”

sözleri eski ile yeni kuşak arasındaki farkı, tarihsel ve toplumsal sürecin devingenliğini de ortaya koymaktadır.

Din ve etnik köken dışında görüşülen kişilerden bir kısmı milliyetçiliğin de ayırıcı bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Milliyetçiliğin “biz ve onlar” şeklinde ötekileştirici rolünü Dimitri “*bence genel olarak hâlâ yüksek milliyetçilik... Eskiden gayrimüslimlereyken şimdi yön değiştirmiş durumda*” sözleriyle açıklamaktadır. Haris ise milliyetçilik ile din arasındaki ilişkiye değinirken, “*milliyetçilik bugün öyle değil, milliyetçilik yontulmaya ve yumuşamaya başlayan o dini ötekileştirmeyi yeniden pekiştirmiş, dikenlerinin yeniden oluşmasına neden olmuş ve milliyetçi ötekileştirmenin yanında dini ötekileştirmeyi de canlandırmıştır*” demektedir. 73 yaşındaki Hektor’a¹⁰¹ göre ise “*milliyetçiler etraflarında insan, kadın/erkek, din grupları, ideolojisi farklı olan insanlar vb görmüyorlar, etnik grup görüyorlar, milletler görüyorlar. Okullardaki eğitim değişse de milliyetçi ‘eğitim’ hemen bitmeyecek. Çünkü çevremiz de bir okuldur.*”

Yapılan görüşmelerin ortak sonucu, empati kurmak, ötekini anlayabilmek, aile ve okulda verilen tarafsız, insan odaklı eğitim, özgür düşünce ve değer yargılarının birleştirici unsurlar olarak öne çık-

100- Koçoğlu, age, s. 282.

101- Hektor’la (73, üniversite, entelektüel faaliyet) yapılan görüşme.

masıdır. Bir başkasının hissettiklerini ve içinde bulunduğu durumu anlamanın anahtarı olan empati aslında “biz” ve “onlar” arasındaki keskin çizgiyi ortadan kaldırmaktadır. Bauman’a göre “biz ve onlar arasındaki ayrımlar ve farklılıkları biz yaratmaktayızdır.”¹⁰² Bu çerçevede iç grup ait olduğumuz, dış grup ise ait olmadığımız ve olmak istemediğimiz gruptur. Fakat Bauman için “biz ve onlar” kavramları üzerinden tanımlanan ve birbirlerine karşı önyargı ve zıtlıkları da içeren bu iki grup esasen birbirini tamamlamaktadır. Yani aslında “biz” olarak “onları,” “onlar” olarak da “biz” olanları anlayabilmenin yolu bir diğ erinin yerine kendini koyabilmekten geçmektedir. Ancak söz empatiye gelince görüşme yaptığımız kişilerden Hektor ve Haris “*empati kurmak yetmez; empati ama kiminle?*” ortak yargısıyla empatinin sadece güçlü olanla kurulmaması gerektiğine dikkat çekmektedirler.

Sonuç olarak, derinlemesine görüşme yapılan kişilerin büyük bir çoğunluğunun kendisini “öteki” hissettiğini, bunun da hem toplumsal bellekte yer alan olumsuz anılar, hem de din, dil, etnik köken gibi “biz” ve “onlar” ayrımını yaratan olgulardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Kendisini doğrudan “öteki” hissetmediğini söyleyen kişiler ise yine de “öteki” hissettiklerini söyleyenler gibi ötekileştirmeyi tüm topluma mal etmeseler de din, dil, milliyetçilik, etnik köken gibi ayırıcı unsurlar açısından aynı şeyleri sıralamaktadırlar. Fakat belirtmek gerekir ki ellili yaşların üzeri olan kişilerde geçmişte yaşananlardan ötürü bu his daha yoğun olarak hissedilmektedir.

Toplumsal Önyargılar ve Ötekileştirme

Görüşme yapılan kişilerin hemen hemen hepsi ötekileştirmenin insanların birbirini tanımamasından veya kalıplaşmış önyargılardan kaynaklandığını belirttiler. Bu noktada bir şekilde yaratılan ve bazı kişilerce sorgulanmaksızın kabul gören önyargılar kırılmadıkça var olan sorunların aşılmasının güç olduğu ortaya çıkmaktadır. Oysa görüşme

102- Zygmunt Bauman, Tim May, *Thinking Sociologically*, Blackwell Publishers, USA, 2001, s. 30.

yaptığımız kişilerin anlattıkları yaşam deneyimlerinden, insanlar birbirini tanıdıkça bilinen doğruların aslında yanlışlar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Haris'in bizzat yaşadığı ve çocukluk anılarından aklında kaldığı üzere apartman görevlilerinin aynı apartmanda yaşayan Rumları 6-7 Eylüldeki saldırıdan korurken, başka mahalledeki Rumlara şiddet uygulaması, insanların tanımadıklarını ötekileştirmesinin somut bir örneğidir. Haris'in bu noktada dile getirdiği “*öteki mi düşman, düşman gördüğümüz mü öteki?*” sorusunun cevabı önem taşımaktadır. Aynı şekilde Dimitri'nin de bir anısından yola çıkarak,

“Bir gün konsolosluğun oradaydık, ... (oradan geçen birinin Rum ve Yunanlıları kastederek ‘pis’ şeklinde bahsettiğini belirterek) Hiç Rum ya da Yunan tanıdın mı? diye sorduk. ‘Yok’ diye cevapladı. ‘Biz Rum’uz, sence pis adamlar gibi mi duruyoruz?’ diye sorunca ‘yok kardeş, özür dilerim’ şeklinde cevapladı. Böyle bir önyargı var, adam bilinçsiz şekilde koşullanmış ve onu öyle özümsemiş yani. Onun için gâvursun. Çok önemli şey meselesi vardı ‘dıştan beslenen iç mihrak,’ yıllarca öyle göründük, hâlâ da herhalde öyle görünüyorsunuzdur bazı kişilerce. ...”

şeklinde aktardığı deneyimleri de hâlâ kırılmayan bazı önyargıların olduğunu doğrulamaktadır. Aynı şekilde Haris'in ötekileştirme konusunda,

“Biri gazetelerden, bazı şeylerden okuyarak onun öteki olduğuna kanaat getiriyor. Artık onun katli vaciptir, gerisini sorgulamıyor. Ama bizzat tanıdığı, beraber oynadığı, milli takımda gol atan Lefter'i ‘a severim ben Lefter’i, hastır, bizden daha Türk’tür o’ ... Rum olduğu için sevmiyor, ne diyor ‘a, o Rum olabilir ama bizden daha fazla Türk’tür. Milli formayı giymiştir.’ Yani onu sevebilmek için kendine bahaneler arıyor. ...”

sözleriyle katı önyargıların hakim olduğunu ve bu önyargılar üzerine yükselen Rum kimliğinin aslında inandığı gibi negatif olmadığını kişinin kendisine ispatı için pozitif bulduğu Türk kimliği¹⁰³ üzerinden ifade ettiğini belirtmek istemektedir.

Görüştüğümüz kişilerin özellikle yirmili yaşlarda olanları toplum içinde Rumların sayıları azaldığından yeterince bilinmediklerini ve sanki bu ülkenin vatandaşı değilmiş, bu kültürle iç içe yaşamıyormuşçasına bazı kişilerce "yabancı" görüldüklerini, "nereden geldiniz, aslen nerelisiniz?" tarzı sorularla karşılaştıklarını; ama bunu kesinlikle tüm topluma mal edemeyeceklerini belirtmektedirler. Bunun özellikle yeterince temsil edilmeyişlerinden, cemaat olarak görünür olmayışlarından kaynaklandığını söylemektedirler. Cemaatlerinin içe kapanık olmasını eleştiren muhataplarımız, temsiliyet sorununun vakıflar, dernekler vasıtasıyla çözülebileceğini, Rum cemaatinin mecliste temsil edilmesinin de önemli olduğunu belirtmektedirler. Kimi zaman söz konusu tanınmama hali ötekileştirmeyi en uç noktalara taşıyabilmektedir Elefteria'nın okul hatırası bu konuda çarpıcı bir örnek teşkil ediyor:

"Türkiye'nin büyük bir kısmı özellikle İstanbul'da yaşamayanlar, Türkiye'de azınlık yaşadığını ya da Hıristiyan insanlar yaşadığını bilmiyorlar. ... Bir kız sınıfta Rum olduğumu öğrendiğinde şeytanı kovma hareketi yaptı. Yani o an gerçekten öteki olduğumu hissettim, ben başka biriyim yani."

Önyargılar söz konusu olunca popüler kültürün ve medyadaki dilin de etkisiyle yedisi kadın olmak üzere görüşme yapılan on sekiz kişinin en çok eleştirdiği nokta Rum kadını kimliğinin ifade edilişi ve kafalardaki imajı meselesidir. Bu konudaki eleştirileri özetlercesine

103- Burada görüşülen kişi tarafından Rum ve Türk kimliği ifadeleri etnik köken anlamında kullanılmış olup, Türk vatandaşlığı kastedilmemiştir, bizim tarafımızdan da o anlam bütünlüğünde kullanılmıştır.

Margarita¹⁰⁴ Rum kadın olma halinin özgüllüğünü şöyle ifade etmektedir: *“kadın, ötekinin ötekisi gibi gösteriliyor. Oysaki her dinden, etnik gruptan ya da milletten olan insanın iyisi de kötüsü de vardır. Bunun farkındalığına sahip olmak kesinlikle önemlidir.”* Adonia ise bu konudaki rahatsızlığını *“birçok filmde dikkatimi çekti; Rum ya hayat kadını ya da tavernacı, eğlenceyi seven o tarz kişiler olarak gösterilmiş”* sözleriyle dile getirmektedir.” Gerçekten de Yeşilçam filmleri üzerine Balcı'nın *Yeşilçam'da Öteki Olmak: Başlangıcından 1980'lere Türkiye Sinemasında Gayrimüslim Temsilleri* çalışmasında “sinema salonlarında Rumca dublajlı film gösterimlerinin yapıldığı 1930'lu yıllardan, Kıbrıs Sorunu'nun patlak vermesiyle 1950'lerden sonra (filmlerde) bütün Rum kadınlarının ‘fahişe’ olarak gösterilmesine kadar ... Türkiye’de yaşayan gayrimüslimlerin hemen hemen her filmde bir karakter olmaktan çok bir figür olarak anlatılması”nın¹⁰⁵ dikkat çektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda daha önce de değindiğimiz toplumsal belleğin oluşmasında sinemanın rolü gerçekten de dikkat çekmektedir. “Sinema toplumsal gündemin dışında kalmadığı gibi kimi zaman gündemi belirlemiş, etkilemiş ve toplumsal tansiyonun hareketliliğine neden olmuştur. Türkiye’nin yaşadığı tarihsel süreç ürettiği filmlerde kendini belli eder. Cumhuriyet yıllarından günümüze kadar yaşanan dönüşümler film karelerinde kadın erkeğin toplumsal rollerinin konumlandırılışından, eğitim sisteminin ve idari iş yaşamının ataerkil yapılarına, oyuncu kostümlerinden, sergilenen dekora ve o günlerin eğlence alışkanlıkları ile geleneksel değerlerin çatışmasını anlatan sahneleriyle”¹⁰⁶ sinema yaşanan dönemi ve dönemin zihniyet dünyasını yansıtmaktadır.

Filmler ve dizilerde kadınların öteki gösterilmesi dışında kitaplar da da ötekileştirme konusunu Haris,

104- Margarita'yla (28, üniversite, özel sektör çalışanı) İstanbul'da yapılan görüşme.

105- Radikal Gazetesi, 07 Eylül 2013, s. 24.

106- Neşe Sever, *Toplumsal Belleğin Oluşumunda Sinemanın Etkisi: Algılama ve Anlamlandırma Süreçlerinde ki Rolünün Toplumsal Göstergeler Düzleminde İrdelenmesi ve Türkiye Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman Doç. Dr. Güllüz Erginsay, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 147.

“Romancının romanında yarattığı Rum kahraman her zaman negatif, kötüdür; arkadan vurur, genelev çalıştırır. Ne bileyim vergi kaçırır, namerttir, sözüne güvenilmez. Ama aynı yazar hatıratını yazarken tanıdığı Rum doktordan bahseder, ne kadar iyi biri olduğunu, onlar o zaman fakirken gelip annesini bedava tedavi ettiğini, üstüne üstlük ilaçları da cebinden verdiğini yazar. ...”

şeklinde açıklarken aslında insanların tanımadığını ötekileştirdiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Tüm bu ifadeler de Durkheim’ın “sal-dırganlık savunmasız günah keçilerine yönelir, bu sırada uygulanan şiddet daha sonra olumsuz yargılar ve stereotiplerle akılcı hale getirilir”¹⁰⁷ şeklinde ifade ettiği “günah keçisi kuramını” doğrulamaktadır.

Önyargılar ve Karma Evlilik İkilemi

Yukarıdaki bölümde değinilen stereotiplerle yaratılan önyargıların herkesçe kabul edildiği anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü görüşme yaptığımız kişiler önyargılar olsa da kademeli olarak bu önyargıların kırılmaya başladığını söylemektedirler. Ancak her ne kadar önyargılar yavaş yavaş kırılrsa da yine de kendilerini “farklı” hissettiklerini eklemektedirler. Kimine göre bu farklılık sadece gelenek-göreneklerinden kaynaklanırken kimine göreyse bu durum en büyük ayırtıcı unsur olarak gördükleri dinlerinden kaynaklanmaktadır. Ancak belirtmek isteriz ki görüşme yaptığımız yirmili yaşlardaki gençler bu farklılığı özellikle dersane veya üniversitede yaşadıklarını belirtmektedirler. Elefteria,

“İlkokuldan -yuva da dâhil- liseyi bitirene kadar Rum okullarında okudum. ... Daha sonra lise ikide ben üniversite giriş sınavı için dershaneye gitmeye başladım, ilk (kez)

107- Dominique Schnapper, *Sosyolojik Düşüncesinin Özünde Ötekileştirilme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 136.

farklı olduğumu orada anladım. Çünkü dershanede biliyor-
sun herkes farklı liseden geliyor, çoğunluğu tabii ki Türk...”

şeklinde bu durumu açıklamaktadır.

Toplum içindeki önyargıların görece kırılmasında, insanların birbi-
rini tanımasında anahtar rolü oynayan veya tam tersine tabuların gö-
rünür olmasında etkin olan karma evlilikler bahsinde görüştüğümüz
kişilerin büyük bir çoğunluğu bunu olumlu karşılamaktadır. Gençler
ve yaşlılar arasındaki düşünce farkını ise 65 yaşındaki Niko’nun

“Bir kere yeni nesil tamamen değişik fikirlerde, fakat
bizim toplumda benim nesil de olsa, biraz daha eski ku-
şak da olsa bu karma evlilikleri bir türlü izah edemezsin.
Ben tabii tuhaf görmüyorum, herkesin kendi seçeneği-
dir, herkesin kendi ideolojisidir. Ama bizim toplumda
hâlâ biraz eski görüşlü olanlar yadırgıyor. ...”

sözleri net olarak açıklamaktadır. Çünkü gerçekten de görüşme yap-
tığımız gençlerin hemen hemen hepsi karma evlilikleri hem olumlu
karşılamakta hem de kültürel bir zenginlik olarak görmektedir. Hatta
32 yaşındaki Sandra kendisi de Türk’le evlenmiş bir kişi olarak “sev-
ginin olduğu her yerde bir takım şeyleri beraberinde getirip o sorunları
da halledebilirsiniz, ama yeter ki sevgi ve saygı olsun” sözleriyle iyi
giden bir evliliğinin olduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde Hele-
na, Kostas ve Yorgo da çevrelerinde karma evlilik yapan kişilerin
olduğunu ve mutlu bir ilişkileri olduğunu belirtmektedirler. Ancak
2004 yılında Yahya Koçoğlu’nun 22-38 yaş arası 17’si kadın, 29’u
erkek toplam 46 Yahudi, Ermeni, Rum ve Süryani gençle yaptığı
söyleşilerin yer aldığı çalışmasında¹⁰⁸ Rumlarla yapılan söyleşilerde
farklı etnik köken ve dinden kişilerle ilişkileri olsa da bunun genel-
de evlilikle sonuçlanmadığını, bunda da ailelerin etkisi olduğunu

108- Koçoğlu, age, s. 236-301.

belirtmektedirler. Verilerin kısıtlı oluşu tabii ki her anlamda tam bir genellemeye varmamızı engellese de 2004 yılından 2013 yılına kadar bile görüşlerde sosyal anlamda bir farklılık olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak toplumda var olan önyargıların kırılmasında ve çokkültürlü zengin bir yaşam açısından karma evliliklere özellikle de gençler tarafından olumlu yönde bakılmaktadır. Yaşı elli üzeri olan görüştüğümüz bazı kişiler ise aradaki yaş farkına gönderme yaparak genç nesile nazaran kendi dönemlerinde karma evliliği tabu olarak gördüklerine dair özeleştiride bulunmaktadırlar.

Sonuç

Çalışma içerisinde değinmeye çalıştığımız tüm bilgiler ve araştırma verileri ışığında 19. yüzyılda neredeyse tüm dünyada yaygın bir politika halini alan ulus-devlet inşasının Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına alması, özellikle İttihat ve Terakki Fırkası döneminde izlenen Türkçülük politikası ve gayrimüslimleri dışlayıcı bazı politikalar ötekileştirmeye zemin oluşturmuştur. Milli Mücadele dönemi sonrasında Lozan Antlaşması'yla kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'yle birlikte ulus-devlet ve milli kimlik inşası giderek önem kazanmıştır. Milli kimlik olarak çoğunluğun oluşturduğu Sünni Müslüman-Türk olma hali benimsenirken, diğer dini ve etnik kökenden olan vatandaşların payına da dışlayıcı politikalar ile ötekileştirilme düşmüştür.

Vatandaşlık konusunda kanun metinlerinde genelde kapsayıcı ifadeler olmasına karşın sosyo-politik pratiklerde aynı kapsayıcılığı görmek pek de mümkün olmamıştır. Vatandaş olarak herkes Türk kabul edilse de uygulamada görünmeyen yasalarla etnik köken olarak Türk ve dini aidiyet olarak Sünni Müslüman olanlara öncelik ve imtiyaz tanınarak gayrimüslimler görünmez duvarlarla dışlanmıştır. Örneğin Cumhuriyet'in ilk yıllarında "bir iş için Fransızca bilme şartı olmasına karşın, Fransızca bilmeyen Müslüman santral memurleri, Fransızca konuşan gayrimüslim memurlere tercih edildi. Çoğu durumda hükümet ... ya tüm gayrimüslim personelin Müslümanlarla değiştirilmesini ya da gayrimüslim personelin yanı sıra, kararlaştır-

tırılan sayıda Müslümanın da işe alınmasını talep etmekte”¹⁰⁹ iken 1932 yılında “Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun’ ile ‘yabancılar’ yasaklanan ve sadece Türk yurttaşları tarafından icra edilecek meslekler” belirtilmiştir. Ayhan Aktar’a göre İstanbul Rumları ‘başka milletlerin adamları’ kategorisine sokulmaktadır.¹¹⁰ Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkün olduğu gibi özellikle Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları ve Yunan uyrukluların aniden sınır dışı edilmesinin görüştüğümüz Rumların belleklerinde derin izler bıraktığı sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

Özellikle Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül Olayları Rumları maddi-manevi olumsuz etkilese de yüzyıllardır üzerinde yaşadıkları toprakları, vatandaşı oldukları ülkeyi terk etmemişlerdir. Ancak Atatürk ile Venizelos arasında 1930 yılında imzalanan antlaşmanın 1964’te feshedilip Yunan uyruklu eş-dostlarının sınır dışı edilmesiyle çok sayıda Rum, bir gün her şeyin düzeleceğine dair umutlarını da kaybederek Türkiye’yi terk etmiştir. Bunu takiben 1970’li yıllarda Vakıflar Sorunuyla ilgili Yargıtay kararında (T.C. vatandaşı olmalarına rağmen) “yabancı” muamelesi görmeleri de belleklerinde derin iz bırakan başka bir olay olarak tarihte yerini almıştır. Derinlemesine görüşme yaptığımız kişiler arasında yaşı 50 üzeri olanlar, toplumsal belleklerine kazınan bu olayların geçmişte kalması nedeniyle günümüzde çok daha rahat yaşadıklarını, özgürlüklerinin ve haklarının daha fazla olduğunu belirtse de bir gün yine aynı olaylarla karşılaşmaktan korktuklarını, psikolojik baskının beyinlerine nüfuz ettiğini ifade etmektedirler. Aynı şekilde kolektif hafızada yerini alan bu olaylar nedeniyle gençlerin geneli kendilerini “öteki” olarak hissettiklerini doğrudan dile getirmeseler de konuştukça yıllardan beri toplumda gündelik dile, filmlere, kitaplara, karikatürlere, hatta masallara sinen

109- Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.110.

110- Okutan, *age*, s. 221.

önyargılardan bir şekilde nasiplerini aldıklarını görmek mümkündür. En önemlisi tarihsel süreç içerisinde sayılarıyla birlikte görünürlükleri de azaldığından 2013 yılında bile sokakta hiç tanımadıkları bir kişiyle konuşurken bu ülkenin vatandaşı olduklarını, “yabancı” olmadıklarını açıklamak zorunda kalmaktan şikâyetçiler.

Bu noktada da “biz” ve “onlar” yaratıp ötekileştirirken aslında birinin bir diğerinden farkına bahaneler bulunduğuna dikkat çekmek, tüm bunların insanların birbirini tanınamamasından kaynaklandığını da göz ardı etmemek gerekir. Elbette ki bu veriler sınırlı kişiyle görüşme yapıldığından genelin görüşünü yansıtmasa da her birinin ortak paydası insanların birbirini tanımadığından, sadece kulaktan dolma şeylerle, yaratılan önyargılarla birbirini ötekileştirdiğinden sorunların çözümünün kilitlendiğine dikkat çekmesidir. Empati kavramını herkes ön plana çıkarsa da 73 yaşındaki Haris bir arkadaşının anlattığı anıdan hareketle konuya farklı bir yorum getirmektedir:

“İstiklal Caddesi’nden yürüyorum baktım, ileride bir so-
kağın içinde, ama caddeye çok yakın bir kalabalık to-
planmış, özellikle bir erkek kitlesi toplanmış bağrışıyor-
lar, gülüşüyorlar falan, ne oluyor diye yaklaştım, böyle
bir daire yapmışlar. Baktım, dairenin ortasında bir fare,
bir de kedi var. Kedi fareyle oynuyor, fare delirmiş hal-
de nasıl kaçacağını bulmaya çalışıyor, ama kaçacak yer
bulduğu zaman da oradakiler hemen bir tekmeyle fareyi
ortaya atıyor. Bekleyemedim sonunu, bir şey de diyemi-
yorum, orada 30-40 kişi var, bir laf etsem bana yöne-
lecekler. Çekip gittim. Bu adamlar nasıl olur da empati
kurmuyorlar diye düşündüm yıllarca, bir gün düşündüm
ya dedim, ben yıllardır yanlış düşünüyorum, bu adamlar
empati kurdu, ama kediyle. Yani, empati kurmak yetmez.”

Bu bağlamda birinin diğerini üstün gördüğü hiçbir ortamda so-
runları çözmek, ötekileştirmekten kaçınmak pek de mümkün gö-

rünmemektedir. Yakın zamanda Avrupa Birliği süreci ve dönemin konjonktürü nedeniyle birçok uyum paketiyle azınlıklara bazı haklar tanınmış olmasına ve eskiye göre kendilerini daha eşit bir yapı içinde hissettiklerini dile getirmelerine, hatta cemaatin genç isimlerinden Tanya'nın¹¹¹ *“onlar yaşandı bitti, elbette yaşlılarımızın hafızasında hâlâ yer alıyorlar. Ama unutup önümüze bakmak lazım”* demesine rağmen 33 yaşındaki Dimitri *“rüzgârın nereden eseceği hiç belli olmaz”* sözleriyle güven ortamı yaratmanın zor olduğuna, politikalar nedeniyle olumlu havanın birden tersine dönebileceğine vurgu yapmaktadır. Gerçekten de yaptığımız derinlemesine mülakatlar 2013 yılındaki görüşlerini yansıttığından o günden bugüne değişen konjonktürle, özellikle oldukça olumlu bir adım olarak buldukları AB'yle olan ilişkilerin biraz askıya alınmasıyla görüşme yaptığımız İstanbul Rumlarının görüşlerinin değişip değişmediğini, Dimitri'nin yukarıda yer alan cümlelerinde olduğu gibi günümüzde *“rüzgârın estiği yönün”* onları nasıl etkilediğini bilemiyoruz. Ancak bir kez daha belirtmek gerekir ki kısa bir süre önce yapılan bu çalışma dahi tüm İstanbul Rumlarının görüşlerini yansıtmadığından günümüze dair yorum yapmak pek de mümkün değildir.

Çalışmamızın başındaki sorunsala dönersek, araştırma verileri sonucunda ve kolektif hafızada yer alan olaylar ışığında görüşme yaptığımız İstanbul Rumlarının kendilerini *“öteki”* olarak hissettikleri, geçmişte izlenen politikalar nedeniyle *“öteki”* hissettirildiği ve bu izleri silmenin günümüzde olumlu adımlar atılsa da zaman alacağı sonucuna varmak mümkündür. Fakat bir kez daha belirtmek gerekir ki karşılaştıkları olumsuz davranışları tüm topluma mal etmedikleri gibi insan odaklı ve ulus-üstü düşünen insanlarla iletişim kurmanın çok daha kolay olduğunu ifade etmektedirler. Yapılan çalışmada insanların karşılıklı olarak birbirini anlayarak, empati kurarak ve eğitimle taraflı ve abartılı anlatılan önyargıları kırabileceği vurgula-

111- Tanya'yla (23, üniversite öğrencisi) İstanbul'da yapılan görüşme.

nırken, her ne kadar Kostas *"hepimiz neticede farklı dillerde de olsa, farklı din adı altında da olsa aynı Allah'a dua ediyoruz"* sözleriyle dinin ayırıcı bir unsur olmaması gerektiğini vurgulasa da çoğunluğun Sünni Müslüman olduğu bir ülkede belki de tarihten gelen millet sistemi algısının devamlılığı olarak toplumda din de ayırıcı unsur olarak göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak, ötekileştirme ve aslında yerlisi olduğu memlekette kendisini "yabancı" hissetme duygusunun altında siyasi, tarihi, sosyo-ekonomik çıkarlar ve oluşturulan önyargılar bulunmaktadır. Ötekileştirme homojen bir toplum yaratımı için "farklı" olanların dışlanması; Bauman'ın ifadesiyle "biz" ve "onlar" yaratarak birilerinin grubun dışarısında bırakılmasıdır. Ama asıl cevaplanması gereken Haris'in şu cümlelerinde yerini bulmaktadır:

"Ötekinin anlam itibariyle bir kötü tarafı yok, ama dediğimiz gibi içini doldurma açısından bu kötü anlamı ortaya çıkıyor. Birçok ötekinin eşit konumda sayılıp birlikte yaşamaları, ortak çıkarları olması çok olumlu ve güzel bir şey. Ama eğer bakış açımız bu değilse, 'öteki benim düşmanımdır' dersek, o zaman hem negatif bir anlam kazanıyor, hem de benim herhangi bir düşmanım -babam da olsa- öteki olabiliyor. Yani öteki kelimesine yüklenen anlam önem taşımaktadır."

KRONOLOJİ

- 1821-Yunan isyanı
- 1839-Gülhane Hatt-ı Hümayunu
- 1856-İslahat Fermanı
- 1869-Tabiyet-i Osmaniye Kanunnamesi
- 1876- Kanun-i Esasi'nin ilanı (Birinci Meşrutiyet)
- 1908-İkinci Meşrutiyet
- 1912-1913- Balkan Savaşları
- 1914-1918-Birinci Dünya Savaşı

- **1919-1922-Kurtuluş Savaşı**
- **30 Ocak 1923-Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol'ün imzalanması**
- **1 Mayıs 1923-Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukluların zorunlu mübadelesi başlangıç tarihi**
- **24 Temmuz 1923-Lozan Antlaşması**
- **29 Ekim 1923-Cumhuriyet'in ilanı**
- **1930-Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan İkamet, Ticaret ve Seyrisefanın Antlaşması**
- **1920'li yılların sonu-1930'lu yıllar-"Türkleştirme" Politikaları, "Vatandaş Türkçe Konuş!" Kampanyası**
- **1934-2510 Sayılı İskan Kanunu**
- **1934-Trakya Olayları**
- **1935-Vakıflar Kanunu**
- **1939-1945-İkinci Dünya Savaşı**
- **1941-Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı**
- **1942-Varlık Vergisi**
- **1950'li yılların başı-NATO ve Balkan Paktı yoluyla Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin düzelmesi**
- **1954-1955-Kıbrıs Sorunu'nun şiddetlenmesi ve toplumsal gerilimin artması**
- **6-7 Eylül 1955-6/7 Eylül Olayları**
- **16 Mart 1964- Seyrisefanın Antlaşması'nun Türkiye tarafından feshi**
- **1964-Yunan uyrukluların Türkiye'den sınır dışı edilmesi**
- **1970'li yılların ilk yarısı-Vakıflar Sorunu'nun baş göstermesi**
- **1999-1999 Depremi sonrası Türkiye-Yunanistan yakınlaşması**
- **2000'li yıllar-Avrupa Birliği'ne uyum süreci ve bu süreçte izlenen azınlık politikaları**
- **2002-2762 Sayılı Vakıflar Kanunu**
- **2008-5737 Sayılı Vakıflar Kanunu**

KAYNAKÇA

- Akgönül, Samim. *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Akgönül, Samim. "Reciprocity And Minority Religious Institutions In Greece And Turkey," Samim Akgönül (ed.), *Reciprocity: Greek And Turkish Minority; Law, Religion, And Politicis* içinde, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2008, s. 151-163.
- Akgönül, Samim. *Azınlık: Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar*, BGST Yayınları, İstanbul, 2011.
- Aktar, Ayhan. *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Anastassiadou, Méropi. *Les Grecs D'Istanbul Au XIXe Siècle: Histoire socioculturelle de la communauté de Péra*, Brill, Leiden/Boston, 2012.
- Aybay, Rona. "'Teba-i Osmani'den 'T.C. Yurttaş'ına Geçişin Neresindeyiz?," Artun Ünsal (ed.), *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru* içinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 37-43.
- Başkaya, Fikret ve Sait Çetinoğlu (yay. haz.). *Resmi Tarih Tartışmaları 8: Türkiye'de "Azınlıklar"*, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2009.
- Bauman, Zygmunt ve Tim May. *Thinking Sociologically*, Blackwell Publishers, USA, 2001.
- Benlisoy, Foti ve Stefo Benlisoy. "Millet-i Rum'dan Helen Ulusuna," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 367-377.
- Benlisoy, Foti, Anna Maria Aslanoğlu ve Haris Rigas (yay. haz.). *İstanbul Rumları: Bugün ve Yarın*, istos yayın, İstanbul, 2012.
- Bourdieu, Pierre (ed.). "Comprendre," *La Misère du Monde* içinde, Seuil, Paris, 1993.
- Bozarslan, Hamit. "Les Minorités en Turquie," *La Découverte* içinde, 2004, s. 101-112. <http://www.calrn.info/revue-pouvoirs-2005-4-page-101.htm> (2005).
- Caymaz, Blrol. *Türkiye'de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Çağaptay, Soner. "Kim Türk, Kim Vatandaş?" *Toplum ve Bilim*, sayı 98, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 166-185.
- Çağatay, Mustafa. "Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinmeleri Sorunu," *TBB Dergisi*, sayı 96, 2011, s. 92. http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-96-1137_s.91-148.
- Çetin, Fethiye. *Yerli Yabancılar*. <http://www.network54.com/Forum/70688/thread/998425522/last-998681968/Yerli+Yabanc%FDlar++AV.+FETH%DDYE+%C7ET%DDN>, 2001.
- Eksertzoglu, Haris. *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati: Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.
- Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Halbwachs, Maurice. *La Mémoire Collective*, Albin Michel, Paris, 1997.
- Kadioğlu, Ayşe (haz.). *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.

- Kaya, Ayhan ve Turgut Tarhanlı (der.). *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, TESEV, İstanbul, 2005.
- Keyman, E. Fuat ve Ahmet İçduygu. “Türk Modernleşmesi Ve Ulusal Kimlik Sorunu: Anayasal Vatandaşlık Ve Demokratik Açılım Olasılığı” Artun Ünsal (ed.), *75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru* içinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 169-181.
- Keyman, Fuat ve Ahmet İçduygu (der.). *Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye’de Vatandaşlık*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Koçoğlu, Yahya. *Azınlık Gençleri Anlatıyor*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Millas, Herkül (ed.). *Sözde Masum Milliyetçilik*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Okutan, M. Çağatay. *Tek Parti Dönemi Azınlık Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Özsüer, Esra. “Türk-Yunan İlişkilerinde ‘Biz’ ve ‘Öteki’ Önyargıların Dinamikleri,” *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)* içinde, cilt 1/2, 2012, s. 269-309. www.journals.istanbul.edu.tr/iaavid/article/download/.../1023018953
- *Radikal*, 07 Eylül 2013.
- Schnapper, Dominique. *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Sever, Neşe. *Toplumsal Belleğin Oluşumunda Sinemanın Etkisi: Algılama ve Anlamlandırma Süreçlerindeki Rolünün Toplumsal Göstergeler Düzleminde İrdelenmesi ve Türkiye Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman Doç. Dr. Güliz Erginsoy, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- Stathis, Pinelopi. *19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’ne İlişkin Sözleşme ve Protokol (1923)*. <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/anlasma:LozanBarişKonferansı-TutanaklarBelgeler>, cilt 2, çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, sayı 348.
- Üstel, Füsun. “II. Meşrutiyet ve Vatandaş’ın ‘İcad’ı,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* içinde, cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 166-180.
- Üstel, Füsun. *“Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Yeğen, Mesut. “Yurttaşlık ve Türklük,” *Toplum ve Bilim*, sayı 93, Birikim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 200-218.
- Yıldız, Ahmet. *“Ne Mutlu Türküm Diyebilene:” Türk Ulusal Kimliğinin Etno-kültürel Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ATİNA'DA RUM OLMAK, RUM KALMAK!

Hakan YÜCEL-Süheyla YILDIZ

Cumhuriyet döneminde Rum olmak da Rum (olarak) kalmak da zordu. Bu dönemde İstanbul ve İmroz (Gökçeada) Rumları uzun süre memleketlerinde kalmak için direndi. 1942 Varlık Vergisi ve 1955 6-7 Eylül olayları bu direnci kıramadı. Ancak, 1964 Sürgünü, İstanbul'un Rum nüfusunu dramatik bir biçimde düşürerek marjinalleştirdi. Bu olay, Rum cemaatinde neden olduğu travmayla, 1970'li 1980'li yıllardaki göçlerin de tetikleyici unsuru oldu. 1964'teki Yunan uyruklu Rumların toplu halde sınır dışı edilmesi kararı, kalabilen Rumların toplumsal konumlarının Türkiye-Yunanistan ilişkilerine ne kadar bağımlı olduğunu gösterdi.

Sürgün kararı 12.000 kişiyi kapsıyordu, ancak sürgün edilenlerin aileleri de, hakkında sürgün kararı çıkmamış Rumların büyük bir bölümü de kendilerini ülkeyi terk etmeye zorunda hissettiler.² Dolayısıyla,

1- Bu makale, *Alternatif Politika* dergisinin Eylül 2014 tarihli sayısındaki "İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak" başlıklı makalemizin kısaltılmış ve yeniden gözden geçirilmiş halidir. Söz konusu makale için bkz. Hakan Yücel ve Süheyla Yıldız, "İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak," *Alternatif Politika*, cilt 6, sayı 2, Eylül 2014, s. 148-194. <http://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/17-Eylul-2014/1hakanyucel.pdf>

2- Rıdvan Akar ve Hülya Demir, *İstanbul'un Son Sürgünleri, 1964'te Rumların Sınırdışı Edilmeleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s. 44.

Türkiye'de Rum nüfusun azalmasında esas dönüm noktası 1964 Sürgün kararları ve o dönemde iyice ivme kazanan Rum düşmanlığıdır.³ 1960 resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de (Türk vatandaşı olarak) 106.612 Rum Ortodoks yaşamaktaydı, 1965 nüfus sayımı sonuçlarına göre ise bu nüfus 73.725 kişiye düşmüştü. Bu sonuçlar, sürgün edilen Rumlarla birlikte hemen hemen 30.000 Türk vatandaşı Rum'un da ülkeden ayrılmış olduğunu göstermektedir.⁴ 1964 Sürgünüyle ve ondan sonraki 10 yıl içinde Rum nüfusu son derece radikal bir düşüş yaşadı. Öyle ki 1955'te 105.000 olan Rum nüfus, 1975'te 5000 kişiye indi.⁵ Bugün, özellikle Atina'da, on binlerce İstanbullu ve İmrozlu (Gökçeada) Rum, birinci kuşak göçmenler olarak yaşamaktadır.

1964'te, öncesinde ve sonrasında, Yunanistan'a göç etmek zorunda kalan birinci kuşak göçmen Rumlar, kimliklerini yeni mekânda sürdürmeye dayalı bir kimlik stratejisi uyguladılar. Topraklarından koparılmış, dolayısıyla kimliklerinin en önemli unsurlarından biri olan mekânla ilişkileri kesilmiş göçmenler olarak Atina'da yaşama deneyimi, onların kimliklerini koruma amaçlı bir takım stratejiler geliştirmelerine neden olmuştur. Kimliği nesnel ve değişmez bir veri olarak değil, toplumsal etkileşim içinde oluşan dinamik bir süreç olarak ele almalıyız.⁶ Atina'daki Rumlar bağlamında kimlik stratejilerini de, saha araştırmamız ve konu hakkındaki literatürden yola çıkarak, 'özgünlüğe değer kazandırılması amacıyla köken kimliği ve bağları korumayı hedef alan, grubu idealleştiren kimlik stratejisi'⁷ olarak değerlendiriyoruz. Kısaca 'Atina'da Rum kalmak' olarak ad-

3- 1964'teki Kıbrıs krizi odaklı Rum düşmanlığı, Rum cemaatinde oluşan tedirginlik ve Rumların Kıbrıs Rumlarıyla ilişkilendirilmemek için gösterdikleri çabalar için özellikle bkz. Akar ve Demir, *İstanbul'un Son Sürgünleri...*, s. 26-32, 69-91.

4- Samim Akgönül, *Türkiye Rumları. Ulus Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. baskı, 2012, s. 284, 293.

5- Çimen Turan, Müfide Pekin ve Sefer Güven (ed.), *Hasretim İstanbul-İstanbul Rumlarının Göç Öyküleri ve Özelemleri*, Express Basımevi, İstanbul, 2010, s. 9.

6- I. Taboada-Leonetti, "Stratégies Identitaires et minorités: le point de vue du sociologue," Carmel Camilleri, Joseph Kastarszteln, Edmond-Marc Liplansky vd., *Stratégies Identitaires*, PUF, Paris, 1998, s. 44.

7- Pinar Martı, "Identité et stratégies Identitaires," *EMPAN 2008/3*, sayı 71, s. 59.

landırabileceğimiz bu stratejide, özellikle İstanbullular için kimlik ve seçkinlik unsurları olarak; mekânla ilişkilene, kozmopolitlik, yeme-içme alışkanlıkları, sürdürülen âdetler öne çıkmaktadır.

Binlerce aktif üyesi olan göçmen dernekleri düzenledikleri toplantılarla, eğlencelerle Rum kültürünü Atina'da yaşatmaya çalışmaktadırlar. Rumluğun yaşatılmasına katkı sağlayan bir diğer etken ise sürgünlerin, Türkiyelilerin çok olduğu mahallelerde oturmaya tercih etmeleridir. Türkçeyi unutmamak için Türk televizyon kanallarını seyretmeleri, onların Türkiye'deki güncel hayattan haberdar olmalarını sağlayarak, kimliklerini korumalarına yardımcı olmaktadır. Öte yandan, Rumluğun ikinci ve üçüncü kuşaklara aktarılması için dernekler aracılığıyla kültürel faaliyetler düzenlenmektedir. Rumlar, Cumhuriyet tarihi boyunca kimliklerini korumak için geliştirdikleri stratejileri, yepyeni bir mekânda yeniden üretmektedirler. Başka bir deyişle, Rumlar İstanbul'da ve İmroz'da Rum olma çabalarını, Atina'da Rum kalmaya dönüştürmüşlerdir.

Atina'daki Rumların kimlik stratejileri, 'kendi kimliklerini konumlandırmaları ile çevrelerindeki toplumun onları konumlandırması arasındaki çelişki ve çatışmadan ortaya çıkan (gündelik dilde "Türk tohumu" sözleriyle ifade edilen) damgalamayla⁸ mücadele ve farklılıklarını koruma çabasıyla biçimlenmiştir. Rumlar, Türkiye'de asimile olmaksızın 'içimizdeki yabancı, Yunan ajanı' damgasını aşmanın yollarını aramak zorunda kalırken, Yunanistan'da da 'Türk/Türk tohumu' olmadıklarını kanıtlamak zorunda bırakılmışlar. Bu bağlamda kimlik stratejilerinin de temelini oluşturan esas stratejileri, kente (İstanbul) ve adaya (İmroz) dayalı olarak, yani toplumsal ilişkilerin merkezindeki mekânla biçimlenmiştir. Mekân, sadece kolektif hafıza kaynağı olmakla kalmayıp, Rumlar için kozmopolit ve kadim bir kimlik kaynağı olarak; davranış kalıpları, konuştukları dil(ler), yeme-içme alışkanlıklarıyla ve 'seçkinlik'e vurgu yapan, dolayısıyla 'farklılık'ı korumayı meşrulaştıran bir kimlik kaynağı olmuştur.

8- Bkz. Erving Goffman, *Stigmat: Les usages sociaux des handicaps*, Les Editions de Minuit, Paris, 1976, s. 12.

Bu makalede, Aralık 2013'te Atina'da, farklı toplumsal kökenlerden Rumlarla gündelik hayat ve kimlik algılarını, gündelik hayattaki tecrübelerini öne çıkaran açık uçlu sorularla gerçekleştirdiğimiz yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler ve gözlemler metnin merkezinde yer almaktadır. Böylece, kendini yeni bir toplumsal ortam ve mekânda yeniden üreten Rum kimliğinin günümüzdeki durumu ve Rumların kimliklerini koruma mücadelesi anlaşılmaya çalışılmıştır.

Sürgünden Sonrası: Atina'da da Rum Olmak

İstanbul ve İmrozlu Rumlar sınır dışı edilerek ya da göç ederek Yunanistan'a yerleştikten sonra önemli bir süre yeni vatanlarına uyum sağlama ve Rum olarak Atina'da var olma mücadelesine girdiler. Özellikle göçün ilk yıllarında yabancı, hatta Türk olarak görüldükleri bir toplumda gündelik hayata uyum sağlamak, karşılarına çıkan maddi zorluklarla mücadele etmek zorunda kaldılar. Aradan geçen yıllar içinde çoğu topluma uyum sağladı. Ancak bu kez de mekânından kopmuş Rum kimliğini yeni vatanda sürdürme çabasına giriştiler.

Rumlar, zorunlu ya da gönülsüz geldikleri Atina'da yeni bir hayat kurup uyum sağlamak için, büyük bir çaba göstermek zorunda kalmışlar. Göç edilen dönemin, Yunanistan'da ekonominin geliştiği, refahın arttığı bir dönem olmasına ve göç eden meslek sahiplerinin kolayca iş bulup refah düzeylerini arttırabilmelerine karşın,⁹ birçok Rum, mülklerini ve iş ilişkilerini yitirdiklerinden, sıkıntılı dönemler geçirmişler. Bu durum, 1964 Sürgünleri için özellikle geçerlidir. Ani sürgün kararları sonrası bir kısmı İstanbul'da, bir kısmı Atina'da kalan parçalanmış ailelerin, intihar eden onlarca işadaminin ve uzun süre yoksulluk çekip akrabalarının yardımına muhtaç kalanların öyküleri bu göç sürecine damgasını vurmuştur.

9- Bu konuda bir anekdot için bkz. Méropi Anastassiadou ve Paul Dumont, "Une mémoire pour la ville: la communauté grecque d'Istanbul en 2003," *les dossiers de l'IFEA, série: la Turquie aujourd'hui*, sayı 16, İstanbul, 2003, s. 11.

1964'te ve öncesinde sınır dışı edilenler içinde, özellikle orta yaşlı erkeklerden, yoksullaşma ve yeni ortama uyumsuzluk nedeniyle ruhsal bunalıma giren hatta ruhsal buhran sonucunda intihar edenler bulunmaktadır:

"1964'te yoksullaşanlar vardı ve bir daha hiç düzelemediler. Sadece benim babamın 4-5 arkadaşı intihar etti. Zaten bunların bir kısmının ailesi İstanbul'da kalmıştı, düzen kurup getirememişlerdi. Burada yaşayamadılar, burası zor geldi. Bunların hepsi İstanbul'da işadamıydı. 44-45 yaşlarındaydılar, Cihangir'den, Kurtuluş'tan, Samatya'dandı bu kişiler. Kovulanlara bir, bir buçuk yıl bir yardım yapılmıştı. Bir memur maaşı civarı kadar yardım yapılmıştı Yunan devleti tarafından. Babam, annem ve kardeşim bu yardımı aldı. Ben alamadım çünkü ben kovulmamıştım." (Yorgo, erkek, 70)

"Fakat çok insanlar, özellikle yaşlılar psikolojik travma, buhran geçirdiler 1964'te." (Kata, kadın, 75)

"Varlıklı olanlar özellikle çok üzüldüler. Fabrikalar, Büyükkada'daki evler hep kaldı. Taşıyamadılar ki. Biz daha iyi hayat kurmak yerine daha kötü bir hayat kurduk burada. Birçok kişi evlerini satamadı, paralarına el kondu." (Elizabet, kadın, 60)

Özellikle 1964 Sürgünlerinin psikolojik travmaları konuyla ilgili eserlerde ele alınmıştır.¹⁰ Ayrıca yapılan araştırmalarda göçün gerçekleşme şekli ve göç edenlerin göç sırasındaki yaşlarına göre değişen düzeyde psikolojik travmalar tespit edilmiştir. Nikoloas Uzunoğlu'na göre tüm sürgünler, farklı düzeylerde, travma yaşamışlar ve bu travmanın semptomları, bazen hemen, bazen de yıllar sonra ortaya

10- Bkz. Akar ve Demir, *İstanbul'un Son Sürgünleri...*, s. 140.

çıkılmış. 1964 Sürgününde 18 yaşın altında olanların, Yunanistan'da anadillerini serbestçe konuşabildikleri bir ortamda yaşamaya başlamaları ve sıkı aile bağlarından yararlanabilmeleri, travmayı görece hafif atlatmalarını sağlamış. 18-50 yaş aralığında olanlar yeni yurtlarında ayakta kalma mücadelesine girişmişler, bir anlamda travmayı ötelemişler. 50 yaşın üzerindekiiler ise en ağır psikolojik travmayı yaşamışlar, bu yaş grubundan en az 20 kişi intihar etmiş.¹¹ Görüşmecilerimizden Hristo, farklı grupların travmayı yaşama yoğunluklarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Bazılarında travma o kadar büyük ki onlar İstanbul'u kafalarından sildiler. Bunlar çok az ama. Çoğu (Rum) orta vaziyette. Tabii travmaları var. Ama orası da benim vatanım diyorlar. Yunanistan'da rahatız memnunuz ama bir hüznün de var. Gurbetlik var. Bazıları hâlâ İstanbul'da zannediyordu kendini. Buradaki iklime hiçbir zaman gir-mediler. Bunlar yaşlı kişilerdi.” (Hristo, erkek, 64)

Daha genç olanlar, Atina'da akrabaları olup destek alanlar ya da Türkiye'deyken de Yunanistan'da sürdürebilecekleri bir mesleğe sahibi olanlar ise sıkıntılara daha rahat göğüs gerip kendilerine yeni bir yaşam kurabilmişler. Ancak bu süreç zorlu geçmiş, bazıları için de uzun zaman almış.

“Buraya geldiğimde vaziyet çok kötüydü, kimse yardım etmedi. Ortada kaldık. Ne Yunanistan'dan ne Türkiye'den bir yardım olmadı. Babam geldiğimiz zaman ilk evvela sular idaresinde çalıştı. Sonra belediyede çöp taşıdı. Temizlik işi yaptı, annem de temizlik yapıyordu. Adada ise

11- Nikolaos Uzunoğlu, “1964'te İstanbullu Rumların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi. Bu Uygulamanın Onların Sosyal Psikolojisinde Yarattığı Etkiler,” *20 Dolar 20 Kilo. Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri*, İstanbul, 2014, s. 56

Dereköy'de koyun keçi vardı. Çobanlık, çiftçilik yapıyorduk, orta halli bir hayatımız vardı.” (Niko K., erkek, 55)

“Aslında gönderileceğimiz de belliydi. Geldiğimizde Yunanistan'a, dayımda kaldım. Manifaturacı idim, burada da aynı işi yaptım.” (Diyonisis, erkek, 83)

“İlk geldiğimizde akrabalarımızın yanında kaldık. Zaten bunlar da daha önce gelenlerdi. Onlar da 1932'de meslekler meselesiyle gelmişlerdi. Babam tekrar burada da işini kurdu, tekrar yükseldi. Sonra babamın işini elime aldım, büyüttüm büyüttüm ondan sonra da düştüm.” (Yorgo, erkek, 70)

“En azından biz şanslıydık. Çünkü eşimin ailesi buradaydı, senelerce evvel yerleşmişlerdi ve bize yardım ettiler. Gelir gelmez Paleo Falıro'da kaldık. Çünkü kocamın ailesi buradaydı. Babası abisi yardım ettiler. Ben bir kilo şeker ne kadar eder bilmiyordum. Ama o dükkâna (bakkal dükkânı) girdim ve çalıştık ve elhamdülillah kendimizi toparladık.” (Kata, kadın, 75)

“Gelir gelmez annemle bir ev bulmak için Atina sokaklarına çıktık, İstanbul'da daha çok ev kızı idik, iş yapmıyorduk, burada çalışmak zorunda idik. O zamanlar ben çok utangaçtım iş görüşmelerine gidiyor ama konuşmıyordum. Ancak zamanla açıldım” (İrini, kadın, 67)

Özellikle göçün ilk dönemlerinde toplumsal kabul, önemli bir sorun olarak yaşanmış. Bir yandan dilsel ve kültürel farklılıklar nedeniyle uyum sağlama zorluğu yaşanırken, göç sonucu ani ve aşırı yoksullaşmayla (özellikle sınır dışı edilerek gelenlerin) mücadele etmeleri de gerekmiş. Görüşmeciler, bir yandan yaşadıkları uyum sorunlarını anlatırken, diğer yandan da –özellikle 1960'lı yıllarda– Atina'da yaşam kalitesinin İstanbul'a göre daha düşük olduğunu, Yunanlıların insan ilişkilerinde daha soğuk olduklarını, kozmopolit yaşamın da bu kentte gelişmemiş olduğunu söylediler. Özellikle yok-

sullaşma nedeniyle Atina'da Yunanistan'ın kırsal bölgelerinden gelenlerle bir arada yaşamış olanlar, fazla 'seçkin' bulunmaktan dolayı da dışlandıklarını belirtmekteler. Dolayısıyla dilsel, kültürel farklar hem damgalanma hem de ayrışma nedeni olabilmiş.

"Yunanistan köylerinden Atina'ya gelenler, bizi farklı gözle görüyorlar. Daha yüksek seviyeli. Belki de kıskanıyorlar biraz. İstanbullu olmak ayrıcalık. Biz de onları başka gözle görüyoruz, 'aaa siz bilmiyorsunuz,' 'bizim gibi yemek pişirmiyorsunuz' diyoruz." (Kata, kadın, 75)

"Benim için en kötü his şudur: Türkler için biz gâvur idik, Yunanlılar için de Turkosporos (Türk tohumu). Hem orda hem burada kabullenilmedik. Ve sonra burada yaşamlarımızı kurduk, burada okulumuzu bitirdik. Benim çok ilginç bir yaşamım oldu." (Nikos Z., erkek, 69)

"Gâvur kelimesi o zamanlar modaydı ve bizi elbette fazlasıyla rahatsız ediyordu. Burada da hakkımızda söylenen bazı sözler yine bizi rahatsız ediyor. Burada Türk tohumuyuz, Turkos'uz, İstanbul'da da gâvur idik! Bizi burada sevmediler, bizi dost gibi görmediler. Biz buraya geldiğimizde, Yunanlılar zannediyorlardı ki biz onların işlerini alacağız, evlerini alacağız. Buraya geldiğimizde kadınlar ev kıyafetiyle dışarı çıkıyorlardı, biz bunu garipsiyorduk. 'Nedir bu?' demişti annem. Biz bu şekilde sokağa çıkmazdık İstanbul'dayken. Bakkala böyle ev kıyafetiyle çıkıyorlardı. Biz ekmek almaya böyle (ev kıyafetiyle) çıkmazdık." (İrini, kadın, 67)

Yaşam tarzı, kültür farklılıkları –bazı görüşmecilere göre– göçün üzerinden onlarca yıl geçmesine karşın sürmektedir. Birçoğu hayata tutunmuş, kariyer yapmış kişiler olmalarına karşın yine de farklı kişiler olarak kaldıklarını ifade ettiler. Bu durum, uyumsuzluktan çok *Polites* [Şehirliler] ya da İmrozlular olma özelliklerini koruma

kaygısıyla açıklanabilir. Başka bir deyişle, Rumlar yeni kentlerine ve yeni hayatlarına entegre olmuşlar, ama asimile olmamışlar, olmamaya da gayret etmekte.

“Türkiye’de gâvur diyorlardı, burada ‘Turkosporos’ dediler geldiğimizde. Neyse, sonra yavaş yavaş alıştık.” (Dimokritos, erkek, 62)

“Ben buraya hiç alışmadım. Çünkü buradakilerle çok az ortak noktamız var. Din ve lisan. Hatta lisan bile değil çünkü bizim şivemiz bambaşka idi. Bakkalda konuşurken ‘siz İstanbullu musunuz?’ diye sorarlardı şivemizden dolayı. O yüzden eski İstanbullular bir azınlık gibi kendi arasında yaşıyordu. Halen de yerli ahaliyle aralarında bir bariyer vardır. Benim buraya (Atina) adaptasyonum ise, ancak gençliğimde öğrenci olduğum Viyana’ya olduğu kadardır. Özel hayatımda hemen herkes İstanbulludur. Belki de hata bende ama 35 yıl geçmesine rağmen hâlâ Yunan dostum yok. Tabii Yunanları evime davet ediyorum, ama yanlarında rahatça konuşamıyorum.” (Hristo, erkek, 64).

“45 sene geçtikten sonra hâlâ buraya, Yunan yaşama tarzına, bunların yaşayış biçimine alışmadık. Bazı şeyleri biz anlayamıyoruz, kabul edemiyoruz. Arkadaşlarımız %95 İstanbul tarafından gelen, %5 Yunan. Yunanların ekserisi ise sadece kendini düşünüyorlar. İstanbullular ise derneklerle ihtiyacı olan insanlara yardım ediyor.” (Todori, erkek, 74)

Dil ve şive de Rumlar için önemli bir sorun oluşturmuş. Yunan-cayı farklı bir şiveyle ve Türkçe, Fransızca gibi dillerden alınmış kelimelerle konuşan, İstanbullu Rumlar örneğinde kozmopolit kültürle yetişmiş olan Rumlar, bundan dolayı da sorunlar yaşamışlar. Diğer bir deyişle, İstanbul’da kendileri için sıkıntı oluşturan dilleri, göç et(tiril)dikler Atina’da da –aynı düzeyde olmasa da– sorun çıkartmış. Ancak Rumlar çokdilliliği ve özgün dillerini bir ayrıcalık olarak

görmekteler. Görüşmecilerimizden İrini'nin söyledikleri, çokdilliliğin ve kozmopolit kültürün nasıl hem sorun ve çatışma unsuru oluşturduğunu, hem de İstanbullu Rumlar için bir ayrıcalık olarak da algılandığını göstermektedir:

“Biz Rumca, Fransızca, Türkçe karışık konuşuyorduk. Biz karakola ‘karakoli’ derdik, bunun yanında çok değişik şey var. İlk geldiğimizde annem dükkânda ‘limon tuzu istiyorum’ dedi. Bakkal anlamadı, sinirlendi, annem ısrar etti Türkçe ‘limon tuzu’ dedi. Sonra sonra Yunancasını öğrendik bazı şeylerin. Mesela çakmak için ‘çakmaki’ derdik. Yunanca çok zor burada, mesela ben bir İstanbullu arkadaş görünce Türk laflarını koyuyorum çünkü beni anlıyor, Yunan olsa kendimi zorlayacağım, beni anlamayacak. Fransızca biliyorum, okulda öğrendik, biraz da İngilizce biliyorum. Bize burada kızıyorlardı, ‘Siz de her şey biliyorsunuz!’ diyorlardı. Bunlar yalnız Rumca biliyorlardı, bizi biraz burjuva görüyorlardı, napalım ki öyleydik! Ama Mübadillerle birbirimize daha yakınız, çünkü aynı dili konuşuyoruz. Ortak geleneklerimiz var. Benim kocam buralı idi. Süpermarkete yolluyordum Türkçe listeyle. Anlamıyordu, ‘nedir bunlar?’ diyordu. Mübadillerle ‘aa sen İzmirli misin’ muhabbeti oluyor ve daha yakın oluyoruz. Kapı komşum buralı, bir Rum gelince ona da gel diyorum, ‘aaa ben ne konuşacağım sizinle’ diyor.” (İrini, kadın, 67)

Rumlar göç ettikleri dönemde, Mübadillerin yaşadıkları mahallelerde ve/veya İstanbul’da yaşadıkları mahallelere benzeyen yerlerde yaşamaya çalışmışlar. Halen de birçoğu bu mahallelerde, Türkiye’de yaşadıkları yerleri andıran mahallelerde yaşamaktalar. Bu nedenle, Atina’nın deniz kenarındaki *Paleo Faliro* gibi semtleri özellikle İstanbullu Rumlar tarafından tercih edilmektedir.

“Biz geldiğimizde (Nea) Philadelphia'da [Atina'daki Yeni Alaşehir Mahallesi] kaldık. Çünkü orada Türkiyeliler vardı ve bizi anlıyorlardı. Philadelphia'ya yerleştik, çünkü arkadaşlar var orada, birbirimizi çekiyorduk. Bir mahalle olmuştuk. Ya da Paleo Faliro'ya gidiyorduk, çünkü deniz vardı, e bizim de denizle bir aşkımız var.” (İrini, kadın, 67)

Yine görüşmecilerin Yunan uyruklu olmayanları, oturma izni, pasaport vs sorunları da yaşamışlar ve hâlâ yaşamaktalar. İstanbullu Rumların Evrensel Federasyonu Başkanı Nikolaos Uzunoğlu'nun saha araştırmamız esnasında bize aktardığına göre, halen Yunanistan'da Türk vatandaşı olarak yaşayan 40 bin Rum bulunmaktadır.

“Türkiye'de zorluklar oldu, buraya geldikten sonra da aynı çok oldu. Burada dilekçe verdikten sonra 5 sene içinde vatandaş oldum. İmroz'daki Yunan nüfusunu korumak için Yunanistan almadı bizi bir süre. Dedem 95 yaşında ve hâlâ İmroz'da yaşıyor.” (Stelios, erkek, 43)

“Genelde kovulmuş bir toplum olarak görüyorum bizi (Rumları). Yunanlar (Yunan uyruklu Rumlar) bir şekilde kovuldu, biz de (Türk vatandaşı Rumlar) başka bir şekilde kovulduk. Ben hâlâ Türk uyruğundayım. Yunan uyruğunu almadım. Nedenini de söyleyeyim. Şimdi, Türkiye ve Yunanistan istikrarsız devletler. Şimdilik iki uyruğu da veriyorlar, ama yarın değiştirebilir. E ben bir daha gitmeyeyim mi İstanbul'a? İşte bu yüzden Yunan vatandaşı olmadım. Biz Rumların çok kötü bir çeşit nüfuz cüzdanı var burada. Kimlik cüzdanımız çirkin, çok eski. Mültecilere bile bizden daha iyi kimlik kartları veriyorlar. Paris'e gidiyoruz mesela, Türk pasaportuyla gidersek vize gerekiyor, ama bu kartlar da çok eski, o yüzden gümrüklerde anlamıyorlar.” (Elizabet, kadın, 60)

Atina'ya Neler Getirdim, Neler Bıraktım?

Görüşmecilerimiz olan Rumlar, Atina'ya hafızalarıyla gelmiş, "Her şeyi kafamın içinde getirdim" diyen İrini'nin ifadesiyle neleri var neleri yoksa hafızalarında taşımışlar ya da Nikos K.'nın deyişiyle "evin anahtarını bıraktıklarına" üzölmüşler. Özellikle sınır dışı edilenlerde geride bıraktıklarına dair hüüzün ve getirdikleri eşyalara düşkünlük, aceleden gelişigüzöl eşya getirme ya da kırgınlığın ifadesi olarak neredeyse eşyasız gelmeye kadar farklılaşan, ama hepsi de travma izi taşıyan yaşamöyküleri öne çıkmaktadır. Görüşmecilerimizden İrini'nin kendisi ve ailesiyle ilgili anlattıkları, hem hafıza-eşya ilişkisi hem de göç travmasını anlatmaktadır:

"Kuşlarımız vardı. Sürgün kararı çıkınca babam onları serbest bıraktı ve kafesi kırdı. Ama onlar eve geri geldi. Buraya gelirken neredeyse sadece ihtiyaç olan şeyleri aldık. Benim bavulumda bebeğim de vardı. Zaten ben bebek doktoruyum, yani kuklacı. 50 yıldır o bebek duruyor. Babam da tavlasıyla gelmişti, Olympic Airways'dan elinde tavlayla çıktı. Hayatımda ilk yaptığım kukla 'Hoca'dır onu getirdim, Atina'da ilk yaptığım kukla ise 1965'te yaptığım 'İnce Memet'tir. *İnce Memet* romanını okumuştum zaten. Babam ise, gelmeden önce, İstanbul'da bütün plaklarını kırdı." (İrini, kadın, 67)

Görüşmecilerimiz –eğer bir fırsatını bulmuşlarsa– getirdiklerini saklamışlar. Bazen her şeyi, bazen de anıları olan eşyaları...

"Önce ne lazımsa getirdik. Ailem kalan eşyalarımın hepsini gönderdi daha sonra. Şimdiye kadar onlarla yaşıyorum. Eski eşyaları seviyorum. Atina'daki evimi artık kapattım, yazlık evime İstanbul'dan gelen o eski eşyaları koydum. Yazlık evimdeki yeni eşyaları da attım." (Kata, kadın, 75)

"Atina'ya geldiğimizde üç valiz, bir tane büyük bohça,

çarşaf yastık vardı. O zamanlar plak [pikap] bizde yoktu. Bir tane ufak Philips radyo vardı, onu getirdik. O radyo hâlâ duruyor.” (Niko K., erkek, 55)

Elizabet’in anlattıkları ise, geride bırakılan eşyaların nasıl geride bırakılan hayatın metaforu olduğunu göstermektedir.

“Göç ettiğimizde bir sürü şeyler kaldı. Biz gençtik, oradan daha iyisini alacağız dedik. Ama hiçbir zaman daha iyisini alamadık tabi. Bir yere kadar getirdik. Annem şurada duran Singer makinesini istemişti, ‘bunu götürmezseniz ben Yunanistan’a gitmiyorum’ dedi. Güzel mangallarımız falan kaldı. Hangi birini getireceğiz. Bir bebeğim vardı, onu da getirdim, hâlâ tutuyorum onu. Torunum da onu çok seviyor, çok dikkat ediyor. Ben sadece İstanbul’u bıraktığım için üzülüyorum. Tabii ki arkadaşlarımı bıraktığım için de üzülüyorum. İstanbul’a gidince bütün arkadaşlarımla sık sık görüşüyorum.” (Elizabet, kadın, 60)

Memleketine “Turist” Gibi Dönmek

Görüşmecilerimizin çok büyük bir bölümü onlarca yıl geri dönmemişler. En erken dönenler de bunu ancak 1980’li yıllarda yapabilmişler. Vize kolaylığı sağlandıktan ve iki ülke arasında ilişkilerin iyileşmeye başlamasından sonra ilk buldukları fırsatta, tümü için hüzünlü olan, ilk ziyaretlerini gerçekleştirmişler. Şu anda ise ülkedeki ekonomik krizin tüm toplumu yoksullaştırması ve dolayısıyla artık İstanbul’un Yunanlılar için pahalı bir şehir haline gelmesi dışında kendilerini engelleyecek bir sorunları yok.

“İstanbul’a on yıldır gidemiyorum. İstanbul artık çok pahalı, bizde de krizden dolayı para yok. Bozcaada’da tanıştığım kızla hâlâ internetten görüşüyorum.” (İrini, kadın, 67)

Rumların içinde sık sık gelip gidenler de var. Ancak yerlisi olarak terk ettikleri yurtlarına turist olarak ilk geri dönüşleri hüzünlü ve kaygılı olmuş.

“Ben asker kaçağı olduğum için 20 sene gidemedim İstanbul’a. İstanbul’a ilk gittiğimde çok zor bir duyguydu. Ondan bahsetmek istemiyorum. İstanbul’da hiç akrabam kalmadı. Fakat ailemden sayabileceğim çok arkadaşım var. Onlar Türklerdir bu arada.” (Hristo, erkek, 64)

“1967’de Yunanistan’a geldikten sonra ilk kez 2005’te İstanbul’a döndüğümde hiç kimse kalmamıştı. Moral bozukluğu, insanı çekinik yapıyor. 2005’te gittiğimde daha çekinik konuştum. 1965’te ürmediğim kadar 2005’te ürktüm. İnsanlara açılmaya korktum. 2005’te eski evimi de gördüm, dış cephesi dökülmüştü.” (Todori, erkek, 74)

“1959’dan 26 sene sonra döndüm İstanbul’a. Benim için çok duygusal oldu doğduğum yere dönmek.” (Nikos Z., erkek, 69)

İmrozu Rumların çok büyük bir bölümü halen sadece Türk vatandaşları ya da çift vatandaşlar. İmrozlular içinde köylerine sık sık gelip gidenler, hatta ailesindeki yaşlılardan adaya geri dönmüş olan kişiler var. Ancak küçük yaşta adadan göçmek zorunda kalmış birçok erkeğin askerlik sorunu, bazılarının da vatandaşlığı kaybetmekten kaynaklanan sorunları var. İmrozlular, dernekleri aracılığıyla lobi faaliyetleri yürütüp adadaki bir Rum ilkokulunun yeniden açılması gibi bazı kazanımlar elde etmişler. Ancak, yitirdikleri mülkleri geri kazanmak bir yana, satın almakta bile zorlandıklarından ve başka birçok nedenden ötürü kesin geri dönüşler oldukça ender:

“İmrozu Rumların istedikleri zaman geri dönebilme imkânı yok. Dönenlerin ya vatandaşlıkları gitmiş oluyor ya da tarlalarını istimlak edilmiş buluyorlar. Dönüp ne yapacak. Biz İmrozluların en büyük sorunlarından biri

de miras sorunu. Devlet, Yunan vatandaşlarına da miras alabiliyorsun, ama aldıktan sonra üç ya da altı ay zarfında mülkünü elden çıkartmak zorundasın diyor. O yüzden şu an adada çok büyük bir emlak mafyası var. Bizim hâlâ bazı tarlalarımız, mülklerimiz falan var ama birkaç sene önce kadastro yapıldı, oraya da çok ev ve arazi geçti. [Devlet] Tarlayı ekmiyorsun, hazineye geçti diyor. Ama nasıl ekeceğim ben tarlayı? Ada'da mı yaşıyorum. Eğer bir İmrozlu sadece Yunan vatandaşı ise, kendi eski arazisini bile satın alamıyor, alış-satış işlemleri için An-kara'dan izin alınması gerekiyor.” (Stelios, erkek, 43)

Atina'daki Rumlar, sadece İstanbul'a gelip giderek değil, İstanbul'dan getirdikleriyle (yiyecek, kitap, müzik albümleri, çeşitli eşyalar) ve gündelik hayatı takip ederek memleketleriyle bağlantılarını korumaktalar. Geliş-gidişler, iletişimde olunan kişiler, izlenen TV yayınları, okunan kitaplar, getirtilen yiyecek-içecekler ve Atina'da göçmenlerin yaşadıkları mahallelerde yaşayıp, yine göçmen derneklerinin faaliyetlerini katılmak, onların Rumluğu yeni mekânlarında güçlü bir biçimde yaşamalarını sağlayan unsurlar olmaktadır:

“O kadar çok şey getiriyoruz ki! Annem yaşarken kuru bamya, kırmızı soğan, yeşil biber bile getiriyorduk. Şimdi sadece sucuk, yufka, sele zeytini, lakerda getiriyoruz.” (Elizabet, kadın, 60)

“İstanbul'a ilk geliş-gidişlerimde bütün İstanbul'u buraya taşıdım. Şimdi de senede 4-5 sefer gidiyorum. Artık yiyecek olarak tek getirdiğim şey turşular. Türk şarkılarını, 'Kalbim Ege'de kaldı'yı seviyorum. Pandora kitabevini keşfettim şimdilerde, istediğim kitap artık evimin önüne geliyor. Şimdi her kitabı oradan getirtiliyorum. Son iki senedir *istos* yayınları açıldı, onların kitaplarını da buraya getirtiliyorum.” (Hristo, erkek, 64)

Atina'daki bazı Rumlar, Türkiye'yi özellikle uydu antenle televizyon kanalları üzerinden takip ediyorlar. Özellikle kadınlar, Türk dizilerini çok sıkı bir şekilde doğrudan Türkiye kanallarından takip ettiklerini saha araştırmamızda değişik vesilelerle ifade ettiler. Özellikle, görece geç bir dönemde Yunanistan'a gelmiş ve/veya uzun bir dönem Türkiye'de yaşamış olanlar, eğer Türkiye'yle iş ve aile bağları da varsa, çok yoğun bir şekilde memleketlerini takip edip olanakları ölçüsünde de gelip gitmekteler:

"Hem işim icabı hem de dostluklarım icabı Türklerle daha çok ilişki içindeyiz biz karı koca. Türkiye'ye çok sık gidip gelip geliyorum. Devlet radyosunda, Türkçe haber yazıp okuyorum. Evde uydu anten de var, ben Türkiye'yi sizden daha çok takip ediyorum. Dizi de seyrederim elbette direkt uydudan. *Hürrem'i [Muhteşem Yüzyıl], Karadayı'yı...* Özellikle Türk sanat müziğini çok severim. Şarkıların hepsini bilirim de, severim de. Zaten Türk sanat müziğinin Bizans geçmişi de vardır. Bizim biraz kilise ayinlerimize de benziyor. Ama ben bundan dolayı seviyor değilim tabii ki!" (Elizabet, kadın, 60)

Sürgünü ve Öncesini Anlatmak, Anlat(a)mamak...

Görüşmecilerimizin birçoğu yaşadıkları göçün zorunlu ya da gönülsüz göç olmasından dolayı, ayrıca metinde görüşme alıntılarıyla bir kısmını aktardığımız üzere göç sırasında ve sonrasında travmalar yaşamış olduklarından, eski hayatlarını uzun süre bilinçaltına itmişler, çevrelerindekiyle ve çocuklarına anlatmamışlar. Bu nedenle, birçoğu uzun süre yaşadıklarını anlat(a)mamış. Böylece hafıza aktarımı gecikmiş. Görüşmeciler, geçmişi, çocuklarına farklı şekillerde ve farklı zamanlarda anlatmışlar. Kata'dan yaptığımız alıntı, bilinçaltına atıp uzun yıllar sonra kendi deyimiyle 'mecburiyetten' anlatma durumunu iyi bir şekilde açıklamaktadır:

“Hiç sürgünü torunlarıma, çocuklarıma anlatmadım. Çünkü çok kızgın idim. Kızım *Politiki Kuzina* filmini [*Bir Tutam Baharat*] gördüğü zaman, bana sordu ‘babam böyle mi kovuldu?’ diye. ‘Hayır, daha fena bir şekilde kovuldu!’ dedim. Ve hikâyemizi anlattım. Çocuklarım, sürgünü anlattığımda, 30-35 yaşında idiler. Mecbur kaldım anlattım işte. Bilmiyorum anlayamıyorum ne oldu içimde. İstanbul için hiçbir şey duymak istemiyordum uzun süre. 1985 yılında Yunanlıların İstanbul’a gitmesine müsaade edildi. Özal zamanında idi. (Geldikten 21 yıl sonra) 1985 yılında ilk defa gittim İstanbul’a. Anlatmadım bir şey, belki eski şehrim hakkında kötü konuşmak istemedim. Benim Türk arkadaşlarım vardı, kardeş gibiydik, kötü bir şey diyemezdin.” (Kata, kadın, 75)

İmrozlu Niko K. ise, geçmişte yaşananların sadece olumlu olanlarını öne çıkararak anlatmayı tercih etmiş. Bu kişinin anlatılarında geçmiş, güzel ve olumlu hatıralarla ifade edilmektedir:

“Çocuğum yok, küçüklere evet her şeyi anlattım, ama sadece iyi olanları anlattım. Kötüleri söylemiyordum.” (Niko K., erkek, 55)

Memlekete uzun yıllar sonra geri dönüş, hafızayı canlandırmakta ve böylece uzun yıllardan sonra geçmişle yüzleşmeyi başlatabilmektedir. Gençken veya çocuk yaşta Yunanistan’a gelenler yıllar içinde yaşadıkları yeni topluma entegre olmaya çalışmışlar. Uzunoğlu’na göre çocuk yaşta Yunanistan’a gelenlerin bir kısmı, orta yaşa ulaştıklarında memleketlerini düşünmeye başlamakta, nostalji duygusuna kapılmaktadırlar.¹²

12- Uzunoğlu, “1964’te İstanbullu Rumların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi ...,” s. 56.

“Evet, çocuklarıma anlatıyorum, anlattım ama uzun zaman sonra. İstanbul’u ilk ziyaretimden sonra anlatmaya başladım aslında. Oğlum şimdi benden çok Türkiye’yi ziyaret ediyor. Özellikle İstanbul’u çok seviyor. Oğlum İngiltere’de doktora yaptı ve doktora tezini Türkiye’nin Avrupa Birliğine üyeliği üzerine yaptı.” (Nikos Z., erkek, 69)

Bir diğer tutum ise olanları olduğu gibi anlatmaktır. Bazı Rumlar da bu yöntemi benimsediklerini ifade ettiler. Ancak, yönelttiğimiz sorulara aldığımız diğer cevaplar, görüşme ve gözlemlerimizden hareketle bu ifadede bulunanların da geçmişi olabildiğince olumlu yönleriyle ortaya çıkarma eğiliminde olduğunu tespit ettik.

Günümüz Atinasında Rum Kalmak

İstanbul ve İmroz Rumlarının çoğu bugün artık Atina’da yaşıyor. Birinci kuşak göçmen grubu oluşturan bu Rumlar, hayatlarının bir bölümünü İstanbul’da ya da İmroz’da geçirmiş kişiler. Göçten sonra da çoğu Türkiyeli Rum göçmenlerle birlikte yaşamayı sürdürmüşler ve halen de sürdürmektedirler. Yine Rumların önemli bir bölümünün Türkiye’yle bağlantılarını (vatandaşlık dâhil) koruduklarından ve özellikle Atina’da dernekler aracılığıyla örgütlendiklerinden dolayı, günümüzde Rum kimliği ve kültürünün esas olarak Atina’da yaşatıldığını iddia edebiliriz.

Türkiye’de Rum olma mücadelesi verenler, burada da Rum kalma mücadelesi içindeler. Atina’da Rumluğu korumak, öncelikle kimliği isimlendirmeyeyle ilgili bir durumdur. Görüşmecilerimizin çoğu, konu hakkındaki yakın dönemde gerçekleştirilmiş saha araştırma verilerine de uygun olarak,¹³ kendilerini ‘Polites,’ ‘Rum’ ya da ‘İmrozlu’ olarak isimlendirdiklerini belirttiler.

13- Blz. İlay Romalı Örs, “Beyond the Greek and Turkish Dichotomy: The *Rum Polites* of Istanbul and Athens,” *South European Society and Politics*, cilt 11, sayı 1, Mart 2006, s. 79-94; Huw Halstead, *Helms to Byzantium: Multidirectional Narrative and Identity Amongst the Istanbul-Greek Migrant Community in Greece*, MA (by research), University of York, Department of History, Eylül 2012.

“Ben kendi aramızda Yunan uyruklu, Türk uyruklu diye de bakmıyorum. Onlara İstanbullu, Türkiyeli Rum diye bakıyorum. Genelde bize Heleni veya Romi diyor. Bizler kendimize daha çok Polites diyoruz. Ben kendimi böyle tanımlıyorum. Çünkü bize göre dünyada bir şehir var, neresi onu da siz düşünün!” (Elizabet, kadın, 60)

“Çocuklarım şimdiye kadar ben Rumum, İstanbulluyum diyorlardı. Çünkü anneanneleriyle büyüdüler.” (Kata, kadın, 75)

“Biz burada kendimize daha çok ‘Politissa’ [İstanbullu kadın] diyoruz. Ne Rum ne Türk diyoruz. Bizim bu Yunanlılardan farkımız var. Bizi gördüğü zaman sen İstanbullusun der. Paris’te Fransızca konuşan bir kadına ‘Sen İstanbullu musun?’ dedim ‘Evet evet İstanbulluyum’ dedi. Bütün memleketlerin insanları değişiktir sonuçta.” (İrini, kadın, 67)

“İmrozlu Rum olmak ayrı bir kimlik. İmrozlu olmayı illa öne koyuyorum, neden? Bir ada olduğu için, coğrafi sınırları belli bir yer.” (Stelios, erkek, 43)

Rumlar –ister Yunan ister Türk uyruklu olsunlar– dil, kültür, yaşam tarzı hatta mutfak anlayışlarıyla hâlâ yerli Yunanlardan ayrıştıklarını önemle belirtmekteler. Aslında Yunanlar ile Rumlar arasında hâlâ algı ve yaşam tarzı farklılıkları bulunmaktadır. Karşılıklı olarak birbirlerini ‘ötekileştirmekte’dirler. Bu çok daha önceki dönemlerde Yunanistan’a göç eden Mübadiller ile yerli Yunanların ya da Batı Anadolu’da Yunan işgali sırasında Yunanlar ile Rumların ilişkilerini anlatan metinlerin de tespit ettiği, bir anlamda süreklilik arz eden bir durumdur.¹⁴

Görüşmecilerimiz, zaman zaman da olsa Atina’da yabancı muamelesi gördüklerini, kozmopolit kimliklerinden dolayı damgalandık-

14- Bkz. Panagiotis Grigorlou, “Grecs d’Asie mineure – Grecs du continent. Altérité et Identités durant la guerre gréco-turque en Asie mineure (1919-1922),” *Etudes balkaniques*, sayı 9, 2002, s. 115-132.

larını belirttiler. Dolayısıyla Rum olarak kendilerini kabul ettirmek için, Türkiye'de olduğu gibi, Yunanistan'da da çaba göstermeleri gerekmiş. İstanbullu Rumlar için *Polites* olmanın temel kimlik ifadesi olduğu ve bunun hâlâ sürdüğü, konu hakkında yapılan güncel saha araştırmalarında tespit edilmiştir.¹⁵

Rumlar, birçok eski âdetlerini ve alışkanlıklarını, ellerinden geldiği ölçüde sürdürmektedirler. Ayrı bir çalışmayı gerektiren 'İstanbul Mutfağı'nın Atina'da sürdürülmesi çabası, kimliğin yeniden üretilmesi bakımından, son derece önemlidir. Eski hayatlarındaki gibi evlere girince ayakkabı çıkartmaya devam edenler, eski Türk filmleri izleyenler bulunmaktadır. Birçok Rum, Atina'nın İstanbul'un semtlerini andıran semtlerinde oturmayı tercih etmektedir. Bu semtler aynı zamanda Rum göçmenler arasında dayanışmanın da mekânıdır; *Paleo Faliro*, *Nea Smyrni*, *Kipseli* semtleri zamanla Rum mekânları haline gelmiştir.¹⁶

"Eski âdetleri burada da İstanbul'daki gibi devam ettiriyoruz." (Kata, kadın, 75)

"Hep [Paleo] Faliro'da oturduk, çünkü İstanbul'un her yeri deniz olduğu için biz de denizi görmek istedik. Bu semtte 70-80 bin civarında İstanbullu var. Sayfiye yeriymiş eskiden burası. Bu semtte İstanbullu çok olduğu için burada oturmayı seçtik. Hatta Atina'nın diğer semtlerine göre daha pahalı olmasına rağmen yine burada yaşadık, burası Yeşilköy'e, Bostancı'ya benziyor." (Elizabet, kadın, 60)

İstanbullu Rumlar, İstanbul'u Atina'dan çok farklı seçkin bir kent olarak kabul etmektedirler. İstanbulluluğu da, kendilerini Yunan toplumundan –zaman zaman hayatı zorlaştıran şekilde– farklılaştıran ama aynı zamanda seçkinleştiren bir özellik olarak görmekteler.

15- Halstead, *Heirs to Byzantium...*, s. 29-55.

16- Anna Theodorides, "İlk Sürgünler: Geri Dönüşsüz Bir Yolculuğun Hikâyeleri," *20 Dolar 20 Kilo. Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri*, İstanbul, 2014, s. 40.

“Aşağı yukarı 45-50 senedir buradayım, ama hâlâ İstanbul beni çekiyor. Yaşayış tarzımız farklıydı. İstanbullu olmanın yeri başka. Çünkü İstanbul'da daha kaliteli yaşıyordum buraya göre. Burada daha fazla para kazandığım halde İstanbul'daki gibi yaşayamıyordum.” (Todori, erkek, 74)

“Kalbim İstanbul'dadır halen. Atina'da İstanbullu Rum gibi yaşanabiliyor. Bütün arkadaşlarımızın yüzde doksan dokuzu İstanbulludur. Yazın buluştuğumuzda tek konuştuğumuz şey İstanbul'dur. Bu toplantılarda ara sıra Yunanlar da oluyor. Zavallılar bizi dinlemek zorunda kalıyor çünkü hep İstanbul'u konuşuyoruz. Bizim Yunanlara yaptığımız şey, aslında gayet rasist [ırkçı] bir şeydir.” (Hristo, erkek, 64)

“1964'te İstanbul çok medeni idi. Bakkal dükkânına bile alışverişe güzel kıyafetlerle gidilirdi.” (Kata, kadın, 75)

“Dünyanın iki imparatorluğunun başkenti olan İstanbul'u nasıl unutayım? Gayet tabii ki gurur duyuyorum İstanbullu olmaktan. İstanbullu olmayı hiçbir şeye değişmem.” (Elizabet, kadın, 60)

“(Yunanlara göre) İstanbullu Rumların bazı farklılıkları var tabi. Bir zamanlar üstünlük de vardı.” (Diyonisis, erkek, 83)

'Rum gibi' Yaşamak

Rumlara göre, bazı engeller olsa da, Atina'da halen 'Rum gibi' yaşanabiliyor. Rum gibi yaşamamanın saha araştırmalarımızdan edindiğimiz bilgilere göre iki temel nedeni var: başka türlü yapamamak, bilinçli ve isteyerek Rum kalmak.

“Ben burada İstanbullu Rum olarak yaşayabiliyorum. Kültürümü de koruyorum. Ama tabii devir değişiyor, ben ne kadar kültürümü korumak istesem de... Rum kültürü Atina'da yaşıyor. Ama Rumların travmatik bir

durumu da var. Adapte olmak için çok uğraşıyorlar, o yüzden Rum kültürü de yitiriliyor doğal olarak. Ancak benim yaşımdakiler ve benden yaşlı olanlar, hiçbir zaman kolaylıkla adapte olamadılar, olamayacaklar da!" (Elizabet, kadın, 60)

"İstanbul'da yaşamayı istiyorum. O tarzda yaşamaya tam olarak devam edemiyoruz. Yaşayış tarzımız %40 değişti. Yaşamak istiyoruz ama tam yaşayamıyoruz. Gerçi devam ediyor bazı zamanlar, Cumartesi-Pazar toplanmalarımızla. Bizim Philadelphia dediğimiz bir yer var. Oraya gidiyoruz bazen beraber olmak için. Ama Philadelphia mahallesi uzak. Oraya gitmek de zor, o yüzden bu derneklerin faaliyetleriyle beraber olunuyor. Ben de bunu tercih ediyorum. Sağ olsunlar bütün İstanbullular kendi yaşayış tarzlarını devam ettirmeye çalışıyorlar." (Todori, erkek, 74)

"Çocuklarımıza bu kültürü vermek istiyoruz. Ve onlar da sürdürmeye çalışıyorlar." (İrini, kadın, 67)

İmrozlular ise özellikle dernek faaliyetleri vasıtasıyla, sık sık bir araya gelerek, tiyatro, dans vb faaliyetlerle ada hayatını yeniden yaşatma ve genç kuşaklara aktarma çabası içindeler. Atina'da yerleşik İmrozlu Rumların çoğunluğu dernek üyesi (dernekten aldığımız bilgiye göre 5000 kişi) ve bunlardan birçoğu da dernek etkinliklerini ve kurslarını izliyor, dernek yayınlarını okuyorlar. Bu çabalar içinde kimliği yeniden üretme, ada hayatını tanıtma aracı olarak folklor aktiviteleri öne çıkıyor.

"İmroz'daki kültürü burada devam ettiriyorum. Eski âdetlerin gençlere aktarılması için tiyatro yapıyorum burada. Tiyatro oyunları ile eskiden nasıl yaşadığımızı gösteriyoruz. Ne güzel âdetlerimizi vardı... Mesela bir elbise yapmak için, kumaş satın almazdık, koyunlardan

yün alıp bir çeşit gömlek yapardık. Onun adı 'grizos'tur. Bunu göstermek için tiyatrosunu yaptık. Bir evin içinde toplanıp 'grizos' yapılırdı. Bir evin içinde kızlar erkekler bir arada olurdu, hem iş yapılır hem de eğlence olurdu bu. Gençler arasında bir temas olurdu, sonra bir bakardın bunlar evlenmiş. Çünkü bir köyde zordu kadın-erkek ilişkisi. Düğünler hakkında bir tiyatro oyunu da yaptık: İmroz düğünü. Eskiden Perşembe damat tıraşı olurdu, Cuma-Cumartesi hazırlıklar olurdu, Pazar günü de çalgılarla kız ve erkek tarafı birleşerek meydana, kiliseye gidilirdi. Kilisede nikâhtan sonra büyük eğlence yapılırdı. Eskiden üç gün düğün yapılırdı. Yemek, müzik, dans, tatlı sabaha kadar... Şimdi ben bunu tiyatro oyunuyla canlandırıyorum. Böylece çocuklar eskiden İmroz'da nasıl yaşandığını öğreniyor. Tiyatro oyunları bu kültürün unutulmaması için gayret ediyorum.” (Niko K., erkek, 55)

Dernek faaliyetleri İstanbullu Rumlar için de, Rum olarak kalmanın, Rum gibi yaşamamanın temel dayanaklarından. İstanbul'un semtlerine ve mezun olunan liselere göre çeşitlenen derneklerin çok sayıda üyesi bulunmaktadır. Bu derneklerin tümünün, dayanışmayı ve kimliğin yeniden üretilmesini, İstanbullular arasında sosyalleşmeyi hedefleyen aktiviteleri bulunmaktadır. Rum derneklerin tümünün yaygın bir üye ağı, dayanışma mekânizmaları, kültürel-sosyal faaliyetleri bulunmaktadır.

“Bütün Rum Liselerinin dernekleri var. Federasyon Başkanı Nikos [Nikolaos] Uzunoglu. Mezunlar derneğimiz yılda iki defa büyük toplantı yapıyor. 600 üyemiz var, 100'ü aktif. Yılbaşından sonra toplanıp pideyi kesiyoruz. Paskalya'dan 10-15 gün sonra yine mutlaka toplanıyoruz. Bu sene Ege kıyılarına gitmek istiyoruz topluca. Zapyon Liseli olmak benim için muhteşemdi. Çünkü çok

iyi eğitim vardı. Şimdi bu eğitim hiçbir yerde yok. Okuldan mezun olduğunda sanki üniversite mezunu gibi olunurdu.” (Kata, kadın, 75)

“25 yaşında idim buraya geldiğimde, 2 kere evlendim, şimdi hiçbir yerden gelir yok. Burada (İstanbul’lu Düşkünler Yurdu) kalanlar hep İstanbul’lu zaten, burada kalmamızı sağlayanlar da İstanbul’lu. Hep İstanbul’lu var çevremde.” (Dimokritos, erkek, 62)

Rum Olmak; İstanbul’da Rumca, Atina’da Türkçe Konuşmaktır!

Dil de, mekân gibi Rumluğun en temel unsurlarındandır. Birçok Rum için, İstanbul’lu Rum olmak, birçok dil konuşabilmek ve konuşulan dilde diğer dillerden kelimeleri kullanmaktır. Şiveleriyle ve kullandıkları Türkçe kelimelerle farklılaşan Rumlar, kimliklerini koruma güdüsüyle İstanbul’da Rumca, Atina’da da Türkçe konuşma konusunda ısrarcı olmuşlar ve bu nedenle her iki ülkede de –aynı düzeyde olmasa da– sıkıntılar çekmişler.

“Kendi aramızda Türkçe çok az konuşuyoruz. Ama (Rumca konuşurken) kullandığımız kelimelerin yüzde doksanı Türkçedir. Bütün yemeklerin ismi Türkçedir. Erkekler arasında çok daha fazla kullanıyoruz Türkçeyi. Mesela maç izlerken ‘kaleci,’ ‘taç’ diyoruz.” (Hristo, erkek, 64)

“Aile içinde Türkçe konuşmuyoruz şu an. Bizim evimizde eskiden babam ile amcam, dayım buluştuklarında daima Türkçe konuşuyorlardı. Çünkü babam Karamanlı Rumlardan, Niğdelidir. Yani anadil olarak Türkçe konuşan Rumlardandı. Çocuklar doğduğu vakit ilk önce ana lisanını öğrensinler, sonra nasılsa okula gittiklerinde Türkçe öğrenirler dedik. Ama tabii olmadı 1964’te göç etmek zorunda kalınca. Şimdi kızım Türkçe öğreniyor ve ‘neden çocukken bana öğretmedin’ diyor. Çocuklarım öğrenemediler, ama biz de artık torunlarımıza öğretiyoy-

ruz. Aramızda Türkçe de konuşuyoruz bazen, ama daha çok ortaya Türkçe bir kelime atıyoruz. Dizilerle Türkçeyi tekrar hatırlamaya başladık. Örneğin *Karadayı'yı, Öyle Bir Geçer Zaman Ki*'yi internetten izliyorum Türkçeyi unutmamak için." (Kata, kadın, 75)

"Torunuma Türkçe öğretiyorum. 'Güle güle' demeyi, Türkçe sayı saymayı." (İrini, kadın, 67)

Dil konusundaki farklılıklar, birçok Rum için uzun yıllar devam etmiş ve etmekte. Konuşma tarzı, şive ve ara sıra kullanılan Türkçe veya Türkçe kelimeler de kullanarak Yunanca konuşmak, Atina'da Rum olmanın alametifarikası olmuş. Saha izlenimiz; dil konusunda asimile olmak istemedikleri, kendilerine özgü dillerini korumayı, kimliklerini korumak olarak algıladıkları yönündedir. Rum olmanın bir göstergesi olarak, İstanbul'da olduğu gibi Atina'da da özgünlüklerini koruma çabası içine girmişler. Rumlar, nasıl Türkiye'de Rumca konuşma çabası içinde oldularsa, Atina'da da Türkçe konuşmak ya da konuşurken Türkçeyi kullanmak konusunda da ısrarcı olmuşlar.

"Konuşurken dahi İstanbullu olduğumuz anlaşılıyor, soruyorlar 'sen Selanikli misin?' diye. Sonra (İstanbulluyum deyince) 'haaa belli' diyorlar. Aksandan da, duruştan da anlaşılıyor. Çünkü uzaktan anlıyorlar ki, Yunan değiliz. Çünkü mesela teşekkür ederim için 'efharisto' demiyorduk, 'mersi' diyorduk Türk gibi. Telefonu kaldırıyorduk 'alo' diyorduk 'ebros' yerine. Şimdiye kadar adapte olamadık aslında." (Kata, kadın, 75)

"Merhum kocam buralı idi, Bazen o süpermarkete giderken ben (onun Yunan olduğunu) unutup listeyi Türkçe yazıyordum. Bakıyordu kâğıda 'nedir bu?' diyordu. Evde Rumca konuşuyoruz elbette ama arkadaşlarımız varsa İstanbul'dan, konuşurken bir iki kelime de Türkçe söylüyoruz. Unutmamak için... Çünkü neden unutam? Ben

unutmak istemiyorum. İstanbul'da da Türkçe konuşuyorlardı biz de Rumca konuşuyorduk. Burada ise Türkçe konuşuyoruz. Dernekte toplantımız olunca ben de diyorum, 'Vre çocuklar orada (Türkçe) konuşmuyorduk, burada konuşuyoruz.' Biz Yunanca konuştuğumuz zaman ara sıra bir Türk kelimesi atıyoruz, o yüzden biz Yunanlardan farklıyız. Kızdığım zaman Türkçe söylüyorum. Ayağımı bir yere çarptığım zaman 'Allah Allah' diyorum. Kızım diyor ki 'Ne diyorsun anne?' Köpeğime de Türkçe sesleniyorum." (İrini, kadın, 67)

İkinci ve üçüncü kuşaklar, hem doğal olarak Türkçe konuşulan ortamdan kopmuş olduklarından ve yakın zamana kadar Yunanistan'da Türkçe öğrenme olanaklarının kısıtlılığundan hem de ailelerin çocuklarının Yunan toplumuna kolay uyum sağlaması için onlarla Türkçe konuşmamış olduklarından dolayı genelde Türkçe bilmiyorlar. Ancak hem dil kursları (ki dernekler de veriliyor) hem de Türkçe dizilerin etkisiyle Türkçe kullanımı yeniden canlanmış:

"Oğlum Türkçe pek konuşmuyor, ama torunum öğreniyor. İlk geldiğimiz yıllarda doğal olarak Türkçe öğretmek istemedik oğlumuza. Tabii sonra pişman olduk... Ama işte... Şimdi torunumuz baya Türkçe biliyor, anlıyor her şeyi, ona öğretiyoruz. Oğlum Türkçe bilmiyor ama Türk vatandaşı. Hâlâ askerliğini yapmadı, bakalım paralı yapacak herhalde." (Elizabet, kadın, 60)

"Torunuma bazen diyorum 'hadi şimdi Türkçe konuş!.' Kızım da bir zamanlar Türkçe öğrenmek için kursa gitmişti. Öğretmen kötü çıktı, çok öğrenemedi ama öğrenmek istiyor." (İrini, kadın, 67)

"Çocuklarım bilmiyor Türkçe. Ama Türkçe dersler veriliyor şu an. Ben dernek üyelerinin çocukları için Türkçe kursu açmıştım ama bu sene kurs olmadı. Artık seneye

umarım yine başlarız. Başka etkinlikler de var, Fransızca kursu, karate kursu vs. Türkçe kursunun senelik ücreti 300 avro. Dernekte 5000 üyemiz var. Bizim düzenli yayınladığımız dergimiz var [Imbros], o da aşağı yukarı 2000 baskı yapıyor, üyelere gidiyor. Dergiden esas olarak Adamızla alakalı şeyler var, bizim buradaki etkinliklerle ilgili şeyler var. Son 3-4 senedir Türkçe öğrenme trendi var burada.” (Stelios, erkek, 43)

Rumlar, İstanbul Rumcası ile Atina Yunancasını karıştırarak ya da daha çok ayrı ortamlarda bunlardan birini kullanarak yaşıyorlar. Özellikle ilk dönemlerde kendilerini sorun da yaratan şiveleri ve kullandıkları Türkçe kelimeler, daha sonra kimliklerinin korumak istedikleri, sahiplendikleri bir unsuru haline dönmüş. Öyle ki, yukarıda örneklerle aktardığımız gibi, İstanbul'dayken Rumcasını söyledikleri bazı kelimelerin, Yunanistan'da (kendi aralarından konuşurken) Türkçesini söylemeye başlamışlar. Rumlar, hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da çift dilli olma özelliklerini ve bununla biçimlenen özgün dillerini koruma çabası içindeler. Bu durum, Yunanistan'da farklılıklarının işareti olan Türkçe kelimeler kullanmadaki ısrarlarının bir nedeni olabilir:

“İlk geldiğimde ‘İstanbulca’ konuşuyordum. Buraya geldiğimde kamyonunda şoför olarak çalışıyordum, 1978 yılıydı, bir gün eşya taşıyordum, bir taksici geldi, illa buradan geçeceğim dedi. Biraz tartıştık, benim İstanbul Rumcamdan İstanbullu olduğumu anladı ve Turkosporos [Türk tohumu] dedi. Sonra ben de onu dövdüm, karakola gittik vs.” (Dimokritos, erkek, 62)

“Yunanca da pek ‘Ş, Ç’ sesleri yok ama biz İmroz Rumcasında kullanıyoruz. Burada ‘L’ çok yumuşak söyleniyor, biz kalın söylüyoruz Türkçedeki gibi.” (Stelios, erkek, 43)

Ancak İstanbul şivesiyle Yunanca konuşmak ya da Türkçe konuşmak, özellikle bazı dönemlerde, Atina'daki Rumlar için sorun çıkarılmış olsa da bu durum hiçbir zaman Türkiye'deki 'Vatandaş Türkçe Konuş' sloganıyla biçimlenen baskı kadar sistematik ve Rumlar için ürkütücü olmamış. Diğer bir deyişle, Rum olmak Yunanistan'da Türkiye'deki kadar hayatlarını etkileyen bir sorun olarak yaşanmamış. Bu farkı göstermesi açısından İstanbullu yazar Yani Vlastos'un eserinden şu alıntı açıklayıcı olacaktır:

"... Valizlerimi ikinci kattaki küçük daireye taşıdıktan sonra, 4 yaşını henüz doldurmuş kızımı alarak Merkez'deki Atina Milli Parkına gitmeye karar verdim. Kızımın elinden tutarak otobüs durağında beklemeye başladım. ... Otobüsün içinde biletimi alırken kızım elimden çekerek 'Baba konuşabilir miyim?' diye sordu. Bu olayı her anlatışta – şimdi yazarken olduğu gibi– irkildim, tüylerim diken diken oldu. [İşte] O anda karım ile çocuğumun [İstanbul'da] her gün yaşadığı dramın farkına vardım: ben kızımı alıp da gezmeye götürmüyordum, ama her gün yanında olan anası demek ki dışarıda [Rumca] konuşmasına mâni oluyordu. Kızım evin dışındayken ağzını daima kapalı tutmaya zorlanmıştı. [Yine] O gün çocuğumun vapurda nasihatleri unutarak Rumca konuştuğu bir gün karşısında oturan bir kadının, kin ve nefret dolu bir sesle karıma 'Ermeni misin, Rum musun ne boksan sustur şu çocuğu!' dediğini öğrendim. ... Şimdi çocuğum, bir şeylerin değiştiğini nasıl olduysa anlamış ve hiçbir zaman sormadığı bir soru sormuştu bana: 'Baba konuşabilir miyim?' 'Artık istediğin kadar konuşabilirsin' diye cevap verdim. Yeni vatanımda çok zor günler geçirdim, hâlâ da geçiriyorum, burada bir kızım daha oldu. Kızlarımdan büyüğü (hayatının) ilk dört yılını geçirdiği diğeri ise çok az gördüğü İstanbul'u taparcasına seviyor. Diğer taraftan ben, hayal kırıklığına uğradığımda, hayatta ya da işimde büyük güçlüklerle karşılaştığımda, kızımın saf dudaklarından dökülen o iki kelimeyi tekrar aklıma getirerek devam etmek için güç alıyorum: 'Baba konuşabilir miyim?'"¹⁷

17- Yani Vlastos, *Baba Konuşabilir Miyim?*, istos yayın, İstanbul, 2013, s. 293-295.

Politiki Kuzina Etkisi: Atina'da İstanbul Mutfağı, İstanbul Kimliği ve Nostaljisi...

İstanbul mutfağı, İstanbullu Rumların kimliklerinin ve Yunanlara göre ayrıcalıklarının belki de en temel unsurudur. Mübadiller hakkındaki metinlerde de saptanan durum; İstanbullu (ve Anadolu) Rumların kimliklerinin önemli bir unsuru olarak kabul ettikleri mutfaklarıyla övündükleridir. Rumlar, bunu seçkinliklerinin ve kozmopolit kültürlerinin önemli bir unsuru olarak görmekteler ve Yunanlıların yemek yapmayı, sofra düzenini göçmen Rumlardan öğrendiklerini iddia etmekte.¹⁸

Kendisi de 1964 Sürgünlerinden olan Yunan yönetmen Tasos Boulmetis, İstanbul'dan göç etmek zorunda kalıp yeni vatanları Yunanistan'da yabancı muamelesi görenlerin hayatını anlattığı; 'Mezeler,' 'Ana yemek,' 'Tatlılar' adlı 3 bölümden oluşan filmi *Politiki Kuzina*'da [İstanbul Mutfağı] mutfağı, metafor olarak kullanmıştır.¹⁹ İstanbullu Rum kültüründe mutfağın belirleyici öneminden dolayı, Boulmetis'in 1964 Sürgünlerinin öyküsünü ve Yunanistan'da İstanbullu Rum olmayı öykülestiren [Türkiye'de *Bir Tutam Baharat* adıyla yayınlanan] filminin adının *Politiki Kuzina* olması, İstanbullu Rum olmayı mutfak metaforlarıyla anlatması, mutfak-kimlik ilişkisinin İstanbullu Rumlar için önemi göz önünde tutulduğunda, uygun bir seçimdir.

Görüşmecilerimizin neredeyse tümü, Yunanistan'da iyi yemek yapılmadığı, Yunanlıların yemek yapmayı Türkiyeli göçmenlerden öğrendikleri konusunda hemfikirler. Onlara göre Yunan mutfağı sonradan iyileşmiştir.

"İlk geldiğimizde buranın yemeklerini beğenmiyorduk, biraz fazla yağlıydı, şimdi düzeldi, ama nasıl düzeldi bilmiyorum!!! O bir muammadır. Eskiden burada pasta-

18- Bkz. Panagiotis Grigoriou, "Greco d'Asie mineure...", s. 115-117; Ahmet Tanrıverdi (Fıstık Ahmet), *Atina'daki Büyükhada*, Adalı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 36, 80, 100, 102, 103; Huw Halstead, *Heirs to Byzantium...*, s. 138-148.

19- Gül Yaşartürk, *Eleni, Nilko, Marla ve Yorgo: Türk Sinemasında Rumlar*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012, s. 133-140.

lar çok şekerliydi, şimdi çok güzel pastalar var. Diyebilirim ki, Yunanistan'da yemek kalitesi çok güzel yükseldi. İstanbul'da tarama yapıyorduk, Noel'de hindi dolduruyorduk, masaya daima pastırma, sucuk, çeşitli peynirler koyuyorduk. Ben burada da hâlâ o eski masayı kuruyorum. Kuru baklava hâlâ yaparım. Diğer güzel yemekler ise zaten İstanbul'da da kayboldu.” (Kata, kadın, 75)

İstanbul yemekleri yapmak, sadece alışkanlıkları sürdürmekten ibaret bir faaliyet değildir. Rumlar için, İstanbul yemeklerini Atina'da da yapmak ve yemek, yaşam tarzlarını, kimliklerini korumak, yeniden üretmek anlamına gelmektedir. Görüşmecilerimizden İrini'nin sözleriyle İstanbul yemekleri 'gâvur gibi yaşamayı' sürdürmenin aracıdır:

“İstanbullu Rum gibi yaşıyoruz burada. Unutmak da istemiyoruz. Yemeklerimizi de unutmak istemiyoruz. Kızım da 'gâvur' yemekleri öğreniyor. Yani 'gâvur' gibi yaşıyoruz.” (İrini, kadın, 67)

Yunan toplumunda İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünleri konusunda duyarlılığın yükselmesinde büyük katkısı olan *Politiki Kuzina* filmi de bu gerçeklikten yola çıkarak, İstanbullu Rum olmanın ve kozmopolit Rum kültürünün yansıması olarak mutfak metaforunu kullanmaktadır. Halstead'e göre özellikle İstanbullu Rum kadınlar, yaptıkları yemekler ve kendilerine özgü yiyecek-içecek servisiyle İstanbullu kimliklerini korumakta, yerlilerden farklılıklarını göstermektedirler.²⁰ Diğer bir deyişle, İstanbul Mutfağı, 'İstanbullunun seçkinliğinin' en önemli ifadelerinden biridir.

Tüm görüşmecilerimiz, 1964 Sürgünlerinin öyküsünü anlatan *Politiki Kuzina* filmini görmüş, bazıları defalarca izlemiş. Yunanistan'da

20- Halstead, *Heirs to Byzantium...*, s. 140.

büyük başarı kazanan bu film, ülkede İstanbullu imajının iyileşmesini, İstanbullu olmanın bir tür seçkinlik olarak algılanmasını sağlamış. Görüşmecilerimizden, Yunan ve Türk sinemasını yakından takip eden Hristo bu etkiyi şöyle anlatıyor:

“Politiki Kuzina filmini 6 kez seyrettim! Evvelen Yunanistan’da kimse söylemezdi ailede İstanbullu birinin olduğunu. Ama bu film o kadar başarılı oldu ki, herkes birden ailede bir İstanbullu aneannene, babaanne, dede olduğunu keşfetti.” (Hristo, erkek, 64)

Yine görüşmecilerden, filmi çocuklarıyla izledikten sonra 1964’te nasıl sürgün edildiklerini onlara anlatmak zorunda kalan Kata ile diğer bir görüşmecimiz Elizabet, *Politiki Kuzina* filminin 1964 Sürgünleri konusunda duyarlılık oluşturduğuna, bunu yaşanan olayların şiddetine zıt (ama farkındalık yaratma amacına uygun) bir yumuşaklık ve estetik bir dille yaptığına dikkat çekiyorlar.

“Politiki Kuzina çok iyi anlatıyor, ama eldivenle ağlatıyor. Yani çok kibar anlatıyordu. Tabii bu film yaşanan acıları [bu nedenle] tam anlatmıyordu.” (Kata, kadın, 75)
“Gördüm filmi, çok hoşuma gitti, bunlar [Yunanlar] kızdılar rejisöre, çok hayal gibi bir film yaptı, gerçekleri yansıtmadı diye. Ben öyle düşünmüyorum. O kadar çirkin ki yaşananlar, eğer tüm yaşananları gösterseydi, ne biz ne siz kaldırabilirdiniz. Bir üçüncü şahıs da bunların gerçek olduğuna inanamazdı. Büyükbabanın bir türlü Atina’ya gelememesi sahnesi beni çok etkiledi. Çünkü eşim Niko’nun babası da uzun süre İstanbul’dan buraya gelememi. Atina’ya uzun yıllar sonra geldiğinde de üç gün kalıp hemen İstanbul’a döndü.” (Elizabet, kadın, 60)

Görüşmelerimizde filmin bazı detaylarının üzerinde özellikle du-

rudu. Kolektif ve/veya bireysel hafızayı güçlendiren, Rum kimliğini gündeme taşıyan özellikleri olduğu ifade edildi. İster 1964 Sürgünüyle olsun, isterse de başka zaman ve koşullarda Atina'ya yerleşmiş olsunlar, görüştüğümüz tüm Rumlar filmle özdeşleşme yaşamışlar:

“Politiki Kuzina mükemmel bir film. Beni en çok etkileyen oradaki İstanbullular. O filmin detayları bile süper. İzlerken İstanbullu büyükleri, arkadaşlarımı hatırlattı bana. O dedelerin sağa sola bakması çok komik, ayrıtı var gerçekten.” (Stelios, erkek, 43)

“En etkili sahne tren sahnesidir. O tren sahnesi çok felaketti. Ne zaman aklıma gelse ağlıyorum.” (İrini, kadın, 67)

“Evet, o filmi seyrettim. Hamam sahnesi özellikle güzel. O sahnede subay soruyor: ‘Neden gittiniz?’ ‘Biz gitmedik ki sınır dışı edildik, sürgün edildik’ diyor kahraman.” (Nikos Z., erkek, 69)

“Filmdeki ‘Müslüman olur musun?’ olayı hatalı. Ama o filmdeki Sirkeci Garı’ndan ayrılış sahnesi tüm ayrıntılarıyla tamamen doğrudur” (Diyonisis, erkek, 83)

Görüşmecilerimizden Türk ve Yunan sinema ve dizi sektörlerini yakından takip eden Hristo, film ve dizilerin sadece Yunanistan’da Rumların ve yaşadıklarının bilinmesini değil, aynı zamanda Yunanların ve Türklerin ‘öteki’ni tanımasını, şeytanlaştırılan ötekinin insani özelliklerinin bilinir olmasını sağladığını ifade etmektedir. Dolayısıyla ona göre Türk ve Yunan filmleri ile dizileri toplumların gerçekliğinin anlaşılup önyargıların kırılmasında etken olmuştur. Hristo, Yunanistan’da gösterilen Türk dizilerinin Yunanistan’da Rumların ve Türklerin imajının düzelmesine katkısı olduğu inancını taşıdığını da görüşmemizde belirtti:

“Bu dizilerin, bu filmlerin etkisi çok önemli. Türker İnanoğlu sayesinde *Yabancı Damat* gösterildi burada. Ve insanlar böylece Türkleri gördü. Kimse Türkleri bilmiyor-

du o ana kadar. Dizinin gösterildiği saatte Yunanistan sokaklarında araba kalmazdı. Chicago Üniversitesi'nde bir araştırma yapıldı. Neden Yunanlar bu Türk dizilerini bu kadar sevdi diye? Bu diziyle bizim kaybettiğimiz değerlerimizin hâlâ orada yaşadığını gördük. Dedeye ve büyükanneye saygı, her akşam beraber yemek yemek... Ve insanlar gördüler ki; bu insanlar [Türkler] uzaylı değil, onlar da [kendileri gibi] baba, dede..." (Hristo, erkek, 64)

Sahada yaptığımız görüşmeler ve saha gözlemlerimizden edindiğimiz izlenime göre; Rumlar çiftdilli bir kimlik olan Rumluğun sürdürülmesi amacıyla Türkçeyle/Türkiye'yle ilişkiyi korumak için Türk televizyon kanallarını izlemekteler. Yine bazıları İstanbul'u sık sık ziyaret edip arkadaşlık ilişkilerini korumaya çalışmakta hatta bazen sosyal medya aracılığıyla yeni arkadaşlar edinmektedir. Bu durum, onların Türkiye'deki gündelik hayattan haberdar olmalarını sağlayarak, hem kimliklerini korumalarına, hem de korudukları kimliklerinin donmuş bir kimlik olarak kalmayıp kendini güncellemesine de yardımcı olmaktadır. Diğer bir deyişle, kimlik dinamik kalmaktadır. Türkiye'nin ve Türkçenin son yıllarda Yunanistan'da popülerleşmesi de bunun sağlanmasına uygun bir ortam sunmaktadır.

Sonuç Yerine: Devlet, Toplum ve Rum'un 'Kapanmayan Yara'sı...

Atina'daki Rumların kimlik stratejilerinin temeli Türkiye'de Rum olmaya, Yunanistan'da da Rum kalmaya dayanmaktadır. Bu kimlik, başka oluşturuvcu unsurların yanı sıra travmayla da biçimlenmiştir. Travmayı aşarak kimliklerini korumaya çalışan Rumlar, göçün iz bırakan bir yara olduğu ve daha önceki travmalarla birleşip telafi edilmemiş bir hasara neden olduğu konusunda birleştiler.

"Anneannem hep ağlardı, onlar da Kapadokya'dan kovulmuşlar. Rumlar devamlı kovulan bir toplum olmuş. Yunanistan savaşı kaybetmiş olabilir, ama vatanlar bo-

şaltılmaz, biz niye Kapadokya'yı boşalttık ben onu da anlamış değilim bugüne kadar.” (Elizabet, kadın, 60)

“Bu devlet hiçbir zaman bizi Türk vatandaşı olarak görmedi. Ecnebi olarak gördü. Oysa benim başka yerde akrabam bile yoktu ki! Ama bana hep ecnebi diyorlardı. Bizim Kıbrıs'la da hiçbir alakamız yoktu, hatta onlardan nefret ederiz. Ama Kıbrıs'ın bedelini tek ödeyen de yine biz olduk. Mütekabiliyet sorunu halledilmeli... Bana niçin böyle davranıyorsun? Batı Trakyalılara karşı rehin tutuluyor hissettik kendimizi. 1970'li yıllarda Rum karşıtı filmleri korku içinde seyrediyorduk... Bu milliyetçilik yaptı [kötülükleri], bizi bu hale getirdi. Oysa ben ve ailem İstanbul'da Yunan Konsolosluğu'nun nerde olduğunu dahi bilmezdik. Çünkü Yunanistan'la hiçbir alakamız yoktu. Hatta bana burada da diyorlar ki; 'aaa siz Kapodakyalılar da çok Türksünüz!'” (Hristo, erkek, 64)

Rumlar, yakın tarihlerinde yaşadıklarını; birbiri ardına açılan, kapanmayan belki de kapanmayacak ancak acısı azal(tıl)abilecek yaralar olarak düşünmekteler. Özellikle 1964 Sürgünleri için yaşananlar büyük bir 'yara'dır. Bu yara kapanmamıştır ve birçok sürgüne göre kapan(a)maz da, ama (devletten ve toplumdan bazı beklentilerin yerine getirilmesiyle) küçülebilir, acısı azaltılabilir:

“6-7 Eylülde yine en büyük acı vardı. Ben daha lisedeydim. Zapyon Lisesi'nde okuyordum. Eskiden Zappa'nın statüsü [heykel] vardı. 1955'te o statüyü kırdılar. 2010 senesinde o statüyü tekrar yerine yerleştirdiler. Ben orada ağlamaya başladım. Oraya buradaki mezunlar derneğinin başkanı olarak gitmiştim. Yara kapanmaz. Bana göre (aslında) o heykel yerine konmuş olmadı. Geçmiş telafi edilmez ama gelecekte tekrar böyle şeyler olmasın isterim. Herkese aynı muamele edilmeli, bu müslim bu

gayrimüslim olmaz. Eşitlik olmalı, bundan sonrası için temennim budur.” (Kata, kadın, 75)

“Yaralar çok. Ama bunu asıl zorunlu sürgünü yaşayanlara sormanız lazım, ben o sürgünü yaşamadığım için bilemem. Sürgün tabii anlaşılır bir şey değil! 6-7 Eylül olayları da öyle. Şimdi burada otururken kapının üstünüze düştüğünü düşünsenize. Öyle bir şey oldu. Ancak sizin bu suallerinizi görmemiz bile bizim için çok değerli.” (Elizabet, kadın, 60)

“Yaradır bu, ama ben bir kenara bıraktım.” (Diyonisis, erkek, 83)

“Bu yarayı kapatamıyorum, fakat gittikçe, sizinle temas ettiğim için, konuştuğum için, bu büyük yara yavaş yavaş küçülüyor. Hepsi kapanmadı bu yaranın, yavaş yavaş kapanıyor.” (Niko K., erkek, 55)

Atina'daki Rumların, göçün travmasının ve zararlarının kısmen de olsa telafi edilmesi için devletten beklentileri bulunmaktadır. Çeşitli dernekler bu nedenle devlet kurumlarıyla ilişki kurmakta ve iletişimi korumaktalar:

“Devletten çok, çok beklentim var. Gittikçe, yavaş yavaş, vaziyet iyileşiyor. Çünkü artık birbirimizle temas ediyoruz, onun için her gün vaziyet daha iyiye gidiyor. Çünkü yavaş yavaş bizi anladılar ne istiyoruz. Hükümet olsun, insanlar olsun. Bu yeni hükümetle birlikte anladılar ki bizim vaziyetimizin kötü olmasına gerek yoktu. Bizim hiçbir kabahatimiz yoktu. Askere de gidiyorduk. Yalnız Müslüman değildik, Hıristiyandık. Biz İmrozluların hiç suçu yoktu. Davutoğlu çok güzel konuştu buraya geldiğinde. Askerlik kâğıdınız yoksa bile gelin müracaat edin vatandaşlık vereceğiz tekrardan dedi. Türk vatandaşlığı 10 bin lira idi, şimdi 6 bin lira oldu. Şimdi bedeli daha da azalsın diye bekliyorum: Eğer olursa alacağım

Türk vatandaşlığı. Çünkü Yunanistan'da ekonomik vaziyet çok kötü.” (Niko K., erkek, 55)

Memleketlerine kesin dönüş konusunda ise ikircikli bir durum söz konusu. Rumlar, hem onlarca yıldır yaşadıkları yeni vatanlarında bir hayat kurmuş olduklarından, hem aradan geçen zaman içinde evlerini, dükkânlarını, iş bağlantılarını yitirdiklerinden, hem de cemaatin çoğunluğunun artık Yunanistan'da yaşıyor olmasından ve aile düzenlerinden dolayı kesin geri dönüşü pek gerçekçi bulmuyorlar. Atalarının yaşadığı sürgünlerin anılarıyla büyümüş, hep sü-rülmekten bıkmış olanlar da var. Ancak Türkiye'ye geri dönme seçe-neğini tümünden dışlamayan, kalıcı ya da geçici olarak eski yurtlarına yerleşme ya da sık sık gelip gitmeyi düşünenler de mevcut. 1999'dan beri ivme kazanan Yunanistan'la ilişkilerin iyileşme sürecinin devam etmesi, Türkiye'nin devlet kurumlarının ve yetkililerinin yurtdışın-daki Rumlarla artık iletişim kurması, Rumların bazı sorunlarını –en azından kısmen– çözmesi gibi olumlu gelişmeler, bu konuda cesaret-lenmelerini sağlamaktadır.

“Benim çifte vatandaşlığım var, bedelli askerliğimi de 2000 yılında yaptım. Bizim dernek olarak Türkiye hükü-metiyle bağlantılarımız var. Görüşmeler yapıyoruz, hem başbakan hem de cumhurbaşkanı İmroz'a gittiğinde on-lara taleplerimizi ilettik. Büyükelçilikle de ilişkilerimiz var. Yapılan taleplerimizden birisi kabul edildi. Orada okul açıldı. Hükümet bizimle ilgili bazı iyileştirmeler yaptı. Tabii bu toplum düzeyine de indirilmeli. Onun dı-şında son senelerde oradaki kamuoyunda da söylem bi-raz değişmeye başladı. [Gökçeada] Belediye Başkanı bir röportajında ‘Gidenler, hepiniz geri dönün’ dedi. Ama söylemek kolay. Bunların hepsinin geri dönmesi için bu sefer de biraz da pozitif ayrımcılık yapılmalı. Bana destek ver, kredi ver veya başka arazi ver, adam adaya

gelmiş 30-40 senedir orada, onun elinden almayalım toprağını tamam ama bana da başka arazi ver. Sadece söylemek kolay, masrafı da yok. Türkiye'deki toplum bizim hakkımızda bir şeyler öğrenirse, mutlaka bakış açısı değişir. Ben aynı zamanda burada İzmir Ticaret Odasını da temsil ediyorum. Devamlı gidip geliyoruz organizasyonlarla falan. İnsanlar birbirlerini tanırsa, ilişkiler gelişirse aradaki bu önyargılar da azalır diyorum. 10 sene önce hadi gidelim diyordum bir Yunanlı iş adamına, 'ya Stelyo bizi öldürürler orada' diyordu. Bir Türk iş adamına diyordum hadi [Yunanistan'a] gidelim, 'ya Stelyo bizi iyi karşılamazlar, tatsızlık olur' diyordu. Çünkü iki tarafta da ya 'Yunanlar canavar' ya 'Türkler canavar' düşüncesi vardı..." (Stelios, erkek, 43)

"Şimdi bize soruyorlar, dönmeyecek misiniz diye. Eee hadi gel, hadi git, biz şey miyiz. Niğde'den oraya (İstanbul'a) at, daha sonra oradan da at. İstanbul da tabii değişti. Nereye gideyim, Bakırköy tamamen değişmiş. Neyse biz de buraya biraz alıştık. Ama tabii şöyle bir arzum var; bir iş vesilesiyle belki, her sene üç ay İstanbul'da kalsaydım çok mutlu olurum." (Elizabet, kadın, 60)

Kendilerine Yunanistan'da yeniden yaşam kuran Atina'daki Yunan ya da Türk uyruklu Rumlar, süreç içinde farklı düzeylerde de olsa Yunanistan'a entegre olmuşlar. Ancak, akılları hep kopartıldıkları memleketlerinde kalmış. Görüşmemizin çoğunu İngilizce gerçekleştirdiğimiz Nikos Z.'nin bize son olarak Türkçe ve İngilizce söylediği sözler, belki de Atina'da Rum olma halinin en azından bir yanının özetidir:

"Türkçede en sevdiğim söz 'Yaşasın Memleket.' But I don't know which memleket." (Nikos Z., erkek, 69)

KAYNAKÇA

- Akar, Rıdvan ve Hülya Demir. *İstanbul'un Son Sürgünleri, 1964'te Rumların Sınırdışı Edilmeleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.
- Akgönül, Samim. *Türkiye Rumları. Ulus Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. baskı, 2012.
- Anastassiadou, Méropi ve Paul Dumont. "Une mémoire pour la ville: la communauté grecque d'Istanbul en 2003," *les dossiers de l'IFEA, série: la Turquie aujourd'hui*, sayı 16, İstanbul, 2003.
- Goffman, Erving. *Stigmat: Les usages sociaux des handicaps*, Les Editions de Minuit, Paris, 1976.
- Grigoriou, Panagiotis. "Grecs d'Asie mineure – Grecs du continent. Altérité et identités durant la guerre gréco-turque en Asie mineure (1919-1922)," *Etudes balkaniques*, sayı 9, 2002, s.115-132.
- Halstead, Huw. *Heirs to Byzantium: Multidirectional Narrative and Identity Amongst the Istanbul-Greek Migrant Community in Greece*, MA (by research), University of York, Department of History, Eylül 2012.
- Marti, Pilar. "Identité et stratégies identitaires," *EMPAN 2008/3*, sayı 71, s. 56-59.
- Romain Örs, İlay. "Beyond the Greek and Turkish Dichotomy: The Rum Polites of Istanbul and Athens," *South European Society and Politics*, cilt 11, sayı 1, Mart 2006, s. 79-94.
- Taboada-Leonetti I., "Stratégies identitaires et minorités: le point de vue du sociologue," Camilleri Carmel, Kastarsztein Joseph, Lipiansky Edmond-Marc..., *Stratégies Identitaires*, PUF, Paris, 1998, s. 43-83.
- Tanrıverdi, Ahmet (Fıstık Ahmet). *Atina'daki Büyükada*, Adalı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Theodorides, Anna. "İlk Sürgünler: Geri Dönüşsüz Bir Yolculuğun Hikâyeleri," *20 Dolar 20 Kilo. Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri*, Punto Baskı Çözümleri, İstanbul, 2014, s. 33-41.
- Turan, Çimen ve Müfide Pekin, Sefer Güvenç (ed.), *Hasretim İstanbul-İstanbul Rumlarının Göç Öyküleri ve Özlemleri*, Express Basımevi, İstanbul, 2010.
- Uzunoglu, Nikoloas. "1964'te İstanbullu Rumların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi. Bu Uygulamanın Onların Sosyal Psikolojisinde Yarattığı Etkiler," *20 Dolar 20 Kilo. Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri*, Punto Baskı Çözümleri, İstanbul, 2014, s. 53-56.
- Vlastos, Yani. *Baba Konuşabilir Miyim?*, istos yayın, İstanbul, 2013.
- Yaşartürk, Gül. *Eleni, Niko, Maria ve Yorgo: Türk Sinemasında Rumlar*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012.
- Yücel, Hakan ve Süheyla Yıldız. "İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak," *Alternatif Politika*, cilt 6, sayı 2, Eylül 2014, s. 148-194. <http://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/17-Eylul-2014/1hakanyucel.pdf> "E N'apalım O Zamanlar Hükümetler Böyleydi"

KOLTUK DÖŞEMECİSİ TEOLOGOS'UN "CASUSLUK" TAN SÜRGÜNÜ

Süheyla YILDIZ

Kendi halinde koltuk döşemecisi bir Yunan uyruklu İstanbullu Rum olan Teologos Sfyroeras'ın "casusluk" suçlamasıyla apar topar sınır dışı edilişinin üzerinden 57 yıl geçti. 1950'li yıllarda Yunanistan ve Türkiye arasında Kıbrıs krizinin başlaması ve gittikçe derinleşmesi Türkiye Rumlarını hedef haline getirmişti. Bilindiği gibi bu durum, ilk olarak 6-7 Eylül 1955 saldırı ve yağmalarına sebep oldu. 6-7 Eylül gecesinden sonra Rumlar sanıldığı gibi aksine Türkiye'yi kitlesel olarak terk etmedi, ancak kendileri için Türkiye'deki hayat gittikçe zorlaştı. Bu olaylar, bir güvensizlik duygusunun temelini hazırlamıştı ki bu duygu bundan sonraki dönemlerdeki göçlere katkıda bulundu.¹ Bu süreçte, özellikle Rum Ortodoks Patrikhanesi² ve genel olarak tüm Rum dernekleri günah keçisi haline getirilmişti. Rum toplumunun ileri gelenleri üzerinde

1- Samim Akgönül, *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 394.

2- Konu hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

baskı oluşturulmuştu. Ancak sıradan kişiler de bu tehdit ortamının mağduru oldular.

Kıbrıs'ta 1950'li yıllarda başlayan sıcak çatışmalar 1960'larda da devam etti. Bu süreç içerisinde, hükümetlerin politikasına koşut olarak Kıbrıs sorununu bir 'milli mesele' gibi görüp milliyetçi, hatta ırkçı bir tavır takınan basının Türkiye'deki Rumlara karşı olumsuz tavrı, 1958 yılının Haziran ayında başlayan ve birçok ilde gerçekleştirilen Kıbrıs mitingleri de Türk milliyetçiliğini körüklemiş ve Rumları hedef haline getirerek onları tedirgin etmişti. Kıbrıslı Rum çetelerinin Kıbrıslı Türklere karşı uyguladıkları şiddetten, basın tarafından hiç sorgulanmadan Türkiyeli Rumların sorumlu tutulması ve bu yönde haberler yapılarak kamuoyuna bu şekilde sunulması, o dönemde azınlıkların hâlâ ulusa dâhil görülmediklerinin, yabancı ve tehdit unsuru olarak algılandıklarının kanıtıdır. Kıbrıs krizinin bir sonucu olarak 'rehine' olarak görülüp 1964 yılında topluca sürgün edilecek olan Yunan tebaalı Rumlardan³ önce 50'li yılların sonuna doğru bazı Rum derneklerinin üyeleri Yunanistan lehine 'ajanlık'

3- '64 Rum Sürgünü, Türkiye'de, son yıllarda yapılan akademik çalışmalarla yeni yeni kamuoyu tarafından bilinmeye başlanmıştır. Sürgünün, Türkiye'deki Rum tarihi açısından önemi büyüktür. Sürgün, Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan toplam 2.000.000 kişiyi kapsayan 1923 Nüfus Mübadelesi sonucunda muaf tutularak İstanbul'da kalmaya devam eden İstanbul Rum nüfusunu hızla düşürerek marjinalleştirmiştir. 1924 yılında İstanbul'da 110.000 civarında Türk vatandaşı Rum Ortodoks ve 1918'den önce İstanbul'a yerleşmiş Yunan uyruklu Rum kaldığı tahmin ediliyor. 16 Mart 1964'te Türkiye, 1930'da Yunanistan'la yapılan ve iki taraf vatandaşlarına da serbest dolaşım, ticaret ve ikamet hakkı getiren Seyrislefali Antlaşmasını tek taraflı olarak iptal ettiğini açıklar. Bu antlaşmanın iptali uygulaması, millî bir mesele haline getirilen Kıbrıs sorununda Yunanistan'ı çözüme zorlamak için bir araç olarak meşrulaştırılmıştı. Ancak bunu, Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan azınlık karşıtı bir dizi uygulamanın önemli bir aşaması olarak görmek daha doğru olacaktır. Birkaç ay içinde, sadece 20 kilo kişisel eşya ile 20 dolar para çıkarma izniyle adları listelenmiş 12.000 civarında Yunan uyruklu Rum şaşkınlık içerisinde el konulan tüm maddî varlıklarını ve memleketlerine olan manevî bağlarını geride bırakarak sınır dışı edilmiştir. Bu insanların tamamına yakını Türkiye'de doğmuştu ve çoğunun Yunanistan'da akrabası bile yoktu. Ancak bununla birlikte 30.000 kadar Türk uyruklu Rum da aile bağları nedeniyle (Yunan pasaportlu bir Rumun Türk pasaportlu bir Rumla evlenmiş olması örneği gibi) göçmek zorunda bırakılarak bu toplu sürgünün parçası olmuşlardır. Bilindiği gibi, Sürgün öncesinde Yunan uyruklu ve Türk uyruklu Rumlar kaynaşmış halde yaşıyorlardı. On yıllardır Türkiye'de yaşayan bu insanların giderken yalnız gitmeyeceğinin öngörülmemiş olması düşünülemezdi. Bu sürecin ayrıntılı bir tasviri için bkz. Rıdvan Akar ve Hülya Demir, *İstanbul'un Son Sürgünleri, 1964'te Rumların Sınırdışı Edilmeleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014. Ve sonraki dönemlerde Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs krizinin kronikleşmesi Rum aleyhtarlığını arttırarak devam ettirmiş, ülkede geleceğini göremeyen Rumlar göç etmeye başlamış, 1955'te 105.000 olan Türkiye'deki Rum nüfusu, 1975'te 5000'e düşmüştür. Türkiye'deki Rum azınlığın detaylı tarihi, yavaş yavaş yok olma sebepleri için ise bkz. Samim Akgönül, *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

yaptıkları gibi suçlamalarla teker teker sınır dışı edilmeye başlandı. Böyle bir ortamda, hiçbir dernek, cemiyet üyesi olmayan, sıradan bir zanaatkâr şehir sakini, Yunan uyruklu bir Rum olan koltuk döşemecisi Teologos, 'Patrikhane ile Yunan Konsolosluğu arasında gizli bilgi ve belgeleri getirip götürerek iletişimi sağlamak' suçlamasıyla 26 Haziran 1958 yılında mahkemeye dahi çıkarılmadan sınır dışı edildi. Ama bu olay gazetelere servis edildi. Teologos'un hikâyesi, o dönem Rumlara karşı yapılan haksızlıkların ve onların yaşadıkları dramların somut bir örneği olması açısından oldukça önemlidir.

1958-1959 yıllarında sürgün edilenler, Cumhuriyet tarihinin en önemli azınlık karşıtı uygulamalarından biri olarak kabul edilebilecek, Rum nüfusunu eriten '64 Rum Sürgününün habercisi olduğundan ayrı bir öneme sahiptir. 27 Haziran 1958 yılında *Milliyet* gazetesi birinci sayfadan "*Patriğin kuryesi hudut dışı edildi*" haberiyle Teologos'un sürgününü okuyucularına duyuruyordu. Teologos, gazetelere yansıyan hikâyesiyle ülkeden 'Patriğin özel kuryesi' olarak gidişi bilinen, ama ondan sonraki hayatı bilinmeyen biridir.⁴ "20 Dolar 20 Kilo" projesi⁵ için 2013'ün Aralık ayında gerçekleştirdiğimiz saha araştırması kapsamında kendisiyle sürgün edilmesinden 55 yıl sonra görüştük. Bu kişinin hikâyesi, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren azınlık karşıtı politikaların somut bir örneği olması açısın-

4- Örneğin 21-25 Ekim 2010 tarihlerinde Kıbrıs Türk Kültür Derneği tarafından İzmir'de düzenlenen 2. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu kapsamında sunulan ve Sempozyum Bildiri Kitabı'nda yer alan 1958 yılındaki Kıbrıs mitingleri üzerine hazırlanan "Türk Kamuoyunda Kıbrıs Algısı: 1958 Yılı Kıbrıs Mitingleri" adlı güncel bir akademik çalışmada Teologos'un 'Patriğin özel kuryesi' olarak sınır dışı edilmesinin bilgisi yer almaktadır. Söz konusu bildirinin sahibi Fevzi Çakmak'ın çalışması için bkz. Fevzi Çakmak, "Türk Kamuoyunda Kıbrıs Algısı: 1958 Yılı Kıbrıs Mitingleri," *İkinci Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Bildiri Kitabı*, cilt I, Kıbrıs Türk Kültür Derneği adına yayıma hazırlayan Doç. Dr. Ulvi Keser, Ankara, 2011, s. 549-568.

5-Bağımsız Araştırma, Bilgi ve İletişim Derneği'nin (BABİL) '64 Sürgünü hakkında kamuoyunda bilincin gelişmesine katkıda bulunan bu projesi kapsamında ilk olarak 2014 yılının Mart ayı boyunca İstanbul'da DEPO sergi merkezinde '64 Sürgünü temalı bir sergi düzenlendi. *20 Dolar 20 Kilo: Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri* adlı bir sergi kitabı çıkarıldı. Kitabın pdf haline ulaşmak için bkz. http://www.aciktoplumdavakfi.org.tr/pdf/KatalogTR_internet.pdf. Yine proje kapsamında 31 Ekim-1 Kasım 2014 tarihlerinde de İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Samim Akgönül, Cengiz Aktar, İlay Örs ve Elçin Macar tarafından düzenlenen "1964 Expulsions and the Istanbul Rum: a turning point in the homogenization of Turkish society [1964 Sürgünü ve İstanbul Rumları: Türkiye Toplumunun Homojenleşmesinde Dönüm Noktası]" adlı uluslararası konferans düzenlendi ve serginin Bilgi Üniversitesi'ndeki açılışı gerçekleştirildi.

dan önemlidir. Kendisiyle Türkçe yaptığımız uzun görüşmenin bazı verilerini kullanarak üç başlık altında; Teologos'un Türkiye'de ve Yunanistan'daki hayatını, 'sürgün'ü hakkındaki görüşlerini, duygularını sözü kendisine vererek değerlendirmenize sunuyorum.

1. Koltuk Döşemecisinin Altüst Olan Sakin Hayatı

Yunanistan Konsolosluğu'ndan gizli bilgi ve belgeler alarak Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi Patrik'i Athenagoras'a ulaştırdığı, başka bir deyişle 'Patriğin kuryesi' olduğu suçlamasıyla 1958 yılının Haziran ayında tutuklanan Yunan uyruklu 25 yaşındaki koltuk döşemecisi ve atlet Teologos'un hayatı birkaç günde altüst olur. Oysa Teologos, Beyoğlu'ndaki Yunanistan Konsolosluğu'na da Fener'deki Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne de annesiyle birlikte diktikleri perdeleri ve koltuk kılıflarını asmak, yerleştirmek için gidiyordu; elinde hep taşıdığı paketlerde de sadece bunlar vardı ve bu ziyaretlerinden doğal olarak kaygılanmıyordu. Oysaki o dönemde Yunan uyruklu Rumlar,⁶ 'milli birlik ve beraberlik için tehdit oluşturanlar' olarak Hükümet yetkililerinin demeçleri ve basın tarafından bu sürgüne layık oldukları yönünde kamuoyuna sunulmaya başlanmıştı.

1958-1959 yıllarında, 1964'ün habercisi olarak, özellikle bazı Rum

6- "Yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan Rumların bir bölümü, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra alle kökenleri, iş ilişkileri vb nedenlerle Yunan vatandaşı olmayı tercih etmişlerdi. Ancak bu tabiyet meselesi Kurtuluş Savaşı sonrasında ciddi problemler yaratırsa da, 1930 Antlaşması'ndan sonra 1964'e kadar herhangi bir problem olarak Rum azınlığın karşısına çıkmadı. Rum azınlığı da eşlerini ve işlerini seçerken tabiyet konusunu hiçbir biçimde kendine dert etmedi. Ancak 1964'te Yunan uyrukluların sınır dışı edilmeleri tabiyet konusu bütün yakıcılığıyla gündeme geldi. Çünkü genellikle kendi arasında evlenen Rum cemaati evlilik öncesinde kimin hangi uyruktan olduğunu dikkate almamıştı. Şimdi alleden bir bireyin –ki bu çoğunlukla baba oluyordu– sınır dışı edilmesiyle birlikte parçalanma başlıyordu. Yunan pasaportlu bir baba ya da annenin Türkpasaportlu çocukları Türkiye'de kalamayacakları için bir kişi bile sınır dışı edilse bütün alle Yunanistan'a göç ediyordu. Bu da Kurtuluş Savaşı sonrasında yaşanan en büyük etnik göç dalgasını ortaya çıkanyordu." Akar ve Demir, *İstanbul'un Son Sürgünleri...*, s. 72. İstanbul, Yunanistan'da kalan Rumlar için de çekim merkezi olmayı sürdürdüklerinden zaman içerisinde binlerce Yunan vatandaşı İstanbul'a yerleşmeyi sürdürmüştü. Bu insanlar, kuşaklar boyu hiç dönmeden yaşamışlardı. 1964 sonrası Rum karşıtı atmosferden etkilenip Yunanistan'a göçmek zorunda kalan Todorl bu Yunan tebaasından olma/Türk tebaasından olma meselesi hakkında şöyle der: "Bizim için herkes Rumdu, hiç kimse düşünmüyordu tebaa olayını, çoğu İstanbul doğumlu olup tebaası Yunanlı idi. Bu sürgün, ister istemez psikolojik olarak herkese tesir etti." Bkz. Hakan Yücel ve Süheyla Yıldız, "İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak," *Alternatif Politika*, cilt 6, sayı 2, Eylül 2014, s. 162. Metnin pdf halini için bkz. <http://alternatifpolitika.com/page/docs/eyul-2014/hakanyucel.pdf>

dayanışma derneklerine üye olanlar veya bazı ileri gelen işadamları, 'Kıbrıs için Türkiye lehine yasadışı faaliyetleri (örneğin Kıbrıs'taki Rum çetelerini finanse etmek)' sebebiyle alelacele, bireysel ve küçük gruplar halinde, bir iki gün içinde sınır dışı ediliyordu. Mart 1964'e gelindiğinde ise iki ülke vatandaşlarına da ev sahibi ülke vatandaşlarıyla aynı haklardan yararlanma imkânı tanıyan 1930 Antlaşması'nın tek taraflı feshi sebebiyle Yunan uyruklu Rumların oturma izinleri yenilenmez. Listeler halinde isimleri yayınlanan 12.000 civarında Yunan uyruklu ilerleyen aylar içerisinde, bir de 'casusluk,' 'ülke aleyhinde faaliyette bulunmak' gibi suçlamaları kabul ettiklerine dair bir kâğıt imzalatılarak, ülkeyi terk etmek zorunda bırakıldı.

O dönem Patrikhane ise basın tarafından tam bir 'fesat yuvası' olarak gösteriliyordu. Bugün artık bu yayınların tamamen kurmaca olduğu bilinmektedir. Basın, daha 1957 yılında Patrikhane aleyhine bir kampanya başlatarak Patrikhane'yi Türkiye'nin çıkarları aleyhinde hareket etmekle suçlamış ve Patrik'in gitmesini talep etmiştir ve de bu dönemde birçok siyasi yetkili Patrikhane'nin İstanbul'dan gönderilmesini gündeme getirmiştir.⁷ Rıdvan Akar, o dönem İnönü Hükümeti'nin Çalışma Bakanı olan ve sonrasında geride kalan Rumların da ülkeyi terk etmesine sebep olan 1974 Kıbrıs Çıkartması'nın mimarı Bülent Ecevit'le sonradan yaptığı görüşmesinde şöyle sorar; "1964 yılına bakıldığında şovenist bir hava estiriliyordu. Medya, Rum Okulları ve Patrikhane'yi 'fesat yuvaları' olarak adlandırıyordu. Gerçekten de o dönemdeki Rum Okullarında ve Patrikhane'de bu tip eğilimler var mıydı?" Ecevit ise şöyle cevap verir: "Sanmıyorum, sorun dediğim gibi Kıbrıs'taydı. Kıbrıs'ta şoven bir yönetim vardı. Ve Kıbrıs Türklerini ya soykırım ya da sürmek kararındaydılar. Ama Türkiye o sırada Kıbrıs Türklerini Kıbrıs'ta kurtarma olanağı bulamayınca bunun acısını İstanbul'daki Rumlardan çıkarmış oldu."⁸ Bu açıklama, eksik de olsa bir itiraf olarak kabul edilebilir.

7- Akgönül, *Türkiye Rumları...*, s. 226.

8- Akar ve Demir, *İstanbul'un Son Sürgünler...*, s. 154.

Eksiktir, çünkü bu sürgünler, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren gerçekleştirilen, gayrimüslimleri ulusun bir parçası olarak görmeyen, dışlayıcı anlayışın hâkim olduğu Türkleştirme politikaları kapsamında değerlendirilmeli ve dolayısıyla Rumları azaltma planının bir parçası olarak görülmelidir. Bu planda sebep Kıbrıs değil, bahane Kıbrıs olmuştur diyebiliriz. Koltuk döşemecisi ve de aynı zamanda sporcu olan Teologos da Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan bu Türkleştirme politikalarının bir kurbanı olacaktı. İşte, Teologos'un anlatımıyla alt üst olan hayat hikâyesi:

“Ben 1958’de kovuldum. O zamanlar teker teker kovuyorlardı, sonra 64’te Rumların [Yunan tebaalı Rumların] hepsini birden kovdular. 25-26 yaşındaydım, gençtim. Harbiye’de Ölçek Sokak’ta oturuyorduk. Ben atlettim, kulübümüz Ankara’ya, İzmir’e götürüyordu bizi. Sırılla yüksek atlama yapıyordum, kupalarım vardı. Bir de ben o zamanlar döşemeciydım. Patrikhane’ye çağırdılar beni, döşemeci ne iş yapıyorsa işte onu yapmaya... Gidip gelmeye başladım. Perde dikmeye, koltukları tamir etmeye, perdeleri asmaya... Ustalık yapıyordum, yani gidip geliyordum. Ne varsa orda yapılacak, evde dikiyorduk, gidip asıyordum ben de. Yunanistan Konsolosluğu’na da iş yapıyordum. Bir gün beni 2. Şube’ye alıyorlar, bazı resimler gösteriyorlar... Motosikletim vardı, gencim o zaman 25 yaşındaydım. Ne iş yapıyorsun orada dediler? Ben diyorum annem benim terzidir, o dikiyor ben de gidip asıyorum. Başladılar beni yumruklamaya, dövme ye orada... Bu *Hürriyet* [Elindeki *Hürriyet* gazetesinin Haziran 1958 tarihli nüshasını gösteriyor], bu birinci sayfadaki benim, işte bu sürgün günü. Patrik’in kuryesi sanıyorlar. Hâlbuki ben Patrikhane’ye gittim iş yapmak için, ne kuryesi ne de bir şeyiyim... Patrik kuryesi diyor, kapı dışarı ediyor beni... İş yapıyordum ki ben.”

"Patrikhane dışında gizli polisler varmış, geleni gideni seyreliyorlar, ben de oraya iş yapmaya motosikletle gidiyordum, fotoğrafımı çekmişler. Ben giriyorum çıkıyorum ya Patrikhane'ye... Hiç şüphelenmemiştim. Konsoloslukta da gizli polisler vardı, onlar da fotoğrafımı çekmişler. Polisler beni tanırdı, çünkü motosikletim vardı. Zaten o zamanlar İstanbul'da iki üç tane motosiklet vardı. Polis selam verdi gördüm, yolda beni durdurdu seyrüsefer polisi [trafik polisi], o zaman selamlaşıyorduk, seni 2. Şube'den bir şeye istiyorlar diyor, beni koyuyor bir cipe, gidiyoruz 2. Şube'ye... Eh 2. Şube'ye gittik, bana fotoğrafları gösterdiler, yani Patrikhane'ye girerken, Yunan Konsolosluğu'na girerken, 'Bu sen misin' diye soruyorlar. 'Evet, benim' diyorum. Hâlbuki iş için geliyordum, döşemeciliğe yani iş için. Çünkü yanımda daima paketler vardı, perdeler, kılıflar vardı, paketlerin resmini çekmişler." "Sordular ki ne var paketlerin içinde, girip çıkarıyorsun, ne getiriyorsun? Diyorum perde, kılıf mılıf, ben döşemeciyim, bunları annem dikeyor, ben de asmaya gidiyorum nasıl anlatayım sizlere... Bana diyorlar ki mesaj getiriyordun. Mesaj yok, hiç bir şey... Hah bu kartım dedim burada yazıyor, dükkânım burada, annem dikeyordu ben de asmaya gidiyordum. Yok diyor, sen başka iş yapıyordun. Kuryelik yapıyordun diyor, yok yahu diyorum, başladılar dövmeye beni, ya diyorum yok, diyorum ne kurye ne bir şeyi... Açın bakın diyorum kılıf mılıf vardı, perde merde vardı paketlerde... Ben de gazeteden okudum sonra, Patrikhane ile Konsolos arasında mesaj getirip götürüyor yazmışlar. Çok üzüldüm bu yazılanlara..."

2. Sürgün (Apelasis)

1958 yılında, sıradan bir şehir sakini olan döşemeci Teologos'un Patrikhane'ye ve Yunan Konsolosluğu'na sadece iş için girip çıkarken

çekilmiş fotoğrafları öne sürülerek kanıtsız ve haksız yere sınır dışı edilmesi ve basına yansıtılması, Türkiye'deki Rum nüfusun erimesi- ne neden olan 1964 yılındaki Rum Sürgününün habercisi olmuştur. Zorunlu göç mağduru Rumlar, 1964 yılındaki bu trajik olayı *Apelasis* (Sürgün) olarak adlandırıyorlar. Teologos'un hikâyesi ise bir tarafıyla çok özeldir. Çünkü o, daha 1958 yılında, Rum derneklerinde veya ku- rumlarında 'ülke çıkarlarına aykırı faaliyetler gösterdikleri,' 'yurtdışına para ve sermaye kaçırdıkları,' 'Yunanistan ve Kıbrıs lehine casusluk' yaptıkları iddia edilip alelacele kovulan, yani tekil giden birkaç yüz ile- ri gelen, gazeteci, iş adamı gibi sürgünlerin içinde sıradan bir kişidir. O dönemde ileri gelenler sürülüyordu. Örneğin 1933'ten beri faaliyette olan, 1950'li yıllarda 1200 üyesi olan ve amacı kültürel faaliyetlerle sınırlı olan İstanbul Yunan Birliği Derneği'nin (*Eleniki Enosis Konstan- tinupoliton*) önce dernek genel sekreteri 'casusluk yapmak' suçundan tutuklanmış ve sonrasında zaman içerisinde sırayla dernek üyeleri bu ve benzeri suçlamalarla –örneğin Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'u desteklemek için para toplamak gibi– tutuklanarak sınır dışı edilmiştir. Dernek 1958 yılının Nisan ayında Türkiye'nin çıkarları aleyhinde faa- liyet gösterdiğini belirten mahkeme kararıyla kapatılmıştır.⁹

Bu dönemde CHP içinde çalışan aktivist bir genç olan ama buna rağmen kendisi ve ailesi de '64 Sürgününün kurbanı olmaktan kur- tulamayan Prof. Dr. Neoklis Sarris ise bir röportajında şöyle bir bilgi verir: "Aslında ilk sınır dışı edilmeler 1964'te değil, 1957'de yaşandı. O yıl 90 yaşındaki gazeteci Kavalieroz Marluizos 'zararlı faaliyetleri nedeniyle' sınır dışı edildi."¹⁰ 1958 Sürgünü Teologos'tan, Atina'daki Rumlarla yaptığımız derinlemesine görüşmelerden hareketle oluş- turduğumuz *Alternatif Politika* adlı derginin Eylül 2014 sayısındaki "İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak"¹¹ adlı

9- Bkz. Akgönül, *Türkiye Rumları...*, s. 228-229.

10- Akar ve Demir, *İstanbul'un Son Sürgünler...*, s. 142.

11- Söz konusu makalede, '64 Sürgünüyle, öncesi ve sonrasında, Atina'ya göçmek zorunda bırakılan Rumlarla yapılan görüşmeler ışığında onların sürgün hikâyelerine, İstanbul ve İmroz'daki ve sonrasında Atina'daki ya-

makalemizde de bahsetmiştik, ancak burada yeniden kendisinden özel olarak bahsetmemin nedeni 'onun ileri gelenler içinde kendi halinde bir Rum olmasıdır.' Bu bakımdan bu olay, '64 Sürgününün doğrudan habercisidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, o zamanlar sınır dışı edilenlerin toplum içinde önemli konumları vardı. Örneğin Teologos'la aynı yılda gönderilen (Ocak 1958'de) 6-7 Eylül Olaylarını fotoğraflayan Patrikhane'nin resmi fotoğrafçısı Dimitri Kalumenos 'Türk-Yunan dostluğuna hakaret etmek' suçundan sınır dışı edilecektir.¹² Dolayısıyla sıradan bir kişi olan Teologos'un gönderilmesi, '64 Sürgününün doğrudan habercisi olmaktadır.

Sıradan biri olmasına karşın, sürgün günü çekilen fotoğraflarının manşetlerde yer almasıyla kendisi oldukça istenmedik bir biçimde medyatik bir figüre dönüşmüştür. Ve hem kimliğiyle hem de hayat öyküsüyle Atina'daki Rum göçmenlerini simgeleyen birisidir. Teologos'un, gerek İstanbul'daki hayatı gerekse Yunanistan'daki hayatı kendi halinde bir hayattır. Ayrıca ilerleyen satırlarda göreceğiniz gibi, Türklere karşı önyargısız olan ve kalan biridir ve Yunanistan'da İstanbullu Rum olarak yaşamaya çalışan, hâlâ Yunancayı bazı Türkçe kelimelerle konuşan bir insandır.

1958-1959 yıllarındaki bu kısmi sürgünler, Rumların diğer azınlıklar gibi 'milli birlik ve güvenlik için muhtemel şüpheli' olarak görüldüklerinin yeniden somut bir kanıtı olmuştur. Basının dili son derece dışlayıcıdır. Öyle ki, 1958 yılının basını "Yunanlı bir hain kovuldu," "Patriğin kuryesi kapı dışarı edildi" manşetleriyle Teologos'un sürgününü kamuoyuna duyuruyordu.¹³ Görüşmemiz esnasında bu haberlere hâlâ çok üzüldüğünü belirten ve bu ani ko-

şamlarında kimliklerini koruma adına geliştirdikleri kimlik stratejilerine ve yaşamöykülerinden bazı kesitlere yer verilmiştir. Bkz. Hakan Yücel ve Süheyla Yıldız, "İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak," *Alternatif Politika*, cilt 6, sayı 2, Eylül 2014, s. 148-194. Bkz. Metnin pdf hali için bkz. <http://alternatifpolitika.com/page/docs/eylul-2014/hakanyucel.pdf>

12- Akgönül, *Türkiye Rumları...*, s. 228.

13- Bkz. 20 Dolar 20 Kilo: Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri adlı "20 Dolar 20 Kilo" Projesi Sergisinin Kitabı, Proje Koordinatörü: Salih Erturan, İstanbul, Mart 2014, s. 32. Kitabın pdf hali için bkz. http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/KatalogTR_Internet.pdf

vuluşla yaşamı tamamen değişen Teologos'un 'sürgün'ünün gerçek hikâyesi ise bambaşkadır.

“Benim Patrikhane ile Yunan Konsolosluğu arasında paket taşıdığımı düşündüler. O zamanlar böyle atölyeler yoktu, evde dikiyorduk perdeleri merdeleri kılıfları, benim annem dikiyor, ben de asmaya gittim diyorum başka bir şey yok. Yok diyor, sen başka bir iş yapıyorsun, yok diyorum. Ben burada büyüdüm, burada mektebe gittim, Beyazıt'ta Üniversite'de okuyordum, atlet olduğum için sırkla yüksek atlama yapıyordum, çok seviyordum bu işi; atletin doktoru [muhtemelen burada Beden Eğitimi öğretmeni olmayı istediğini belirtmek istiyor] olmak istiyordum. Neyse başladılar beni yumruklamaya 2. Şube'de, yok diyor sen ne iş yapıyordun orada diyor, anlatamıyordum... Diyorum gidiyorum perde takmaya... Bir gün kapattılar beni o şeylere, ufak ufak şeyler vardı, hapishaneler [tabutluk]... İki gün kaldım orada.”

“Polislerden her gelen çekiyordu bir yumruk, sonra ‘Gel seni kurtaracağım ama söyle bana ne yapıyordun’ diyorlardı. Yav anlatıyordum ama anlamıyordu adamlar, yok diyor bana doğru söyle sonra gideceksin, söyle bana ‘Ne yapıyordun ne iş yapıyordun orada? Ondan sonra bırakacağız gideceksin.’ Ne kadar çok dedim ben bir şey yapmadım, benim işim bu, perdeciyim, döşemeciyim, perdeleri asıyordum, inanmıyorlardı, yok diyor sen başka iş yapıyordun... Çağırın annesini dediler. Geldi annem, annem 45 yaşındaydı o zaman, gençti, güzel Türkçe konuşuyordu. Polis diyor senin oğlun bize doğru söylemiyor, biz zindana atacağız senin oğlunu... Annem deli olmuş ‘Ne zindanı ne zindanı’ diyordu... Dedi ki; ‘Benim oğlum benim diktiğim perdeleri götürüyor, oğlum gitmiş aşağı [Patrikhane'ye] çünkü ben diktim o kılıfları.’ Beni

gene kilitlediler içeriye, o şeylere [tabutluklara]... Öbür gün çıkardılar beni, bir polis beni götürüyordu, zindana mı götürüyordu nereye götürüyordu haberim yok... [Türkiye'de çıkan] Rum gazeteleri 'yalancılık bu, bu çocuğu tanıyorduk biz, böyle işlerle uğraşmıyordu bu yalnız sporcuymuş, İnönü Stadı'na gidiyordu' diye yazmışlar."

Tüm yaşamı, küçük bir valize annesi tarafından sığıdırılan Teologos'un memleketini terk ederken çekilen manşetlerdeki o fotoğrafları, elindeki o valizle yansıtılmıştı. Türk gazetelerinin kendisi hakkındaki iddiaları şöyleydi: "Fener Patriği'nin bilhassa son zamanlarda bazı kirli işler peşinde koştuğu tespit edilmiş bulunmaktadır. ... Patrik Athenagoras'ın casusu 26 yaşındaki Teologos, müreffeh bir hayat yaşadığı topraklara hıyanet etmenin cezasını, yurtdışına kovulmakla ödemiştir," " ... Uzun tahkikat neticesinde Teologos'un memleketimiz aleyhine zararlı faaliyetlerde bulunduğu delillerle tespit edilmiştir. Bundan bir müddet önce Teologos Türklüğe hakaret suçu ile tevkif edilmiş, bu arada evinde ve dükkânında da arama yapılmıştır. Bu aramalarda bazı vesikalar ele geçirilmiştir. Dâhiliye Vekâletinin vermiş olduğu karar gereğince Teologos hudud haricine çıkarılmıştır."¹⁴

"Neyse, diyor ki polis bana korkma, Ankara'dan bir mesaj gelmiş seni hudut harici yapacağız. Beni getirdiler Sirkeci'de trene koydular polisle beraber. Annem yetişti bana, bir kaç tane şey, elbise melbise getirmiş. Ceket, pantolon, bir kaç yiyecek var, konserve var. Annem koşmuş oradan dükkânlardan ne varsa almış bir çanta yapmış bana. Bak burada bir çanta taşıyorum. [Elindeki *Hürriyet* ve *Milliyet* gazetelerinin 1958 Haziran tarihli

14- Bu haberlerin birinde kendisinden 'demirci' olarak bahsedilmektedir. Teologos'la görüşmemiz esnasında babasından kalma kırada bir de demir dükkânı olduğunu belirtmiştir. 1958 yılının gazetelerinden derlenen Teologos hakkındaki haber küpürleri için bkz. Bkz. 20 Dolar 20 Kilo: Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri, s. 32.

nüşhâlarını gösteriyor] O tren Yunan sınırına gelince durdurdular treni, kapıları kilitlediler.”

“Polisler, Yunan jandarmasına beni teslim etti, selamladılar, ondan sonra tren devam etti ve gittiler. Sınırın içinde bıraktılar beni. Jandarma aldı beni, ciple bir köşke getirdi. Orda yattım iki gün, yedim içtim, ondan sonra nereye gideceksin? Burada Atina’da annemin bir kız kardeşi vardı. Oraya tren biletimi verdiler, tren istasyonunda indim. Adresi vardı teyzemin, bir taksiye dedim bu adrese götür beni, götürdü... Ondandır sonra akrabalarım aldılar beni... İşte böyle geldik buraya, Atina’ya...”

Teologos’un anlattığına göre, Yunan jandarması onu sadece sınırdan alıp serbest bırakmış. Görüldüğü üzere, Yunan Devleti onunla ilgilenmemiş. Bu önemli bir şeydir. Teologos’un Yunan istihbaratıyla hiçbir ilgisinin olmadığını, hatta bilinmediğini gösterir.

3. Gurbeti Yurt Edindim / Geri Dönüş

Hayatında hiçbir zaman Yunanistan’a gitmemiş olan Teologos, bu yeni yurdunda uzun süre zorluk çekmiş, ancak yeniden kendine bir hayat kurmayı başarmış. Sürgünle parçalanan Sfyroeras ailesi, ’64 Sürgünü ve sonrasındaki Türk uyruklu Rumların da ‘dolaylı yoldan yurtlarından kovulmaları sonucu’ gerçekleşen kitlesel göçlerle yeniden bir araya gelir. 1964 sonrasında da Kıbrıs Sorununun devam etmesiyle, Hükümetler ve basın tarafından yaratılan ‘kötü Rum’ imajı sonucu yaşanan baskılar, yıldırma politikaları yüzünden kendini güvende hissedememe, geleceğin belirsizliği, arkadaş, akraba ve tanıdığın azalmış olmasından dolayı yalnızlık duygusuna kapılınması, gönderilme ve siyasi çevrelerin bu yöndeki söylentileri veya bizimde başımıza kötü bir şey gelecek korkusu, Rum olmaktan dolayı geniş toplumun, hatta komşuların bile kuşkuyla yaklaşması sonucu iş imkânı bulamama, öğretmen ve memur olamama, özellikle 1974 Kıbrıs Çıkartması sonrasındaki artan tacizler, evlerinin taşlanması

ve kötü muamele, geride kalan Türk vatandaşı Rumların da ülkeyi teker teker terk etmesine neden olmuştur.¹⁵

Böylece İstanbul Rum cemaati hızla Atina'da yeniden oluşur, yeni baştan kurulan hayatlarda zorluklarla karşılaşılır (örneğin bu konuda en bilineni Türkiye'de 'gâvur' olarak görülüp dışlananlar Yunanistan'da 'Türk tohumu' olarak karşılanır) ve Atina'da 'Rum kalmayı' sağlayan dayanışma ağları kurulur. Böylelikle, Rumlar birçok eski âdetlerini ve alışkanlıklarını ellerinden geldiği ölçüde sürdürmeye çalışırlar. Bütün mal varlığını geride bırakan Teologos da, tıpkı bütün diğer banka hesapları ve gayri menkulleri bloke edilen Yunan uyruklu '64 Sürgünleri gibi Yunanistan'da hem moral açısından hem de ekonomik açıdan bir kriz yaşamıştır sürgününün ilk dönemlerinde.

"İlk geldiğimde çok yalnız kaldım. Zorluk çektim biraz, o zamanlar iş yoktu, çok zorluk vardı burada. Neyse, ben usta olduğum için iş bulabildim. Zanaatım vardı, döşemeciydim, koltuk moltuk yapıyordum, kılıfları yapıyordum, çabuk iş buldum. Sonra İstanbullular geldiler. '64'te geldiler onlar. Sonra annem geldi, kız kardeşlerim de geldiler buraya. Akrabalarımızın yanında bir 10 sene kadar kaldık. Zordu bizim için, biraz para topladık, ev kiraladık, ondan sonra ev yaptık bir de. Şimdi o evde kalıyoruz. Ben geç evlendim, burada 40 yaşında evlendim. Geçinecek hale geldim o zaman evlendim. Eşim Atinalı, Yunan. Rumca iyi biliyordum, gelince konuşmada zorluk çekmedim. Ama bizde biraz laflar bozuktur, Türkçe ile Yunanca arasında konuşuruz, mesela tencere mencere gibi, bunlar *kitra* diyorlar işte böyle kelimeler vardı farklı."

15- Rumların Türkiye'deki hayatları ve Türkiye'yi terk etme nedenlerinin anlatıldığı hayat hikâyeleri için bkz. Çimen Turan, Müfide Pekin, Sefer Güvenç (ed.), *Hasretim İstanbul-İstanbul Rumlarının Göç Öyküleri ve Özlemleri*, Express Basımevi, İstanbul, 2010; Ahmet Tanrıverdi (Fistik Ahmet), *Atina'daki Büyükkada*, Adalı Yayınları, İstanbul, 2007.

“Ben Türkçe iyi konuşuyordum ama burada 50 sene konuşmadıktan sonra... Artık çok az Türkçe konuşuyoruz bir ‘merhaba merhaba.’ Eskiden yarı Türkçe yarı Rumca konuşuyorduk. E şimdi *melanje* (Fransızca: karışık) oldu İstanbul Rumcası ile buradaki Rumca [Yunancadan bahsediyor]. Şimdi de hâlâ bazı kelimeler farklı, Rumlar mesela pabuç der, burada *hipotemada* diyorlar. Pabuç diyordum ‘Ne?’ diyorlardı. Burada eskiden bir Kesar-yani sineması vardı. Türk filmi oynatıyordu. Ne zaman ki değiştiriyordu filmi, gidiyorduk, bakıyorduk o Türk filmlerine. Doluydu, doluydu çünkü oradakiler hep şeydendi, yok 60’lı yaşlarında 22 senesinde göçmüş... [1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi öncesindeki 1920-1922 Türk Yunan Savaşı esnasında Anadolu’dan kaçan ve anadili Türkçe olan veya Türkçe bilen Ortodoks Rumlardan bahsediyor, bu kişiler ve 1912 Balkan Savaşlarından sonra yurtlarını terk edenler de Mübadele kapsamında değerlendirilmiştir] Yunanlar da gidiyordu. Filmlerde Türkçe konuşuyorlardı. Altında Yunanca yazı vardı.”

“Çok âdetlerimiz var. İstanbul yemeği yapıyoruz. Çocuklar da İstanbul yemekleri yapıyor, öğrettim onlara. Devam ediliyor da ama şimdi aileler kalmadı İstanbul’dan. Çocukları var, çocukları da burada mekteplere gittiler. O âdetler yavaş yavaş unutuluyor. Torunlara uğraşıyorum hâlâ biraz Türkçe öğretmeye. ‘Merhaba, nasılsın, neredesin’ demeyi. Küçükken uğraşıyordum biraz âdetlerimizi, Türkçeyi öğreteyim çocuklarıma. Ama arkadaşları Rumca konuşuyor onlar da Rumca... Bazı ufak kelimeler, âdetler öğretiyorum. Mesela biz İstanbul ailesinin evine gidersek ayakkabılarımızı çıkarırız. Ayakkabıyla girmiyoruz içeri. Eski aileler böyledir. Hâlâ bizim evde de çıkarılıyor bazı bazı... Biz mesela ‘bey/beyefendi’ diyorduk, burada bey yok, doğrudan konuşuyorlar.”

Bilindiği gibi Yunanistan'daki İstanbullu Rumlar, İstanbul yemekleri yapmakla övünürler. İstanbul mutfağı; İstanbul Rumlarının kimliklerinin ve Yunanlara ya da Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelen göçmenlere göre farklarının en temel unsurlarındandır. Rumlar, bu farklılığı seçkinliklerinin ve kozmopolit kültürlerinin önemli bir unsuru olarak görmektelerdir. Bu mutfağın Atina'da yürütülmesi çabası, kimliğin yeniden üretilmesi bakımından son derece önemlidir.¹⁶

"Burada bir İstanbullu Rumla karşılaştığımda 'Merhaba' diyorum 'merhaba' daima. 'Merhaba, napıyorsun iyi misin?' diyorum. İstanbul'da diyorduk 'yasu [merhaba],' 'ti kanis [ne yapıyorsun]' burada 'merhaba,' 'ne yapıyorsun?' diyorum, iki üç kelime Türkçe... Mesela burada bir yer var, eskiden buraya gelmişler 22'de 23'te, sürgün olmuşların oturduğu, onlarla da Türkçe konuşurduk. Onların bazıları Rumca bilmiyorlardı, hep Türkçe konuşuyorlardı. Yaşlılarla, ben ne zaman evine gidiyorum daima Türkçe konuşuyorum. Burada şey yoktu o zaman, 'tramvaylarda arkadaş Türkçe konuş,' ben de Türkçe konuşuyordum."

Ulus-devletin bir an önce oluşturulup sağlamaştırılması adına 1930'lı yıllarda hız kazanan 'Vatandaş Türkçe Konuş!' kampanyaları,

16- Ailesiyle birlikte kendisi de 1964'te zorunlu göç mağduru olan Tasos Boulmetis'in Türkçeye *Bir Tutam Baharat* olarak çevrilen 2003 yapımı *Politiki Kuzina* [İstanbul Mutfağı] adlı filmi İstanbullu Rum olmayı mutfak metaforlarıyla anlatması, mutfak-kimlik ilişkisinin Rumlar için önemi göz önünde tutulduğunda doğru bir seçimdir. İstanbullu Rum kültüründe mutfağın bellirleyici bir önemi vardır. Örneğin aşağıdaki bu alıntı bu konuda açıklayıcıdır: "Filmin kahramanı Fanis, küçükken bir gün izci olarak bağış toplamak için gittiği bir genelevde, mutfakta dolma yapan yaşlı bir kadınla (oranın sahibidir) tanışır. Genelevi işleten kadın, Aydın'dan göç etmiş bir Rumdur. Fanis, dolmaya şeker koyup koymadığını sorduğunda, kadın onların İstanbul'dan göç ettiklerini hemen anlar. Çünkü Egeli dolmaya şeker koymazlar. İstanbul dolması, hem tatlı hem baharatlı olur." Aslıhan Doğan Topçu, "İstanbul Mutfağı'nda Tehlikeli Tatlar...", s. 119. Filmin ayrıntılı bir analizi için bkz. Aslıhan Doğan Topçu, "İstanbul Mutfağı'nda Tehlikeli Tatlar: Tasos Boulmetis'in *Politiki Kuzina*/Bir Tutam Baharat Filminin Analizi," İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, sayı 37, 2009, s. 109-127. Metnin pdf hali için bkz. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iulfd/article/view/1019007913/1019007371>

Osmanlı İmparatorluğu döneminde uygulanan *Millet Sistemi* gereğince cemaatsel yaşamları dolayısıyla anadillerini koruyarak yaşayan ve Türkçeyi aksanlı, çok az veya hiç bilmeyen gayrimüslimleri baskı altına almıştı. Tramvaylarda, sokak aralarında, vapurlarda kendi anadillerini konuşmaları tepkiyle karşılanıyordu ve bu durum da onları kendi ülkelerinde umutsuzluğa sürükleyerek tedirgin ediyor, sonraki yıllarda hafızalarında silinmeyecek izler bırakıyordu. Bu durumu bizzat yaşamış olan Teologos'da da aynı izleri görebiliyoruz. Yunanistan'daki yaşamında böyle bir sorunla karşılaşmayan, yani Yunanca konuşmadığı için sorun yaşamayan Teologos arada sırada da olsa "Türkçeli konuşmayı" veya kendi aralarında ya da mübadillerle Türkçe konuşmayı kozmopolit İstanbullu kimliğini koruma yolu olarak tercih etmiştir. Aynen İstanbul'da tüm baskılara rağmen Rum kimliklerini koruma stratejisi olarak 'merhaba' yerine 'yasu' demeyi tercih ettiği gibi... Bilindiği gibi, Atina'daki İstanbullu Rumlar çok dilliliklerini ve özgün dillerini bir ayrıcalık olarak görürler ve bunu, örneğin kendi aralarında kurdukları hemşeri veya Rum liseleri mezunları dernekleri gibi kurumların etkinlikleri sayesinde koruma çabası içindedirler.

"Sonrasında İstanbul'a iki kere gittim. Bir tanesi 20 sene evvel, çocuklarım İstanbul'u görmek istiyorlardı. Ondan sonra bir kere de bir sene sonra gittik. Bir sene yılbaşını İstanbul'da yaptık Bebek Oteli'nde. Bir yılbaşı orada yaptık bir de Paskalya orada yaptık. İki tane oğlum var onlar görmek istiyorlardı İstanbul'u. O zaman ufaklardı, birisi 17 yaşında birisi de 15 yaşındaydı. Ayasofya'ya gitmek istiyorlardı, oraları gezdirdik. Müzeleri gezdirdik, Topkapı Müzesi vardı orayı gezdirdik, Adalar'a gittik Adalar'ı gösterdim onlara. O eski evlerimize gittik baktılar, Harbiye'de... Yaşadıklarımı anlattım çocuklarıma, çok iyi yaşıyorduk orda... Dayak mayak e tabii anlattım, anlattım hepsini. Her şeyi anlattım. Ben çok seviyorum İstanbul'u. Ben üniversiteye gitmişim, üniversitede Hamdi Bey vardı

o zamanlar. Müşerref adında bir kadın hocam vardı.”
 “Ben İstanbul için en iyi lafları söylüyorum. Çünkü orada bizim Kınalıada’da ev vardı, balığa çıkardık, balık tutardık ev için. E bunları anlatıyorum çünkü çok iyi hayat yaşıyorduk İstanbul’da. Burada kavga ediyorlar benimle ‘aman sen de İstanbul’u beğeniyorsun, İstanbul için iyi şeyler söylüyorsun’ diyorlar. Evet, beni kovdular, e n’apalım o zamanlar hükümetler böyleydi... Bana kızıyorlar ben İstanbul’u övüyorum diye, onlar ‘Hadi be sen de İstanbullu’ diyorlar. Onlar, İstanbul demiyorlar Konstantinopolis diyorlar. Burada [İstanbullu Rumların Evrensel Federasyonu dernek binasında] ne zaman toplanıyorlar, arıyorum bir arkadaş bulayım, ama ben 82 yaşındayım. O zamanlar 40-45 yaşında gelenler de vardı. Kovulmuşlardı İstanbul’dan [1964 Sürgünlerinden bahsediyor]. Çok arıyorum burada onları, ne zaman bizim kulüp mesela yemek bilmem ne yapıyor, bir iki tane tanışıyorum, ama hepsi öldü. Burada arkadaşlarımdan, eski atletlerden yalnız bir kişi var öbür hepsi öldüler.”

Güncel araştırmalarda, köken mekânlarından koparılan bu sürgünlerin Atina’da daha çok olumluluk üzerine kurdukları hafızalarıyla yaşadıkları ve kimliklerini korumak için bu yeni mekânda hafızalarını koruyarak Rumluğu yeniden ürettikleri görülmektedir. O nedenle, Teologos için de İstanbullu olmanın yeri başkadır. Derneklerin eğlence gecelerinde veya toplantılarında beraber olan Rumlar, memleket şarkıları söyleyerek, yöresel danslarla geçmişteki geleneklerini devam ettirmeye, gençlere de aktarmaya gayret etmektedirler. Bu tür aktiviteler onların Rumluğu yeni mekânlarında güçlü bir şekilde yaşamalarını sağlayan unsurlar olmaktadır.¹⁷

17- Bkz. Yücel ve Yıldız, “İstanbul’da ve İmroz’da Rum Olmak, Atina’da Rum Kalmak,” s. 148-194; bkz. İlay Romain Örs, “Şehrin’ Diasporası: Atina’da Yaşayan İstanbullu Rumlar,” *İstanbul Rumları-Bugün ve Yarın*, istos yayın, İstanbul, 2012.

“Biz oradan geldiğimiz zaman İstanbul’da 1 milyon insan vardı, şimdi 25 milyon mu 20 milyon mu? Harbiye’de, Ölçek Sokak’ta oturuyorduk. Benim dükkânım vardı Nişantaşı’nda Şakayık Sokak’ta. Olimpiyatlara katılmak istiyordum, ama en iyi zamanımda kovuldum oradan. Burada yani Atina’da devam etmek istedim ama para yoktu, bir şey yoktu. Orada dükkânlarımız vardı Galata’da. Ben Rum Okulunu, ondan sonra da Fransız mektebini bitirdim. Saint Benoit. Benim büyükanmem de Sinop’ta doğmuş, Sinop’tan gelmiş. Sultan’ın orada çalışıyormuş, Saray’da.”

“Çok arkadaşım vardı. Harbiye’de oturuyordum. Çok Ermeni vardı, o Ölçek Sokak dolu Ermeni idi. Notre Dame mektebi vardı orada, onun tam karşısında oturuyordum. Gönderilmeseydim kalacaktım elbette memleketimde. Döşemeciydım, yani işim vardı zaten... Böyle çağırıyorlardı işe, başka yerlerden de çağırıyorlardı. Jimnastik yapıyorduk, kulübe gidiyorduk, İnönü Stadı’na gidiyorduk, o zamanlar Mithat Paşa’ydı adı oranın, işte jimnastik yapıyorduk, yüksek atlama, 100 metre koşuyordum. Çok madalyam vardı, kupalarım da vardı ama ne zaman bizi kovdular oradan, ev bekçisiz kaldı, girdiler içeri... Mahvoldu, kaybolmuş hepsi. Bizim Galata’da iki tane dükkân vardı, demirci dükkânı ama şimdi istimlak olmuş, onlar kayboldu, babamındı. Kınalıada’da iki tane evimiz vardı. Onlar da gitti. Harbiye’de Ölçek Sokak’taki ev, o da gitti. Şimdi hükümet izin verirse, yani mülklerimizi bilmem nelerimizi verirse o zaman tabii döneceğiz. Neyse selamlar. Güle güle. İstanbul’a çok selam.”

1950 öncesi, tüm azınlıklarla birlikte dışlanmış, vatandaşlık hakları sınırlandırılmış İstanbul Rumları, 1950 sonrasında da tümü Kıbrıs gerilimi kaynaklı bir dış politika aracı olarak görülerek hak ihlalleri,

tacizler yaşamışlardır. Teologos da hiç görmediği, bilmediği topraklardaki bu krizlerin kurbanı olarak Türkiye'deki Rum azınlığın nasıl yok edildiğinin anlaşılmasında canlı bir örnektir. Bugün bilinen o ki aslında Rumlar, Kıbrıs krizleri nedeniyle değil, nüfus yapısını homojenleştirme amaçlı devlet politikaları sonucu İstanbul'dan gitmek zorunda bırakıldılar.¹⁸

Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkiler ne zaman gerginleşse Rum azınlık, hep bir 'rehine' muamelesi gördü, yukarı da belirttiğimiz gibi aslında bu, homojenleştirme politikalarının bir aracıydı. Gerçi bu durum, bugün artık cemaatin çok küçülmesiyle söz konusu olmasa da İsrail veya Ermenistan'la gerilen ilişkilerde 'biz' ve 'onlar' üzerinden olan ayrımcı ve dışlayıcı politikalar, sayıları Rumlardan fazla olan Yahudileri ve Ermenileri etkilemekte.

Rumlar, bir dizi azınlık karşıtı uygulamayla diğer gayrimüslim cemaatler gibi toplumdaki dışlanmış, göçe zorlanmış ve kendi cemaatleri içine kapatılmıştı. Ve bunun sonucunda Türkiye'de günümüzde yaş ortalaması yüksek nüfusu birkaç bin kaldığı tahmin edilen Rum toplumu, 1990'ların başından itibaren Türkiye'de gelişen ulusal entegrasyon ve kimliksel tanınma hedefli kimlik hareketlerinin de etkisiyle bugün daha dışa dönük bir şekilde varlığını sürdürmeye çalışıyor.¹⁹ Öyle ki, her şeye rağmen bugün Türkiye'de sayıları çok az-

18- Çimen Turan, Müfide Pekin ve Sefer Güvenç (ed.), *Hasretim İstanbul...*, s. 9.

19- Kendisi de İstanbullu Rum olan araştırmacı-yazar-Siyaset Bilimci Dimostenis Yağcıoğlu, bir yazısında günümüz İstanbul Rum azınlığının hızla değişmekte olduğunu söylüyor. Birçok Rum kilisesi ve okulunun hâlâ açık ve faal olmasını özellikle cemaate dinamizm kazandıran Antakyalı Arap kökenli Rum Ortodokslara bağlıyor. Cemaatin, büyük oranda Türk/Müslümanlarla olan karma evlilikler dolayısıyla da daha heterojen hale geldiğini ve tüm bu nedenler dolayısıyla özellikle Türkçe'nin genç kuşaklarda baskın dil olduğunu ekliyor ve şöyle bir tespitte bulunuyor: "Çoğu zaman etnik-dini azınlıkların çevresinde birbirine paralel iki muhayyel veya zihinsel duvar vardır. Dıştaki duvarı, azınlığı dışlamak ve sınırlamak amacıyla devlet ve çoğunluk örmüştür. İçteki duvarı ise, dışarıdan gelecek tehlikelere karşı kendisini muhafaza etmek için azınlığın kendisi örmüştür. Bu duvarlar, azınlığın çevresiyle ilişkilerini tamamen engellemez, ama zorlaştırır ve azaltır. İki duvarda da kapı ve pencereler vardır. Çoğunluk-azınlık ve devlet-azınlık ilişkilerinin gergin ve kötü olduğu dönemlerde bu kapı ve pencereler daha azdır ve daha seyrek açılır. İlişkilerin düzeldiği ve gerginliğin yerini yakınlaşmanın aldığı dönemlerde ise duvarlara yeni ve daha geniş kapı ve pencereler açılır. Hatta bu duvarlar kısmen yıkılabilir de. İşte şimdi Rum azınlığında bu duvarların kısmen yıkıldığını, yıkılmamış yerlerde de geniş kapıların ve pencerelerin açıldığını, azınlığın çevresiyle çok daha rahat bir ilişki geliştirmiş olduğunu fark ediyoruz. Günümüzün Rum cemaati, tıpkı benim büyüdüğüm dönemdeki gibi, nüfusça çok küçük, birkaç bin kişiden oluşan bir topluluk. Ama şimdi çok daha aktif, dinamik ve dışa dönük. Mesela, kültürel alanda bizim zamanımızda hayal dahi edemeyeceğimiz sa-

lan ve hâlâ azalmakta olan gayrimüslimlerin eşit yurttaşlık ve farklılıkların tanınması amaçlı sesleri yükselmekte. Güncel bir çalışmada tespit edildiği üzere, İstanbul'da özellikle 50 yaş üzeri Rumlar, genel olarak, bugün özgürlüklerinin ve rahatlarının daha fazla olduğunu belirtmeler de, bir gün yine aynı olaylarla karşılaşmaktan korktuklarını, psikolojik baskının beyinlerine nüfus ettiğini ifade etmektedirler. Aynı çalışmada gençlerin de kendilerini hâlâ tanınmamaktan dolayı oluşan önyargılar nedeniyle 'öteki' olarak hissettikleri saptanmıştır.²⁰

Teologos da, bir 'rehine,' 'öteki' olarak görülüp kovulan bütün zorunlu göç mağdurları gibi hâlâ memleket özlemi içinde yaşamaktadır. Hayatı boyunca acı çekmiş ama buna rağmen memleketi İstanbul'u kötü hatırlamayan Teologos'un anlattıkları, hakkındaki casusluk suçlamasını tümüyle boşa çıkarmaktadır. Aradan geçen 50 küsur yıla rağmen Türkçe'yle bağını koparmayan ve hâlâ haksızlığa uğramışlık hissi olmadan "e n'apalım o zamanlar hükümetler böyleydi" sözleriyle Türkiye'yi savunan Teologos'un durumu, 1955-1964 dönemindeki sürgünlerin nasıl bir kıyım olduğunu bize gösteren somut bir örnektir.

yılda ve sıklıkla kültürel faaliyet gerçekleşmekte: Rum mimarlar ve Rum basınına tanıtan sergiler, resim sergileri, ünlü Yunan yazar ve şairlerin anısına okullarda düzenlenen festivaller, ünlü sanatçıların davetli olduğu konserler düzenleniyor; Rum ve Yunan müziğini İstanbullulara sevdirmeyi amaçlayan çeşitli gruplar faaliyet gösteriyor; Rum ve Yunan kültürünü tanıtmayı amaçlayan yeni bir yayınevi neredeyse kurulur kurulmaz İstanbul'un yayın dünyasında saygın bir yer ediniyor; eskiden korku ve yasaklamalar yüzünden yapılamayan 'baklahoranı' 'kalandı' gibi bazı geleneksel kültürel etkinlikler artık serbestçe yapılabiliyor. Rum azınlığı, hem Türkiye hem de Yunanistan toplumuyla eskisinden çok daha etkili ve yoğun bir iletişim içinde." Bkz. Dimostenis Yağcıoğlu, "İstanbul Rum Azınlığı'nın Değişmekte Olan Karakteri," *Azinlıkça*, sayı 76, Haziran 2013, s. 18-20. Metne online ulaşmak için ayrıca bkz. <http://www.azinlikca.net/yazarlar/dimostenis-yagcioglu/istanbul-rum-azinligi-nin-degismekte-olan-kaderi-dlmo-yagcioglu-azinlikca76.html>

20- Günümüzde İstanbul'daki Rumlarla yapılan saha araştırmasına dayanan bu çalışma için bkz. Birol Caymaz ve Duygu Çanakçı, "Kolektif Belleğin Işığında Günümüzde İstanbul Rumları," *Alternatif Politika*, cilt 6, sayı 2, s. 300-330. Metnin pdf hali için bkz. <http://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/17-Eylul-2014/5birolcaymaz.pdf>

KAYNAKÇA

- Akar, Rıdvan ve Hülya Demir. *İstanbul'un San Sürgünleri, 1964'te Rumların Sınırdışı Edilmeleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.
- Akgönül, Samim. *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Caymaz, Birol ve Duygu Çanakçı. "Kollektif Belleğin Işığında Günümüzde İstanbul Rumları," *Alternatif Politika*, cilt 6, sayı 2, s. 300-330. Metnin pdf hali için bkz. <http://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/17-Eylul-2014/5birolcaymaz.pdf>
- Çakmak, Fevzi. "Türk Kamuoyunda Kıbrıs Algısı: 1958 Yılı Kıbrıs Mitingleri," *İkinci Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Bildiri Kitabı*, cilt I, Kıbrıs Türk Kültür Derneği adına yayıma hazırlayan Doç. Dr. Ulvi Keser, Ankara, 2011, s. 549-568. Çalışmanın pdf hali için bkz. http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/wp-content/uploads/2015/01/T%C3%BCrk-Kamuoyunda-K%C4%B1br%C4%B1s-Alg%C4%B1s%C4%B1_1958-Y%C4%B1%C4%B1-K%C4%B1br%C4%B1s-Mitingleri.pdf
- Doğan Topçu, Aslıhan. "İstanbul Mutfağı'nda Tehlikeli Tatlar: Tasos Boulmetis'in Politik Kuzina/Bir Tutam Baharat Filminin Analizi," *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı 37, 2009, s. 109-127. Metnin pdf hali için bkz. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019007913/1019007371>
- Macar, Elçin. *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Romain Örs, İlay. "Şehrin Diasporası: Atina'da Yaşayan İstanbullu Rumlar," *İstanbul Rumları-Bugün ve Yarın*, istos yayın, İstanbul, 2012.
- Tanrıverdi, Ahmet (Fıstık Ahmet). *Atina'daki Büyükada*, Adalı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Turan, Çimen, Müfide Pekin ve Sefer Güvenç (ed.), *Hasretim İstanbul-İstanbul Rumlarının Göç Öyküleri ve Özlemleri*, Express Basımevi, İstanbul, 2010.
- Yağcıoğlu, Dimostenis. "İstanbul Rum Azınlığı'nın Değişmekte Olan Karakteri," *Azınlıkça*, sayı 76, Haziran 2013, s. 18-20. Metne online ulaşmak için ayrıca bkz. <http://www.azinlikca.net/yazarlar/dimostenis-yagcioglu/istanbul-rum-azinligi-nin-degismekte-olan-kaderi-dimo-yagcioglu-azinlikca76.html>
- Yücel, Hakan ve Süheyla Yıldız. "İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak," *Alternatif Politika*, cilt 6, sayı 2, Eylül 2014, s. 148-194. Bkz. <http://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/17-Eylul-2014/1hakanyucel.pdf>
- *20 Dolar 20 Kilo: Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri* adlı "20 Dolar 20 Kilo" Projesi Sergisinin Kitabı, Proje Koordinatörü Salih Erturan, Punto Baskı Çözümleri Matbaası, İstanbul, Mart 2014. Kitabın pdf hali için bkz. http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/KatalogTR_internet.pdf

III. BÖLÜM: GERİYE KALANLAR

ÖTEKİNİN ÜÇÜNCÜ HALİ: İMROZ'DA OTANTİKLİK VE TURİZM

Hasan MÜNÜSOĞLU

Ada hayatı zorludur. Bir adaya yayılmış nüfusuna rağmen devlet içinde azınlıksanız, hayat çok daha zor hale gelir. İmroz bu zorluğu her daim üzerinde taşıya gelmiştir. Gökçeada ismiyle, “güneşin en son battığı yer” ve Türkiye’nin en büyük adası olarak bilinir. Son yıllarda, yaşanan gelişmeler ve turizm sayesinde de görsel medyanın ara ara uğradığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna rağmen, Türkçede adaya dair yapılan çalışma sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır. Bu çalışmalar, adanın demografik dönüşümü, sözlü tarihi, kimliği konularını kapsamaktadır.¹ 2012 yılında Feryal Tansuğ’un yayıma hazırladığı *İmroz Rumları* isimli çoğunluğu çeviri makalelerden oluşan derleme kitap, alana önemli bir katkı sağlamış, adaya dair panoramik resim

1- Bkz. Aysel Azız, “Gökçeada Üzerine Toplumsal Bir İnceleme,” *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 29, sayı 1, 1973, s. 85-119; Alanur Çavlin Bozbeyoğlu, “Changes in the Demographic Characteristics of Gökçeada,” *Nüfusbilim Dergisi*, 23, 2001, s. 79-103; Selver Özözen Kahraman, “Gökçeada’da Nüfus Gelişimi ve Değişimi Üzerine Etkileri” *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt 3, sayı 2, 2005, s. 39-53; Güllü Beşe Erginsoy, *Adalılar-İmroz’dan Gökçeada’ya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006; Hande Birkalan Gedik, “İççedir Ötekilik Halleri: Festival ve Mit Arasında İmros’da Hatırlamak ve Unutmak,” *Folklor/Edebiyat*, cilt 16, sayı 62, 2010, s. 7-28.

sunmuştur.² Henüz Türkçeye çevrilmeyen Giorgos Tsimouris'in *İmrozlular* isimli kitabı ise İmroz hakkındaki en kapsamlı etnografik çalışma niteliğindedir.³

Bu çalışmada ise antropolojik bir yaklaşımla "öteki" konusu "dışlama," "hoşgörü" ve "otantiklik" kavramları ekseninde tartışılacak ve bu kavramların tarihe paralel olarak İmroz'da nasıl uygulandığı ele alınacaktır. Şöyle ki, "öteki," döneme bağlı olarak farklı uygulamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Devletin demokratikliği, uluslararası siyaset, iç barış, ekonomik düzen vb bir çok etken bu uygulamalara yön vermektedir. Nitekim bir zamanlar devlet görevlileri dışında sadece Yunanca konuşan Ortodoks bir halkın yaşadığı İmroz'un süreci de bu konuda diğer "ötekilerden" farklı değildir. Sürecin dışlama, hoşgörü gösterme ve otantikleştirme şeklinde geliştiği ileride ele alınacak ve "öteki"nin üçüncü hali olan otantikleştirmenin turizmle ilişkisi tartışılacaktır.

Ötekinin Halleri

Söz konusu olan kültürel kimlik ise "öteki" temel kavramların başında gelir. Gündelik konuşmadan akademik yazına değin oldukça geniş bir yelpazede bu kavram ekseninde tartışmalar gerçekleştirilir. Küreselleşmeye bağlı olarak "farklı olanların" daha görünür hale gelmesiyle birlikte, "öteki" ve "ötekileştirme" kavramsal olarak daha çok konuşulur oldu. "Öteki" farklı şekillerde tasvir edilmesine rağmen ağırlıkla "kötü," "şeytani," "zararlı" olana referans vermekte,⁴ inşa edilen "kimliklerin icat edilen" kavramı olarak değerlendirilmektedir.⁵ Ancak antropolojik açıdan bakıldığında, kültürel kimlikler insan-tekinin evrimsel süreç içerisinde uyarlanma stratejisi olan kültür sayesinde var

2- Feryal Tansuğ (der.), *İmroz Rumları-Gökçeada Üzerine*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012.

3- Giorgos Tsimouris, *Ἰμβριοί-Φυγάδες ἀπὸ τὸν Τόπο Μᾶς Οἰμοὶ στὴν Πατρίδα* [Imvroi: Figades apo tin Topo Mas Oimoi stin Patriida-Memleketimizden Sürgün, Vatanda Tutsak], Ellinika Gramata, Atina, 2008.

4- Richard Kearney, *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar-Ötekiliği Yorumlamak*, çev. Barış Özkul, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

5- Bkz. İsmail Parlak, "Kimliğin İnşası, Ötekinin İcadı ve Şeytanlaştırma," *Öteki'nin Var Olma Sancısı-Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri*, ed. İsmail Parlak, Dora Yayınevi, Bursa, 2015.

ların durumu bazen ve bazıları için hukuki şekilde düzenlenirken çoğunlukla yok sayma, inkâr şeklinde görmezden gelinmiştir. Ancak her durumda azınlıklar ulus-devlet içindeki “öteki” olarak algılanırlar ve potansiyel iç tehdit oldukları yargısıyla yaptırımlara maruz kalırlar. Bu durum aynı zamanda içerdeki “biz” düşüncesini diri tutmakta, kurulan milleti daha sıkı hale getirmek ve kriz anlarında milliyetçi histeriyi harekete geçirmek için kullanılan propaganda malzemesine dönüşmelerine de sebep olmaktadır.⁹ Böylelikle “öteki,” “dışlama” yoluyla “milletin” oluşturulmasında, kültürel ve toplumsal sınırların bir iktidar tarafından belirlenmesinde referans oluşturur. Bu dışlama politikası ulus-devletlerde “öteki”nin en çok maruz kaldığı durumdur ve ayrıca asimilasyon, tehcir, soykırım, etnik temizlik gibi uygulamalarla da karşı karşıya kalabilirler.

Bu uygulamalar, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Türk milliyetçiliğinin hâkim düşünce olmasından günümüze kadar Türkiye’de de uygulanmışlardır. Rumlar, bu tür uygulamalara maruz kalan gruplar arasında yer alanlardan sadece bir tanesidir.

Rumların Dışlanma Süreci

Kurtuluş Savaşı’nın son yıllarında savaşın Türkiye ve Yunanistan arasında yoğunlaşması ve çatışmaların şiddetlenmesi üzerine Anadolu’da yaşayan toplumlar başlarına gelecek olası saldırılar karşısında din ve dil ortaklığı olan tarafa yakınlaşmışlar, gönüllü ya da gönülsüz olarak ama sonuçta savaşın tarafı haline gelmişler ve/veya öyle görünmüşlerdir. Uzayan savaş 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması’yla da bir sonuca bağlanmış ve dini temel alan bir nüfus mübadelesi yapılmasına karar verilmiştir. Antlaşma, nüfus mübadelesi gibi taşıdığı insanlık dışı özelliğe rağmen, bir çokları tarafından bir kazanım olarak yorumlanmıştır. Antlaşmaya göre yeni Türkiye devleti sınırları içerisinde yaşayan Ortodokslar ve Yunanistan’da ya-

9- Arus Yumul, “Başka Tanrı’nın Çocukları,” *Öteki’nin Var Olma Sancısı-Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri İçinde*, ed. İsmet Parlak, Dora Yayınevi, Bursa, 2015, s. 350.

şayan Müslümanlar kendi coğrafyalarını terk etmek zorunda kalacak, din ortaklığına sahip oldukları devlete göç edeceklerdi. Böylelikle iki ulus devletin de ideali arasında yer alan “homojen” bir ülke yaratmak için önemli bir adım atılmış olacaktı. Bu mübadelede dinin temel referans alındığını gösteren iki örnek, anadili Yunanca olan Giritli Müslümanlar ile anadili Türkçe olan Karamanlı Ortodokslardır. Bu grupların mübadeleye dâhil edilmelerinin sebebi, ulus-devletler için dil, çeşitli politikalarla dönüştürülebilir bir durumken, dinsel farklılık göz ardı edilecek bir durum olmamasıdır. Diğer taraftan 1920’li yıllar düşünüldüğünde grupları birbirine bağlayan temel unsurun da din olduğunu belirtmek gerekir. Her iki durum için de söylenilebilir ki, milliyetçilik için din, milletin “öz”ünü oluşturan en önemli unsurdur.

Lozan Antlaşması’nda sadece birkaç bölge nüfus mübadelesinin kapsamı dışında tutulmuştur: Yunanistan tarafında Trakya, Türkiye tarafında İstanbul, Bozcaada (Tenedos) ve Gökçeada (İmroz). Ayrıca bu dışarıda bırakılan grupların eğitim, din, dil gibi kültürel hakları yine Lozan Antlaşması’yla güvence (!) altına alınmıştır. Böylelikle “azınlık” bir grup, “siyasal öteki” olarak uluslararası bir yazılı metinle tescil edilmiştir. Bir boyutuyla olumlu görünen bu durum, diğer taraftan iki ulus-devletin, diğer devlet sınırları içerisinde yaşayan ve milli bir bağı olduğunu iddia ettiği grup üzerinden iç siyasete karışma hakkı gibi eline oldukça güçlü bir koz vermiştir. Bununla birlikte azınlıklar¹⁰ hukuki olarak içinde yaşadıkları devletin vatan-daşı olarak kalabilecekler, ancak tam anlamıyla o devletin yurttaşı olamayacaklardı. Ayrıca uzun yıllar sürecek şekilde ikamet yerleri sabitlenmiş olacak, seyahat özgürlüğünden devletin “normal” vatan-daşları gibi yararlanamayacaklar böylelikle kontrol altında tutulmaları kolaylaşacaktı. Özetle “azınlıklar” ülkenin içindeki “yabancı” olmaya mahkûm bırakılacak, asıl vatanlarının başka bir ülke olduğu söylemi her fırsatta kendilerine fısıldanarak bir “rehine” oldukları

10- Azınlık konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Samim Akgönül, *Azınlık-Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar*, çev. Deniz Türel Esnault ve Samim Akgönül, BGST Yayınları, İstanbul, 2011.

hissettirilecekti. Türkiye'deki Rumların son 90 yılda yaşadıkları dik-
kate alınırsa yukarıda belirtilen durum rahatlıkla görülebilir.¹¹

İmroz'un Başına Gelenler

Lozan Antlaşması'nda mübadele kapsamı dışında kalıp "azınlık" konumunda Türkiye'de yaşamaya devam eden Rumların kültürel hakları güvence altına alınmasına rağmen Türkiye'nin bunlara uy-
duğu pek söylenemez. Özellikle İmroz'un konumu bu konuda oldukça özeldir. Çünkü İmroz uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun ege-
menliği altında kaldıktan sonra 1912 yılında Yunanistan'a geçmiş, ardından İngiltere tarafından kullanılmış ve Lozan Antlaşması'yla birlikte Türkiye sınırlarına katılmıştır. Antlaşmanın 14. Maddesi uyarınca da İmroz'un homojen Rum-Ortodoks bir demografiye sahip olması göz önünde bulundurularak eğitimde, ada yönetiminde ve gü-
venliğinin sağlanmasında özel haklar verilmiştir. Her ne kadar Tür-
kiye tarafından adanın bu özerk konumu antlaşma uyarınca kabul edilmiş olsa da, demografisi ve mekânsal olarak stratejik konumu milliyetçi yönetim için bir hedef haline gelmesine sebep olmuştur. Henüz antlaşmanın üzerinden birkaç yıl geçmişken Yunanca eği-
tim yasaklanmış, adaya askeri birlik yerleştirilmiş, Karadeniz böl-
gesinden ilk yerleşimciler taşınmış, araziler kamulaştırılmış, Dev-
let Üretim Çiftliği kurulmuş, ada özel güvenlik bölgesi ilan edilmiş ve en çok zararı verecek olan Açık Cezaevi açılmıştır. Yaşananlara Yunanistan'ın ve uluslararası örgütlerin de yeterli duyarlılığı göster-
memesi sebebiyle adanın kötü gidişatı uzun yıllar devam etmiştir.¹² Devlet bu uygulamalarla birlikte yalnızlaşan adanın yerli nüfusunu göçe zorlayarak demografik bir değişim hedeflenmiştir. Nitekim bu politika sonuç vermiş, 1970 yılında Rum nüfusu sonradan yerleştiri-

11- Konuya panoramik bir bakış için bkz. Samim Akgönül, *Türkiye Rumları-Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, çev. Ceylan Gürman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

12- Alexis Alexandris, "Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada Politikası (1912-2012)," *İmroz Rumları-Gökçeada Üzerine*, ed. Feryal Tansuğ, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012.

len Türk nüfusa oranla geriye düşmüş ve demografiye uygun bir şekilde ve belki de eritme programının başarısını tescillercesine adanın ismi *Gökçeada* olarak Türkçeleştirilmiştir.¹³ Bu değişiklik İmrozlular için sadece basit bir isim değişikliği olarak değerlendirilemez. Onlara göre *Gökçeada*, İmrozlulara yaşatılan travmanın ve dolayısıyla belleğin karanlık kısmını ifade eden ismidir. Adalılar bu isimle iyi anıları bulunmadığını her fırsatta dile getirmektedirler.¹⁴ Adalılar, Türkiye aleyhine hiçbir fiili hareket gerçekleştirmemelerine rağmen, devlet tarafından kendilerinin potansiyel iç düşman olarak görülmelerine, Türkiye'nin Yunanistan ve Kıbrıs'la yaşadığı her sorunda etkilenen ve cezalandırılan taraf olmalarına hâlâ anlam verememektedirler.

1923'ten 1990'lara kadar İmroz'un başına gelenlerin klasik milliyetçiliğin sergilediği politikalar olduğu söylenebilir. Buna göre ulus-devletin milleti dışında kalan ve farklı bir dine sahip olması sebebiyle asimile edilemeyenlere karşı yıldırma, korkutma, dışlama, gündelik aktivitelerini, kültürel ve insani haklarını sınırlandırma ve hatta saldırarak göç etmeye zorlama politikası izlenmiştir. Bu dönem boyunca İmrozlular, devletin istemediği "öteki" olarak bir çok soruna katlanmış ve büyük bir çoğunluğu adadan göç etmek zorunda kalmıştır. Yukarıda verilen tarih aralığı dikkate alındığında iki dünya savaşının, ardından soğuk savaş döneminin yaşandığı, oldukça sert politikaların olduğu, aşırılıkların "sıradanlaştığı" zamanlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve kitle iletişim araçlarının hızlı gelişme göstermesi, bütün dünyada farklılıkların daha görünür hale gelmesiyle birlikte "öteki"ne bakış da değişiklik göstermiştir. İmroz da bu dönüşümden olumlu anlamda etkilenmiştir.

13- Adanın demografik dönüşümünü ele alan çalışmalar için bkz. Alanur Çavlin Bozbeyoğlu, "Changes in the Demographic Characteristics of Gökçeada," *Nüfusbilim Dergisi*, sayı 23, 2001, s. 79-103; Selver Özözen Kahraman, "Gökçeada'da Nüfus Gelişimi ve Değişimi Üzerine Etkileri" *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt 3, sayı 2, 2005, s. 39-53.

14- Bu ve takip eden benzer bilgiler 2010 yılından beri çeşitli zaman dilimlerinde adaya yaptığım ziyaretlere ve 20 Eylül 2013-20 Temmuz 2014 tarihleri arasında Yunanistan'daki 10 aylık alan çalışmasına dayanmaktadır.

İmroz'un Kapılarının Açılması

1980 askeri darbesi sonrasında Turgut Özal'la başlayan "sivilleşme" ve liberal ekonomiye entegre olma çabası, Türkiye'nin özellikle Avrupa'yla ilişkilerini geliştirmesini ve bu yönde girişimlerde bulunmasını sağlamıştır. 1970'lerden itibaren, devlet tarafından İmroz'un ve İmrozluların "kriminalize" edilmesi sebebiyle adalılar kendi memleketlerine ancak Çanakkale valiliğinden aldıkları özel izinle gidebiliyorlardı. O yıllarda adada uygun bir liman bulunmaması gemilerin kıyıya yanaşmasını engellemekte, bu yüzden yolcular, denizin açıklarında kayıklar vasıtasıyla tehlikeli şekillerde gemilere binmekte ya da gemilerden inmekteydiler. Karaya ulaştıklarında ise onları bekleyen askerlerin kontrollerinden geçmekte, kimliklerini onlara teslim etmekteydiler. Ada askeri alan olarak denetim altına alınmıştı. 1990'ların başında, sivilleşmeye paralel olarak, ada askeri güvenlik bölgesi olmaktan çıkartıldı, "turizme öncelikli bölge" olarak yeniden tanımlanarak seyahat kısıtlaması ortadan kaldırıldı. Adalılar rahat bir şekilde seyahat etmeye başladı.¹⁵ Bu yılları takiben, turizmi canlandırmak için adada 1998 yılında Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi'ne bağlı Turizm Meslek Yüksekokulu kuruldu.¹⁶

Nüfus yapısı büyük oranda değişmiş olan adada, yine aynı yıllarda çoğu yaşlılardan oluşan Rum nüfus yüzölçümü rakamlarla ifade edilecek kadar azalmıştır. Bu noktada ulus-devletin Rumlara bakışında resmi anlamda ne kadar değişiklik olduğu kuşkuludur, ancak söylemsel düzeyde bir farklılığın olduğunu kabul etmek gerekir. Adada yaşanan rahatlama, başta büyük çoğunluğu Yunanistan'da yaşayanlar olmak üzere, dünyanın birçok ülkesine dağılmış olan İmrozluların en azından yaz aylarında adaya dönebilmelerini sağlamıştır. Yıpranmış, hasar görmüş evlere tadilat yapılmış, köylerde geçici de

15- Elif Babül, "İmroz'da Tanınma Siyasetleri: Ulusal Vatandaşlık, Yerel Aidiyet ve Toplumsal Hafıza," *İmroz Rumları-Gökçeada Üzerine* içinde, çev. Sibel Şentürk, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012, s. 241-242.

16- Hande Birkalan-Gedik, "İççedir Ötekilik Halleri: Festival ve Mit Arasında İmros'da Hatırlamak ve Unutmak," *Folklor/Edebiyat*, cilt 16, sayı 62, 2010, s. 20

olsa bir hareketlilik sağlamış, gerçekleşen panayırlar, yapılan ayinler sayesinde de yaşlı kuşakların kimliklerini tazelemeleri, orta kuşağın hatırlaması ve genç kuşakların bu kimliğe kazandırılması mümkün olmuştur. Böylelikle mübadeleye maruz kalmış Pontuslu Rumlar, Karamanlı Ortodokslar ve diğer Küçük Asya Rumlarının aksine, İmroz, kaybedilen vatan haline gelmeyip, aktif ilişkinin sürdürüldüğü, varlığı halen devam eden canlı konumunu sürdürmüştür. Başka bir deyişle, İmrozlular için “*Patrida*” (vatan) geçmiş ve uzak bir ülke durumuna düşmemiştir.

İmrozluların adaya dönüşü iki açıdan turizmle alakalıdır. Birincisi, gelen yüksek sayıdaki İmrozlu, adaya yerleşen halk tarafından turist olarak görülmekte ve ada ekonomisini dönemsel olarak hareketlendirmektedir.¹⁷ İkinci olarak, adanın bu kültürel yapısının dönemsel olarak canlanması, adaya turist çekmek amacıyla kullanılmaktadır.

“İmrozluları,” “Gökçeadalıların”¹⁸ “turist” olarak görmesi, temelde milliyetçiliğin yarattığı hayali cemaatin kabulüdür. Bu bakışa göre bütün Türkler bir ve tektir ve bu ülkenin her karışı kadim Türk toprağıdır. Doğal olarak farklı bir dine mensup ve farklı bir dile sahip olan insanlar, örneğin Rumlar, hiçbir şekilde o toprakların sahibi olamazlar. Aslında bu Rumların “zimmiden” “azınlık” konumuna geçişlerinin bir resmidir.

İmrozluların gelmesiyle birlikte ada eskiden olduğu gibi Yunan- canın her yerde duyulabildiği bir yer haline gelir. Böylelikle “Gök- çeada” sessizliği, sakinliği ve temiz sahilleriyle deniz turizmi için bir imkân sunarken, “İmroz” sayesinde de adanın geçmişte sahip olduğu “kültürel çeşitliliğine” yani “otantik Rum” özelliğine vurgu yaparak, etnoturizme yeşil ışık yakmaktadır. Bizi burada en çok ilgilendiren

17- İmrozlular, adaya sonradan yerleşen/yerleştirilen halk tarafından “turist” olarak görülmekten duydukları rahatsızlığı defalarca dile getirmişlerdir.

18- Bu ayrım adalılar tarafından sıkça dile getirilir. İmrozlu, adanın yerli Rum-Ortodoks halkını ifade ederken, Gökçeadalı, adada iskân edilmiş ya da yakın zamanlarda adaya göç etmiş insanları niteler.

ikinci noktadır. Buradan hareketle “çeşitliliği” ve “otantikliği” imleyen “öteki”yle farklı bir ilişki biçimi olarak “hoşgörü” kavramını tartışmaya geçebiliriz.

Ötekinin İkinci Hali: İktidarın Ötekine Bakışı Olarak Hoşgörü

2011 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde Fransız parlamentere hitaben “Türkiye'ye de Fransız” sözüyle akıllarda kalan konuşmasında, Türkiye'de dinsel azınlıkların ibadet özgürlüğü olmadığı yönündeki eleştiriye şu şekilde cevap vermişti:

“[Ekümenik Patrikhaneyi kastederek] Dediler ki ‘biz Sümela Manastırı'nda ayin yapmak istiyoruz. ‘Hay hay’ dedim ve geçen yıl Sümela Manastırı'nda, gittiler sayın Patrik tüm heyetiyle beraber, yaklaşık üç bin kişi filan orada ayinlerini yaptılar. Aynı şekilde Tarsus'ta Alman dostlarımız bizden ricada bulundular, ‘tamam’ dedik ‘her yıl gelip burada ayinlerinizi yapabilirsiniz.’ Onların bu şekilde önünü açtık. Onlar orada ayinlerini yapıyorlar. Aynı şekilde Van'da Ermeni-Ortodoks Kilisesi yıkılmak üzereydi ve biz o kiliseyi kendi kasamızdan renovasyonunu, restorasyonunu yaptırmak suretiyle orayı da ibadete açtık... Ve ülkemizde bizim bulunan ne kadar farklı dini azınlık varsa hepsinin dini ibadetini yapma noktasında *garantisi benim, sigortası benim*, hepsi ibadetini rahatlıkla yapar, *onların sigortası durumundayız* ve bizim iktidarımız bunu başarmıştır...”¹⁹

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın alıntılanan konuşmasına içerik analizi uygulanarak birçok bağlamda değerlendirme yapılabilir. Ancak burada dikkat çeken nokta, son kısımdır. Demokratik bir hukuk devletinde sadece azınlıkların değil orada yaşayan, vatandaş olsun ya da olmasın bütün insanların haklarının yasalar çerçevesinde güvence altına alınması beklenir. Tayyip Erdoğan'ın konuşmasında ise bu hakların, yetkiye sahip bir kişinin ve iktidarı-

19- “Başbakan Erdoğan. 2. ‘One Minute’ Avrupa’ya-2” başlıklı video. <https://www.youtube.com/watch?v=0tuK-LVnfpk>. Konuşmanın deşifresinde herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.

nın güvencesi altında olduğu açıkça söyleniyor. Bireye ya da iktidar grubuna indirgenen “hak verme” sürecinin çağrıştırdığı nokta ve konuşmadan çıkarılan sonuç, aslında “hoşgörü”dür.

Hoşgörü insan-teki için bir erdem göstergesi olarak anılır. Bir arada yaşamanın temel nosyonunun da bu erdem ekseninde kurulacağına inanılır. Michael Walzer'e göre “hoşgörü bizatihi hayatı sağlar çünkü baskı genel olarak ölümün yoldaşdır; ve hoşgörü ayrıca ortak yaşayışlara, içinde yaşadığımız farklı cemaatlere can verir. Hoşgörü farklılığı mümkün, farklılık da hoşgörüyü zorunlu kılar.”²⁰ Walzer, farklı inançtan, gelenekten, yaşam pratiklerinden gelen insanlarla, onların bu özelliklerine katılmasa bile, birlikte yaşayabilen insanların hoşgörü erdemine sahip olduğunu belirtir.²¹

Bu şekilde aktarılan ve iyiliğinden kuşku duyulmayan kavrama ayrıntılı bakıldığında masum mahiyeti aşan bir karaktere sahip olduğu görülür. Konuyu açmak için şu sorular yardımcı olacaktır: Kim kimi hoşgörür? Gösterilen hoşgörünün sınırları nelerdir ve kim tarafından belirlenir?

Farklı konularda insanlara, hatta doğaya dair sınıflandırmalar, merkeze, normale ve iyi olana referansla, iktidar olan grup(lar) tarafından yapılır: bilimsel açıdan geçerliliği olmayan ırk ya da ten rengine göre sınıflandırma, ekonomik gelişmişlik düzeyine göre sınıflandırma, toplumsal örgütlenmelere göre sınıflandırma (şeflik, kabile vb)²² ve hatta toplumsal gruplara isim vererek sınıflandırma.²³ Bu şekilde erki elinde tutan grup, kendi hakim olduğu sınırlar içerisinde bulunan ve farklı olarak addedilen toplumsal gruplara hoşgörü gösteren taraf konumundadır. Tayyip Erdoğan'ın konuşmasından ortaya çıkan sonuç, bu kavramı kullanmasa da, bir hâkim grubun

20- Michael Walzer, *Hoşgörü Üzerine*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 10.

21- Walzer, *öge*, s. 27.

22- Bkz. Johannes Fabian, *Zaman ve Öteki-Antropoloji Nesnesini Nasıl Oluşturur*, çev. Selçuk Budak, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.

23- Bkz. Eriksen, 2014.

üyesi ve devlet erkinin üst düzey yöneticisi konumundan hareketle Türkiye'deki azınlıklara gösterilen hoşgörü ifadesidir. Stephen L. Carter'ın bu konuya paralel şekilde "hoşgörü dili gücün dilidir" sözü durumun özetidir.²⁴ Michael Walzer kitabında "*Beş Hoşgörü Rejimi*" başlıklı bölümde modelleri ve hoşgörünün görülme biçimlerini inceler.²⁵ Bunlar çokuluslu imparatorluklar, uluslararası toplum, toplumlararası birlikler, ulus-devletler ve göçmen toplumlardır. Bütün bu rejimler anlaşılacağı üzere, belli iktidar mekânizmalarıdır.²⁶

Çokuluslu imparatorluklar hoşgörü rejimini örneklemek için sıkça başvurulur ve bunlardan bir tanesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan "millet sistemi"dir.²⁷ Bu sistemde gruplar dinlerine göre ayrılmış ve sahip olacakları kendi özerk sistemleri imparatorluk tarafından tanınmıştır. Ancak bireylerin kendi cemaatleri içerisinde inanç, örgütlenme gibi hakları yoktur.²⁸ Üstelik din değiştirmek, farklı dinden biriyle evlilik yapmak da oldukça zordur. Dinsel cemaatler birbirlerine hoşgörü gösterirken, içlerindeki farklılıklara ise tahammülleri yoktu ve oldukça sert yaptırımlar uyguluyorlardı.²⁹ Bu bakımdan bir imparatorluktaki hoşgörü, bireylere yönelik olmayan, gruplar arası ilişkiyi düzenleyici modeldi.³⁰

Walzer, imparatorluklarda olduğundan farklı olarak ulus-devletlerde hoşgörü gösterilenlerin, yurttaş ve azınlığın üyeleri olarak bireyler olduğunu belirtir. Hoşgörü gösterilenlerin, yurttaş olarak diğerleri gibi ülkesine karşı benzer hakları ve yükümlülükleri vardır. Bununla beraber üyesi oldukları grubun özelliklerini taşıyabi-

24- Stephen L. Carter'dan akt. Walzer, *age*, s. 68.

25- Walzer, *age*, s. 29-52.

26- Walzer, *age*, s. 46-50.

27- Walzer, *age*, s. 33-34; Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık-Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 241.

28- Walzer, *age*, s. 33.

29- Kymlicka, *age*, s. 241.

30- Walzer, *age*, s. 34.

lır, okullar, yardım örgütleri, gönüllü birliktelikler vb kurabilirler.³¹ Walzer'in yaklaşımı, yani ulus-devlette bireylerin yurttaş olarak temel alındığı ilkesi Türkiye örneğini karşılamaz. Çünkü Türkiye'de, azınlıklar ilkesel olarak yurttaş olmakla birlikte, pratikte bağlı bulundukları cemaatlerin üyeleri olarak değerlendirilir. Okul açmaları, azınlık okullarında eğitim almaları, memuriyete girememeleri, askeriyede çalışamamaları bu çerçevede gerçekleştirilir. Elbette yine uygulamalara bakılacak olursa, Türkiye'nin Yunanistan'la ya da Kıbrıs'la yaşadığı her problemde, mağdur edilenlerin "yurttaş Rumlar" olduğu rahatlıkla görülür. Bu bakımdan Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan millet-i hakime/millet-i mahkûme tasavvurunu miras aldığını³² ve bunu kendi milliyetçi misyonu ile harmanladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

İkinci soruya bakacak olursak, hoşgörünün sınırları yine iktidar tarafından çizilir, ancak bu konjonktürel ve bağlamsal olarak değişebilir. Bu sınırın en büyük belirleyeni hiç kuşkusuz, devletin ulusal çıkarlarına ve iktidara zarar verici bir durumda olup olmaması ile toplumsal ilişkilerin ekonomik ve kültürel düzeni bozucu bir etki göstermemesidir. Hoşgörüye olumlu bir ideal olarak bakan, ancak bunun hâlihazırda uygulanamayacak bir durum olduğunu belirten Herbert Marcuse hoşgörünün sınırlarını şu şekilde açıklar:

"Genellikle, hoşgörünün işlevi ve değeri uygulandığı toplumda egemen olan eşitliğe dayanır: Kapsamı ve sınırları söz konusu toplum açısından belirlenemez. Diğer bir deyişle, hoşgörü sadece gerçekten evrensel olduğunda, hem yönetenler hem de yönetilenler, hem efendiler hem de köylüler, hem kasaba polisleri hem de onların kurbanları tarafından uygulandığında kendi içinde bir amaçtır... hoşgörü yasallaştırılmış şiddet ve baskı (polis, silahlı kuvvetler, her türlü muhafızlar) ile egemen çıkarlar ve bunların 'bağlantıları' tarafından

31- Walzer, *age*, s. 41.

32- Yumul, *age*, 2015, s. 351.

işgal edilen ayrıcalıklı konum olmak üzere iki temel üzerinden filen sınırlandırılmıştır.”³³

Sınırlar aşıldığı ya da zorlandığı takdirde edilgen durumda olan azınlıklara karşı bir saldırının gerçekleşmesi an meselesidir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nde sahip oldukları toplumsal denetimi kaybetmekten korkan Hristiyan çoğunluk, toplantı ve ibadet özgürlüklerine karşı baskı yaratabilirler. “Çoğunluğun azınlık dinlere hoşgörüsü vardır (bu yüzden, dinsel özgürlüğü savunur) ancak ibadet mekânı dışına taşan bireysel özgürlüğe hoşgörüsü yoktur.”³⁴ Bir pratiğin mekânın dışına taşması, başka bir deyişle sınırın aşılması, söylemin eyleme dönüşme potansiyeli anlamına gelir. Bunun olmadığı durumlarda gerek ABD gerekse İngiltere radikal gruplara bile hoşgörü göstermektedir.³⁵

Nitekim Türkiye’de 1934 yılında Trakya’da Yahudilere yapılan saldırılar, 1955 yılında gerçekleşen 6-7 Eylül saldırıları, 1964 Rum sürgünü, Çorum, Maraş ve Sivas’taki Alevi katliamları, 6-7 Eylül saldırılarının 50. yıl anmasında İstanbul’da düzenlenen sergiye yapılan saldırı, Kürtlere karşı uygulanan politikalar, 2005 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde düzenlenen Ermeni Konferansı olarak bilinen bilim etkinliğine yapılan saldırı ve 2007 yılında Hrant Dink’in katledilmesi gibi örnekler hoşgörünün sınırlarının nasıl değiştiğini ve/veya ortadan kalktığını gösteren örneklerdir. Kaldı ki bu örneklerde, tehlike arz edebilecek herhangi bir eylemsellik durumu dahi söz konusu değildir. Ancak milliyetçiliğin muğlak ve kaygan tahammül eşiği yüzünden milliyetçiler, bu ve benzer muhalif grupların her faaliyetini “Türklüğe, vatana, millete hakaret” gibi gördüklerinden, saldırmaya her an müsaittirler.³⁶ Bu noktada söylenilebilir ki, hoşgörü ancak mevcut siyasal ve kültürel iktidarın izin verdiği muğlak sınırlar içerisinde kalmakla

33- Herbert Marcuse, “Baskıcı Hoşgörü,” *Saf Hoşgörünün Bir Eleştirisi*, çev. Soner Soysal, Heretik Yayınları, Ankara, 2015, s. 82.

34- Walzer, *age*, s. 86.

35- Marcuse, *age*, s. 82.

36- Milliyetçi histeriyle yıllardır yaşanan linç girişimleri bu durumun örnekleridir.

mümkündür. Aksi bir durum söz konusu olsaydı, Türkiye'de Alevilerin Sünnileri, Hristiyanların Müslümanları, Kürtlerin Türkleri, LGBT bireylerin heteroseksüelleri hoş gördüğü bir ortam da var olurdu.

Hoşgörünün ulus-devlet açısından bir başka durumu daha söz konusudur. Günümüzde hoşgörü, dönemi kapandığı iddia edilen ulus-devletlerin uluslararası siyasette bünyesindeki farklılıklara yaşam alanı sunan demokratik bir yapı olduğunu göstermenin söylem malzemesi durumuna gelmiştir. Nitekim Türkiye'nin özellikle Avrupa Birliği sürecinde en çok karşısına çıkartılan sorun olan azınlıklar konusu, Erdoğan'ın konuşmasında görüldüğü gibi, bu yöntemle etkili bir şekilde savuşturulmakta ve yöneltilen iddialar çürütülmeye çalışılmaktadır.³⁷ Söz konusu "hoşgörü" durumu Türkiye'de karşılık bulmuş ve AKP iktidarına karşı azınlıklar tarafından bir sempatinin gelişmesini sağlamıştır. Dışarıdan bakıldığında çok fark edilmeyen uygulamalar on yıllarca yoksun bırakılmış azınlıklar açısından manevi anlamda büyük bir gelişme olarak görülmektedir. Örneğin Recep Tayyip Erdoğan'ın ve Abdullah Gül'ün İmroz'u ziyaret etmeleri Adalılar tarafından oldukça önemli karşılanmış ve yıllarca yok sayılmanın ardından, devlet nezdinde, hem de üst düzeyde muhatap bulmaları onları sevindirmiştir. Bir başka örnek de, Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun farklı yerlerde birkaç defa adanın ismini "Gökçeada" değil de "İmroz" şeklinde zikretmesi, bir defasında adalı bir Rum'un "Gökçeada" ifadesini "İmroz" olarak düzeltmesi İmrozlular tarafından keyifle dile getirilmektedir. Adada Rum okullarının açılması³⁸

37- "İstanbul'un kozmopolitizmine duyulan nostalji kimin kültür politikasına hizmet eder? Bu nostalji tam olarak ne işe yarar? Etnik gruplar arası ilişkilerde hoşgörüü ön plana çıkartan nostalji kozmopolit bir şehrin ulusal olarak Türk olmasını sağlayan süreçlerin içerdiği gerilimleri ve şiddeti gizler, belirsizleştirir. Peyzajların maddiliklerinden dolayı geçmiş izlenimi vererek sahiden çokkültürlülüğe dayalı hoşgörüü bir geçmişli temsil ettikleri havasını yaratmaları nedeniyle bu nostalji, devletin yanılsamalarını ulusun kucaklayıcı olduğu, herkes için var olduğu ve var olabileceği yanılsamasını korur ve sürdürür... Dolayısıyla, kozmopolitizme duyulan nostalji kısmen bir devlet anlatısının özelleşmesidir." Amy Mills, *Hafızanın Sokakları-İstanbul'da Peyzaj Hoşgörü ve Ulusal Kimlik*, çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 299.

38- Adada açılan okulun yasal zemininin olmadığı, İmroz'da okulların kapatılmasına sebep olan kanunun halen yürürlükte olduğu, bu sebeple bu maddenin kaldırılarak açılacak okullar için yasal zeminin sağlanması gerekçeyle 24. Dönem CHP milletvekili ve antropolog Aykan Erdemir tarafından 14 Haziran 2013 yılında TBMM'ye bir önerge verilmiştir. TBMM'nin internet sitesinde bu önergenin hâlâ komisyonunda olduğu yazılmaktadır.

ve bir Rum'un zabıta görevlisi olarak Belediye'de göreve başlaması ise olumlu karşılanan diğer somut örneklerdir.³⁹

Uzun yıllar boyunca Yunanistan'ın içerideki ajanları ve potansiyel tehdit olarak görülen Rum azınlığı, hoşgörü sayesinde, nostaljik, romantik ve otantik bir konuma gelmiştir. Söz konusu durum, Rum cemaatinin adanın rengi olarak ve geçmiş bir öteki olarak sunulmasına sebep olmaktadır. Bu yolla İmroz, bugünkü resmi ismiyle Gökçeada, tüketilen bir mekâna dönüştürülmüştür.

Ötekinin Üçüncü Hali: Otantikleştirme ve Gökçeada'da İmroz Turizmi

2010 yılının Temmuz ayında bir ön çalışma amacıyla ilk defa Agridia'ya (Tepeköy) gittim. Gittiğim günün akşamüzeri köyün kahvehanesinde otururken bir turist kafilesi köy meydanına girdi. Meydanın bir köşesinde öbeklenerek o esnada benim de bulunduğum tarafa doğru bakmaya ve aralarında konuşmaya başladılar. Kafilden bazıları fotoğraf makinelerine davranıp fotoğraf çekmeye başladı. Kahvehanenin yapı olarak onu özel kılan ya da dikkate değer bir tarafı yoktu. Onların baktığı ve fotoğrafladığı, memleketin azınlığı ve bir boyutuyla köy "peyzajının" parçası Rumlardı. Neden sonra yavaşça ama kahveden bakışlarını ayırmadan, sanki bir vitrini izlercesine yürüyüp köyün içlerine doğru ilerlediler. Bu turist kafilesinin akıllarından geçeni kestirmek ya da aralarında ne konuştuklarını bilmek mümkün değil, ancak ortadaki durum tam anlamıyla bir *turist bakışı*ydı.

Bu bakışı John Urry şu şekilde açıklar: "bakış, göstergeler aracılığıyla oluşur ve turizm göstergelerin biriktirilmesini içerir. Turistlerin Paris'te öpüşen iki kişi gördüklerinde yakaladıkları şey, 'ebedi ro-

39- Adanın Belediye Başkanı Ünal Çetin'in Nikolaos Karanikola'nın zabıta olarak göreve başlamasıyla ilgili yaptığı açıklama oldukça önemlidir. Çetin, Karanikola'nın işe alınmasının hayatın normal akışı içerisinde gerçekleştiğini, bunun Rumlardan takdir edildiğini ve "Niko'nun zabıta olarak görev yapması, Gökçeada'nın hatta Türkiye'nin realitesi" olduğunu belirtiyor. "*Niko, Gökçeada'ya Zabıta Oldu.*" <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26828628.asp>, erişim tarihi: 15.08.2015.

mantik Paris'tir. İngiltere'de küçük bir köye baktıklarında gördükleri şey 'eski hakiki İngiltere'dir." Çünkü "turist tüketiminin merkezinde, gündelik yaşantıyla karşıtlık içindeki, farklı bir deneyimi belirten peyzaj ya da kentsel peyzaj görünümüne bireysel ya da kolektif olarak bakmak vardır." 40

Turizm bir boş zaman etkinliği olarak insanların farklılıkları deneyimlemek maksadıyla sınırlı-zamanlı coğrafi mekân değişikliği etkinliğidir. Jean-Didier Urbain, turizmi "dünyanın sahteleştirilmesi" olarak tanımlar.⁴¹ Turizmin deniz, doğa, inanç turizmi, kültür ve etnoturizm gibi farklı alanları vardır. Deniz turizmi özellikle yaz aylarında tatilciler tarafından deniz-kum-güneş şeklindeki bir üçlemeyle sahil bölgelerine yapılan ziyaretleri kapsar. Son yıllarda artan paket tatil seçenekleriyle birlikte, deniz turizmi oldukça lüks ve büyük otellerin "kampüs"leri içerisinde, bütün ihtiyaçların karşılandığı ve bir bakıma da güvenli ve kendine ait plajları olan kapalı mekânlara sıkışmış durumda. Doğa turizmi, Karl Marx'ın "insanın doğaya karşı ürettiği her şey" şeklindeki kültür tanımına uygun şekilde, doğaya yabancılaşan ve ondan uzaklaşan kentli sakinlerin, kısa zamanlı olarak "yaban" hayatın bulunduğu orman, göl, volkan vb coğrafi alanlara yapılan seyahati karşılar. Çoğunlukla doğayla sınırlı ve yine güvenliği sağlanmış mekânlarda, uzmanlar tarafından düzenlenen çeşitli etkinlikleri içeren, şehrin gürültüsünden ve kalabalığından uzaklaşmak için tercih edilir. İnanç turizmi, çeşitli inanç gruplarından bireylerin, dinlerinin gereği olarak ya da inançları için kutsal gördükleri yerlere yapılan hac seyahatidir. Hac yolculukları, yola çıkış anından itibaren, başta yürüyerek gitmek gibi çeşitli zorlukları kapsamakla birlikte, şimdilerde Müslümanların hac yolculuğunda olduğu gibi, seyahat acenteleri tarafından organize edilmektedir. Kültür turizmi özellikle maddi kültür varlıklarına yönelik

40- John Urry, *Mekânları Tüketmek*, çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 181.

41- Jean-Didier Urbain, "Yolcu ve İkizi ya da 'Sahte' Karmaşası," çev. Tacettin Ertuğrul, *Cogito-Turist: Modern Çağın Seyyahı*, sayı 59, 2009, s. 68.

gerçekleştirilir. Eski medeniyetleri kuran toplumların kalıntılarına ya da artık klasikleşmiş yapılara yönelik bu seyahat biçimi günümüzde oldukça popüler durumdadır. Diğerlerinden farklı olarak kültür turizmi belirli bir entelektüel ilgiye yaslanır.⁴² Kültür turizmi gibi son yıllarda popüler hale gelen başka bir turizm biçimi de etnoturizmdir.

Avrupalılar ve Amerikalılar tarafından daha yoğun şekilde yapılan bu turizm biçimi, “yerli, ilkel, kırsal ve farklı” olan kültürel grupların bölgelerinin yerinde görülmesi etkinliğidir. Dean MacCannell’in ifadesiyle, turistin “otantik” olanı arama arzudur.⁴³ Renée Sylvain ise bu arayışı, emperyalist Batı nostaljisinin devamı ve neokoloniyalizmin otantik, egzotik “öteki”yi araması olarak görmektedir.⁴⁴ Otantik, zamansal geçmiş, el değmemiş, doğal olana referans verir ve geçmişin korunmasını imler. Ancak geçmişin korunması, “şimdiki anın yıkımını gizler.”⁴⁵ Başka bir ifadeyle, çeşitli turizm biçimleriyle ilişkili olan otantiklik, “ötekinin” ve geçmişin yeniden sunulmasıdır.⁴⁶ Etnoturizme iştirak eden bireyler, doğallığı görmek, ona temas etmek, hatta mümkünse deneyimlemek isteği taşırlar. Turistin otantik olanın peşinden gitmesinin sebebi, otantikliğin kendi gündelik deneyimleriyle bir zıtlık taşımasıdır.⁴⁷ Bu yüzden etnoturizmi insanlar gündelik yaşamlarından uzaklaşıp, daha otantik, basit, özgür, kendi halinde, daha az ciddi, daha az çıkarıcı ve romantik bir

42- Kültür turizmi için bkz. Faruk Pekin, *Çözüm: Kültür Turizmi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

43- Dean MacCannell, *The Tourist-A New Theory of the Leisure Class*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1999. Graham Boynton, Beyaz Afrikalıların, turistlerin bir Buşman köyünü ziyaret edebilecekleri ve hayvan derisi kıyafetleri giyen yerleşimcilerini görebilecekleri oldukça lüks tatil yerleri kurduğunu söyler. Ancak köyde yaşayanların, turistlerin bakışları çekildiğinde ve iş dışında Metis beybol şapkası ve Nike ayakkabı giydiklerini, rap müzik dinlediklerini belirtir. Boynton bunu otantiklik olarak görmez. Aradığı otantik Buşmanı, “hepimizden daha vahşi” olarak niteler. Graham Boynton, “The Search for Authenticity,” *The Nation*, 6 Ekim 1997, s. 18-19.

44- Renée Sylvain, “Disorderly Development: Globalization and the Idea of ‘Culture’ in Kalahari,” *American Ethnologist*, cilt 32, sayı 3, 2005, s. 356.

45- John Urry, *Turist Bakışı*, çev. Enis Tataroğlu ve İbrahim Yıldız, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2009, s. 176.

46- Ning Wang, “Rethinking Authenticity in Tourism Experience,” *Annals of Tourism Research*, cilt 26, sayı 2, 1999, s. 350.

47- Urry, *age*, 2009, s. 31.

yaşama temas etme imkânı olarak görür.⁴⁸ Turistin beklentisi arada sırada bir yerlere giderek zihinsel ve ruhsal sağlığını korumak ve onları yenilemektir.⁴⁹ Bu sebeple turistin beklentilerini karşılamak için turizm sektöründe hizmet veren firmalar çeşitli yollardan aranılan otantikliği sergilemeye çalışırlar. MacCannell bunun için "sahnelenen otantiklik" (staged authenticity) ifadesini kullanır.⁵⁰ Anlaşılabildiği üzere, otantiklik, "öteki" olan toplumların nesneleştirilmesini ve turiste sunulmasını ifade etmektedir. Bu nesneleştirmeye çarpıcı örnekler Katie Bresner'ın Avusturalya'da Aborjinler⁵¹ ve Renée Sylvain'nın Afrika'da Buşmanlar üzerine yaptıkları çalışmalarda bulunabilir.⁵²

Bresner makalesinde bütün dünyada ülkelerin sahip oldukları yerel imgeleri turizm sektöründe değerlendirdiğini, bu yapılırken temsili bir kimlik sunmak adına, heterojen kültürel grupların homojenleştirilerek stereotipleştirildiğini belirtir. Bu durum Avusturalya'daki Aborjin turizminin temel karakteristiğini de oluşturur. Aborjinler bazen fiziksel görünüşleriyle, performanslarıyla egzotikleştirilir ve turizm firmaları tarafından nesneler olarak müşterilere sunulur. Bu faaliyetlerin organizatörlerinin çok büyük kısmı beyazlardır ve Aborjinlerin işletmeci olarak katılımı sadece % 15,6 oranındadır.⁵³

Sylvain'ın ele aldığı grup olan ve turizm sektöründe yine bir nesne olarak kullanılan Buşmanlar (Sanlar) örneğinde benzer bir durum daha keskin bir şekilde söz konusudur. Turist broşürleri Buşmanları, yaşayan son antik halk olarak göstermekte ve turistleri bu halkla

48- Wang, *age*, 1999, s. 360.

49- Urry, *age*, 2009, s. 20.

50- Bkz. Dean MacCannell, "Staged Authenticity: Arrangement of Social Space in Tourist Setting" *American Journal of Sociology*, cilt 79, sayı 3, 1973, s. 589-603. MacCannell'in bu makalesi genişletilmiş haliyle *The Tourist-A New Theory of the Leisure Class* isimli kitabında da yer almaktadır.

51- Katie Bresner, "Othering, Power Relations, and Indigenous Tourism: Experiences in Australia's Northern Territory," *PlatForum*, sayı 11, 2010, s. 10-26.

52- Sylvain, *age*, 2005, s. 354-370.

53- Bresner, *age*, 2010.

buluşmaya davet etmektedir.⁵⁴ Buşmanlar, turistlere yönelik kurulan çiftliklerde (guest farm) çalıştırılmakta, “ilkellerle” özdeşleştirilen, sadece genital bölgeyi kapatan küçük elbiseler giydirilmekte ve hayvan izi sürme, ok yapımı gibi kendi pratiklerini göstermeleri istenmektedir.⁵⁵ Bu turizm biçimi oranın yerli grupları tarafından da kullanılmaktadır. Bölge halklarından olan Hererolar yoksul Buşmanları yemek ve para vaatleriyle çeşitli turistik etkinliklerde dans etmek için ikna etmektedirler. İnsanların yarı çıplak şekilde dans ettirildiğini, ancak sonrasında vaatlerin yerine getirilmediğini Sylvain alan notlarından aktarmaktadır.⁵⁶

Bu bakımdan sahnelenen otantikliğe yönelik turistin, “Özgünlüğün hakiki kaynağı saydığı şey aslında dışa yönelik sözde bir özgünlükle donatılmış, üzerinde oynanmış bir pitoreskin sözde işaretlelerinin halesiyle taçlandırılmış safdillere dönük birtakım aldatıcı yapaylıklardan başka bir şey değildir.”⁵⁷

Elbette otantikliğin sunulması sadece kurumsal işletmeler tarafından değil, yukarıda bahsi geçen Hererolardan farklı olarak, yerli halk tarafından da bir ekonomik etkinlik olarak kullanılabilir. Antropoloji alanında oldukça meşhur olan Gary Larson’un 1984 yılında yayımlanan karikatürü bu duruma güzel bir örnektir: Larson, köyle-rine antropologların gelmesi üzerine evlerinde bulunan üç yerliden birisini “antropologlar, antropologlar” diye bağırırken diğer ikisini de bu esnada lamba, televizyon ve videokaset kaydedicisini (VCR) apar topar kaldırırken resmeder. Buna bir başka örneği de Pierre Clastres’in *Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu* isimli kitabındaki “Turistik Gezi Hikâyesi” başlıklı bölümünde görürüz. Clastres, “vahşilerin” yaşadığı bir köye düzenlenen turistik bir geziyi öyküler. Bu gezide

54- Sylvain, *age*, 2005.

55- Sylvain, *age*, 2005, s. 364.

56- Sylvain, *age*, 2005, s. 363.

57- Urbain, *age*, 2009, s. 68-69.

turistlerden biri para karşılığında bir yerlinin fotoğrafını çekmek ister. Yerli bir peso ister. Turist, yerlinin kıyafetlerini çıkarmasını istediğinde ise fiyat beş peso olur. Ardından yerlinin bir tüy takmış halinin fotoğrafını çekmek ister, yerli fiyatı on beş pesoya yükseltir. Clastres başka bir yerde ise çıplak dans eden kızları filme almak için iki yüz peso ödendiğini yazar. Yalnız belirtmek gerekir ki, fotoğrafı çekilen yerli, bu iş dışında turistlere hiç ilgi göstermez, hatta bir bo-yutuyla, orada kendi iktidarını onlara kabul ettirir. Öyle ki, yerlinin istediği fiyat karşılığında, turistler pazarlık dahi yapamaz ya da o bitti dediğinde, fotoğraf çekmeye devam edemez.⁵⁸ Böyle bir durum-da turistin duruma yaklaşımı, yerlinin “ilginçliklerini” ya da “başka-lıklarını” satarak geçimlerini sağlayan insanlar olduğu yönündedir.⁵⁹

İmroz'da “sahnelenen otantiklik” yukarıda Avustralya ve Afrika örneklerinde olduğu gibi net ve çarpıcı bir şekilde görülmez. Ancak gerek turistlerin gerekse turizmcilerin çalışma mantığı açısından temelde aynı etnoturizm işlerliktedir. Buradaki temel fark adalılarının, etnoturizmin edilgen bir unsuru olmamalarıdır. Rumlar, adada kendi gündelik rutinlerini sürdürürken, ayinlerini ya da eğlencelerini gerçekleştirirken “dışarıya” sunma çabası taşımazlar. Bu bakımdan adadaki etnoturizmi, turizmciler tarafından “pazarlanan” ve turistler tarafından “talep edilen” bir otantiklik olarak görmek mümkün. Bu konu ada için hazırlanan turizm rehberlerinde takip edilebilir.

İmroz'u Gezdirmek

Adaya turist çekebilmek için Rum köyleri tanıtımlarda önemli yer tutmaktadır. “Eski Rum köyleri” olarak bahsi geçen mekânların gezi-lip görülmesi gereken yerler arasında olduğu, sokaklarında gezerken nostaljik bir havanın turistlere eşlik edeceği, köylerin ve manzaranın

58- Pierre Clastres, *Vahşi Savaşının Mühsuzluğu-Siyasal Antropoloji Araştırmaları*, çev. Alev Türker-Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 42-48.

59- Andrian Franklin ve Zygmunt Bauman, “Turist Sendromu,” *Cogito-Turist: Modern Çağın Seyyahı*, sayı 59, 2009, s. 89.

fotoğrafçılar için etkileyici kareler sunacağı belirtilmektedir.⁶⁰ Gökçe-adam.net internet sitesinde ise Rum yerleşimleri turistik köyler olarak nitelenmekte, buraların terk edilmiş ve otantik olmaları turistleri en çok etkileyen unsur olarak ifade edilmektedir.⁶¹ Türkçe isimleriyle anılan bu köyleri ziyaret edenlerin Zeytinli Köy'de muhallebi yemeleri, Madam'ın Yeri'nde dibek kahvesi içmeleri, Tepeköy'de Barba Yorgo'nun tavernasına gitmeleri, kahvehanelerine uğramaları, çamaşırhane kalıntılarını ziyaret etmeleri tavsiye edilmektedir. Bu şekilde resmedilen Rum köyleri, John Urry'nin iddia ettiği gibi, malların ve hizmetlerin karşılandığı tüketim merkezi haline getirilmekte, yerler ve peyzajlar görsel açıdan tüketilmekte, zaman zaman yerlilerin de buna dâhil edildiği tüketim mekânlarına dönüştürülmektedir.⁶²

Buna ilaveten, adada Türkler tarafından işletilen birçok restoran Yunanca isme sahip olup, Yunan müziği eşliğinde hizmet vermektedir. Bir simülasyon gibi, adayı ziyaret eden turistlere, Ege'yle özdeş kılınan Yunan kültürü ikram edilmektedir.

Adanın tarihiyle ilgili bir bölüm, bütün rehberlerde yer almasına rağmen, gökceadam.net internet sitesi hariç, Cumhuriyet döneminde adada yaşanan olaylara yer verilmemektedir. Öyle ki adayla ilgili en ayrıntılı rehber olan Erol Saygı'nın hazırladığı *Gökçeada, Imbros, Ιμβρος* kitabı, antik çağdan itibaren adayı anlatmasına rağmen Cumhuriyet döneminde yaşananlara değinmez.⁶³ Yukarıda da zikredilen, köylerin terk edilmişliği, mekâna nostaljik hava kattığı şeklinde betimlenirken, insanların neden adadan ayrıldıkları, sürecin kendi doğallığı içerisinde mi yoksa çeşitli politikalar neticesinde mi gerçekleştiği söz konusu edilmemektedir. Dolayısıyla, adanın sahip olduğu belleğin üstü örtülmekte, böyle "şirin" bir mekânda yaşanan

60- http://www.gokceadarehberim.com/nm-Rum_K%C3%86yleri-cp-109

61- <http://www.gokceadam.net/gokceada/gokceada-hakkında>

62- Urry, *age*, 1999, s. 11.

63- Erol Saygı, *Gökçeada, Imbros, Ιμβρος*, Gülermat Matbaacılık, 2010, İzmir.

kötülükler gizlenmektedir. Zaten sınırlı ve güvenli iletişim kurma eğilimiyle karakterize edilen turist davranışı, bu konuyu merak edip öğrenmeye de imkân vermemektedir. Bu açıdan kimi köyler daha ön plana çıkartılırken, bazıları arka plana itilir. Glikli (Eski Bademli), Agridia (Tepeköy) ve Agioi Thedoroi (Zeytinli) gibi görece daha bakımlı olan köyler ile adada yaşananların izini taşıyan Shinoudi'yi (Dereköy) karşılaştırmak bir izlek oluşturabilir. Shinoudi, konumu itibarıyla merkeze uzak ama adanın batı kıyısındaki plajlara giden yol üstünde bulunmasına rağmen, görünür hale gelmemektedir. Oysa bu köy, adanın turistik tasvirine tam bir zıtlık oluşturmaktadır. Bir zamanlar Türkiye'nin en büyük köyü olarak anılan Shinoudi'nin evlerinin büyük bir kısmı boş ve harap durumdadır. Açık Cezaevi bu köyün yakınına kurulmuş ve köylüler buradaki mahkûmların defalarca saldırısına uğramıştır. Bugün dahi, yaşananlara maruz kalmış ya da tanık olmuş insanlar, adanın geçmişine dair konuşmaktan imtina etmektedirler. Alan araştırmam esnasında bu durumla çok defa karşılaştım. Köyle ilgili dikkat çeken bir başka nokta da, köylüler ayrıldıktan sonra boşalan evlerin bir kısmının bugün, adaya yerleşen ve kol emeğiyle geçimini sağlayan Kürtler tarafından kullanılmasıdır. Bu bakımdan, sınıfsal açıdan da farklılığa sahip Shounidi turizm faaliyetinin en az olduğu yer konumundadır.

Amy Mills kitabında, İstanbul örneğinden hareketle, azınlıkların peyzajlarıyla temsil edildiğini, ancak sahnede görünmemelerinin ironik bir durum yarattığı görüşü⁶⁴ ve Andre Levy'den "Burada bir ironi vardır: Fas'ın Yahudi gaipplerinin (başka ülkedeki mal sahiplerinin) peyzajdaki mevcudiyetleri sürmektedir, oysa bugünkü Yahudilerse ortada yok gibidirler"⁶⁵ alıntısı İmroz için de geçerlidir. Azınlıklar kültürel anlamda kamusal alandan silinirlerken, sahip oldukları maddi kültür öğeleriye eskitilerek mekânın "bir zamanlar

64- Amy Mills, *Hafızanın Sokakları-İstanbul'da Peyzaj Hoşgörüsü ve Ulusal Kimlik*, çev. Cem Soydemir, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 295.

65- Andre Levy'den akt. Mills, *age*, s. 295.

kimliği"ni oluşturmaktadır. Bu "eskitme" kaçınılmaz şekilde adanın Rum köylerine de uygulanmıştır. "Eski Rum Köyleri" olarak turizm rehberlerinde yer alan yerleşim alanları, köylerin gündelik yaşantısının olmadığı, bir dönemin kalıntısı olarak varlıklarını sürdürdüğü izlenimi vermektedir. Adada yaşayan Rum nüfusun büyük kısmının yaşlı olması da bu duruma eşlik etmektedir.

Ancak son yıllarda yaşanan gelişmeler adanın Rum ahalisi için bir hareketlilik getirmiştir. Kış aylarında boşalan köyler yaz mevsiminin gelmesiyle birlikte kalabalıklaşmakta ağustos ayında ise nüfus en üst noktaya ulaşmaktadır. Bu tarihler adaya turistlerin de en çok geldiği dönemdir. Meryem Ana'nın Tanrı'ya kavuştuğu gün olan 15 Ağustos akşamı düzenlenen ve üç günlük ritüel sürecinin bir parçası olan eğlence yine turistler için kaçırılmaması gereken bir ada "etkinliği" olarak sunulmaktadır.

15 Ağustos Meryem Ana Bayramı eğlencelerinin en büyüğü Agria'nın köy meydanında gerçekleşir. Köylülerden bazılarının evlerini bağışlamasıyla genişletilmiş olan meydan masalarla donatılır ve bir sahne kurulur. Bu masalar genellikle köylüler ve misafirleri için rezerve edilir ve eğlenceyle birlikte çeşitli yemekler, alkollü içecekler servis edilir. Yunanca müzik eşliğinde geç saatlere kadar şarkılar söylenir, dans edilir. 15 Ağustos akşamı turistler de bu "etkinliği" izlemek için köye akın ederler. Düzenlenen eğlenceye turistlerin eşlik etmesi önünde bir engel bulunmamaktadır. Ancak turistler daha önce adanın yerlisine ve misafirlerine rezerve edildiği için masa bulamazlar ve kenardan izlemekle yetinirler. Burada MacCannell'in sözünü ettiği bir "sahnelenen otantiklik" söz konusu değildir. Bu Panayır, Ortodoksların kutsal dönemlerinden bir tanesidir ve başta Yunanistan olmak üzere, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan İmrozluların bir araya gelmesi için bir vesile oluşturmaktadır. Ancak turistler için bu pratik seyirliktir ve Rumları "gözlemlemek" için bir fırsat sunmaktadır. Dolayısıyla turistler açısından durum, bir deneyim olmaktan ziyade, "öteki"ne yönelik "gezdim ve gördüm" hali almakta ve turistin deneyimleme isteğini karşılayacağı bir katılım söz

konusu olmamaktadır. Bu bakımdan katılım ancak antropologların alan araştırmalarında yaptıkları gibi, uzun süreli bir dönemde ve kısıtlı bir biçimde var olabilir.

Sonuç

Otantiklik ve hoşgörü “öteki” olanla ilişkiye yönelik kavramlardır. Bu yazıda kavramların turizm pratiğinde kesişmesi İmroz üzerinden örneklenmeye çalışılmıştır. Dışlamayla farklı grupların kamusal alanda görünürlüğü engellenerek, marjinalleştirilerek ve çeşitli politikalar uygulanarak demografik yapıları değiştirilmeye, hoşgörüyle pratikleri ve talepleri sınırlandırılmaya, otantiklikle doğal sürecinde değişime yönelik eğilimi bulunan bütün toplumlar sabitlenmeye çalışılmaktadır. Günümüzde niceliğin artan vurgusuna paralel olarak özelde İmroz'da genelde ise Türkiye'de, söylem düzeyinde de olsa artık tehlike olmanın dışına çıkmış olan Rumlar, nostaljik ve folklorik⁶⁶ öge algısını da aşarak sahip oldukları başta mekânlar olmak üzere, maddi kültür ürünleriyle de “etnografik malzemeye” dönüştürülmektedirler. Dolayısıyla, sosyal bilimlere meşgul eden ve özellikle antropolojide artık aşıldığı kabul edilen “özne-nesne” ilişkisi,⁶⁷ turizm bağlamında işlemeye devam etmektedir. Turizm, kapitalizme paralel olarak, maddi kültür ürünlerinden insan-tekine kadar her şeyi bir ürün olarak görmekte ve pazarlanabildiği ölçüde “metalaştırmaktadır.” Gelişen iletişim teknolojileri, ulaşım teknikleri sayesinde, ortasınıf kesimler için deniz turizminin her yıl gerçekleştirilen bir rutin haline gelmesi ve bu kesimlerin “farklılığı keşfetmek” adına yeni arayışlar içine girmeleri etnoturizmi hızlandırmıştır. İmroz'da yaşayan yerleşikler açısından ekonomik bir gelir kapısı haline gelen turizm beraberinde Rumların “metalaşmasına” da sebep olmakta, yaşamın

66- “Yayımcının Önsözü,” *İstanbul Rumları-Bugün ve Yarın İçinde*, yay. haz. Foti Benlisoy, Anna Maria Aslanoglu ve Haris Rigas, İstos yayın, İstanbul, 2012, s. 7.

67- Bu konu hakkında bkz. Tayfun Atay, “Sosyal Antropoloji’de Yöntem ve Etik Sorunu: ‘Klasik Etnografi’den Diyalojik Etnografi’ye Doğru,” *İnsan, Toplum, Bilim*, der. Kuvvet Lordoğlu, 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri içinde, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996, s. 221-240.

getirmektedirler. Bu algıyı aşmanın yollarından birisi, antropolojide olduğu gibi, ortak türe ait insan-tekinin farklı kültürel örüntülere sahip olduğunu, kültürün dinamik karakterinden kaynaklı değişiminin mutlak olduğu ve bunun hiçbir şekilde toplumlar arasında bir hiyerarşi kurulmasına müsaade etmediğini içselleştirip, kültürel farklılıklara çiçek, mozaik, renk vb gibi yakıştırmalardan uzak durmaktır. Diğer taraftan devlet sistemi açısından ise, anayasal anlamda eşit yurttaşlığın kurulmasını talep etmek gereklidir. Böylelikle, azınlık olma durumu ortadan kalkacak, okulların açılması, ibadet yerlerinin kullanımı bir iktidar grubu tarafından verilen bir armağan olmaktan çıkıp, gündelik yaşamın parçası haline gelebilecektir.

KAYNAKÇA

- “*Niko, Gökçeada’ya Zabıta Oldu.*” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26828628.asp>, erişim tarihi: 15.08.2015.
- Akgönül, Samim. *Türkiye Rumları-Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, çev. Ceylan Gürman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Akgönül, Samim, *Azınlık-Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar*, çev. Deniz Türel Esnault ve Samim Akgönül, BGST Yayınları, İstanbul, 2011.
- Alexandris, Alexis. “Türkiye’nin İmroz ve Bozcaada Politikası (1912-2012),” *İmroz Rumları-Gökçeada Üzerine*, Feryal Tansuğ (ed.), Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012.
- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler-Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, 5. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.
- Atay, Tayfun. “Sosyal Antropoloji’de Yöntem ve Etik Sorunu: ‘Klasik Etnografi’den Diyalojik Etnografi’ye Doğru,” *İnsan, Toplum, Bilim*, Kuvvet Lordoğlu (der.), 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri içinde, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996, s. 221-240.
- Aziz, Aysel. “Gökçeada Üzerine Toplumsal Bir İnceleme,” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 29, sayı 1, 1973, s. 85-119.
- Babül, Elif. “İmroz’da Tanınma Siyasetleri: Ulusal Vatandaşlık, Yerel Aidiyet ve Toplumsal Hafıza,” *İmroz Rumları-Gökçeada Üzerine* içinde, çev. Sibel Şentürk, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012, s. 241-242.
- Birkalan-Gedik, Hande. “İççedir Ötekilik Halleri: Festival ve Mit Arasında İmbros’da Hatırlamak ve Unutmak,” *Folklor/Edebiyat*, cilt 16, sayı 62, 2010, s. 7-28.
- Boynton, Graham. “The Search for Authenticity,” *The Nation*, 6 Ekim 1997, s. 18-19.
- Bresner, Katie. “Othering, Power Relations, and Indigenous Tourism: Experiences in Australia’s Northern Territory,” *PlatForum*, cilt 11, 2010, s. 10-26.
- Clastres, Pierre. *Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu-Siyasal Antropoloji Araştırmaları*, çev. Alev Türker-Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 42-48.
- Çavlin Bozbeyoğlu, Alanur. “Changes in the Demographic Characteristics of Gökçeada,” *Nüfusbilim Dergisi*, 23, 2001, s. 79-103.
- Erginsoy, Güliz Beşe. *Adalılar-İmroz’dan Gökçeada’ya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Eriksen, Thomas Hylland. *Etnisite ve Milliyetçilik-Antropolojik Bir Bakış*, çev. Ekin Uşaklı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2004.
- Fabian, Johannes. *Zaman ve Öteki-Antropoloji Nesnesini Nasıl Oluşturur*, çev. Selçuk Budak, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- Franklin, Andrian ve Zygmunt Bauman. “Turist Sendromu,” *Cogito-Turist: Modern Çağın Seyyahı*, sayı 59, 2009, s. 81-94.
- Goffman, Erving. *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, çev. Barış Cezar, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.
- Güngören, Ahmet. *Kimlik Bulmacası İçin Kılavuz*, Ayraç Yayınları, Ankara, 2008.
- Kearney, Richard. *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar-Ötekiliği Yorumlamak*, çev. Ba-

riş Özkul, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

- Kymlicka, Will. *Çokkültürlü Yurttaşlık-Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- MacCannel, Dean. *The Tourist-A New Theory of the Leisure Class*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Londra, 1999 .
- MacCannel, Dean. "Staged Authenticity: Arrangement of Social Space in Tourist Setting" *American Journal of Sociology*, vol. 79, no. 3, 1973, s. 589-603.
- Marcuse, Herbert. "Baskıcı Hoşgörü," *Saf Hoşgörünün Bir Eleştirisi*, çev. Soner Soysal, Heretik Yayınları, Ankara, 2015.
- Mills, Amy. *Hafızanın Sokakları-İstanbul'da Peyzaj Hoşgörü ve Ulusal Kimlik*, çev. Cem Soydemir, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Ning, Wang. "Rethinking Authenticity in Tourism Experience," *Annals of Tourism Research*, cilt 26, sayı 2, 1999, s. 349-370.
- Özözen Kahraman, Selver. "Gökçeada'da Nüfus Gelişimi ve Değişimi Üzerine Etkileri" *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt 3, sayı 2, 2005, s. 39-53;
- Parlak, İsmail. "Kimliğin İnşası, Ötekinin İcadı ve Şeytanlaştırma," *Öteki'nin Var Olma Sancısı-Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri*, İsmail Parlak (ed.), Dora Yayınevi, Bursa, 2015.
- Pekin, Faruk. *Çözüm: Kültür Turizmi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Saygı, Erol. *Gökçeada, İmbros, Ιμβρος*, Gülermat Matbaacılık, İzmir, 2010.
- Sylvain, Renée. "Disorderly Development: Globalization and the Idea of 'Culture' in Kalahari," *American Ethnologist*, cilt 32, sayı 3, 2005, s. 354-370.
- Tansuğ, Feryal (der). *İmroz Rumları-Gökçeada Üzerine*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2012.
- Urbain, Jean-Didier. "Yolcu ve İkizi ya da 'Sahte' Karmaşası," çev. Tacettin Ertuğrul, *Cogito-Turist: Modern Çağın Seyyahı*, sayı 59, 2009, s. 67-75.
- Urry, John. *Mekânları Tüketmek*, çev. Rahmi G. Öğdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Urry, John. *Turist Bakışı*, çev. Enis Tataroğlu ve İbrahim Yıldız, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2009.
- Walzer, Michael. *Hoşgörü Üzerine*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Yumul, Arus. "Başka Tanrı'nın Çocukları," *Öteki'nin Var Olma Sancısı-Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri* içinde, İsmet Parlak (ed.), Dora Yayınevi, Bursa, 2015.

Yunanca Kitap

- Tsimouris, Giorgos. *Ἰμβριοι: Φυγάδες Απ'τον Τόπο Μας Ὅμηροι Στην Πατρίδα* [Imrozlular: Toprağından Sürgün, Vatanında Tutsak], Ellinka Gramata, Atina, 2008.

İnternet Kaynakları

- <http://www.gokceadam.net/gokceada/gokceada-hakkinda> (Erişim tarihi 15.08.2015)
- http://www.gokceadarehberim.com/nm-Rum_K%C3%B6yleri-cp-109 (Erişim tarihi 15.08.2015)
- <https://www.youtube.com/watch?v=OtuKLVnpfpk> (Erişim tarihi 15.08.2015)

İSTANBUL'DAN ANKARA'YA: İSTANBUL ELEN EDEBİYAT CEMİYETİ (SYLLOGOS) KÜTÜPHANESİ'NİN İZİNDE¹

Elçin MACAR

1- Giriş

19. yüzyılda, Tanzimat sonrası dönemde, devletin modernleşmesiyle paralellik gösteren bir şekilde, eğitimde modernleşmeyi de gözlemlemek mümkündür. Bu modernleşmeyi zorunlu kılan ve/veya hızlandıran bazı faktörler vardır: Kapitalizmin gelişmesi ve dolayısıyla eğitilmiş ve nitelikli insana ihtiyacın artması; sadık tebaa veya sadık cemaat üyesi yetiştirmek için eğitimin işlevinin keşfedilmiş olması; ulusçu ideolojilerin aktarılabilmesi için de eğitimin vazgeçilmezliğinin farkına varılması.

Kendi eğitimleri ile misyoner okullarını karşılaştırmaya başlayan varlıklı Rum aileleri, giderek artan bir şekilde, misyoner okullarına daha fazla ilgi göstermeye başlamışlardı. Rum cemaatinin bu okulları tercih etmesinin arkasında çok iyi düzeyde dil eğitiminin olması ve

1- Bu makale, daha önce *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'nde yayınlanmıştır (yıl 12, sayı 23, Bahar 2013).

yüksek eğitim kalitesi gelmektedir. Bu nedenle, söz konusu yabancı okullarla rekabet edebilmek için yeni açılan Rum okullarında mutlaka bir Avrupa dili (ağırlıklı olarak Fransızca) müfredata girmiş ve eğitim kalitesini yükseltmek amacıyla yeni düzenlemelere gidilmiştir.

Amerikalı Protestan misyoner Goodell, 1832'de Büyükdere'de, Rumlar için ilk Lanchaster tipi okulu kurar (Kiskira, 1997:141). Anadolu'ya misyonerlerin getirdiği, daha iyi ve yaşça büyük öğrencilerin küçükleri eğitmeye yardımcı olduğu bu sistem, hem öğretmen yokluğundan hem de maliyeti düşürdüğü ve etkili olduğu için tercih edilir. Bir süre sonra cemaatler de kendi okullarında bu sistemi kullanacaklardır.

2- Syllogos'un Kuruluşu

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rum dünyasında, örneğin İstanbul'da, Selanik'te, Edessa'da, İzmir'de, Yanya'da, Tekirdağ'da vb kültürel cemiyetler ortaya çıkmaya başlar. 1870-1880 arası 250'yi bulan bu cemiyetlerin sayısı, ilerleyen yıllarda ikiye katlanacaktır (Anagnostopulu, 1999:21).

Albert Dumont'a göre, bu cemiyetlerin iki temel misyonu vardır: İlki Osmanlı Rumlarını örgütleyerek Elenizme hizmet etmek; ikincisi de, geçmişi inceleyerek bilimin genel ilerleyişine katkıda bulunmak (Dumont, 1874:578). Asıl işlevlerinin, 'Yunan' kimliğinin Rum cemaatine nüfuz etmesini sağlamak olduğu söylenebilir (Vassiadis, 2007: 236).

1861'de, Rumlar arasında eğitimi yaygınlaştırmak ve kimliklerini korumalarını sağlamak amacıyla Beyoğlu'nda kurulan, İstanbul Elen Edebiyat Cemiyeti (literatürde tanındığı şekliyle, bundan sonra Syllogos) bunların en ünlülerindendir. Mekteb-i Tıbbiye hocalarından Spiridon Mavroyeni Paşa'nın Büyükparmakkapı'daki evinde başlayan sanat ve kültür toplantılarının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Cemiyetlerin bir kısmı, örneğin Trakya ve Makedonya'ya öğretmen yetiştirmek gibi "gizli" amaçlara sahipken, önemli bağışçılarından Yeorgios Zarifis'in deyimiyle Syllogos "açık" çalışmaktaydı. Yunan dilinin okunup yazılmasının yaygınlaşmasına ve kavranmasına yönelik mücadeleye öncülük ediyordu. (Zarifis, 2005:71)

Cemiyetin hitap etmek istediği Rumların kültürel ve dilsel parçalanmışlığı, (Eksertzoglou, 2004:14) Makedonya ve Trakya'daki Bulgar milliyetçiliği, Anadolu'daki Katolik ve özellikle Protestan misyoner tehdidi ve Rumcanın tüm Ortodoksların ortak dili olmayışı, Rum okul ağının yaygınlaştırılmasını temel faaliyet alanlarından biri haline getirdi. Kültürel türdeşliği sağlamak ve milli bilinci geliştirmek isteyen Syllogos, konferanslar düzenliyor, kitaplar yayımlıyor, fakir okullara yardım ediyordu. Ulusal sürekliliğin "kanıtlanacağı" bir alan olarak arkeoloji de cemiyetin ilgi alanlarından birini oluşturuyordu. Rumlar arasında bir orta sınıfın yükselişiyle ortaya çıkan bu süreçte, Protestan misyoner Henry Dwight, Syllogos'un orijinal tarihsel araştırma yapmak ve şehrin orta sınıf Rum aileleri arasında bilginin yaygınlaştırılmasını sağlamak konusunda hayran olunacak bir iş yaptığını vurgular (Dwight, 1901:149-150).

Cemiyet Başkanı Vasiadis, Avrupa'da eğitim görmüş ve laik eğitim metotlarını bilen ve kullanan biri olduğundan, kaçınılmaz olarak Rum Patrikhanesi'yle çatışacaktır. Artık eğitimin, klasik millet sistemindeki gibi ruhani alanın yetkisindeki bir mesele mi yoksa dünyevi bir mesele mi olması gerektiği tartışılmaktadır. Yükselmekte olan orta sınıf, gerek cemaatin yönetiminde söz sahibi olmak gerekse eğitimin içeriğinin belirlenmesinde daha aktif rol üstlenmek amacındadır. Cemiyet, Rumların eğitiminde "Yunan eğitiminin taşıyıcısı" rolünü üstlenir (Eksertzoglou, 2004:14).

Diğer Ortodoks grupların Patrikhane'den ayrılışı, gerek II. Abdülhamit ve gerekse İttihatçılar dönemindeki imtiyazları kaldırma çabaları, Patrikhane ile Syllogos'u yakınlaştıracaktır. 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başına gelindiğinde artık bu uzlaşma neredeyse sağlanmıştı (Vassiadis, 2007:215).

3- Kütüphanenin Oluşturulması ve Geliştirilmesi

Syllogos'un 1861'de kaleme alınan ilk tüzüğünde, bir kütüphane fikri yer almıyordu. 1864'te bu yönde bir değişikliğe gidildi. (Morau, 1964:V) Artık tüzüğün 62. ve 63. maddeleri kütüphaneyle ilgiliydi;

üyelerin ve kamunun yararlanması amacıyla bir kütüphane ve okuma salonu oluşturulacaktı (Anonim, 1871:14).

Kütüphanenin oluşumu, üyelerden Theodoros Zografos'un altı ciltlik bağışı ve Yeorgios Zarifis'in kitap alımı amacıyla bağışladığı 2000 frankla başlar. Okuma salonu açılıp, kitap sayısı 1900'u bulmuştur ki, 1870'te neredeyse tüm Beyoğlu'nu yok eden yangında hepsi kül olacaktır (Giannakopoulos, 1986-1987:289-290).

Kısa zamanda bağışlarla yeniden dirilecek olan Sylogos, 1871'deki tüzük değişikliğiyle eğitim alanında daha fazla inisiyatif almaya yönelir. Odisseas İalemos, Sylogos'un bu tarihten sonraki rolü için "Türkiye'deki Rumların ve Helenleşenlerin bir nevi eğitim bakanlığı" ifadesini kullanacaktır (Eksertzoglou, 2004:14). Bu ifadeyi Rumlar arasında faaliyet gösteren Katolik misyoner Louis Petit de kullanır (PLPAA, [Petit], 1896:458).

1871-1875 arası önemli bağışlarla, kütüphane yeniden oluşturulmaya başlanır. 1873'te, Fransa ve Almanya'dan satın alınanlarla beraber kitap sayısı 2000'i bulur (Giannakopoulos, 1986-1987:292). 1876'da 4 bin cilt kitap ve henüz tasnif edilmemiş 45 elyazması kayda geçmiştir (Morau, 1964:VII). Dergi ve gazeteler de mevcuttur (Chassiotis, 1881: 462).

Yeorgios Hasiotis'in kitaplığın başına getirilmesi ise kütüphanenin işleyişi, ihtiyaçlarına yönelik olarak getirdiği öneriler ve yeni bakış açısıyla bir dönüm noktası teşkil eder. Kitaplığın okuma salonunun ilk tüzüğünü hazırlar (Giannakopoulos, 1986-1987:292-293). Kendisinin belirttiğine göre 1878'de kütüphane artık 2874 makale, 5982 kitap, 563 broşür, 20 elyazması (bu rakam yukarıda Morau'dan aktarılan rakamla çelişmektedir) ve 50 İstanbul fotoğrafına sahiptir (Chassiotis, 1881:461).

Hasiotis'i, Themistoklis Saltelis'in 1876-1882 yılları arasındaki sorumluluk dönemi izler. Bu dönemde, özellikle Batı ülkelerindeki diplomatların (hem Yunan hem de Rum) bağışlarıyla kütüphane hızlı bir gelişme gösterir. Yunanistan'daki ya da Anadolu'daki okul ve derneklerin bir kısmı, ellerinde çift olan kitaplardan birer adedini Sylogos'a gönderirler. Cemiyetin aynı zamanda az sayıdaki

Amerikalı üyelerinden biri olan Edwin Grosvenor, 1895'te basılmış çalışmasında, cemiyetin arkeoloji ağırlıklı olmak üzere 16.000 kitabı olduğunu yazar (Grosvenor, 1895:117). Ancak 1895'ten itibaren cemiyet, ekonomik sorunlar yaşamaya başlayacak, bir süre kitap kaynağı sadece bağışlarla sınırlı olacaktır.

20. yüzyılın başında gerçekleşen üç özel bağış, kütüphaneyi oldukça zenginleştirir: Osmanlı'nın Berlin Büyükelçisi Aristarhis, Yunan edip Balettas ve Mavroyeni Paşa'nın kitapları. Bunları, 1908-1910 döneminde dört büyük bağış daha izler: İngiltere Büyükelçiliği mütercimi Stavridis, Anthopoulos Paşa, Doktor Stekoulis ve Fotiadis'in kitapları. Bunun ardından, 1916'da Manuil Gedeon'dan 16 elyazmasının satın alınması (Giannakopoulos, 1986-1987:304-307), Aleksandros Mavroyeni'nin 1917'de binaya yeni bir kat çıkılmasının masraflarını karşılayarak yer sıkıntısını çözmesi gelecektir. Bunu Koseoglou ve Zaharof'un para bağışları izler.

Ancak kütüphane herkese açık değildir. 1908'e kadar cemiyet üyesi olmayanlar kitaplığa serbestçe giremezler, bu da bir bağış karşılığı gerçekleşebilmektedir. Bu durum muhtemelen sınıfsal bir kaygıdan kaynaklanmakta, milliyetçiliğin henüz elitlere ait bir alan olarak görüldüğünü yansıtmaktadır. Son yıllar hariç, büyük bir okuyucu ilgisi-nin olduğundan da pek söz edilemez (Giannakopoulos, 1986-1987:312).

Syllogos kendisini "siyasi bir kuruluş" olarak takdim etmese de, siyasi düzene bir muhalefette bulunmasa da, faaliyetlerinin siyasi bir tınısı hep mevcuttur ve rakip milliyetçiliklerin mücadelesinde bir yere sahiptir (Eksertzoglou, 2004:52). Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkması, İstanbul ve İzmir'deki birçok örgüt gibi Syllogos'u da daha açık bir siyasi çizgi izlemeye sürükleyecektir. Bunun doğrudan bir sonucu olarak, 1918'de Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos'u "ebedi başkan" seçer (Mamoni, 1983:291) ve bundan sonra *Megali İdea* doğrultusunda politikleşmesi aşikâr bir hal alır.¹

1- Atina'daki Gennadlos Kütüphanesi'nde EQ 2144 numaralı dosyada yer alan bir kartvizit iyi bir örnektir: "Sop-hocle Abr. Hudaverdoglu, Délégué du Syllogue Littéraire Grec de Constantinople et des Grecs irrédimes de l'Anatolie, Hotel Beaulieu Rue de Balzac 8 Paris."

İzmir'in Mayıs 1919'da Yunan ordusunca işgali, Syllogos için yeni bir dönüm noktası olur. Gerek bağışlarda, gerekse ilgide büyük bir artış yaşanır. 1922'de Aleksandros Zoiros'un kütüphanesinden 5000 kitap kütüphaneye eklenir. Artık bu tarihte, yaklaşık 28 bin kitap ve 183 elyazması olduğu tahmin edilmektedir, ancak tam bir kataloğu da mevcut değildir (Giannakopoulos, 1986-1987:311).

4- Syllogos'un Kapatılması

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ertesinde, 6 Ekim 1923'te İtilaf Devletleri'nin İstanbul'dan ayrılıp, yönetimin Ankara hükümetine geçtiği ortam, siyasi açıdan hem bir Ankara-İstanbul hem de müslim-gayrimüslim karşıtlığıyla iç içe geçecektir. Bu karşıtlık, geçmişin siyasi intikamının alınması uygulamalarını da beraberinde getirir. Bunlardan biri de, Syllogos'un binasına ve mal varlığına el konulmasıdır.

Binası önce Cumhuriyet Halk Fırkası merkezi, sonra Kızılay'ın çocuk bölümü ve ardından adliye yapılır (Beyoğlu Sulh Mahkemesi). Said N. Duhanî ise adliyeden sonra mülkiyetinin Kamburoğlu ailesine geçtiğini yazmaktadır. Terk edilen bina, yıkılmaya başlamışken, 1941'de Nikolaos Çituris binayı Emlak Bankası'ndan açık artırma ile satın alır. Ancak bu satış milliyetçi kamuoyunda tepkiyle karşılanır ve ertesi yıl bina devletçe geri satın alınır. Üstüne üstlük 6-7 Eylül 1955'te saldırıya uğrar ve zarar görür (Alexandris, 1992:132; Duhanî, 1982:76, Stavrou, 1967:309).

Tatiana Stavrou, 1967'de basılmış kitabında, binanın iskelet halinde olduğunu söylerken; Dimitri Raycanovski 1974'te hazırladığı bitirme tezinde, binanın yerinde otopark bulunduğunu yazıyor (Stavrou, 1967:309; Raycanovski, 1974:[giriş-III]). Bu yazılanlardan, binanın bu iki tarih arasında yıkıldığı anlaşılıyor, nedeni bilinmiyor.

5- Kütüphane'nin Ankara'daki Serüveni

Binayla birlikte, Syllogos'un içerdeki varlığına da el konulmuştu. Bunlar arşiv ve kütüphane şeklinde ikiye ayrılıyor. Hemen

tüm kaynaklarda Syllogos arşivinin İstanbul'daki Süleymaniye Kütüphanesi'ne gönderildiği belirtiliyor (Morau, 1964: VII). Söz konusu kütüphaneye giden bu satırların yazarı, yaptığı araştırmada bununla ilgili hiçbir şeye rastlayamadı. Aynı şey 1950'li yıllarda konuyla ilgilenen Berlin Hür Üniversitesi'nden Paul Morau'ya da söylenmişti (Morau, 1964: XIX).

Syllogos kütüphanesinin ise Ankara'ya gönderildiği biliniyor. Ankara serüveni, hem Stavrou'nun artık klasikleşmiş kitabında hem de söz konusu kütüphane üzerine yazılmış olan Giannakopoulos'un makalesinde hep aynı şekilde Morau'ya atıfla yer almaktadır. Kitapların Ankara'ya gönderilme tarihi kaynaklarda 1923 olarak belirtilir. Ancak kaynaklarda bu konuda bir belge de bulunmamaktadır.

Oysa bugün, Ankara'daki Cumhuriyet Arşivi'ne dayanarak biliyoruz ki, kitapların taşınmasıyla ilgili bakanlar kurulu kararı 3 Haziran 1925 tarihli (BCA-030 18 01 014 35 2). Maarif Vekaleti'nin Başvekalet'e yazdığı yazıda, Cumhuriyet Halk Fırkası'na merkez olarak kabul edilmiş Syllogos binasındaki kitapların, Ankara Şehir Kütüphanesi'ne konulmak üzere Maarif Vekaleti'ne tahsisi teklif olunmakta ve bu, bakanlar kurulunca kabul edilmektedir.

Andreas Andreadis'in, "bu zengin kütüphane Yunanca okuyabilen on kişinin bile olmadığı Ankara'ya taşındı" (Andreades, 1927:38) şeklinde eleştirdiği bu taşınma kararı sonrasında, kitapların 1933 yılına kadar ne olduğu da bilinmiyordu. Bu dönemde nerede olduklarını, şimdi ikinci bir bakanlar kurulu kararından öğreniyoruz. 27 Eylül 1925 tarihli bu kararda ise, Maarif Vekaleti'nin Ağustos ayında yaptığı teklifi ve Diyanet İşleri Reisliği'nin oluru üzerine, bakanlar kurulu kitapların Ankara Kalesi yakınlarındaki Kurşunlu Cami'nin ve Hacıbayram Camii'nin avlusundaki kütüphaneye konulmasını onaylıyor (BCA-030 18 01 015 63 9).

1933'e gelindiğinde, kitaplar, çeşitli kurumlar arasında dağıtılıyor. Tarih ve arkeoloji ağırlıklı olanlar ile elyazmaları Maarif Vekaleti tarafından Türk Tarih Kurumu'na (TTK) veriliyor. Morau bu durumdan, 1956'da geldiği Ankara'da şans eseri haberdar oluyor.

O tarihten itibaren bunları incelemeye başlıyor. Önce TTK'da üç gün geçirip –kendisi için– bir küçük envanter çıkarıyor (MorauX, 1954:608). Elyazmaları katalogunu ise 1963-1964'te hazırlıyor. Kendisinden önce Gustav Adolf Deissmann'ın bu işi yapmak istediğini ancak bunun gerçekleşmediğini öğreniyoruz (MorauX, 1964:XIX). MorauX, aralarında padişah fermanları da bulunan 183 elyazmasının künyelerini ve çeşitli bilgilerini yayımlıyor; kendisinden önce yayımlanmış iki katalog olan Papadopoulos-Keramevs ve Sarros'un listelerinden kontrol ederek 11 elyazmasının eksik olduğunu tespit ediyor (MorauX, 1964:XX). Aynı şekilde, TTK kütüphanesine teslim edilen cilt sayısını da 5348 olarak belirliyor (MorauX, 1964:XIX). TTK'nın uzun bir dönem genel sekreterliğini yapmış olan Uluğ İğdemir, tarih ve arkeolojiye ait bu kitap sayısını "10 bin cilde yakın" olarak belirtiyordu (İğdemir, 1976:206). TTK'ya giden bu satırların yazarına, kitapların kuruma ulaşmasıyla ilgili herhangi bir belgenin mevcut olmadığı söylendi.

MorauX 1976'da Türk Tarih Kongresi için Ankara'ya yeniden gittiğinde Milli Kütüphane'de 1972 girişli bir cilt buldu (MorauX, 1977:401). Üzerinde Syllogos'un kandil resmi olan mührü vardı. Bu 1905-1916 arası üye kayıt defteriydi ve 250'yi aşkın üye ismini içeriyordu. Önemi ise şuydu, Syllogos'un üye kayıtları cemiyetin dergisinden izlenebiliyordu, ancak dergi 1913'e kadar yayımlanmıştı. Daha sonraki üyeler, dergi yayımlanmadığı için bilinmiyordu. Böylece 1916'ya kadar olan üyeler bu cilt sayesinde belirlenebildi (MorauX, 1977:402-403).

MorauX, Ankara Arkeoloji Müzesi'nde, özellikle Trabzon yöresinden gelen elyazmalarından da söz etmektedir ki, bunların Sümela Manastırı'nın el konulan kütüphanesinden olma ihtimalleri yüksektir (MorauX, 1954:609). Bunların üzerinde "1973 Arkeoloji Müzesi" şeklinde bir yazı mevcuttu.

TTK dışında, bir kısım kitap da, 1932'de açılmış olan Halkevleri'nin merkezine gönderilir. Niyazi Berkes anılarında, Halkevi'ndeki bu kitapları nasıl tasnif ettiğini, tasnifin Cumhuriyetin 10. yılına yetiştiril-

mesinin amaçlandığını, kitapların Yunanca, Latince, Arapça gibi pek çok dilde ve yüksek düzeyde bilim, sanat, felsefe yapıtları olduğunu, kendisinin bir katalog hazırladığını anlatır (Berkes, 1997:75-76). Geri kalanlar ise zaman içerisinde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dil Kurumu, Umumi Kütüphane (bugün Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi), Cebeci Kütüphanesi ve Milli Kütüphane'ye dağıtılır (*Milliyet*, 3 Ocak 1993).

Halkevleri 1951 yılında kapatılınca aynı bina akşam sanat okuluna dönüşür ve kütüphane, okul kütüphanesi olarak kullanılmaya başlanır. Daha sonra bu kitaplar Kültür Bakanlığı'na devrolur; Atatürk Lisesi'nin altındaki Kültür Bakanlığı deposuna konulur. Bir kısmı ise Cebeci'deki AÜ Tıp Tarihi Enstitüsü'ne verilir.

Daha önce kendisine verilen kitapları Milli Kütüphane, 1956'da Umumi Kütüphane'ye bırakır (Morau,1964:XIX). Kitaplar bir apartmanın bodrum katındaki depoda sular altında kalır. Kurtarılabiller Milli Kütüphane'ye geri getirilir. Eski müdirelerden Müjgan Cunbur, bu ıslanmış kitapların ütüyle kurutulduğunu hatırlıyor. Cunbur, Syllogos baskısı olup, aynı kitaplardan da çok sayıda geldiğini belirtiyor. Bunlar genellikle eski Yunan klasikleridir. Büyük kısmı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin filoloji bölümlerine gönderilir (Cunbur, 1995).

Milli Kütüphane'ye gelen kitaplar ayrı bir koleksiyon olarak saklanmaz, genel kataloğa girer. Bu satırların yazarı, gelenlerin hemen kataloğa girilmediği, belli bir dönemde topluca girildiği izlenimi edindi. Milli Kütüphane kataloğu tarandığında, Yunanca kitap kayıtlarının ağırlıklı olarak 1970'li yılların ilk yarısına ait olduğu görülüyor. Bunların ortak özelliği, yine ağırlıklı olarak Syllogos'un kapatıldığı 1923 yılından önce basılmış olmaları. Bu durum kitapların büyük ihtimalle Syllogos'tan geldiğini düşündürüyor. Milli Kütüphane'de bu kitapların bir listesi mevcut değil. Dolayısıyla bir anahtar sözcük gerek, çıkan kitabı inceleyerek bir sonuca varmaya çalışmak gerekiyor.

Bu satırların yazarı, rastgele Yunanca bir kelime seçerek (kanonismos-tüzük) on adet kitap künyesi buldu. Hepsi 1923'ten önce

basılmış kitaplardı ve Milli Kütüphane'ye girişleri 1971-1974 yılları arasındaydı. Bu ipuçları bunların Sylogos kütüphanesinden olma ihtimallerini artırıyor. Bu satırların yazarı, on kitaptan rastgele birini talep ettiğinde, gelen kitapta Sylogos'un kandil resmi olan mühürünü gördü. Ayrıca Sylogos'un dergisinin bir takımı da Milli Kütüphane'de mevcut bulunuyor.

6- Sonuç

Aslında Sylogos gibi aynı dönemde ortaya çıkan kültür cemiyetlerinin başlıca işlevi, Batı'dan Yunan devrimi aracılığıyla Yunanistan'a aktarılan Aydınlanma'nın ve Elenizmin Yunanistan'a göre Kuzey'e (Trakya ve Makedonya) ve Doğu'ya (Anadolu'ya) ihracına aracılık etmeleriydi. Sylogos da, Rumların eğitime katkısı, konferans ve bilimsel toplantıları, arkeoloji araştırmaları ve yayınlarıyla bu politikanın üretken bir unsuru oldu.

Sylogos, 1918-1922 döneminde milliyetçi bir çizgi izlemiş, bu da Ankara Hükümeti'nin dikkatini çekmiştir. İtilaf Devletleri İstanbul'dan ayrılırken, kütüphanesini Yunanistan'a taşımak gibi bir fikir ortaya çıkmışsa da, o kargaşa ortamında, ne Sylogos'a ne de kütüphanesine sahip çıkacak kimse kalmıştı.

Kütüphane'nin Ankara'ya taşınma kararının arkasında, hem Rumlar tarafından Yunanistan'a taşınma girişimlerinin önünü almak; hem de "fazla Elenize" bu cemiyeti ortadan kaldırmak ve kozmopolit İstanbul'a karşı ulusal kimliği baskın Ankara'yı öne çıkarmak amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- BCA-030 18 01 014 35 2
- BCA-030 18 01 015 63 9

Kitap, Makale, Gazete ve Görüşmeler

- Alexandris, A. *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Centre for Asia Minor Studies, Atina, 1992.
- Anagnostopulu, A. "Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi-Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim," P. Stathis (ed.), *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 1-35.
- Andreades, A. "The Greek Minority in Constantinople," *Contemporary Review*, sayı 131 (Haziran/Temmuz), 1927, s. 34-40.
- Anonim. *Kanonismos tou en Konstantinoupolei Ellinikou Filologikou Syllogou*, Typo-is I. A. Bretou, İstanbul, 1871.
- Berkes, N. *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1997.
- Chassiotis, G. *L'Instruction Publique chez les Grecs*, Ernest Leroux, Paris, 1881.
- Cunbur, M. Milli Kütüphane'nin Eski Müdiresi Müjgan Cunbur'la Görüşme, 4 Ekim 1995.
- Duhanî, S. *Eski İnsanlar Eski Evler-XIX. Yüzyılda Beyoğlu'nun Sosyal Topografisi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1982.
- Dumont, A. "Les Syllogues en Turquie," *Annuaire de l'association pour l'encouragement des études Grecques*, 8e année, 1874, s. 527-538.
- Dwight, H., *Constantinople and Its Problems-Its Peoples, Customs, Religions and Progress*, Fleming H. Revell Company, New York, 1901.
- Eksertzoğlu, H. *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati-Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi 1861-1912*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.
- Giannakopoulos, G. "I Bibliothiki tou Ellinikou Filologikou Syllogou Konstantinou-poleos 1863-1922," *Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon*, cilt 6, 1986-1987, s. 287-322
- Grosvenor, E. *Constantinople*, Sampson Low, Marston and Company, Londra, 1895.
- İğdemir, U. *Yılların İçinden-Makaleler, Anılar, İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1976.
- Kiskira, K. *Amerikanoi Ierapostoloi stin Konstantinoupoli you 19ou Aiona*, Stathi, P., (ed.) *H Parousia ton Ethnikon Meionotiton stin Konstantinoupoli ton 19o Aiona*, Syndesmos ton en Athinais Megalosxoliton, Atina, 1997, s. 127-154,
- Mamoni, K. "O Ellinikos Filologikos Syllogos Konstantinoupoleos O Venizelos kai I

Mikrasiatikiki Ekstrateia (Apo to arxeio K. Misailidi),” *Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon*, 4, 1983, s. 277-297

- *Milliyet*, 3 Ocak 1993.
- Moraux, P. “Les Manuscrits Grecs du Syllogos de Constantinople,” *Byzantion*, XXIV, sayı 2, 1954, s. 607-609
- Moraux, P. *Bibliothèque de la Société Turque D’Histoire Catalogue des Manuscrits Grecs-Fonds du Syllogos*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1964.
- Moraux, P. “Un Document Nouveau sur le Syllogos,” *Belleten*, XLI, sayı 162 (Nisan), 1977, s. 401-404.
- PLPAA, [Petit, L.], “Le Sylloge Littéraire Grec de Constantinople,” *Revue de L’Orient Chrétien*, I, 1896, s. 454-460.
- Raycanovski, D. *Bizans Arkeolojisi Çalışmaları Bakımından “Hellenikos Philologikos Syllogos”-İstanbul’da Rum Edebiyat Kurumu ve Bunun Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Mezuniyet Tezi, 1974.
- Stavrou, T. *O En Konstantinoupolei-Ellinikos Filologikos Syllogos*, A. Filopoulou Atina, 1967.
- Vassiadis, G. *The Syllogos Movement of Constantinople and Ottoman Greek Education 1861-1923*, Centre for Asia Minor Studies, Atina, 2007.
- Zarifi, Y. *Hatıralarım-Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920*, Literatür, İstanbul, 2005.

AZINLIK GAZETELERİ NASIL KURTULUR? APOYEVMATİNİ ÖRNEĞİ

Umur YEDİKARDEŞ

Giriş¹

Türkiye’de yaşayan azınlıkların nüfusunun zamanla azalmasıyla birlikte, azınlık gazetelerinin çoğu kapanmıştır. Günümüzde var olan azınlık gazeteleri ise tiraj problemi yaşamaktadır. Azınlık gazeteleri, demokrasinin temel taşı olan çok sesliliğin bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Azınlık basınlarının, gerek bağlı bulunduğu cemaatin haklarını savunmak, gerekse kendilerini ifade edip varlıklarını devam ettirebilmek bakımından özgür olmaları çok önemlidir.

Azınlık gazetelerinin ömrü, bağlı bulunduğu cemaatin nüfusuyla doğru orantılıdır. Bu nedenle çalışmanın ilk bölümünde Osmanlı’da ve Türkiye’de Rum nüfusunun neden ve hangi dönemlerde azaldığı, dönemin koşulları tarihsel bir perspektifle incelenmiştir.

1925 yılında Suriye Pasajı’nda kurulan ve Rumca yayın yapan

1- Bu çalışmayı yapmam için beni cesaretlendiren ve yol gösteren sevgili hocam Doç. Dr. Ceren Sözeri’ye, beni evinde ağırlayarak, *Apoyevmatini* hakkında her türlü bilgilı veren Mihail Vasiliadis, eşi Kula Vasiliadis ve oğlu Minas Vasiliadis’e teşekkürü bir borç bilirim.

Apoyevmatini'nin kurulduğu yıllardaki tirajı 30.000'leri aşarken, bugün ise 600'dür. Bir dönem 35 kişilik yazı işleri kadrosuyla çıkan gazete, şimdilerde gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü Mihail Vasiliadis ve yazı işleri müdürü olan oğlu Minas Vasiliadis tarafından kendi evlerinde çıkarılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde de gazetenin geçmişi incelenmiştir.

Maddi problemler yaşayan gazete, 2011 yılında kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Sosyal medya üzerinden yapılan abonelik kampanyasıyla Rumca bilmemelerine rağmen, gazeteye abone olarak destek verenler sayesinde kapanmaktan kurtulmuştur. Basın İlan Kurumu'ndan yeterli şartları taşımadığı gerekçesiyle resmi ilan alamayan *Apoyevmatini*, Basın İlan Kurumu'nun tüzüğünde yapılan değişikliğin ardından resmi ilan almasının önündeki engellerin kalkmasına rağmen şu ana dek ilan alamamıştır. Bundan dolayı da çalışmanın üçüncü bölümünde ise *Apoyevmatini* özelinde azınlık gazetelerinin geleceği tartışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Rumlar, Rum Nüfusu ve Rum Basını

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan milletlerden biri de Rumlardır. Melih Cevdet Anday Rum sözcüğünün Roma'nın bozulmuş biçimi olduğunu ve Romalılardan geldiğini söylerken,² Mithat Sertoğlu ise, Romalı kelimesinin Arapçaya Rumi olarak geçtiğini ve günümüzde Elen ırkından olanlara Rum denildiğinden bahsetmektedir.³

Osmanlı Devleti'ndeki Rum nüfusu ilk kez 1881/28-1893 sayımında belirlenmiştir. Sayıma göre, imparatorlukta toplam Rum nüfusu 2.332.191'dir. 1914 sayımına göre ise Rum nüfusu 1.729.657'ye düşmüştür. Bu rakam toplam nüfusun % 9'una tekabül etmektedir.⁴ 1897 yılında İstanbul'da yapılan sayıma göre, 1.000.000 nüfuslu İstan-

2- Melih Cevdet Anday, Köşe Yazısı, *Cumhuriyet*, İstanbul, 13.03.1981.

3- Mithat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1958, s. 269-270.

4- Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 131.

bul'da 236.000 Rum yaşamaktadır.⁵

Osmanlı'nın ilk resmi matbaasından önce Yahudiler 1493'te İstanbul'da ilk matbaayı açmış, arkasından da Ermeniler, ondan sonra da Rumların ilk matbaası 1627'de İstanbul'da Nicodimus Metexas adında bir papaz tarafından kurulmuştur.⁶

İzmir'de 1831'de yayımlanan ve 3 ay devam eden *Filos Ton Neon* gazetesiyle sürekli yayınlara başlayan Rumların en uzun soluklu gazetesi *Amalthia*'dır (1838-1922). *Othomanikos Minitör* (1832-1850) ise İstanbul'daki ilk Rumca gazetedir ve *Takvim-i Vekayi*'nin Rumcasıdır.⁷ Osmanlı Devleti'nde tarih boyunca, salnâmelere göre toplam 248 Rumca gazete ve dergi yayımlanmıştır. Ekonomi, siyaset, din, kadın ve mizah gibi çeşitli alanlardaki yayınların 186 tanesi İstanbul'da, 39'u İzmir'de yayınlanmıştır.⁸ Öte yandan salnâmelerde olmayan birçok Rum gazetesi vardır.⁹ Cumhuriyet döneminde ise çıkan 52 Rum gazetesi ve derginin 20 tanesi 1940 öncesinde, 30 tanesi ise 1980 öncesinde, siyasi ve ekonomik sebepler nedeniyle yayın hayatlarına son vermiş ya da vermek zorunda kalmışlardır.¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti ve Rumlar

Kendi dillerinde yayın yapan azınlık gazetelerinin ömrü, yaşadıkları coğrafyadaki nüfuslarıyla doğru orantılıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısından, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet yapısına geçişinde sancılar yaşanırken, azınlıkları hedef alan pek çok politikanın acı sonuçları olmuştur.

Türkiye'deki Rum nüfusunun toplu olarak ilk büyük göçü, mü-

5- Kemal Karpat, *age*, s. 219.

6- Ali Arslan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s. 28.

7- Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 28

8- Ali Arslan, *age*, s. 77-143.

9- Stratis Tarinas, *Ο Ελληνικός Τύπος Της Πόλης* [O Ellinikos Tipos tis Pollis/İstanbul'un Rum Basını], İHO Yayınları, İstanbul, 2007.

10- Ali Arslan, *age*, s. 163-179.

badeleyle gerçekleşmiştir. Batı Trakya ve İstanbul mübadele dışında bırakılarak 1922-1924 yılları arasında Anadolu'da yaşayan yaklaşık 1.200.000 Rum ile Rumeli'de yaşayan 400.000 Müslüman yerlerinden edilmiştir. Bu konuda Çağlar Keyder'in ifadesi önemlidir.

“Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Türkiye'nin bugünkü sınırları içerisinde yaşayan her beş kişiden biri gayrimüslimdi; savaştan sonra ise bu oran kırkta-bire düştü.”¹¹

Ulus-devlet yaratma sürecinde atılan ilk adım olan mübadeleyi, milli ekonomi ve burjuvazi yaratmak için uygulanan politikalar izlemiştir. 1923'te içerisinde milletvekillerinin de olduğu Milli Türk Ticaret Birliği kurulmuştur, birlik özellikle gayrimüslimlerin işyerlerini satın almakla görevlendirilmiştir. 1922-1923 arasında 110 Rum ve 21 Ermeni firması kapanmış ve 188.681 Rum İstanbul'u terk etmiştir.¹²

İstanbul'daki yabancı firmalarda çalışan gayrimüslimlerin işten çıkartılması, yabancı şoförlerin ehliyetlerinin sürelerinin uzatılmaması ilk azınlık karşıtı uygulamalardır. 1932'de kabul edilen 2007 sayılı “Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun”la yabancıların bazı meslekleri icra etmesi yasaklanmasının ardından 9000 Rum İstanbul'u terk etmek zorunda kalmıştır.¹³

Diğer büyük göç dalgası ise, Varlık Vergisi uygulamasıyla olmuştur. Başbakan Saraçoğlu'nun 5 Ağustos 1942 günü TBMM'deki konuşması uygulamanın gerekçesini gayet net şekilde ortaya koymuştur. Saraçoğlu Türkçülüğe vurgu yaparak, iktisadi ve siyasi alanda isteklerinin sadece Türk milletinin hâkimiyeti olduğunu vurgulamıştır. Vergi'nin yürürlüğe konmasının ardından 100 büyük şirket analiz edilmiş ve Ermeni firmaların sermayesinin yüzde 232'sinin,

11- Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 24.

12- Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 109.

13- Ayhan Aktar, *age*, s. 126.

Yahudilerin 184'ünü, Rumların yüzde 159'unu, Müslüman Türklerin ise yüzde 4,9'unu vergi olarak ödemesi gerektiği belirlenmiştir. Vergilerini ödeyemeyen toplam 1869 kişi çalışma kamplarına yollanmış, 21 kişi de bu kamplardaki koşullar nedeniyle hayatını kaybetmiştir.¹⁴ Varlık Vergisi, Türkiye'de yaşayan gayrimüslimler için dönüm noktasıdır. Azınlıkların güveni büyük oranda sarsılmış ve Cumhuriyetle birlikte eşit vatandaşlık ümitleri neredeyse yok olmuştur.

CHP'nin 1946'daki Azınlık Raporundaki şu cümleler dikkat çekicidir:

“İstanbul'un fethinin 500. yıldönümüne kadar bu şehirde bir tek Rum bile kalmamalıdır.”¹⁵

1950'lerin başında Kıbrıs olaylarının alevlenmesiyle birlikte hedef yine İstanbul'daki Rumlardır. 6 Eylül 1955 günü saat 13:00'te, devlet radyosu, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve yapılan bombalı bir saldırı haberini duyurduktan sonra, Taksim Meydanı'nda düzenlenen mitingin ardından yüzlerce protestocu gayrimüslimlere ait işyerlerine, evlere, okullara ve mezarlıklara saldırmaya başlamıştır. Olayların ardından yapılan hasar tespitine göre 5317 tesis saldırıya uğramıştır. Tahrip edilen iş yerlerinin yüzde 59'u, evlerin ise yüzde 80'i Rumlara aittir ve 150 milyon TL hasar tespit edilmiş, bunun yüzde 85'inin Rumlara ait mal ve mülklere yapılan saldırı sonucu olduğu belirlenmiştir.¹⁶

1955 nüfus sayımına göre Türkiye'de 79.691 Rumca konuşan kişi yaşarken; bu rakam 1960'ta 65.139'a, 1965'te ise 48.096'ya düşmüştür.¹⁷

16 Mart günü 1964 günü, Atatürk ile Venizelos arasında 1930 yılında imzalanan Ticaret İkamet ve Seyrisefain Antlaşması'nın Kıbrıs olayları nedeniyle Türkiye tarafından tek taraflı feshiyle birlik-

14- Dilek Güven, *age*, s. 144.

15- Dilek Güven, *age*, s. 151.

16- Dilek Güven, *age*, s. 48-52.

17- Fuat Dündar, *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, Doz Yayınları, İstanbul, 1999, s. 124-129.

te, CHP'nin 1946'daki Azınlık Raporu'nun son aşması da yürürlüğe konmuş sayılabilir. Kıbrıs olayları nedeniyle İstanbul'daki Rumlar, Yunanistan'a karşı bir koz olarak kullanılmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında yaşanan en büyük etnik göç dalgası sayılabilecek bu süreçte, resmi olarak 12.592 kişi sınır dışı edilmesine rağmen, gerek ailevi gerekse Türkiye'de Rum olmanın güçlükleri nedeniyle ülkeyi terk eden Rumların sayılarının yaklaşık 40.000 üzerindedir.¹⁸

1995 Patrikhane verilerine göre Türkiye'de 3000 Rum yaşamaktadır.¹⁹ Bugün ise 600 Rum ailesi hayatlarını Türkiye'de devam ettirmektedirler.²⁰

Apoyevmatini

Osmanlı İmparatorluğu döneminde basın alanında en faal millet olan Rumlar, 1923'ten sonra açılan *Fos*, *İmerisia*, *Politia*, *Proodos* gazetelerinin de İstiklal Mahkemesi ve Bakanlar Kurulu kararlarıyla kapatılmasının ardından 1924 yılında gazetesiz kalmışlardır.²¹

Çalışmaya konu olan *Apoyevmatini* gazetesinin sahipleri Vasiliadis kardeşlerdir. 20. yüzyılın başında İstanbul'daki eczanelerin büyük bir kısmı gayrimüslimlere aittir ve gazeteyi kurmadan önce Vasiliadis kardeşlerden Andonis ve Konstandinos eczacıydı.

Mihail Vasiliadis'in anlatımına göre:

“Beyoğlu'ndaki en güzel eczanelerden biri Vasiliadis kardeşlerindi. İstanbul'daki gayrimüslimlerin ellerinde önemli bir ekonomik güç var. Müslüman azınlıkları birleştirmek ve ulus haline getirmek için asimilasyon politikası uygulanırken, din farkı olduğundan gayrimüslim azınlıklar için

18- Rıdvan Akar ve Hülya Demir, *İstanbul'un Son Sürgünleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s. 155.

19- Fuat Dündar, *age*, s. 128.

20- Mihail Vasiliadis ile mülakat, 04.05.2015.

21- Ali Arslan, *age*, 165.

de eritme ve ekonomik lansman politikası uygulandı. Bu çerçevede çıkan bir kararnameyle her semtte tek bir eczane kalmasına karar veriliyor. Bunun için kura çekiliyor, ne hikmetse sahibi Türk olan eczaneler kurayı kazanıyorlar.”²²

Mihail Vasiliadis'e göre; Cumhuriyet'in ilanından sonra Rumca gazete kalmadığı için, Ankara hükümetinden Rumca gazete çıkması için izin istenmesi kararlaştırılmıştır. Galatasaray Lisesi mezunu Vasiliadis kardeşler sınıf arkadaşları vasıtasıyla bu izni almışlardır. Andonis Vasiliadis Yunanistan'a gittiğinden, izni kardeşi Konstantin almış ve tecrübesi nedeniyle Odysseas Krystalidis'le ortak olmuş ve matbaa arayışına girmiştir. Daha önce *Proodos* gazetesini çıkaran Konstantin Spanoudis'in İzmir yangını nedeniyle korkup Yunanistan'a gitmesi ve dönüşünde Osmanlı pasaportuna sahip olması nedeniyle ülkeye girişine izin verilmemesinin ardından Spanoudis'in matbaasının kullanılabileceği fikri gündeme gelmiştir:

“Vasiliadis gazetesi için matbaa ararken aklına Spanoudis geliyor. Bağlantıya geçiyorlar ve matbaayı istiyor, o da kabul ediyor. Yerleri Kallavi Sokak'ta. Anahtarı bir şekilde ulaştırıyorlar. Vasiliadis, anahtarla birlikte kapıyı açınca, içerisinin boş olduğunu görüyor. Makineler ve hatta makineleri çalıştırmak üzere Almanya'da eğitim almış kişi uçmuş. Ne olduğu muamma. Daha sonra Suriye Pasajı'nda bir yer kir alıyorlar, pasajın mimarı da Vasiliadis'lerin amcası Dimitri Vasiliadis.”²³

Apoyevmatini ilk sayısını 12 Temmuz 1925'te yayınlamıştır. Gazetenin sloganı olarak da, Victor Hugo'nun “yeni dönemler yeni görevler

22- Mihail Vasiliadis'le mülakat, 04.05.2015.

23- Mihail Vasiliadis'le mülakat, 04.05.2015.

çağrıştırır” sözü seçilmiştir. Vasiliadis, bu sözün içinde bulundukları dönemin değişimini, imparatorlukların dağılmasını, dünya savaşının çıkmasını, ulus-devletlerin kuruluşunu, simgelediğini belirtmiştir.²⁴

Apoyevmati’nin ismi ‘Yevma’ kelimesinden gelmektedir. ‘Yevma’ Yunancada öğle yemeği, ‘Apoyevma’ “öğle yemeği sonrası” anlamına gelmektedir. Rumca gazeteler de diğer azınlık gazeteleri gibi, sabah basılıp, öğleden sonra dağıtılıp, ikindi vakti okuyucunun elinde olduğundan dolayı bu isim seçilmiştir.

Mihail Vasiliadis gazetesinin ve diğer azınlık gazetelerinin öğleden sonra çıkmasının stratejik bir gerekçesinin olduğuna dikkat çekmektedir:

“Türkiye’de gazeteler sabah çıkar. Neden azınlık gazeteleri öğleden sonra çıkar? Bunun sebebi korku. Gazeteler haberleri hangi bakış açısıyla vereceklerini öğrenmek için, diğerlerini beklerler ve haberlerde diğer gazete haberlerine atıf yaparlar. *Cumhuriyet* gazetesinin de dediği gibi...”²⁵

Konstantin Vasiliadis Suriye pasajındaki matbaayı kiraladıktan sonra, gazetesinin başına Kavalieros Markuizos’u getirmiştir. Daha önce *Proodos* ve *Ap Ola* gazetelerinde çalışan Markuizos, dönemin en iyi gazetecilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak meslek hayatı Ankara’dan gelen baskılar nedeniyle son bulmuştur:

“Markuizos, çok iyi bir gazeteciydi. Doğruyu isim ve fiille yazan, sıfat kullanmayan, söylemesi gerektiğini söyleyen ve çığırkanlık yapmayan biriydi. Gazeteye gazete havasını veren kişiydi. 1927’de yılında, Ankara’dan gelen tavsiye üzerine ayrılmak zorunda kaldı.”²⁶

24- Mihail Vasiliadis’le mülakat, 04.05.2015.

25- Mihail Vasiliadis’le mülakat, 04.05.2015.

26- Mihail Vasiliadis’le mülakat, 04.05.2015.

Markuizos'un gönderilmesinin ardından gazetenin başına yardımcısı Grogoris Yaveridis geçmiştir. Yaveridis döneminde gazete daha ılımlı bir politika yürütmüştür. Mihail Vasiliadis, babasının, bu karar üzerine kuzeni Konstantin'e kızıp, gazeteyi almadığını ifade etmiştir.

Gazetenin yayımlanmaya başladığı tarihten itibaren iyi bir satış rakamına ulaştığı, bunun sebebinin, Rumların okuma yazma oranının yüksek olması, o dönemde başka Rumca gazete olmadığı için Rumların gazeteye susması, Yunanistan'dan gelen mübadillerin de yeni yazıyı okumayı bilmedikleri ve iyi Rumca bilmesi olduğu belirtilmiştir. Mihail Vasiliadis, Yaveridis'in, 1930'ların başında gazetenin tirajının 20.000'nin üzerinde olduğunu, ancak bunu abartılı bulduğunu aktarmıştır.²⁷

1932 yılında kabul edilen 2007 sayılı "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun"un ardından, 1934 Trakya Yahudi olaylarının da etkisiyle 9000 Rum'un göç etmesi, *Apoyevmatini*'nin tirajındaki azalmanın ve *Cumhuriyet* gazetesinin gerisinde kalmasının en önemli nedeni olarak gösterilmiştir.²⁸

Tiraj azalmasının yanı sıra *Apoyevmatini* ve Türkiye'de yaşayan Rumlar bir taraftan da devletten gelen baskılarla mücadele etmeyi sürdürmektedir:

"Yaveridis'in döneminde Vasilaki Behçet diye emniyet teşkilatında görevli Rum'dan dönme bir adam vardı. Sürekli Yaveridis'in ofisine gelir otururdu. Bir Rum ofise geldiğinde, Yaveridis, hoş geldiniz, Behçet Bey de çok iyi Rumca bilir derdi. Gelen kişi Rumca bir şey söyleyip de başı belaya girmesin diye. Benim tiyatro oyunlarıma da gelir, izlerdi. 1964 sürgününde Behçet'in görüştüğü Rumlar, ilk gidenlerden oldu."²⁹

27- Mihail Vasiliadis'le mülakat, 04.05.2015.

28- Ayhan Aktar, *age*, s. 126.

29- Mihail Vasiliadis'le mülakat, 04.05.2015.

Apoyevmatini'yle birlikte dönemin diğer önemli gazetesi *Embros*'un matbaası 6-7 Eylül olaylarında yerle bir edilmiş ve *Embros* yayınına 8 gün ara vermek zorunda kalmıştır.³⁰ *Apoyevmatini* gazetesinin matbaası yakınında bulunduğu Sovyet Konsoloslugu civarının iyi korunması nedeniyle 6-7 Eylül olaylarında zarar görmemiştir. Buna rağmen, *Apoyevmatini* gazetesi yayınına 15 gün ara vermiştir. Burada bir diğer dikkat çekici nokta *Apoyevmatini* ve *Embros* arasındaki söylem farklılığıdır. *Embros* olaylara daha sert, *Apoyevmatini* daha ılımlı yaklaşmıştır. Matbaası zarar görmemiş olmasına rağmen yayınına ara vermesi bunun bir göstergesidir. *Apoyevmatini*'nin ardından sonra 21 Eylülde çıkan sayısında, devletin olayları kınadığını ve suçluların hemen bulunacağını sözünün verildiği belirtilmektedir. Oysa *Embros* Rumların insanca yaşamak istediklerinden, devletin görevlerinden ve İstanbul'u terk etmeyeceklerinden bahsetmektedir.³¹

"*Apoyevmatini*'yi 6-7 Eylülde Stalin amca korudu. Gazetenin uzun dönem çıkmama sebebi ise, ne yazacağını bilememiş olmasından kaynaklanıyor. Çıksa neden eleştirmedin derlerdi. Yaveridis bir nevi oto-sansür yaptı."³²

Odyseas Krystalidis 1949'da vefat edip, Konstantin Vasiliadis de 1968 yılında Yunanistan'a gidince, gazete Grogoris Yaveridis'e kalmıştır. 60'ların ortasına kadar gazete tirajıyla ayakta kalabilecek durumdadır. O yıllara kadar gazetenin tirajı ortalama 6000'dir. 1964 sürgünüyle birlikte tiraj da düşmüştür. Daha sonra ise her yıl daha da düşerek, Adosoğlu döneminde 80'e kadar gerilemiştir.

Grogoris Yaveridis öldüğü yıl olan 1979'a kadar gazetenin başında kalmıştır. 1979 yılında Yaveridis ölünce gazete, Dr. Adosoğlu'na

30- Orhan Türker, "6-7 Eylül 1955 Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları," *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 177, 1998, s. 13-16.

31- Orhan Türker, *agm*.

32- Mihail Vasiliadis'le mülakat, 04.05.2015.

geçmiştir. Son dönemlerinde tiraj 80'e kadar düşüyor. Gazetenin içeriğinde ise proteinin faydaları, baş ağrısını geçirme yöntemleri gibi 'hafif' haberler ağırlıktadır.

Adosoğlu 12 Temmuz 2002'de vefat edince, gazete miras yoluyla ablası Efsevia Adosoğlu'na geçmiştir. Ancak yeni sahibinin gazeteyle ilgilenemeyecek kadar yaşlı olması nedeniyle sorumluluğu Mihail Vasiliadis üstlenmiştir:

"Dr. Adosoğlu vefat edince, gazete kardeşi Efsevia Adosoğlu'na geçiyor. Lakin kendisi Balıklı Rum Hastanesi'nde kalıyor. Çok yaşlanmıştı ve olaylardan haberi yoktu. Beni çağırıyorlar gelir misin diye, ben de 27 yıl aradan sonra Türkiye'ye kesin dönüş yaparak, *Apoyevmatini*'nin başına geçtim. Gazete böylece yeniden Vasiliadis ailesine geçti."³³

Mihail Vasiliadis Dönemi

Mihail Vasiliadis, 21 Kasım 1939'da İstanbul'da doğmuştur. *Embros* ve *Elefteri Foni* gazetelerinde çalıştıktan sonra 1975 yılında Türkiye'yi terk etmiştir:

"1964 yılında Rumluk propagandası yapmakla suçlandım. Mahkeme on yıl sürdü, üç kez beraat ettim. 1975 yılında da Yunanistan'a gittim. Yunanistan'da *Konstantinopolis* gazetesinde çalıştım ve *Eptalofos* gazetesini yayımladım. Nasıl Türkiye'de hala 'Türkiye Türklerindir' diyen bir gazete varsa, *Konstantinopolis*'te öyleydi, onun için ayrıldım."³⁴

Mihail Vasiliadis gelir gelmez, tirajı 80'den 600'e çıkarmış, kendi

33- Mihail Vasiliadis'le mülakat, 04.05.2015.

34- Mihail Vasiliadis'le mülakat, 04.05.2015.

deyimiyle İstanbul'daki her Rumun evine sokmuştur. İstanbul'da 600 Rum ailesi yaşadığını düşünürsek *Apoyevmatini* 600 tirajla, nispi olarak dünyanın en başarılı gazetesi sayılabilir.

Mihail Vasiliadis bu durumu şöyle bir kıyaslamayla hicvetmektedir: “*Posta* gazetesinin bana yetişebilmesi için 22 milyon satması gerekiyor.”

Bugün gazeteyi oğlu Minas Vasiliadis’le kendi evinde hazırlamakta ve yayımlamaktadır. Vasiliadis’e göre devletin, Vasilaki Behçet olayının benzeri gibi, azınlıkları kontrol altında tutmaya yönelik çabaları devam etmektedir.

“Gazeteyi aldığında, bir adam ofise geldi. Gazeteyi siz devralmışınız, bizim Dr. Adosgolı’yla iyi bir dostluğumuz vardı, bize çok önemli şeyler anlatırdı, sizinle de bu dostluğumuz devam eder umarım dedi. Evinize de gelmek isteriz deyince, ben kabul etmedim. Adam da bana, siz dost istemiyor musunuz deyince, ben de dost değil düşman istemiyorum dedim. Telefonunu bıraktı, bir kere daha geldi. Sonra uğramadı.”³⁵

Apoyevmatini bir döneme kadar Yunanistan’dan gelen reklamlarla varlığını sürdürmüştür. 2011’de Yunanistan’da başlayan ekonomik kriz *Apoyevmatini*’yi de olumsuz yönde etkilemiş, gelirleri kaybolmuştur. Azınlık gazetelerinin resmi ilan almaları önündeki engelleri kaldıran tüzük değişikliğinin ardından resmi ilan alabilecek konuma gelen gazetenin bu gelirden yararlanabildiğini söylemek zordur. İlk olarak 2011 yılında 54.000 TL’lik yardım alan azınlık gazetelerine sonraki yıllarda bunun yarısı verilmiştir.

Mihail Vasiliadis sadece gazetenin aylık masrafının 8000 lirayı bulduğunu, buna kendi emeğinin karşılığının eklenmediğini ve bu koşullarda yayın hayatını sürdüremeyeceğini açıklayarak 2011’de ga-

35- Mihail Vasiliadis’le mülakat, 04.05.2015.

zeteyi kapatma kararı almıştır. Bu açıklamanın ardından kamuoyu desteği oluşmuş daha sonra gazetenin ofisini kapatarak gazeteyi evden çıkarmaya başlamıştır.

Mihail Vasiliadis kamuoyu desteğinin başlangıç noktasını şu şekilde anlatıyor:

“2011’de TESEV’in toplantısında azınlık basının sorunlarını dile getirmek için söz aldım. Devletten yardım alamadığımızı ve bu durumda 12 Temmuzda, gazetenin doğumgününde son sayımızı çıkartacağımızı ve yaş gününün yas günü olacağını söyledim. Çünkü bu koşullar altında gazetenin ayakta durması imkânsızdı.”³⁶

TESEV’in toplantısını internet üzerinden takip eden bir öğrenci olan Efe Kerem Sözeri, konuyla ilgili Facebook üzerinden bir grup açarak destek kampanyası başlatmıştır. Sözeri kampanyanın gerekçelerini ve süreci şu şekilde anlatmıştır:

“Mihail Bey’in sözlerini dinledikten sonra, tanıdığım insanlara ve 10-15 kişiye mektup yazdım. Mihail Bey’i arayarak PDF abonesi olup olamayacağımızı sordum. Rumca bilip bilmediğimizi sorup, çok teşekkür ederek, ben öğrencilerin harçlıklarından biriktirdiği parayı kabul edemem dedi. Daha sonra Samim Akgönül hoca, banka bilgilerini ve abonelik bedelini paylaştı. Bunu Facebook grubuna koyduk ve herkes kendi bütçesine göre abone oldu. Bu durum pek çok yerde haber oldu ve Basın İlan Kurumu azınlık gazeteleriyle buluştu. Aslında işin maddi desteğinden çok manevi bir yönü var. Benim gibi, bir nevi özür amaçlı destek olanlardan da var, yüz-

36- Mihail Vasiliadis’le mülakat, 04.05.2015.

leşme amaçlı destek olanlar da.”³⁷

Gazeteye verilen destekten çok etkilenmiş olan Mihail Vasiliadis kararını bu nedenle değiştirmiş olduğunu ifade etmiştir:

“TESEV’de bana çok kötümser olduğumu söylediler. Ben de iyimserim deyip ekledim. Düşünün, bir gökdenin yüzüncü katında camları silen biri aşağı düşer ve doksan, seksen derken birinci kata gelir ve bundan sonra ne olacak diye düşünmeye başlar. Öyle bir durumdan nasıl kurtulabilirsin ki? Tek şansın Süpermen. Bir Süpermen gelir ve seni alıp tekrar havaya kaldırır. *Apoyevmatini*’nin de Süpermen’i Efe Kerem Sözeri’dir. Gazete bizim gazetemiz dedi, 350-400 kişi abone oldu. Ben de gazeteyi kapatmaya utandım. Baskın Hoca da beni aradı ve bana bak Mihail dedi, sen tek başına gazeteyi çıkartabilecek güçte olabilirsin ama gazeteyi kapatamazsın, kapattırmayız dedi.”³⁸

Apoyevmatini gazetesinin bugün itibariyle gelirlerini vefat ilanları ve abonelikler oluşturmaktadır. 2008 yılında Google üzerinden kurdukları abonelik sistemiyle de ufak bir gelir sağladıklarını ifade etmişlerdir:

“2008 yılında Google üzerinden bir grup oluşturduk. 2000’e yakın üyeden, 300’ü ödeme yapmaktadır. Kimisi düzenli ödeme yapar, kimilerine hatırlatmak gerekir, kimileriye sadece bir kez ödeme yapar. Rumca bilmeyen Türkler, hiçbir şey okuyamamalarına rağmen abonelerdir. 2011 yılında abone oldular, tıpkı kareta kareta veya ku-

37- Efe Kerem Sözeri’yle mülakat, 06.05.2015.

38- Mihail Vasiliadis’le mülakat, 04.05.2015.

tup aylarını kurtarmak için yapılan bağışlar gibi... Türklerden hiçbir zaman aboneliklerini yenilemelerini istemedik. Gelir olarak bir istatistik tutmak zor. Bazen ayda 200 Euro gelirken, bazen de 1000 Euro'ya kadar çıkabiliyor. Üyeler arasında Türkiye'de, Yunanistan'da, ABD'de, Yeni Zelanda'da, İngiltere, Avusturalya'da, Brezilya'da yaşayan Rumlar ile Rumca bilmeyen Türkler var."³⁹

Apoyevmatini'nin Geleceği

2015 itibarıyla hâlâ ayakta durmakta zorlanan *Apoyevmatini* gazetesinin bu duruma gelmesindeki en önemli neden, çalışmanın daha önceki bölümlerinde belirtildiği üzere 20. yüzyılın başından itibaren azalan Rum nüfusedir.

Bu bölümde *Apoyevmatini*'nin geleceği açısından üç temel soruya cevap aranacaktır. Rumca çıkarılan gazeteye Türkçe sayfalar eklenerek daha geniş bir kitleye ulaşabilir mi? Yeni teknolojiler sayesinde kâğıt ve baskı maliyeti ortadan kaldırılarak gazetenin internete taşınması, sosyal medyayı daha etkin kullanarak sesini daha geniş bir kitleye duyurması ve yeni gelir modelleri yaratması mümkün mü? Devlet çoksesliliği ve çoğulculuğu ve *Apoyevmatini* örneğinde olduğu gibi kültürel mirası koruma görevi çerçevesinde azınlık medyalarına ilişkin ne gibi destekler yaratabilir?

Gazeteye Türkçe Sayfa Eklenmesi

Azınlıkların varlıklarını kültürleri, dilleri ve ananeleriyle birlikte devam ettirebilmesi adına medya önemli bir rol üstlenmektedir. Bugün bu misyonu, İstanbul'da merkezli Rum cemaati adına *Apoyevmatini* gazetesi üstlenmiştir. Lakin gazetenin devamını sağlamak adına tirajın arttırabilmesinin gerekliliği kaçınılmazdır.

Bu noktada gazeteye en azından bir sayfa Türkçe bölüm eklenme-

39- Minas Vasilladlis'le mülakat, 12.05.2015.

si tirajın artmasını sağlayabilir ve gazeteyi daha geniş kitlelere ulaştırabilir. Bu noktada *Agos* ve *Şalom* gazeteleri örnekleri önemlidir.

Agos gazetesi internet sorumlusu Gözde Kazaz'ın verdiği bilgiye göre, sadece 4 sayfası Ermenice olan ve haftada bir çıkan *Agos*'un haftalık tirajı 5000'dir.⁴⁰ *Şalom* gazetesi internet sorumlusu Virna Gümüşgerdan'ın verdiği bilgiye göre ise Yahudi cemaatinin gazetesi olan *Şalom*'un tirajı da 5000'dir.⁴¹ Okurlarının yüzde doksanına abonelik sistemiyle ulaşan *Şalom*, ayda iki kez çıkmakla birlikte, gazetesinin bir sayfasını da Judeo-Espanyol dilinde çıkarmaktadır.

Agos ve *Şalom* örneklerinden de görüleceği üzere, her iki gazete de, kendi cemaatleri dışındaki kişilerin de gazeteyi okumasını sağlamak için gazeteyi Türkçe yayınlamaktadırlar. Cemaat dışı okuyucuya ulaşarak onların da azınlıkların sorunlarında haberdar olmasını sağlamakla bir kamuoyu yaratma imkânına ulaşmaktadırlar. Ancak Mihail Vasiliadis bu çözüme dilin korunması ve genç kuşağın dilinden vazgeçmemesi gerektiği gerekçesiyle karşı çıkmakta, bunu bir anadil mücadelesi olarak görmektedir:

“Hrant Dink'te bir gün bana aynı öneriyle geldi. Ben de ona Ermeni gençlerinin yüzde kaç Ermenice okuyup yazabiliyor dedim. Eğer ben gazeteye Türkçe sayfa eklersem, bizim çocuklar okumayacak. Türkiye'de insanlar anadilleri için mücadele ediyorsa, ben bunu ayaklarımın altına alamam.”⁴²

Gazetenin İnternet Ortamına Taşınması

21. yüzyılda iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, basın alanı da büyük bir değişikliğe uğramıştır. Kâğıt gazetelerin ömrü gide-

40- Gözde Kazaz'la mülakat, 15.05.2015.

41- Virna Gümüşgerdan'la mülakat, 11.05.2015.

42- Mihail Vasiliadis'le mülakat, 04.05.2015.

rek azalmaktadır. Son olarak 2014'te *Radikal* gazetesi kâğıt baskısını kaldırarak, yalnızca internet üzerinden yayıncılığa devam etme kararı almıştır. Bu noktada, yeni medyanın üç özelliğinin basına, en önemli si de azınlık basınına yeni imkânlar sağlayabileceği düşünülmektedir.

İlk olarak dijitalleşmeyle birlikte okura daha güncel içerik sunma imkânı bulunmaktadır. Bu durum üretimi arttırarak okur ile gazete arasındaki bağı kuvvetlendirmektedir. Etkileşim ve katılımçılıkla birlikte okur ile yayıncı arasında ortak bir platform oluşmaktadır. Zaman mekân sınırsızlığı ise insanların haberleri takip edebilmek için bir zamana ve bir yere bağımlılığını ortadan kaldırmıştır.

Yeni medya alanında uzman akademisyen İsmail Hakkı Polat, *Apoyevmatini*'nin bu olanaklar sayesinde okur sayısını arttırabileceğinin ve okuruyla bağı kuvvetlendirebileceğinin altını çizmektedir:

“*Apoyevmatini* Yeni Medya'da var olarak İstanbul'da yaşayan Rumların haber üretmesini ve İstanbul'dan göç etmiş, dünyanın farklı köşelerine dağılmış Rumları yeniden gazeteye bağlayabilir. İnternet üzerinden bağış sistemi ve reklamlarla gelir modelleri yaratabilir. Hatta yılda bir kez İstanbul'dan göç etmiş Rumların toplanmasını organize edebilir ve insanları doğumgünlerinde onlara doğduğu günkü Rumca gazeteyi hediye edebilir. İyi bir arayüz ve küçük bir ekiple bunlar mümkün.”⁴³

Agos ve *Şalom* gazeteleri yeni medya olanaklarını tam anlamıyla kullanmamakla birlikte daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmaktadır. İnternet erişimleri üzerinden değerlendirildiğinde *Şalom*'un haftalık erişiminin 40.000 olduğu, Judeo-Espanyol bölümünün ise haftada 350 kişi tarafından okunduğu görülmektedir.⁴⁴ *Agos*'un in-

43- İsmail Hakkı Polat'la mülakat, 11.05.2015.

44- Virna Gümüşgerdan'la mülakat, 11.05.2015.

ternet verilerine baktığımız vakit ise, aylık okuyucu sayısı 330.000'i civarındadır. Diğer yandan Agos'u internet üzerinden yaklaşık 2900 kişi Ermenice, 16.000 kişi de İngilizce olarak okumaktadır.⁴⁵

Erişim sayısının fazlalığına rağmen azınlık gazeteleri bu durumu gelire çevirmekte zorlanmaktadırlar. *Şalom* gazetesi internet editörü Virna Gümüşgerdan, gazetenin internet üzerindeki reklam sayısının azlığını Türkiye'de yaşayan insanların İsrail-Filistin arasındaki olumsuz gelişmelerden etkilenmesine ve reklam alanında kendilerini geliştirememelerine bağlamaktadır.⁴⁶

Kültür Olarak Apoyevmatini

Apoyevmatini gazetesi, bir gazete olmakla birlikte aynı zamanda yüzlerce yıldan beri Anadolu'da ve İstanbul'da yaşayan Rumların ve Türkiye'nin bir kültürel varlığıdır. Bu bağlamda, özellikle çalışmanın ilk bölümünde Rum nüfusunun giderek azalışı ve sebeplerine detaylıca yer verilmiştir. Azınlık gazetelerinin ömrünün toplumlarının nüfusuyla doğru orantılı olduğunu ve devletin bu nüfusun azaltılması için uyguladığı can acıtıcı politikaları göz önünde bulundurarak azınlık gazetelerinin yaşamını sürdürmesinin devletin geçmiş politikalarıyla yüzleşmesi ve sorumluluğunun bir parçası olduğunun farkına varmasının gerekliliği açıktır.

Basın İlan Kurumu'nun, azınlık gazetelerinin resmi ilan almasını engelleyen tüzük maddesini değiştirmesine rağmen, *Apoyevmatini* bugüne kadar resmi ilan alamamıştır. Bunun sebebi de, kurumun resmi ilanı bir tercih meselesi haline getirmesidir. Resmi ilan verilecek 800'ün üzerinde gazete ve dergi yayımlanırken, *Apoyevmatini* tercihen resmi ilan verilecekler listesindedir. Anayasa'da tanımlanan ve koruma altına alınan basın özgürlüğü, aynı zamanda azınlıkların haber alma ve seslerini duyurma hakları için de geçerlidir. Burada

45- Gözde Kazaz'la mülakat, 15.05.2015.

46- Virna Gümüşgerdan'la mülakat, 11.05.2015.

olması gereken geçmiş politikalar ve toplumda çok sesliliğin sağlanması için gerekirse azınlık gazetelerine pozitif ayrımcılık uygulanması ve ayakta kalmalarının desteklenmesidir. Seslerini duyurma hakkını vermenin yanı sıra bu ortamı sağlamak da devletin görevleri arasındadır.

Mihail Vasiliadis, yapılan değişikliğin ardından uygulamanın 'bir küçük yardım' niteliğine dönüştüğünü belirtmektedir:

"Basın İlan Kurumu bize yılda 27.000 lira gibi bir rakam veriyor. Bunu da bayramlarda veriyor. Bir nevi yardım olarak. Türkçe gazeteler ise milyonlar alıyorlar. Basın İlan Kurumu'nun bütçesinin milyarlar olduğunu düşünürsek, bize verdikleri rakam komik."⁴⁷

Diğer yandan 2863 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun üçüncü maddesi kapsamının gazetelere uygulanıp uygulanamayacağı da akla takılan sorular arasındadır. "Sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan" varlıklar bu kanun kapsamına girmektedir. Bir bina, çeşme, heykel kültürel değer olarak kabul edilip koruma altına alınırken, yazılı geçmişimize damga vurmuş bir gazete kültürel değer olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışılabilir.

Sonuç

Kendi dillerinde yayın yapan azınlık gazeteleri, 1923'ten bu yana uygulanan politikalar sonucunda azalan nüfusları nedeniyle, tiraj problemi yaşamaktadırlar. Bunun neticesinde de azınlık gazetelerinin yayınlarına devam etmekte zorlandıkları görülmektedir. Demokrasinin temel taşlarından olan çokseslilik ilkesinin sağlanabilmesi adına azınlık gazetelerinin geleceği önemlidir.

47- Mihail Vasiliadis'le mülakat, 04.05.2015.

Bu bağlamda azınlık gazetelerinin gelecekte var olabilmesi için, hem devlete hem de gazete sahiplerine önemli görevler düşmektedir. Devlet, azınlık gazetelerine, hem demokrasi hem de kültürel miras adına sahip çıkmakla birlikte, aynı zamanda da gazetelerin geleceğini ve özgürce yayın yapabilme hakkını güvence altına almalıdır. Diğer yandan gazete sahipleri de, gazeteleri daha geniş bir kitleye duyurabilmek adına çalışmalar yapmalıdır. Bu noktada, gazetelerin dilinin seçimi veya çift dilli olması ve yayımlanacağı mecraları günümüz teknolojisiyle uyumu önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Yayınlar

- Anday, M. Cevdet. "Tanışma," *Cumhuriyet*, 13.03.1981.
- Sertoğlu, Mithat. *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1958.
- Karpat, Kemal. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010
- Arslan, Ali. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005.
- Koloğlu, Orhan. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Güven, Dilek. *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Aktar, Ayhan. *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Akar, Rıdvan ve Hülya Demir. *İstanbul'un Son Sürgünleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.
- DüNDAR, Fuat. *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, Doz Yayınları, İstanbul, 1999.
- Stratis Tarinas, *O Ελληνικός Τύπος Της Πόλης* [O Elinikos Tipos tis Polis/İstanbul'un Rum Basını], İHO Yayınları, İstanbul, 2007.
- Türker, Orhan. "6-7 Eylül 1955 Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları," *Tarih ve Toplum*, İstanbul, sayı 177, 1998.

Mülakatlar

- Mihail Vasiliadis, 04.05.2015, *Apoyevmatini* Gazetesi Sahibi ve Sorumlu Müdürü
- Minas Vasiliadis, 12.05.2015, *Apoyevmatini* Gazetesi Yazı İşleri Müdürü
- Efe Kerem Sözeri, 06.05.2015
- İsmail Hakkı Polat, 11.05.2015, Kadir Has Üniversitesi Yeni Medya Öğretim Görevlisi
- Gözde Kazaz, 15.05.2015, *Agos* Gazetesi İnternet Editörü
- Virna Gümüşgerdan, 11.05.2015, *Şalom* Gazetesi İnternet Editörü

Samim AKGÖNÜL

Tarihçi ve Siyaset bilimci Prof. Dr. Samim Akgönül, Fransa Strasbourg Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Enstitüsü ve Türk Etütleri Bölümü öğretim üyesidir. Türkiye'de Galatasaray Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi ve Yeditepe Üniversitesi'nde dersler vermiştir. Halen Syracuse Üniversitesi'nde de dersler vermekte olan Samim Akgönül, Fransız Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi'nde de bir araştırma ekibini yönetmektedir. Çalışmalarını Türkiye tarihi ve siyaseti, din, toplum ve devlet ilişkileri, göçmen topluluklar ve özellikle de eski ve yeni azınlıklar üzerine yoğunlaştırmıştır. Fransızca, İngilizce ve Türkçe basılmış, çeşitli dillere çevrilmiş birçok kitap ve makalesi bulunan Akgönül, Türkiye ve Fransa basınında da yazılar yazmaktadır.

e-posta: akgonul@unistra.fr

Birol CAYMAZ

Doç. Dr. Birol Caymaz 1965 senesinde Niğde'de doğdu. İ.Ü. İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olduktan sonra, yüksek lisans ve doktorasını siyaset sosyolojisi alanında Paris 7 Denis Diderot Üniversitesi'nde tamamladı. Halen Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Caymaz'ın 2002 yılında Fransa'da Harmattan Yayınları'ndan *Les Mouvements Islamiques Turc a Paris* ve 2007 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan *Türkiye'de Vatandaşlık Resmî İdeoloji ve Yansımaları* başlıklı kitaplarının yanı sıra başlıca çalışma alanları olan vatandaşlık, laiklik, siyaset ve din, siyasal semboller ve törenler, siyasal parti gençlik kolları konularında yazdığı makaleleri bulunmaktadır.

e-posta: birolhoca.caymaz@gmail.com

Duygu ÇANAKÇI

Duygu Çanakçı 1990 yılında İstanbul'da doğdu. 2008 yılında Burak Bora Anadolu Lisesi'ni bitirdi. Lisans eğitimimi Galatasaray Üniver-

sitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamladı (2013). 2014-2015 eğitim-öğretim yılında başladığı İstanbul Üniversitesi Avrupa Birliği ve 2015-2016 eğitim-öğretim yılında başladığı İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler tezli yüksek lisans programlarına devam etmekte.

e-posta: duygun03@hotmail.com

Yorgos KATSANOS

Yorgos Katsanos, 2004 yılında Demokritus Üniversitesi, Karadeniz Dili Kültür ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Ardından Leiden Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde *"6/7 Eylül Olayları: Düünden Bugüne Türk Toplumunun Pogromla İlgili Görüşleri"* başlıklı teziyle yüksek lisans programını tamamladı. 2010 yılından bu yana Atina Üniversitesi'nde doktora öğrencisi olarak *"1964-1965 Yıllarında İstanbul'da Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmelerinin Nedenleri ve Rum Cemaati'ne Etkileri"* başlıklı tez çalışmasını yürütmektedir. İlgili alanlarını ağırlıklı olarak Türkiye ve Yunanistan'da milliyetçiliğin gelişimi ve azınlıklar oluşturmaktadır.

e-posta: katsanosgiorgos@gmail.com

Hasan MÜNÜSOĞLU

Hasan Münüsoğlu 1982 yılında Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümü'nden lisans, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nden yüksek lisans derecelerini aldı. Doktora tez araştırması için Panteion Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nde bulundu. Halen Halkbilim Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmakta ve aynı bölümde *"Kültürel Bellek Bağlamında İmrozlu Kimliği Üzerine Etnografik Bir İnceleme"* başlıklı doktora araştırmasına devam etmektedir. Kültürel bellek, kültürel kimlik, siyasal antropoloji ve Türkiye'de antropoloji ve folklor tarihi ilgi alanlarıdır.

e-posta: hasanmunusoglu@gmail.com

Elçin MACAR

Prof. Dr. Elçin Macar, İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi İktisat

Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 1996-2000 yılları arasında Kocaeli Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra, 2000 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne geçti ve halen aynı bölümdedir. Türkiye ve Yunanistan'daki dinsel cemaatler, kilise, misyonerlik gibi konular başlıca ilgi alanlarını oluşturmaktadır. e-posta: elcinmacar@yahoo.com

Ceren SÖZERİ

Doç. Dr. Ceren Sözeri, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesidir. Doktorasını 2009 yılında Marmara Üniversitesi'nden *"Türkiye'de Medya Sektöründe Uluslararası Şirket Birleşmeleri"* başlıklı teziyle tamamladı. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) Medya ve Demokrasi başlıklı programında danışman-araştırmacı olarak yer alan Sözeri 2011 yılında Zeynep Güney'le birlikte *"Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politikası: Sektör Analizi"* raporunu kaleme aldı. Aynı yıl Dilek Kurban'la *"European Media Policies Revisited: Valuing & Reclaiming Free and Independent Media in Contemporary Democratic Systems"* başlıklı Avrupa Birliği Projesi'nin Türkiye ekibine katıldı. Kurban ve Sözeri bu proje sonunda *"İktidarın Çarkında Medya: Türkiye'de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller"* başlıklı bir rapor ve *"Türkiye'de Özgür ve Bağımsız Bir Basın İçin Siyasa Önerileri"*ni hazırladılar. Hrant Dink Vakfı Ulusal Basında Nefret Söylemi raporlarının ilk analisti olan Sözeri'nin medya ekonomisi, medya politikaları, medya etiği, medyada ayrımcılık ve nefret söylemi alanlarında eserleri bulunmaktadır. e-posta: cerensozeri@gmail.com

Süheyla YILDIZ

1984 yılında Balıkesir Edremit'te doğdu. 2008 yılında Yeditepe Üniversitesi Fransızca Siyaset Bilimi Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlayan Yıldız aynı yıl Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı'na kaydoldu. *"Modern Türkiye'de Yahudilerin Kimlik Stratejileri"* başlıklı yüksek lisans teziyle 2012 yılında mezun oldu. Halen Strasbourg Üniversitesi Siyaset Bilimi Doktora Programı'nda öğrenimini

sürdürmekte ve *“Tanınma Peşinde Türkiye’nin Gayrimüslim Azınlıkları: 1990’lı Yıllardan İtibaren Ermeni ve Yahudi Topluluklarının Kimlik Stratejileri”* başlıklı tezini hazırlamaktadır.

e-posta: yildizsuheyila@gmail.com

Hakan YÜCEL

Yrd. Doç. Dr. Hakan Yücel Galatasaray Üniversitesi öğretim üyesidir. Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü’nden 1995 yılında mezun oldu. 1996-1998’de yine Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı’ndan mezun oldu. 2000 yılında Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales-Paris’de Sosyoloji Master’ını tamamladı. 2006 yılında Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales-Paris’de, Sosyoloji alanında, *“Bir Mekânsal-Kuşaksal Kimlik? İstanbul Gazi Mahallesi’nde Alevi Gençlik Kimliği”* başlıklı doktora tezini savundu. Hakan Yücel halen Galatasaray Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yücel’in gençlik sosyolojisi, kent sosyolojisi, popüler kültür, toplumsal hareketler alanlarında araştırmaları bulunmaktadır.

e-posta: hakanyucel1970@gmail.com

Umur YEDİKARDEŞ

Umur Yedikardeş 1991 senesinde İstanbul’da doğdu. Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde okumaya devam etmektedir. Ankara Üniversitesi’nin 2015 yılında düzenlediği *“Madunların Medyası: Tarihten Güncele Türkiye Anaakım Medyasının Dışında Kalanlar”* isimli konferansta *Apoyevmatini* gazetesini sunmuştur. 2013-2014 yılları arasında *Agos* gazetesinde redaktör olarak çalışmış, internet üzerinden yayın yapan *Zete*’ye haber yapmanın yanı sıra tiyatro, sinema ve şehir üzerine söyleşiler yapıp, portreler yazmıştır. Halen çalışmakta olduğu *Cumhuriyet* gazetesinde muhabir olarak azınlıklar üzerine haber yapmaya devam etmektedir. Kültür, kent, sinema ve Türkiye’de azınlıklar ilgi alanlarıdır.

e-posta: umur7kardes@gmail.com

Kimlik, sabit değildir; akışkandır, değişkendir, 'öteki'yle birlikte kurulduğundan dolayı ilişkiseldir. Kimlik, hep yeniden yeniden oluşturulur, sabırla direnmeyle, yinelenmeyle korunur. Kimlik, kişisel ve kolektif travmalardan etkilenir; Milan Kundera'nın deyimiyle iktidar sizi nerenizden yaralıyorsa orası kimliğiniz olur. Kimlik aynı zamanda, kimliğin taşıyıcısı olduğu kültürü yeni zamana ve yeni mekâna uydurma, zaman ve mekâna karşı direnmeyle var olur/var kalır.

Bu derleme kitap, günümüz İstanbulunda, İmrozunda ve Atinasında Rum olarak yaşamayı anlama çabasının ürünüdür. Derlemede Rumlar üzerinde hâlâ etkisi süren önemli tarihsel dönemeçlere, özellikle 1964 Sürgün Kararı'nın etkilerine odaklanılmakta ve günümüz Rumluğunu ve Rumluğun izlerini İstanbul, İmroz ve Atina'da gerçekleştirilen saha çalışmaları, mülakatlar ve 20. yüzyılın ikinci yarısına ilişkin arşiv verileriyle anlamak için çaba sarfedilmektedir. 'Rum' teriminin içerdiği anlamlar, Rumlar hakkında Türk ve Yunan toplumları ile medyalarının algısı, Rumların kimliklerini sürdürme çabaları aktarılmaktadır.

Hakan Yücel'in 'Rum olmak,' 'Rum kalmak' ve 'Rum algılanmak' merkezli, saha araştırmalarını, arşiv çalışmalarını, belgeselleri, akademik toplantıları içerecek olan, bu bağlamda farklı yöreleri, kuşakları, konuları ele alan büyük projenin ilk adımı olan bu derleme, Samim Akgönül, Birol Caymaz, Duygu Çanakçı, Yorgos Katsanos, Hasan Münüsoğlu, Elçin Macar, Ceren Sözeri, Süheyla Yıldız ve Umur Yedikardeş'in kaleme aldığı makaleler, kolektif hafıza, mekânsal aidiyetler, Rum kültüründen geriye kalanların etkisinde, Rum olmanın ve Rum kalmanın ne olduğunu tartışmaktadır.

